

KOHTI SIVISTYSTÄ JA TASA-ARVOA

**Valtion alueellisen sivistyshallinnon
virkamiehet VSV ry**

KOHTI SIVISTYSTÄ JA TASA-ARVOA

Toimittanut Pauli Rautama

Valtion alueellisen sivistyshallinnon virkamiehet VSV ry

© Valtion alueellisen sivistyshallinnon virkamiehet VSV ry:n julkaisu

Taitto: Raija Kinnunen

Kannen kuva:
VSV:n jäseniä opintomatkalla Virossa tutustumassa
Keilassa SOS-lapsikylään Signe Raagmetsin
opastuksella.
Yksityiskokoelma.

ISBN 978-952-92-6193-2

Painotalo Fram, Vaasa 2009

SISÄLLYSLUETTELO

Sivu

Johdanto	7
1. Merkintöjä Valtion alueellisen sivistyshallinnon virkamiehet VSV ry:n ja sen edeltäjien 90-vuotis- taipaleelta	9
2. Kansakouluntarkastajien kokoukset kansanopetuksen ja oman ammatti-identiteetin kehittämisen foorumeina 1919–1944	28
3. Tarkastajat Itä-Karjalan vallatun alueen kansanopetusta järjestämässä 1941–1944	64
4. Kansakouluntarkastajien edunvalvontaa 1943–1944	68
5. Tuokiokuvia kansakouluntarkastajan työstä	95
6. Uusia toimijoita alueelliseen sivistyshallintoon	102
7. Koulujärjestelmän uudistamiseen koulutoimen aluehallinnon remontin kautta	127
8. Valtion alueellisen sivistyshallinnon kansainväliset yhteydet	135
9. Svenskspråkiga i skolinspektörernas fackliga verksamhet	149
10. Loppusanat	167

Liitteet

- Liite 1: VSV:n, VKV:n Kansakouluntarkastajien yhdistyksen ja
Maalaiskoulujen tarkastajien yhdistyksen tiedossa olevat toimihenkilöt
- Liite 2: Merkkipaaluja kansakouluntarkastajien yhdistyksen historiassa
- Liite 3: Kirjoittajat

Johdanto

Saatuani VSV:n hallitukselta parisen vuotta sitten pyynnön jättää tarjouksen yhdistyksen historiikin kirjoittamisesta en ollut aluksi lainkaan valmis ottamaan tehtävää vastaan, sillä yhdistyksen arkisto on tallella vasta vuodesta 1945 lähtien. Sitä aikaisempien pöytäkirjojen, kirjeenvaihdon, jopa rekisteröintiasiakirjojen sijainnista ei ole tietoa. Loppujen lopuksi sovimme yhdistyksen puheenjohtajan Martin Gripenbergin kanssa siitä, että suostun jäljittämään historiikin kirjoittamisessa välttämättömiä lähteitä ja sikäli kun niitä löytyy, käynnistän kirjoitustyön, kuitenkin ilman sitoumuksia. Historiikin pituudeksi yhdistyksen hallitus määritteli noin 150 sivua valokuvien kanssa. Työn oli määrä valmistua hyvissä ajoin ennen vuoden 2009 loppua, jotta kirja ilmestyisi yhdistyksen täyttäessä 90 vuotta.

Historiikin aikaansaamista pyörien ikävuosien lisäksi puoltaa se, että tässä kohdin on selvä aukko sivistystoimen historian kirjoituksessa. Aimo Tammivuori on kirjoittanut Suomen Opettajain Liiton historian, Kyösti Kiuasmaa oppikoulun ja sen opettajien historian sekä Hannu Valkama ja Bengt Broo kunnan kouluhallinnon virkamiesten historiikin. Kansakoulujen tarkastajista ja tarkastusinstituutiosta on kirjoitettu kaksikin väitöskirjaa, jotka kattavat ajanjakson 1866–1939. Tohtorit Aaro Harju ja Esko Nikander ovat väitöskirjoillaan piirtäneet aukotonta kuvaa kohteestaan, mutta tutkimusten ongelmanasettelun painopiste on kasvatuksen historian puolella eikä siis ulotu tarkastajien ammatilliseen edunvalvontaan. Tässä historiikissa on tarkasteltu sivistystoimen aluehallinnon toimijoita ammatillisesta viitekehyksestä käsin kuitenkin unohtamatta toiminnan päämäärää ja toimintaympäristöä eri aikoina. Tutkimusongelmaksi onkin asettunut, mitä päämäärää kohti valtion alueellisessa sivistyshallinnossa aikojen kuluessa on ponnisteltu ja miten edunvalvontatyötä ja viranhoitoa on voitu harjoittaa ilman, että toinen olisi haitannut toista.

Yhdistyksen perustamisesta 12.6.1919 on jäänyt kaksi luotettavaa todistetta. Ensimmäisen tallella olevan pöytäkirjan kanteen on teipattu ruudulliselle paperille käsin kirjoitettu asiakirja, jossa luetellaan yhteensä 18 perustajajäsenen nimet ja yhdistyksen perustamispäivämäärä. Neljän jäsenen nimi on alleviivattu, mistä voidaan päätellä, että kyse voisi olla yhdistyksen toimihenkilöistä. Yhdistysrekisteristä ei kuitenkaan löydy kyseistä yhdistystä, joten todennäköisesti rekisteröiminen on jäänyt aikanaan tekemättä. Kaikki perustajajäsenet olivat maalaiskansakoulujen tarkastajia ja eri lähteet tuntevat nimen Maalaiskansakoulujen tarkastajayhdistys, joten hyvällä syyllä voidaan olettaa VSV:n ensimmäisen edeltäjän olleen samanniminen rekisteröimätön yhteisö.

Yhdistysrekisteriin merkittiin vasta 22.7.1943 saman vuoden huhtikuun 11 päivänä perustettu Kansakouluntarkastajien yhdistys. Se järjesti 50-vuotisjuhlansa vuonna 1969, joten VSV:n historian voidaan katsoa alkaneen kesäkuussa 1919. Kaupunkien kansakouluntarkastajille tuli mahdolliseksi liittyä yhdistykseen vuoden 1949 sääntömuutoksen jälkeen. Yhdistys säilyi pelkästään kansakouluntarkastajien edunvalvo-

jana aina vuoteen 1970 asti, mutta avautui ensin kirjastotarkastajille ja vähitellen muillekin valtion sivistystoimen alueportaan virkamiehille.

Olosuhteiden pakosta pääasiallisimpana historiikin lähteenä on käytetty vuosien 1919 ja 1945 välillä kansakouluntarkastajien kokousten painettuja pöytäkirjoja sekä jossain määrin myös kirjallisuutta. Yhdistyksen omat arkistot ovat palvelleet sotien jälkeisen ajan historiikkaa kirjoitettaessa.

Kirjoitustyö organisoitiin uudelleen tämän vuoden alusta lukien perustamalla yhdistyksen hallituksen alaiseksi historiatoimikunta ja jakamalla kirjoitusvastuuta useammalle toimijalle. Historiatoimikuntaan nimettiin yhdistyksen puheenjohtaja Martin Gripenberg, varapuheenjohtaja Matti Kangasoja sekä jäsenet Anneli Ketonen, Marja-Leena Kymäläinen ja Pentti Nikkinen. Historiatoimikunta on päättänyt kahdessa kokouksessaan työn linjoista ja taloudesta. Lisäksi se on kommentoinut tekstien luonnoksia ja ottanut kantaa teoksen kuvitukseen, taittoon ja painatukseen. Teoksen taiton on suorittanut VSV:n jäsen, erikoissuunnittelija Raija Kinnunen ja painatuksen on hoitanut vaasalainen Painotalo Fram. Painatuksen kustannuksiin on haettu avustusta eri lähteistä, mutta tätä kirjoitettaessa ei päätöksiä ole vielä tehty.

Kirjan kuvitus on kokonaisuudessaan peräisin yksityisistä kokoelmista. Kirjan kannet on suunnitellut Anneli Ketonen. Kansikuva on opintomatkalta Viroon 2000-luvun alkuvuosilta. Matkan yhtenä kohteena oli Keilassa sijaitseva SOS-lapsikylä, jonka alueella retkikunta vaeltaa johtaja Sirje Raagmetsin opastuksella.

Allekirjoittaneen ohella ovat kirjoitustyöhön osallistuneet kirjastoneuvos Tuula Pihkala (kirjastotoimi), liikuntaneuvos Antti Lehtinen (liikuntatoimi), alueyksikön päällikkö Jukka Peltokoski (ammattillinen koulutus, aikuiskoulutus ja rakennerrahastoasiat), inspektören för bildningsväsendet Martin Gripenberg (svenskspråkiga bildningsväsendet), sivistystoimentarkastaja Pentti Nikkinen (suunnitteluhenkilöstö) ja sivistystoimentarkastaja Päivi Pienmäki-Jylhä (nuorisotoimi). Lukuun 6.2 sisältyy lyhyehköjä muistelmia kirjoittajaluettelossa mainituilta VSV:n jäseniltä. Erikseen on mainittava, että lukuun viisi sisältyy katkelmia kansakouluntarkastaja M.O. Karttusen kirjoittamasta artikkelista ja luvun 5.3 on kirjoittanut entinen kansakouluntarkastajain toimiston kanslisti Kyllikki Salomaa.

Tämän historiikin toimittaja lausuu kaikille kirjoittajille parhaat kiitokset yhteisen talkootyön nyt päättyessä. Samoin kiitokset kuuluvat VSV:n hallitukselle historiikin kustantamisesta ja historiatoimikunnalle puolestaan työn ohjaamisesta ja selkeistä päätöksistä työn taitekohdissa. Kasvatustieteiden tohtorille Esko Nikanderille kiitokset avusta ja hänen hallussaan olevien tarkastajain kokousten pöytäkirjojen luovuttamisesta lähteiksi. Toimihenkilöarkiston henkilökunta on auttanut ystävällisesti lähteiden etsinnässä ja erityisen tasokasta palvelua on tarjonnut Eduskunnan kirjasto.

1. MERKINTÖJÄ VALTION ALUEELLISEN SIVISTYSHALLINNON VIRKAMIEHET VSV RY:N JA SEN EDELTÄJIEN 90-VUOTISTAIPALEELTA

1.1 Virkamiesten asema palkansaajina

Akateemiset virkamiehet ovat eläneet aina 1800-luvun lopulle asti sekä syntyperänsä että osin lainsäädännön suomien privilegioiden turvin arvostettua, hyvinvoivaa ja taloudellisesti suojattua elämää. Etenkin vanhimmat: lääkäri-, insinööri- ja lakimiesprofessiot ovat sulkeneet ammattikuntansa ovet jo varhain lainsäädännön avulla, mutta näiden ammattien harjoittajat ovat myös vaikuttaneet oman alansa kehitykseen järjestäytymällä varhain, jopa ennen työväestön wrightiläistä kautta.

Koulutuksen ja ammatin mukaan syntyneet ammatilliset yhdistykset olivat Suomessa aluksi lähinnä aatteellisia, eivätkä suinkaan pääasiallisesti jäsentensä edunvalvontaan suuntautuneita yhteenliittymiä. Itsevaltaisesti johdetun Venäjän luoteislaidalla sijaitsevassa suuriruhtinaskunnassa ei toisin olisi voinut ollakaan. Jotkut näistä yhdistyksistä alkoivat ajan mittaan ottaa varovaisesti kantaa jäsentensä taloudellisia ja sosiaalisia oloja vaivanneisiin epäkohtiin, mutta virkamiesten ammatillinen järjestäytyminen alkoi toden teolla vasta ensimmäisen maailmansodan aikana syntyneen superinflaation romahduttua koko virkamiesten palkkausjärjestelmän. Suuriruhtinaskunnan poliittiset olot vapauttaneen maaliskuun manifestin julkaisemisen jälkeen keväällä 1917 perustettiin vuoden kuluessa useita kymmeniä virkamiesyhdistyksiä. Niiden joukossa oli Virkamiesliiton edeltäjä, Suomen virkamiesyhdistysten keskusliitto.¹

Vuoden 1917 lopulla tapahtuneen itsenäistymisen ja sitä seuranneen kansalaissodan 1918 jälkeistä työnantajapolitiikkaa leimasi tutkijoiden mukaan ns. liberaalis-patriarkaalinen asennoituminen. Tämä tarkoitti esimerkiksi vientiteollisuuden puolella kielteistä suhtautumista työehtosopimuspolitiikkaan, minkä seurauksena suhdannevaihtelut pyrittiin siirtämään suoraan työvoimakustannuksiin. Muissa Pohjoismaissa tunnustettiin työmarkkinaosapuolet jo ennen toista maailmansotaa, mutta Suomessa tämä läpimurto tapahtui vasta toisen maailmansodan aikana.²

Toimihenkilökentän puolella akateemisesti koulutettujen irtiotto Virkamiesliitosta tapahtui vasta toisen maailmansodan jälkeen vastauksena henkisen alan työvoiman kasvuun ja sen taloudellisen aseman suhteelliseen heikkenemiseen. Palkkauksensa jälkeenjääneisyyteen reagoi kaksitoista akateemisen alan yhdistystä ja liittoa perustamalla vuonna 1950 Akateemis-ammattillisen valtuuskunnan, lyhennettynä AKAVA.

Vaikka akateemisia toimihenkilöitä on kaikissa kolmessa nykyisessä keskusjärjestössä SAK:ssa, STTK:ssa ja Akavassa, edustaa näistä viimeksi mainittu puhtaimmin nimenomaan akateemisesti koulutettuja työmarkkinoilla. Akavalla on vuonna 2008

kaikkiaan 31 jäsenliittoa. Akavalainen järjestäytymisperiaate on ammattikunta- ja tutkintopohjainen. Jäsenjärjestöjen kautta Akavaan kuuluu yli 498 000 jäsentä. VSV oli 130 jäsenellään vuoteen 2008 asti keskusjärjestön pienin jäsenliitto, mutta vuoden 2009 alusta yhdistys liittyi Akavan Eritysalojen AE:n 23. jäsenjärjestöksi ja erosi samalla keskusliiton suorasta jäsenyydestä. Samalla irtautuivat VSV:n jäsenet Opettajien Työttömyyskassasta ja liittyivät Erityiskoulutettujen työttömyyskassan jäseniksi.

1.2 Maalaiskansakoulujen tarkastajien yhdistys 1919

VSV:n edeltäjän syntyminen ja sen asteittainen muuntuminen rekisteröimättömästä, aatteellisesta ja kouluylivaltuutuksen patriarkalisesti holhoamasta maalaiskansakoulujen tarkastajayhdistyksestä valtion alueellisen sivistyshallinnon eri sektoreiden akateemisia työntekijöitä yhdistäväksi moderniksi edunvalvontaorganisaatioksi liittyy läheisesti maamme kansanopetuksen ja myöhemmin koko sivistystoimen sekä sen hallinnon kehittämiseen.

Ensimmäiset kansakoulujen piiritarkastajan virat perustettiin lääneihin asetuksella 30.5.1884 ja näihin kahdeksaan virkaan otettiin ensimmäiset haltijat kesällä 1885. Eri vaiheiden jälkeen maalaiskansakoulujen tarkastuspiirien ja samalla virkojen määrä oli kasvanut maamme itsenäistymiseen mennessä 33:een. Kaupungeissa oli omat valtuuston valitsemat tarkastajat, ellei alle neljäntuhannen asukkaan kaupunki antanut yhdistää aluettaan maalaiskansakoulun tarkastajan piiriin. Autonomian ajan päättyessä päätoimisen kansakouluntarkastajan viran oli perustanut kahdeksan kaupunkia, joten maalaiskansakouluilla ja kaupunkikansakouluilla oli itsenäisen Suomen syntymässä 41 kansakouluntarkastajan virkaa.

VSV:n ensimmäinen edeltäjä Maalaiskansakoulujen tarkastajien yhdistys perustettiin arkistolähteen mukaan 12.6.1919 ja sen jäsenkunta oli vuoden lopulla 30. Yhden empivän tarkastajan liittyttyä yhdistykseen seuraavana vuonna jäi sen ulkopuolelle ainoastaan kaksi virkakunnan jäsentä, joista toinen lähestyi virkavapaalla ollen vanhuuseläkettä.³

Yhdistyksen rekisteröimisestä ei ole saatu tietoa, vaikka saman vuoden alussa annettu ensimmäinen yhdistyslaki (4.01.1919) ja yhdistysrekisterin pitämisestä valtioneuvoston samassa kuussa antama päätös olisivat sen hyvinkin sallineet. Ainoastaan käytettävissä olevasta lähteestä voidaan päätellä, että Maalaiskansakoulujen tarkastajien yhdistyksen toimihenkilöitä ovat toiminnan alussa olleet T.G. Murto, V. Varpalaide, N. Saarni ja A. Salokannel. Heistä Saarni on pysynyt johtokunnassa koko jakson 1919–1939. Tietoa ei ole kuitenkaan siitä, kuka heistä on toiminut ensimmäisenä puheenjohtajana. Yksittäisen arkistolähteen mukaan vuonna 1928 puheenjohtajana on toiminut J. Laurila⁴ ja Karttusen mukaan puheenjohtajana vuodesta 1936 vuoteen 1939 on vaikuttanut E. Suhonen⁵.

Yhdistyksen olemassaoloon viitataan piiritarkastajien kokousten pöytäkirjoissa vuodesta 1920 lähtien ja Oy Valistuksen kustantama Kansakoulukalenteri on liittänyt

yhdistyksen julkaisemaansa Kansanopetusalan järjestöluetteloon, joten yhdistyksen olemassaoloa voidaan pitää varmana ainakin vuodesta 1919 lähtien. Ihmetystä herättää kuitenkin kansakoulukalentereissa toistuvasti esiintyvä tieto jonka mukaan yhdistys olisi perustettu jo vuonna 1913.⁶ Tiedolle ei kuitenkaan löydy vahvistusta ainakaan senaatin pöytäkirjoista, joihin tuli merkitä autonomian aikana kaikki maassa perustetut yhdistykset.

Vaikka tarkastajat eivät 34 ensimmäisen toimintavuoden aikana olleet järjestäytyneet, voitiin kansakoulutyötä ja erityisesti tarkastajien omaa työtä koskevista yhteisistä kysymyksistä keskustella kouluylihallituksen koolle kutsumissa kansakouluntarkastajien kokouksissa, jotka korvasivat osaltaan oman ammatillisen järjestön puutetta. Autonomian ajalla näitä tarkastajien omaan edunvalvontaankin liittyviä kokouksia kutsuttiin koolle yhteensä yhdeksän.

Yhdistyksen perustamisen jälkeenkin edunvalvontaan liittyviä kysymyksiä käsiteltiin tarkastajien kokouksissa. Näin tarkastajien kohdalla oli jo varhain nykyisiä ytmenettelyjä muistuttava instituutio, vaikka tarkastajien kokouksissa ei luonnollisesti tarvinnut käsitellä nykyisten yt-neuvottelujen pääasiallisimpia asioita, kuten lomautuksia ja irtisanomisia. Yhdistyksen omat kokoukset voitiin pitää useimmiten matkustuskustannuksia säästäten työnantajan järjestämien kokousten lomassa.

Tärkeimmät ratkaisua vaativat edunvalvontakysymykset koskivat virkojen vakinaistamista ja palkkausta sekä matkakorvauksia ja kansliarahaa. Tarkastajat vertasivat omaa palkkaansa mm. seminaarien lehtoreiden ja rehtoreiden sekä vanhempien lääninsihteereiden tulotasoon. Ensin mainitun vertailuryhmän käytön perusteet löytyvät 1800-luvun lopulta. Niin sanotussa rankijärjestyksessä, eli Arvojärjestyksessä Suomen Suuriruhtinaanmaalle vuodelta 1897 kansakouluntarkastajat oli määrätty kahdeksanteen luokkaan yhdessä kansakoulunopettaja- ja opettajatarseminaarin lehtoreiden kanssa seminaarien johtajien kuullessa yhtä ylempään luokkaan. Sijainnilla arvojärjestyksessä oli merkitystä taloudellisessa katsannossa esimerkiksi matkustuskustannusten korvausten määräytymiseen.⁷

Palkkauskysymykset liittyivät läheisesti kelpoisuusehtoihin, joilla uusi ammattikunta pyrki akateemista valmistumista korostamalla kohottamaan jäsenensä toisten vastaavien virkamiesten rinnalle korkeamman arvostuksen ja paremman palkan toivossa. Kelpoisuusehdot aiheuttivat kuitenkin jatkuvaa ristivetoa sekä jäsenistön sisällä että opetustoimen kentällä ja niitä oli ajan saatossa monesti tarkistettava. Periaatteellinen ristiriita koski kysymystä pitäisikö tarkastajien kelpoisuudeksi riittää kansakoulunopettajan ei-akateeminen tutkinto täydennettynä yksittäisillä yliopistollisilla arvosanoilla, vai tulisiko vaatia täysi maisterin tutkinto siihen sisältyvine kielitaitovaatimuksineen. Opettajien ammattijärjestö oli kallellaan alempiin kelpoisuusehtoihin päin, koska siten voitiin säilyttää etevimmille ja kunnianhimoisimmille opettajille mahdollisuus uralla etenemiseen ilman työläitä lisäopintoja.

Maalaiskansakoulujen tarkastajien yhdistyksen jäsenpohja säilyi ennallaan aina soitiin asti eikä pitkään vireillä ollut kaupunkien tarkastajien ottamista yhdistyksen jäseniksi toteutettu vielä ennen 1950-luvun alkua.

1.3 Yhdistyksen rekisteröinti 1943

Uudenmaan piirin kansakouluntarkastaja Jaakko V. Laurila, Turunmaan piirin kansakouluntarkastaja Hugo Högnäs ja Helsingin piirin kansakouluntarkastaja Lauri Kuittinen allekirjoittivat Helsingissä huhtikuun 11 päivänä 1943, päivää ennen kansakouluntarkastajien 19. kokousta Kansakouluntarkastajien yhdistyksen perustamisasiakirjan. Arkisto- ja matrikelitietojen mukaan perustajista Laurila on ollut tarkastajayhdistyksen johtokunnan puheenjohtaja vuonna 1928, jäsen vuodesta 1936 yhtäjaksoisesti vuoteen 1945 ja puheenjohtaja uudelleen vuodesta 1941 vuoteen 1945, Kuittinen johtokunnan jäsen ja sihteeri vuodesta 1941 ja Högnäs puolestaan yhdistyksen rahastonhoitaja vuodesta 1936 lähtien. Matrikelissa lienee kuitenkin tarkoitettu aiemmin mainittua ja rekisteröimättömäksi jäänyttä Maalaiskansakoulujen tarkastajien yhdistystä.

Oikeusministeriö hyväksyi yhdistyksen merkittäväksi yhdistysrekisteriin 22 päivänä heinäkuuta 1943 numerolla 35.458 ja liitti samalla yhdistyksen nimen kirjaimet r.y. Yhdistyksen kotipaikka on ollut alusta lähtien Helsinki. Tiedossa ei ole, mitkä syyt johtivat pitkään toimineen yhdistyksen rekisteröimiseen, mutta yhden selityksen tarjoaa saman vuoden tammikuussa eduskunnan antama ja helmikuun alusta voimaan tulleet laki ja asetus valtion viran- ja toimenhaltijoiden neuvotteluoikeudesta.

Säännösten mukaan neuvotteluoikeutta periaatteellisista tai muutoin yleisluontoisista virkaan tai toimeen ottamista, virka- ja työsuhdetta sekä palkkausta koskevista asioista saattoi valtioneuvostolta anoa ainoastaan rekisteröitynyt yhdistys. Rekisteröitymistä saattoi osaltaan vauhdittaa yhdistyksen johtokunnassa vuodesta 1936 asti toiminut silloinen puheenjohtaja Jaakko V. Laurila, joka kuului rekisteröimisvuonna Virkamiesliiton lisättyyn hallitukseen. Virkamiesliitto oli anonut neuvotteluoikeutta jo 9.3.1943 ja valtioneuvosto sen myönsikin saman vuoden lokakuun 28 päivänä. Tarkastajayhdistys kuului Virkamiesliittoon sen yhtenä jäsenyhdistyksenä.

Koska yhdistyksen tallella olevat asiakirjat – perustamisasiakirjaa lukuun ottamatta – alkavat vasta 22.4.1945 pidetystä kokouksesta, ei voida arvioida liittykö yhdistyksen rekisteröiminen mitenkään tuolloin käynnissä olleeseen toiseen maailmansotaan. Jonkinlainen yhteys sotatapahtumiinkin on mahdollista, koska rekisteröiminen on käynnistetty vain vajaa kuukausi sodan strategisena ja poliittisena käännekohtana pidetyn Stalingradin motin murtumisen 2.2.1943 jälkeen. Todennäköiseltä tuntuu kuitenkin, että ”Tammikuun kihlauksena” tunnettu työntekijäjärjestöjen tunnustaminen muiden Pohjoismaiden mallia noudattaen neuvotteluosapuoleksi työmarkkina-neuvotteluissa 1940 saattoi antaa alkusysäyksen neuvotteluoikeuslain säätämiseksi ja sitä kautta välillisesti tarkastajayhdistyksen rekisteröimiselle. Kaikkien yhdistyksen sodanaikaisten kokousasiakirjojen ollessa teillä tietymättömillä ei ole mahdollista

selvitellä arvailuja enempää yhdistyksen rekisteröimisen perusteita. Yhteensattumaa tai ei, mutta myös kolmen sotien aikana pidetyn kokouksen pöytäkirjat eivät löydy Kansalliskirjastosta, jossa muita vastaavia säilytetään.

Sääntöjensä mukaan yhdistyksen tarkoituksena on ollut toimia tarkastajien yhdyselimenä, edustaa heitä, valvoa heidän yhteiskunnallisia ja taloudellisia etujaan sekä olla heille siveellisenä tukena. Tässä tarkoituksessa pidetään kokouksia, joissa esitetään keskustelukysymyksiä ja esitelmiä. Toimintatapa oli täsmälleen sama, jota tarkastajien kokoukset olivat noudattaneet jo vuosikymmeniä.

Yhdistyksen hallituksen varajäseninä aloittivat Itä-Karjalan valloitetun alueen opettajien uudelleenkoulukskurssin johtajana 1942–43 toiminut kansakouluntarkastaja Matti Koskenniemi Salon tarkastuspiiristä ja Frans Nurmi Forssasta. Koskenniemi tunnetaan paremmin urastaan Helsingin yliopiston kasvatustieteen professorina vuodesta 1944 lähtien.

Rekisteröintivuoden Kansakoulukalenterin mukaan yhdistyksen jäsenmäärä oli 39, eli yhtä lukuun ottamatta kaikki virkakunnan jäsenet kuuluivat yhdistykseen. Vertailun vuoksi todettakoon, että samana vuonna oli Suomen Kansakoulunopettajain Liiton järjestäytymisaste samaisen kalenterin antamista tilastotiedoista laskettuna noin 66 prosenttia ja työläispohjaisten alojen järjestäytymisaste kohosi tuskin 10 prosenttiyksikköön.

Yhdistyksen jäseneksi liittymään oli oikeutettu jokainen vakinainen valtion kansakouluntarkastaja sekä väliaikaisista tarkastajista avoimen viran hoitajat. Jäseneksi liittyminen oli ilmoitettava yhdistyksen johtokunnalle, samoin vakinaisen jäsenen eroaminen. Kaupunkien tarkastajat oli siis sääntöjen mukaan suljettu yhdistyksen ulkopuolelle, mutta nimen valinta ennakoi heidän hyväksymisensä myöhemmin yhdistyksen jäseniksi.

Johtokuntaan kuului siis kolme vakinaista ja kaksi varajäsentä. Se valitsi keskuudestaan puheenjohtajan johtokunnan uudelle vuoden kestäväälle toimikaudelle. Toimikauden kuluessa poistuneen johtokunnan jäsenen tilalle tuli valita välittömästi uusi jäsen. Vaali voitiin suorittaa myös ”kirjeellisesti”. Johtokunta oli päätösvaltainen kolmihenkisenä varajäsenet mukaan luettuina.

Yhdistyksen kokouksissa jokaisella jäsenellä oli yksi ääni. Poissa oleva voi valtuuttaa toisen jäsenen käyttämään puhe- ja äänivaltaansa. Valtakirjan saattoi ottaa kuitenkin ainoastaan yhdeltä poissaolevalta virkaveljeltä. Virkaveljistä voitiin puhua sanan täydellä merkityksellä, sillä kaikki jäsenet olivat edelleen miespuolisia vaikka kauniimman sukupuolen valintaa koskevat esteet oli raivattu lainsäädännöstä jo vuosia sitten.

Pöytäkirjojen ohella tämän artikkelin tiedot perustuvat jatkossa pääasiassa yhdistysrekisteriin tehtyihin muutosilmoituksiin, joista perustamisasiakirjan jälkeen löytyy ensimmäinen maaliskuulta 1950.

1.4 Kaupunkien kansakouluntarkastajat liittyvät yhdistykseen 1950

Yhdistysrekisteriin merkitsemisen jälkeen ensimmäinen muutosilmoitus jätettiin 26 päivänä lokakuuta 1949, koska kaikki kolme nimenkirjoittajaa olivat vaihtuneet ja myös sääntöjä haluttiin muuttaa. Oikeusministeri hyväksyi muutokset neljäntenä päivänä maaliskuuta 1950.

Yhdistykseen voivat nyt kuulua vakinaiset ja väliaikaiset valtion ja kaupunkien kansakouluntarkastajat ja yhdistyksen jäsenmäärä kohosikin vuoden lopulla 36:sta 52:een, mutta aivan kaikki kaupunkitarkastajat eivät vielä katsoneet tarpeelliseksi liittyä yhdistykseen.

Uutena puheenjohtajana vuodesta 1946 lähtien oli toiminut Uudenmaan piirin tarkastaja August Kärävä. Varapuheenjohtajaksi oli valittu Tampereen piirin tarkastaja Lauri Tarkkila ja sihteeriksi Salon piirin tarkastaja Aarno Salervo. Yhdistyksen jäseniksi saattoivat jäädä eläkkeellä olevat kansakouluntarkastajat. Heitä ei kuitenkaan voitu valita johtokuntaan.

Vaikka kaupunkien tarkastajat olivat tuoneet yhdistykseen lisäjäseniä kuudenneksen, ei heidän vaikutuksensa ulottunut vielä johtokuntapaikkaan asti. Sääntöjen uusimisasi pulpahti esiin 1950-luvulla johtokunnassa useaan otteeseen nimenomaan kaupunkien tarkastajien pyrkiessä saamaan vaikutusvaltaa yhdistyksen johtokunnassa. Esillä oli johtokunnan varajäsenten määrän lisääminen yhdellä.

1.5 Yhdistyksen tarkoituksipykälä täsmentyy ja johtokunnan jäsenmäärä kasvaa 1960

Muutoksen taustalla oli kaupunkitarkastajien vaikutuksen lisäämisen ohella yli kaksi vuosikymmentä valmisteilla ollut kansakoululainsäädännön kodifointihanke, jonka tuloksena eduskunnan hyväksymä kansakoululaki ja -asetus olivat astuneet voimaan elokuun 1958 alusta lukien. Lainmuutos lisäsi tarkastajien kansliatyötä siinä määrin, että niissä tarkastuspiireissä, joissa kuntia, kouluja ja opettajia oli huomattavasti enemmän kuin toisissa, muodostuivat virkatehtävät viranhaltijoille kanslia-avun puuttuessa lähes ylivoimaisiksi. Myös kouluhallituksen tuki saatiin joskus liian myöhään tai sitä ei saatu lainkaan.

Tarkastajien toimivaltaan kuuluivat kansakoulujen ohella kunnalliset keskikoulut. Oppikoulun oppilasmäärä oli kasvanut kaksinkertaiseksi vuosikymmenen alusta lähtien ja tähän liittyvät oppilaiden oikeusturva-asiat alkoivat lisääntyvästi työllistää kansakouluntarkastajia. Kunnallisia keskikouluja oli 1950-luvun lopun 450 oppikoulusta 8,5 prosenttia. Kunnalliset keskikoulut sekä uusi kouluaste – kansalaiskoulu – aiheuttivat tarkastajille täydennyskoulutustarvetta ja tätä koskeva aloite tehtiinkin yhdistyksen johtokunnassa vuoden 1958 lopulla.

Kaiken lisäksi vireille oli tulossa uudelleen 1946 haudattu ehdotus tarkastajien työtaakan keventämiseksi tarkoitetusta organisaatiouudistuksesta, joka tarkoitti yksittäisviranomaisena toimivien tarkastajien kokoamista alueellisesti samaan toimistoon ja heidän tehtäviensä uudelleen järjestämistä uudenlaisen työnjaon pohjalta.

Lopuksi koko rinnakkaiskoulujärjestelmän uudelleen arviointi oli kymmenen vuoden hiljaiselon jälkeen käynnistymässä kesällä 1959 mietintönsä jättäneen kouluohjelma-komitean mietinnöstä seuranneen julkisen keskustelun siivittämänä.

Muuttunut toimintaympäristö ja näköpiiriin tulleet uudet haasteet sysäsivät eteenpäin sääntöjen muutosta, joka rekisteröitiin oikeusministeriössä 30.3.1960. Oleellisimmat muutokset koskivat yhdistyksen tarkoitusta ja sen toteuttamista, jäsenistöä, johtokunnan puheenjohtajan vaalia, hallituksen jäsenmäärää ja jäsenten äänivallan käyttöä.

Uusiksi tehtäviksi otettiin jäsenten oikeudellisen aseman valvominen ja heidän ammatillinen kehittäminen. Samalla poistettiin tarkoitussykälästä tarkastajien yhteiskunnallisten etujen valvominen ja siveellisenä tukena oleminen. Toimenpidementtia täsmennettiin seuraavasti: *”Tarkoituksensa toteuttamiseksi yhdistys tekee kansakouluntarkastajien palkkausta ja viranhoitoa koskevia esityksiä ja aloitteita, neuvottelee niistä opetusministeriön ja kouluhallituksen ym. viranomaisten kanssa, tukee yhdistyksen jäseniä heidän virkatoimissaan, antaa pyydettyä lausuntoja ja ohjeita, toimeenpanee esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia sekä ryhtyy muihin samantapaisiin yhdistyksen tarkoitusta edistäviin toimenpiteisiin.”*

Johtokunnan jäsenmäärä kasvoi käsittämään vuosikokouksen valitseman puheenjohtajan ja viisi jäsentä. Yhdistyksen vuosikokouksessa sai nyt sama henkilö edustaa valtakirjalla enintään 10 jäsentä.

Uusien sääntöjen mukaiseen ensimmäiseen johtokuntaan valittiin puheenjohtajaksi Karkkilan piirin tarkastaja Erkki Paasikallio, varapuheenjohtajaksi Helsingin kaupungin tarkastaja Aarne Huuskonen ja sihteeriksi Tampereen itäisen piirin tarkastaja Esko Korpijärvi. Kun Tampereen kaupungin tarkastaja Aaro Mäntyoja kuului myös johtokuntaan, oli sen kuudesta jäsenestä kaksi kaupunkien tarkastajia, mikä vastasi hyvin tarkkaan jäsenistön jakautumaa. Naisia ei vielääkään kuulunut ammattikuntaan, joten tarkastajien kokousten yhteydessä järjestettyjä tilaisuuksia voitiin hyvällä syyllä kutsua ”veljespäivällisiksi”.

1.6 Lähtö Virkamiesliitosta Akavan jäseneksi 1965

Kansakouluntarkastajien asema Virkamiesliitossa oli alun perin ongelmallinen edunvalvonnan kannalta. Yhdistys oli jäsenmäärältään mikroskooppisen pieni ja se kuului liiton palkkahierarkiassa korkeapalkkaisten ryhmään. Tästä huolimatta yhdistystä arvostettiin Virkamiesliiton piirissä, mikä näkyy mm. siinä, että yhdistyksen puheen-

johtaja, kouluneuvos August Kärävä oli valittu Virkamiesliiton valtuuskuntaan kaudeksi 1.1.1949–30.4.1950.

Virkamiesliitossa olikin vuosikymmenen vaihteessa esillä tarkastajien kannalta myönteisiä aloitteita, kuten sunnuntaityön korvaaminen ja virkanimikkeen muuttaminen opetusneuvokseksi. Liiton jäsenetuina tarjottiin myös säännöstelykaudella yleensä vain ”tiskin alta” saatavissa olleita nylonsukkia yksi pari kolmea jäsentä kohden.

Tarkastajien edunvalvonnan kannalta keskeisimmät kysymykset: palkkaus, liiallinen työn kuormittavuus, työnjako-ongelmat sekä kelpoisuusehtojen korottamispaineet eivät saaneet kuitenkaan jäsenistön mielestä riittävästi kaikupohjaa Virkamiesliiton taholta. Näistä syistä alkoi vuonna 1950 perustetusta akateemisten alojen valtuuskunnasta kasvaneen uuden akateemisten alojen keskusjärjestön Akavaan vetovoima lisääntyä ja Virkamiesliiton jäsenyyteen suhtauduttiin entistä skeptisemmin. Vieraantumista Virkamiesliitosta oli pohjustanut liiton talouden krooninen heikkous mm. sen käymien lakkotaistelujen johdosta ja osaltaan myös liiton palvelujen heikkeneminen. Esimerkiksi aiemmin jäsenetun kuulunut Virkamieslehden tilaaminen oli muuttunut tilauspohjaiseksi jo 1940-luvun lopulla. Lehti tilattiin jäsenetuna aina vuoteen 1956 asti. Lisäjäsenmaksuna Virkamiesliitolle kerättiin vuosikokouksessa 1956 piiritarkastajilta 2300 ja kaupunkitarkastajilta 700 mk. Kaupunkitarkastajien pienempi maksuosuus selittyi sillä, että he kuuluivat Tarkastajayhdistyksen välityksellä Virkamiesliittoon säilyttäen kuitenkin entisen jäsenyytensä Kunnallisvirkamiesliitossa. Jäsenmaksut yhdentyivät sittemmin vuodesta 1959 lukien.

Kaupunkitarkastajien vaikutus nähtävästi piristi yhdistyksen edunvalvontatoimintaa peruspalkkauksen korotusvaatimusten, kaupunkitarkastajilta puuttuneiden 10-vuotislisien sekä riittämättömien kansliatyökorvausten korotuspyrkimysten muodossa. Yhdistyksen hallituksen jäsenten työtaakkakin vähintään kaksinkertaistui, sillä työnantajia edusti nyt valtion viranomaisen lisäksi Kaupunkiliitto, joka osoittautui jos mahdollista, vielä vaikeammaksi neuvotteluosapuoleksi kuin valtion osapuoli.

Virkamiesliitto olikin yhdistyksen apuna vielä koko 1950-luvun, mutta liiton mukaan saaminen edellytti monessa tapauksessa ensin sen taivuttelemista suopeaksi tarkastajayhdistyksen ajamille asioille. Kansakouluntarkastajat edustivat näet virkamiesliiton palkkahierarkian yläpäässä akateemisten viranhaltijoiden erkaannuttua siitä 1950-luvun alussa.

Peruspalkkaussasiassa tavoitteeksi oli asetettu sama palkkaluokka, missä olivat yhdistettyjen seminaarien rehtorit ja olisi toteutuessaan tarkoittanut palkkaluokan kohouamista A27:stä A29:een.

Lopullisesti yhdistyksen välit Virkamiesliittoon kylmenivät alkuvuodesta 1961 liiton kieltäytyttyä ajamasta tarkastajien kolmen palkkaluokan korotusvaatimusta. Oireel-

lista oli, että johtokunta päätti kokouksessaan 24.3.1961 olla lähettämättä osanottajia Virkamiesliiton järjestökurseille.

Vielä huhtikuussa samana vuonna neuvoteltiin VL:ssä palkkausiassa, mutta jo seuraavana päivänä johtokunta päätti lähettää edustajansa Akavaan sama asian tiimoilta. Vuoden 1963 toimintakertomukseen oli sisällytetty ajatus Virkamiesliitosta eroamisesta. Vuosikokous 31.5.1964 hyväksyi yksimielisesti eron ja liittymisen Akavaan. Virkamiesliitto hyväksyi puolestaan eron 1.1.1965 lukien. Akavan jäsenyys oli alkanut jo 1.9.1964 lukien, joten syys-joulukuun välisenä aikana yhdistys oli sekä Virkamiesliiton että Akavan jäsen.

1.7 Tarkastajat lääninhallitukseen, yhdistyksen nimenmuutos 1970

Opetustoimen piirihallinto uudistui asteittain sodan jälkeen ennakoiden peruskoulu-uudistusta. Yksittäisviranomaisina toimineet kansakouluntarkastajat koottiin ensin vuoden 1958 kansakouluasetuksen 183 §:n nojalla ja valtioneuvoston päätöksellä maaliskuun 23 päivänä 1961 pääasiallisesti lääninrajoja noudattaen alueellisesti toimistoihin, joiden esimieheksi määrättiin yksi toimiston tarkastajista. Vuoden 1960 neljästäkymmenestä yksittäisestä toimistosta muodostettiin siten 1960-luvun alussa 17 kaupunkiin lähipiirien tarkastajien yhteinen toimisto. Niiden lisäksi jäi toimimaan vielä saman verran kaupunkien tarkastajien toimistoja, mutta näiden 34 yksikön lukumäärä supistui seuraavassa uudistusvaiheessa huhtikuun 1 päivänä vuonna 1970 vain tusinaksi.

Kaupunkien tarkastajat saivat käytännössä valita lääninhallituksen koulutoimentarkastajan tai entisen asemakaupunkinsa koulutoimen johtajan viran välillä. Asetukseen ei ollut saatu yrityksistä huolimatta säännöstä koulutoimen johtajan viran täyttämistä sitä auki julistamatta siinä tapauksessa, että tarkastajan viran hoitaja halusi siihen siirtyä.

Uudistuksella oli runsaasti sekä määrällisiä että laadullisia vaikutuksia. Kirjastotarkastajat siirrettiin uudistuksen yhteydessä kansakouluntarkastajien kanssa lääninhallitukseen perustettuihin kouluosastoihin, jotka saivat vastuulleen kansa- ja kansalaiskoulujen sekä kunnallisten keskikoulujen lisäksi yleiset kirjastot, kansanopistot, kansalais- ja työväenopistot sekä oppikoulut.

Uudeksi virkanimikkeeksi otettiin tarkastajien ja useiden komiteoiden ehdottaman opetusneuvoksen sijaan koulutoimentarkastaja. Osaston päällikön nimikkeeksi tuli lääninkouluneuvos ja ruotsinkielisten yksiköiden apulaisosastopäälliköiden nimikkeeksi samoin länsskolråd. Kouluosastoihin perustettiin näiden lisäksi kanslistin ja toimistosihteerin virkoja sekä ajan mittaan myös tutkimussihteerin ja suunnittelijan ylimääräisiä toimia, pariin lääniin myös lääninpsykologin toimi.

Edellä mainitut muutokset kansakouluntarkastajien asemassa ja tehtävissä perustuvat lakiin kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta (534/68), asetukseen eräiden asioiden siirtämisestä kouluhallitukselta lääninhallituksille (82/70) ja asetukseen lääninhallituksen kouluosastosta (81/70).

Kansakouluntarkastajien yhdistys seurasi kiinteästi jäsentensä virka-asemaa koskevien säädösten valmistelua ja pyrki vaikuttamaan niihin mm. suorilla yhteyksillä eduskuntaan ja sen sivistysvaliokuntaan. Tarkastajien asema saikin sympatiaa useilta ryhmiltä ja erityisesti sivistysvaliokunnan puheenjohtaja Kuuno Honkonen (SKDL) lämpeni tarkastajien kannanotoille. Vaikutteita haettiin myös ulkomailta, varsinkin Ruotsista ja Englannista. Lopputulos tyydytti suurin piirtein jäsenistöä, vaikka itseenäisen aseman menetys ja mm. koulusuunnittelijan virkojen perustaminen tapahtuivat vastoin yhdistyksen jäsenten enemmistön tahtoa.

Muuttuneen tilanteen edellyttämä ja jäsenkäsittelyn läpikäynyt sääntömuutos hyväksyttiin toisessa käsittelyssä yksimielisesti kouluhallituksen juhlasalissa 26 päivänä lokakuuta 1970. Yhdistyksen uudeksi nimeksi otettiin Valtion kouluhallinnon virkamiehet r.y.- Statstjänstemännens inom skolförvaltningen r.f. ja sen rekisterinumeroksi merkittiin 105192. Oikeusministeriön vahvistuksen 7 päivänä joulukuuta 1970 jälkeen uudistus oli saanut lainvoiman. Uuden yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin koulutoimentarkastaja Esko Korpijärvi, varapuheenjohtajaksi Eero Viitaniemi ja sihteeriksi Eero Tawast.

Yhdistyksen tarkoitukspykälään tehtiin vain pientä hienosäätöä. Määräys yhdistyksen jäsenyydestä poistettiin, mutta tarkoitukspykälän mukaan yhdistys toimi väljästi valtion kouluhallintovirkamiesten ammatillisena yhdyselimenä. Taloudellisten etujen valvominen tarkennettiin koskemaan palkkaukseen liittyviä etuja ja ammatilliset edut lisättiin valvottavien asioiden piiriin. Vähäisiksi jääneisiin sääntöjen muutoksiin sisältyi kuitenkin merkittävä johtokunnan jäsenmäärän lisäysmahdollisuus. Kun puheenjohtajan lisäksi johtokuntaan saattoi kuulua jopa yhdeksän jäsentä, kattoi johtokunta lähes kaikki lääninhallitukset.

Sääntöjen jäsenyysspykälän väljennys ei tapahtunut suinkaan sattumalta. Yhdistyksen johtokunta oli neuvotellut asiasta Akavan kanssa ja liiton lakimiesten avustuksella sorvatut säännöt tekivät mahdolliseksi mm. kouluhallituksen ylitarkastajien ja kuntien koulutoimen johtajien liittymisen yhdistyksen jäseniksi. Tällä tavoiteltiin järjestövoiman lisäämistä ja laajentamista. Jäsenmäärä ylitti ensimmäisen kerran 70 ja kirjastoasioita hoitaneiden koulutoimentarkastajien vaikutuksesta johtokuntaan valittiin yhdistyksen historian ensimmäiseksi naispuoliseksi jäseneksi Vieno Lehväslaiho Lapin lääninhallituksesta. Ensimmäinen naispuolinen ammattikunnan jäsen oli vuonna 1967 Kajaanin kaupungin kansakouluntarkastajaksi 1.4.1965 lukien valittu entinen Kansakoulunopettajan liiton järjestösihteeriksi Meeri Päivänsalo.

Vuosikokouksessa 1972 keskusteltiin myönteisessä sävyssä ammattikasvatushallituksen virkamiesten ottamisesta mukaan yhdistyksen jäseniksi. AKH:n virkamies-

yhdistys oli puolestaan ilmaissut halunsa liittyä VKV:een. Evästykseksi hallitukselle kokous hyväksyi kuitenkin lausuman, jonka mukaan yhdistyminen toteutettaisiin vasta meneillään olleiden kevään palkkausneuvottelujen päätyttyä. Akavan välityksellä käytävissä neuvotteluissa yhdistys oli esittänyt osastopäälliköiden palkkauksen korottamista B 3:een, apulaisosastopäälliköiden B 2:een ja koulutoimentarkastajien B 1:een.

Toiveet jäsenpohjan laajenemisesta keskushallintoon raukesivat kuitenkin nopeasti ja vuoden 1973 yleiskokous palautti sääntöihin jäsenyyspykälän, jonka mukaan yhdistykseen voivat kuulua valtion koulutoimen piirihallinnossa toimivat päätoimiset hallintovirkamiehet, jotka yhdistyksen johtokunta hyväksyy. Yhdistys oli muuttunut tarkastajien edunvalvojasta aluehallinnossa työskentelevien koulutoimen viranhaltijoiden edunvalvojaksi ja sen jäsenistö kattoi nyt koko uuden virkakunnan tutkimus-sihteeristä osastopäällikköön asti.

Eläkeläiset oli uusissa säännöissä pudotettu jäsenyyspykälästä pois, mutta sääntöjen 11 §:n mukaan eläkkeelle siirtynyt yhdistyksen jäsen on vapaa jäsenmaksuista, joten sääntöjenmuutoksella ei liene tarkoitettu eläkeläisten karsimista yhdistyksestä. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin työnantaja-virkamies, osastopäällikkö Kalevi Nikki Keski-Suomesta. Edellinen puheenjohtaja Esko Korpijärvi oli siirtynyt kouluhallitukseen ja sihteeri Eero Tawast valmisti siirtymistä rehtoriksi Myllypuron yhteiskouluun seuraavan syyslukukauden alusta lukien.

Sääntömuutoksella laajennettiin jäsendemokratiaa lisäämällä yleiskokousten määrä yhdestä kahteen. Kevätkokous oli kutsuttava koolle helmi-toukokuussa ja syyskokous elo-joulukuussa. Kevätkokouksessa hyväksyttiin edellisen vuoden toimintakertomus, vahvistettiin tilinpäätös ja käsiteltiin tilivelvollisten vastuuvapausasia. Syyskokouksen asialistalla olivat mm. yhdistyksen johtokunnan puheenjohtajan ja jäsenten vaali sekä toimintasuunnitelman hyväksyminen tulevalle vuodelle. Oikeusministeriö hyväksyi sääntöjen ja nimenkirjoittajien muutokset merkittäväksi yhdistysrekisteriin 6 päivänä marraskuuta 1973, joten uusien sääntöjen mukainen syyskokous voitiin pitää vielä saman vuoden puolella.

Seuraavan kerran sääntöjä tarkistettiin kesäkuussa 1975 ennätyksellisen vähäisellä osanottajamäärällä. Paikalla oli vain viisi yhdistyksen jäsentä. Muutokset olivat luonteeltaan sekä stilistisiä että periaatteellisia. Yhdistyksen nimen perään liitettiin ruotsinkielisen nimen lyhennys SIS, johtokunta nimettiin hallitukseksi ja jäseneksi voitiin ottaa Ahvenanmaan maakuntahallituksessa toimivat kouluhallintovirkamiehet, jotka yhdistyksen hallitus hyväksyy. Hallituksen jäsenmäärä korotettiin kahdeksitoista ja kullekin jäsenelle nimettiin henkilökohtaiset varajäsenet. Yksi hallituksen jäsenistä ja hänen varajäsenensä tuli valita ruotsinkielisistä kouluhallintovirkamiehistä ja vähintään yksi varajäsenineen suunnitteluhenkilökunnasta. Yhdistyksen hallituksen puheenjohtajana jatkoi edelleen lääninkouluneuvos Kalevi Nikki ja sihteerinä hallituksen ulkopuolella tuleva kouluhallituksen pääjohtaja ja opetusministeriön kansliapäällikkö Vilho Hirvi.

1.8 Lääninkouluneuvos edelleen yhdistyksen johdossa 1982 – 85, palkkarahat opetusministeriön pääluokasta sisäasiainministeriön pääluokkaan

Puheenjohtajuuden siirryttyä vuonna 1982 Oulun lääninhallitukseen lääninkouluneuvos Mauri Paanaselle ja ensimmäisen naispuolisen sihteerin Taimi Lohen astuttua yhdistyksen peräsimen seurasi nopeasti valmisteltu sääntöjen muutos heti seuraavana vuonna. Mandaattijäsenyys ulotettiin koskemaan uutta työntekijäryhmää, ammattikasvatustarkastajia. Opetusministeriö asetti avoimeksi tulevat koulutoimentarkastajan virat 18.7.1984 täyttökieleen ennakoiden valmisteilla olevien säännösmuutosten mukaisia lääninhallitusten hallintotehtävien karsimista. Akavalle oli annettu kahden päivän määräaika lausuntoaan varten.

Koulutoimentarkastajien virkoja oli alettu muuttaa luonnollisen poistuman kautta tulevaa keskiasteen uudistusta valmisteleviksi ammattikasvatustarkastajan viroiksi 1.9.1979 alkaen tavoitteena vähintään yksi virka lääniä kohti.

Monijäseniseksi paisuneen hallituksen avuksi asetettiin viisijäseninen työvaliokunta, jonka yhden jäsenen tuli kuulua suunnitteluhenkilökuntaan. Hallituksen jäsenen toimikaudeksi määrättiin kaksi vuotta, mutta puheenjohtaja valittiin vuodeksi kerrallaan. Puolet hallituksen jäsenistä oli vuorovuosin erovuorossa. Tällä uudistuksella oli määrä yleensä torjua ennalta suuria äkillisiä muutoksia yhdistysten hallinnossa ja antaa toiminnalle jatkuvuutta.

Muutokset hyväksyttiin yhdistyksen varsinaisissa kokouksissa, joista jälkimmäisen, 14.12.1982 pidettyyn kokoukseen osallistui valtakirjat mukaan lukien yhteensä 93 jäsentä. Oikeusministeriö rekisteröi sääntöjen muutoksen 2.9.1983.

Mauri Paanasen puheenjohtajuuskaudella 1.9.1985 lukien tehtiin merkittävä päätös liittyä Opettajien työttömyyskassaan. Asia oli tullut ajankohtaiseksi uuden Valtion uuden virkamieslain (755/86) tultua voimaan 1 päivänä tammikuuta 1988. Lailla kumottiin mm. virkamiesten perinteiset virassa pysymisoikeudet, jotka oli kirjattu nimittämiskirjalakiin (202/26), ja lakkautuspalkkalakiin (182/31). Selvät virkamiesten aseman heikennykset hyväksyttiin ilman Akavan järjestöllisiä toimia, mutta toisaalta uuden valtion virkamieslain valtiolliseen demokratiaan ja virkamiesten oikeusturvaan liittyvät nurjat puolet alkoivat realisoitua laman vuosikymmenellä 1990 ja päätösten yleistyttyä enemmänkin vasta 2000-luvulla. Valtion budjettitaloudesta poistui kaudella 1989–1994 yli neljännes henkilökunnasta.

Toinen merkittävä avaus Paanasen kaudella oli osallistuminen kouluhallituksen hankkeeseen, jonka oli määrä valmistaa ”Tarkastajan käsikirja” selkeyttämään koulutoimentarkastajan toimenkuvaa, tehtäviä ja ammatillista identiteettiä. VKV:n puolelta hankkeeseen osallistuivat Veikko Jurama, Taimi Lohi ja Matti Virmajoki. Hanke ei kuitenkaan tuottanut toivottua tulosta ja tarkastustoiminta jäi ilman kaivattua ja naapurimaissakin käyttökelpoiseksi osoittautunutta työvälinettä.⁸

Akava tiedusteli 19.12.1983 järjestön valmiutta työtaisteluun. Hallituksen vastauksen mukaan järjestö on varautunut neljätoista päivää kestävään työtaisteluun. Valmius koskee tilannetta, jolloin keskusjärjestö ryhtyy laaja-alaisesti laksoon. Yksinään järjestö ei ollut valmis työtaisteluun.⁹

Opetusministeriö määräsi VKV:n kielteisestä kannasta huolimatta 18.7.1984, ettei avoimeksi tulevia koulutoimentarkastajan virkoja saa julistaa haettaviksi. Kielto liitettiin vuoden 1983 koululakiuudistukseen, jolla puututtiin voimakkaasti valtion ja kuntien työnjakoon opetustoimen hallinnossa.

Koulutoimentarkastaja Vilho Kitulan johdolla ministeri Pekka Vennamon pakeilla 31.1.1985 käynyt nelihenkkinen lähetystö sai aikaan kaivatun palkankorotuksen koulutoimentarkastajille. Korotus maksettiin 10-vuotislisänä vuoden 1986 alusta lähtien muille, paitsi yhdelle Vennamon vaalipiiristä kotoisin olevalle lähetystön jäsenelle, jonka palkka kohosi jo helmikuun 1985 alusta lukien.

Vuoden 1986 TMAE:een sisältyi sivistystoimen tulosohtjauksen kannalta haitallinen ja mahdollisesti kohtalokaskin siirto. OPM:n pääluokkaan 29.40.01 sisältynyt opetustoimen piirihallintoluku siirrettiin kokonaisuudessaan Sisäasianministeriön pääluokkaan lukuun 26.05. Siirtoa perusteltiin lääninhallituksen sisäisen johtamisen edellytysten parantamisella. Siirron yhteydessä palkkausmomentin loppusumma kohosi palvelussuhteen ehtojen tarkistusten johdosta viitisen prosenttia sisältäen mm. lääninkouluneuvoksille luvaton palkkaluokan korotuksen. Toimenpiteestä seurasi paljon keskustelua aiheuttanut ristiinohjausongelma ja tästä syystä uudistusta vastustettiin kunnes osastopäälliköt saatiin vaikenemaan myöntämällä koko keskijohdolle tuntuva palkankorotus seuraavan vuoden järjestelyvararatkaisun osana.

1.9 Puheenjohtajuus takaisin Keski-Suomeen 1986

Puheenjohtajuus palasi Keski-Suomen lääninhallitukseen vuosiksi 1986–1989. Puheenjohtajana toimi mainitun kauden koulutoimentarkastaja Unto Lappalainen ja hallituksen ulkopuolisena sihteerinä koulutoimentarkastaja Erkki Teirilä. Yhdistyksen historian ensimmäinen äänestys puheenjohtajan valinnassa käytiin kolmen ehdokkaan kesken Heinolan Kurssikeskuksen isossa auditoriossa. Vastakkain olivat Lappalainen, koulutoimentarkastaja Unto Lindholm Vaasan lääninhallituksesta ja yhdistyksen varapuheenjohtaja Heikki Linnainmaa Turun ja Porin lääninhallituksesta.

Uusi johtokunta tehosti edunvalvontaa palkkauksen korjaamisasiassa. Järjestelyvararatkaisut 4.2.1987 ja 17.11.1987 toivat kumpikin korotuksia koko jäsenistölle. Lisääntyneet jäsenmaksutulot sallivat jakaa etuja jäsenille, joten yhdistys alkoi palauttaa sitä ns. lehtiedun muodossa SAK:n mallin mukaisesti. Sanomalehtietua ei kuitenkaan kytketty alkuperäisen idean mukaisesti pelkästään työväenlehtiin.

Kertyneitä jäsenmaksuja sijoitettiin hankkimalla Kiinteistö Oy Tourulan Liikekeskuksesta 89 m²:n liikehuoneisto 492 250 markalla. Jäseniä vuoden 1987 alussa oli 134.

1.10 Järjestö hallinnon muutoksen ja laman kynsissä – VSV syntyy

Puheenjohtajuus ja yhdistyksen toimisto siirtyivät vuonna 1990 Kymen lääninhal-
litukseen. Puheenjohtajan, sivistystoimentarkastaja Risto Härkösen, varapuheenjoh-
taja Uljas Syväniemen ja sihteerin, suunnittelija Aino Pyöriän johdolla valmisteltiin
sääntöjen muutos, joka rekisteröitiin oikeusministeriössä 25.1.1994.

Muutoksella valmistauduttiin jo pääministeri Harri Holkerin hallituksen käynnis-
tämään koululainsäädännön kokonaisuudistukseen ja rinnan sen kanssa hallinto-
ministeri Ilkka Kanervan johtaman hallinnonuudistuksen vaikutusten ennakoitiin
sivistystoimen aluehallinnossa. Molemmat hankkeet tähtäsivät valtion tehtävien vä-
hentämiseen niitä karsimalla, yhtiöittämällä, delegoimalla, ulkoistamalla ja kilpailut-
tamalla.

Yhdistyksen nimi muutettiin kuulumaan: ” Valtion alueellisen sivistyshallinnon vir-
kamiehet VSV ry, Statstjänstemennens inom den regionala bildningsförvaltningen
SRB.

Yhdistyksen jäsenpohjaa laajennettiin koskemaan valtion alueellisessa sivistyshal-
linnossa toimivat viran- ja toimenhaltijat sekä muutkin, jotka yhdistyksen hallitus
hyväksyy. Koska yhdistyksen jäseniä oli siirtynyt vanhan virkamieslain siirtymäajan
kuluessa lakkautuspalkalle ja muihin valtion virastoihin ja laitoksiin kuten yliopis-
toihin ja korkeakouluihin, alueellisiin ympäristökeskuksiin, opetusministeriöön,
käräjäoikeuksiin ym. lisättiin jäsenyyspykälään kolmas momentti, jolla määrättiin
saavutettujen jäsenoikeuksien säilymisestä työpaikasta riippumatta. Näin syntyi yh-
distykselle huomattava laajan ammatillisen osaamisen omaava jäsenresurssi.

Hallituksen jäsenmäärä supistettiin ikään kuin tulevaa läänien määrää ennakoiden
puheenjohtajan lisäksi kuudeksi, mutta alueellinen edustamisvelvoite säilytettiin.
Työvaliokunta poistettiin. Erovuorojärjestelmä poistui, samoin myös eri jäsenryh-
mien mandaatit. Valtakirjalla äänestävilta poistettiin aikaisempi 10 äänen katto. Hal-
litukselle suotiin mahdollisuus kokoontua laajassa kokoonpanossa varajäsenineen
käsittelemään yhdistyksen kannalta laajakantoisista asioista.

Uuden virkamieslain ja sen 1 päivänä joulukuuta 1994 voimaan tulleen muutoksen
vaikutuksesta täydennettiin sääntöjen 11§:ää siten, että eläkkeelle siirtynyt, lakkau-
tuspalkalla oleva tai erorahan saanut yhdistyksen jäsen on vapaa jäsenmaksusta. Lak-
kautuspalkkaoikeus päättyi viiden vuoden siirtymäkauden jälkeen 1 päivänä tammi-
kuuta 1993. Työnantaja käytti tätä keinoa henkilöstö-supistustavoitteisiin pääsemi-
seksi mm. Lapin ja Kuopion lääneissä. Mahdollisuutta hyödynnettiin kuitenkin eri
lääneissä eri tavoin, niinpä Vaasan lääninhallitus torjui neljän koulutoimentarkastajan
yhteisanomuksen lakkautuspalkalle siirtymisestä.

Jo vuonna 1992, kahta vuotta ennen sääntöjen muuttamista yhdistys integroitui kah-
dentoista muun jäsenjärjestön muodostamaan Vakava ry:hyn. Vakava puolestaan oli

perustettu vuonna 1991 ajamaan jäsentensä etuja taloudelliseen edunvalvontaan liittyvässä neuvottelu-, koulutus- ja sopimustoiminnassa. Vakavan kokonaisjäsenmäärä on yli 46 000, mikä on lähes 10 prosenttia AKAVAn jäsenistöstä. Vakava on edelleen AKAVA-yhteisön monialaisin järjestö. Siihen kuuluvilla liitoilla on jäseniä kaikilla - valtion, kunnan, kirkon ja yksityisellä - sektoreilla. Julkisen sektorin sopimustoimintaan Vakava vaikuttaa Julkisan koulutettujen neuvottelujärjestön JUKOn kautta. Vakava on JUKOn toiseksi suurin jäsenjärjestö. Vakava on sekä JUKOn että YTN:n jäsen. Keskusjärjestö AKAVAan Vakavan jäsenliitot kuuluvat suoraan.

Vakava ajaa jäsentensä etuja akavalaisessa edunvalvonnassa. Ammatillisesta edunvalvonnasta jäsenjärjestöt vastaavat itse. VSV on hyötynyt jäsenyydestä lähinnä Vakavan koulutuspalvelujen käyttäjänä. Lisäksi Vakava on monipuolistanut VSV:n informaatiokanavia.

1.11 Toimisto siirtyy Hämeenlinnaan 1994 ja Tampereelle 2000

Vuoden 1994 sääntöjen muutoksen jälkeen seurannut 14 vuoden kausi on kulunut yhdistyksen hallinnon ja organisaation kannalta rauhallisesti ilman sääntöjen muutoksia. Puheenjohtajat, sihteerit ja toimisto ovat vaihtuneet säännöllisin välein, palkkioita on tarkistettu ja puheenjohtajan tehtävä on muuttunut äänestysinkin tavoitellusta luottamustehtävästä palkkioperusteiseksi osa-aikatyöksi 2000-luvulla.

Kouvolan kauden jälkeen puheenjohtajuus ja toimisto siirtyivät Hämeenlinnaan. Puheenjohtajana kauden 1994–1999 toimi lääninopetusneuvos Uljas Syväniemi, varapuheenjohtajana ammattikasvatustarkastaja Tapio Toivonen ja sihteerinä Marjaterstu Kursu. Syväniemen kautta leimasi orientoituminen Eurooppaan, erityisesti Viroon. Viron opetusministeriön kanssa solmittiin yhteistyösopimus, jota toteutettiin mm. vilkkaalla vuorovuosin tapahtuvalla delegaatioiden vaihdolla. EY-maiden suuntaan järjestö ylläpiti suhteita mm. osallistumalla haja-asutuksen kouluolojen järjestämiseen suuntautuviin vuotuisiin Interskola-konferensseihin. Syväniemi ja myöhemmin suunnittelija Helinä Eskola toimivat konferenssin Suomen yhdyshenkilöinä.

Kauden 2000–2005 puheenjohtajana toimi sivistystoimentarkastaja Esko Lukkari-nen Länsi-Suomen lääninhallituksen Turun yksiköstä. Sihteereinä 2000–2001 toimi sivistystoimentarkastaja Pauli Rautama Tampereen alueellisesta palveluyksiköstä ja sivistystoimentarkastaja Päivi Jokitalo Turun yksiköstä 2002–2005. Varapuheenjohtajina toimivat vuoroillaan sivistystoimentarkastajat Hannu Sulin ja Martin Gripenberg Etelä-Suomen lääninhallituksen Helsingin yksiköstä. Vuodesta 2006 lähtien puheenjohtajana on toiminut Martin Gripenberg, varapuheenjohtajana sivistystoimentarkastaja Matti Kangasoja ja sihteerinä osastosihteerä Sirkka Puttonen. Koko kauden 2000–2009 yhdistyksen taloudenhoito on sijainnut Tampereella.

Kausi 2000–2009 on sisältänyt suuria toimintaympäristön muutoksia. Kronologisesti lueteltuina ja arvioimatta muutosten merkitystä yhdistyksen kannalta on ensin mai-

nittava koko 1990-luvun alkupuolella maitamme koetellut syvä talouslama. Suomi liittyi Euroopan unioniksi myöhemmin muuntuneeseen Euroopan Yhteisöön vuonna 1995, jonka seurauksena eduskunnan päätösvalta suureen osaan lainsäädännöstämme häipyi ylikansallisen Eurooppa-lainsäädännön tieltä. Näillä lainsäädäntöä koskevilla muutoksilla ei ollut niinkään suoria vaikutuksia yleissivistävään koulutukseen, mutta välillisesti EU ja muut ylikansalliset toimijat kuten OECD, IMF ja Maailmanpankki ovat muokanneet kansallisia koulutusjärjestelmiä järjestämällä maatutkintoja, arviointoja sekä asettamalla maiden saamalle luototukselle koulutuksen resursseihin vaikuttavia ehtoja.

Muutos on vaikuttanut lääninhallitusten sivistysyksiköiden tehtäviin ja henkilöstön rakenteeseen niiden ryhdyttyä hallinnoimaan kehittämistyön instrumenteiksi tarkoitettujen tavoiteohjelmien käynnistämiä hankkeita. Osastot ovat sen lisäksi saaneet uusia koulujen ja oppilaitosten kansainvälisen yhteistoiminnan edistämiseen liittyviä tehtäviä kuten lähialueiden opetusviranomaisten yhteistyön edistämisen, Interreg-ohjelmien hallinnoinnin ja COMENIUS-ohjelmasta tiedottamisen.

Lääninuudistus astui voimaan 1.9.1997 ja sen seurauksena läänikartta pelkistyi Manner-Suomessa viideksi lääniksi alueellisine toiminta- ja palveluyksikköineen. Lääninhallituksen toimipaikat sijoitettiin Hämeenlinnaan, Mikkeliin, Turkuun, Ouluun ja Rovaniemelle. Palveluyksiköt sijoitettiin Helsinkiin, Kouvolaan, Tampereelle, Jyväskylään Vaasaan, Joensuuhun ja Kuopioon. Pori sai sivistysosaston toimiston.

Uudistuksen seurauksena henkilökunta toisaalta karsiutui, mutta uusien sivistystoimien tehtävien nuoris- ja liikuntatoimen sekä maakunnallisten taidetoimikuntien sihteeristön tehtävien myötä myös lisääntyi ja monipuolistui. Sivistysosastoiksi nimettyjen lääninhallitusten yksikköjen päälliköistä tehtiin lääninsivistysneuvoksia. Samaa virkanimikettä olivat jo kansakouluntarkastajat haitelleet turhaan 1950-luvulla. Koulutoimentarkastajista, ammattikasvatustarkastajista, läänin opetusneuvoksista sekä nuorisotoimen ja liikuntatoimen esittelijöistä tuli sivistystoimentarkastajia, suunnittelijoista osa ylitarkastajia, osa erikoissuunnittelijoita, osastosihteereistä suunnittelijoita ja toimistosihteereistä osastosihteereitä. Nimikemuutokset korvasivat osaksi palkankorotuksia, jotka 1990-luvulla jäivät joinakin vuosina elinkustannusten nousua vähäisemmiksi.

Jäsenistön rakenne on muuttunut järjestön perustamisesta lähtien dramaattisesti. Alkujaan 30 miehen yhdistyksessä on nykyisin 119 jäsentä, joista naisia on 85 ja miehiä 34. Vapaaajasiäniä on 15, joista pääosa eläkeläisiä. Jäsenten joukossa on jo pari työtöntäkin. Lääninhallitusten ulkopuolisissa työpaikoissa toimii 17 jäsentä. Aktiivijäseniä on siis enää hieman yli 70 prosenttia ja koulutuksensa ja tehtäviensä suhteen alkupe räiseen jäsenistöön verrattavissa olevien määrä on supistunut vain kouralliseen.

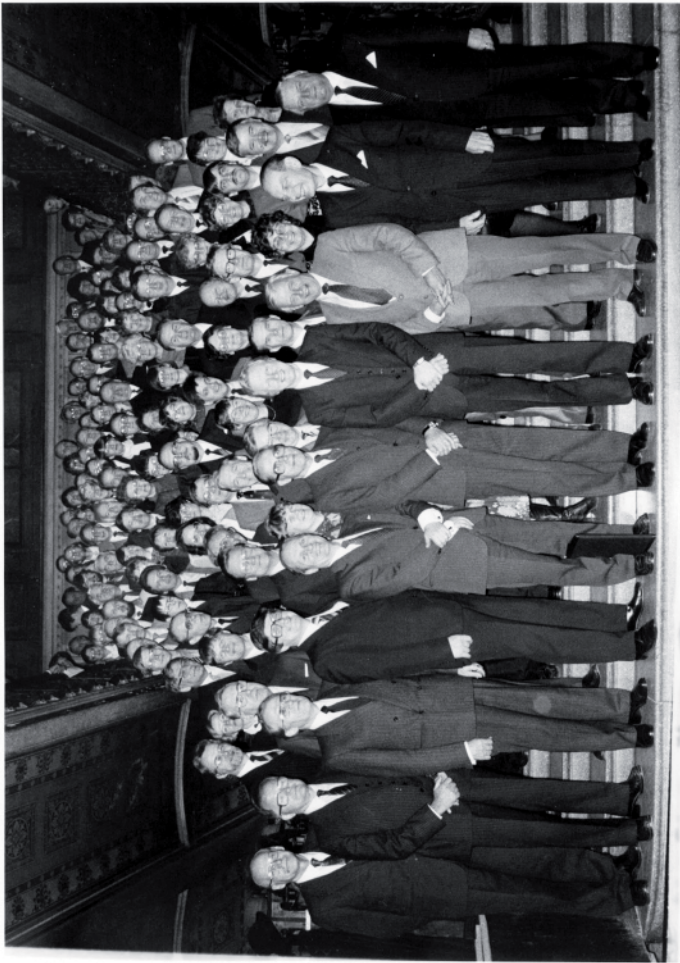
Keskusjärjestöjen ja Valtion työmarkkinalaitoksen periaatteessa jo varhain sopimat uudet palkkausjärjestelmät (UPJ) neuvoteltiin lääninhallitusten osalta jo 2000-luvun alkuvuosina valmiiksi ja varsinainen sopimus lyötiin lukkoon 1.6.2003 lukien neljän

ja puolen vuoden siirtymäkaudella. Sopimuksen neuvottelijoiksi Akava oli valtuuttanut Aino Pyöriän ja Pauli Rautaman. Loppuvaiheessa muutamiin tekstiin liittyvien yksityiskohtien saamiseksi Akava otti aikalisän ja sen valtuuttamana sopimuksen allekirjoittajana 17.11.2003 toimi Esko Lukkarinen, joka kuului tuolloin Vakavan hallitukseen varajäsenenä. Sopimus toi lääninhallitusten palkkaukseen 7,64 prosentin lisän siirtymäkauden aikana, mutta sen kielteiset vaikutukset työpaikkojen ilmapiiriin paljastuvat vasta vuosien myötä.

Parhaillaan valtio valmistelee Alku-hankkeen muodossa uutta aluehallinnon organisaatiomuutosta, jonka on määrä astua voimaan vuonna 2010. Valtion alueellisen sivistyshallinnon virkamiehet VSV ry on tehnyt analyysin viimeaikaisista toimintaympäristön muutoksista. Näihin on pyritty vastaamaan sääntöjen muutoksella 2008 ja siirtymällä Akavan Erityisalojen jäsenjärjestöksi 1.1.2009. Samalla on erottu sekä Vakavasta että Akavan suorasta jäsenyydestä.

Lähteet:

1. Muiluvuori, Jukka. AKAVA 1950–2000. Oma ja yhteinen etu. Vammala 2000.
2. Kauppinen, Timo. Suomen työmarkkinamallin muutos. Työpoliittinen yhdistys r.y:n julkaisu 1. Helsinki 1992.
3. Kansakouluntarkastajien yhdistyksen pöytäkirjat 22.4.1945–16.3.1970
4. Mäkinen, Kaarlo K, yksityisarkisto. Aa4:58. Tarkastajayhdistys. Esko Nikanderin hallussa.
5. Karttunen, M.O. Kansakouluntarkastajat ja heidän seuraajansa. Suomen koulutoimen piirihallinnon tarkastajamatrikkeli 1861–1980. Turku 1983.
6. Suomen Kansakoulukalenteri 1943, Oy Valistus.
7. Heinäkuun 15 p. K. M. Arm. Arvojärjestys Suomen Suuriruhtinaanmaalle
8. VKV tiedottaa N:o 2/1983, 25.4.1983
9. VKV tiedottaa N:o 1/1984, 21.2.1984

Säätövaltion portilla poseeraa lääninhallitusten kouluosastojen henkilökunta yhdessä kouluhallituksen johdon kanssa 20.11.1985. Eturivissä viides vasemmalta VKV:n puheenjohtaja Mauri Paananen. Hänen vasemmalla puolellaan seisovat eturivissä osastopäällikkö Paavo Ruuhijärvi, pääjohtaja Erkki Aho, ylijohtaja Erkki Kätkönen, koulutoimentarkastaja Aarre Kailanpää ja osastopäällikkö Mauri E. Virtanen. Paananen ja Ruuhijärven välistä kurkistaa tarkastajien nimitysasioista vastannut toimistopäällikkö Pirjo Vehkamäki, Kätkösen ja Kailanpään välissä on tarkastustoimiston päällikkö Pirkko Anttila.

Uudenmaan lääninhallituksen kouluosaston henkilökunnan ryhmäkuva Pasilan uuden virastotalon portailla 1989. Pääministeri Harri Holkerin hallituksen käynnistämä väliportaan hallinnonuudistus on jo alkanut vähentää vakansseja. Ylinnä viidentenä oikealta VSV:n puheenjohtaja Martin Gripenberg.

2. KANSAKOULUNTARKASTAJIEN KOKOUKSET KANSANOPETUKSEN JA OMAN AMMATTI- IDENTITEETIN KEHITTÄMISEN Foorumeina 1919–1944

2.1 Käytetyt lähteet

Maalaiskansakoulujen tarkastajien yhdistyksen arkisto ei ole ollut käytettävissä eikä sen sijainnista ole saatu toistaiseksi mitään tietoa. Tästä syystä on jouduttu turvautumaan tätä lukua kirjoitettaessa pääasiassa kirjallisiin lähteisiin, mutta onneksi kansakouluntarkastajien toiminta on dokumentoitu hyvin kattavasti kouluhallituksen koolle kutsumien kansakouluntarkastajien kokousten pöytäkirjoihin ensimmäisten päätoimisten kansakouluntarkastajien nimitysvuodesta 1885 lukien aina vuoteen 1969 saakka, jolloin pidettiin viimeinen kokous ennen kansakoulun piirihallinnon siirtämistä lääninhallitukseen. VSV:n arkistossa ensimmäinen yhdistyksen johtokunnan pöytäkirja on päivätty 22.4.1945, joten tässä luvussa kuvataan yhdistyksen toimintaa kaudella 1919–1944 lähes yksinomaan tarkastajien kokousten pöytäkirjoista saatavan tiedon perusteella. Sanottuna aikana pidettiin viisitoista piiritarkastajien kokousta (n:rot 9–23) ja kolme kaupunkien tarkastajien kokousta. Näistä 18 kokouspöytäkirjasta ovat olleet käytettävissä kolmea viimeistä, sodan aikana järjestettyjen kokousten pöytäkirjaa lukuun ottamatta kaikki muut. Lisäksi on löytynyt yksityisarkistosta kaksi tarkastajayhdistyksen toimihenkilöiden allekirjoittamaa jäsenkirjettä vuodelta 1928. Tieto yhdistyksen perustamisesta ja perustajajäsenistä on liimattu käsin kirjoitettuna asiakirjana yhdistyksen ensimmäisen pöytäkirjan kanteen.

Piiri- ja kaupunkitarkastajien kokouspöytäkirjoja voidaan hyvällä syyllä pitää lähteinä tietyssä mielessä jopa yhdistyksen johtokunnan pöytäkirjoja antoisampina, koska näissä kokouksissa pidettiin tavallisesti keskustelupöytäkirjaa. Johtokunnan kokouksista pidettiin sen sijaan ainoastaan päätöspöytäkirjaa. Tarkastajien kokouksen pöytäkirjaan merkittiin myös tulokset mahdollisista äänestyksistä sekä monesti voittoa ja hävinnyttä ehdotusta kannattaneet tarkastajat. Yhdistyksen toimihenkilöt esiintyivät tarkastajien kokouksissa monesti valiokuntien puheenjohtajina sekä keskustelukysymysten alustajina ja yleensäkin arvovaltansa puolesta yleisen mielipiteen tulkitsijoina. Monesti toimihenkilöt ehdottivat kokousten asialistalle edunvalvonnan kannalta oleellisia asiakohtia.

Kokousten asialistat laadittiin kouluhallituksen kansanopetusosaston ja tarkastajien yhteistyönä, joten kokouksissa neuvoteltiin pääasiassa kulloinkin ajankohtaisista tarkastajien virkatehtäviin ja maan kansanopetustyön järjestelyihin liittyvistä asioista. Ammattikunnan edunvalvonnan kannalta oleelliset kysymykset pääsivät kuitenkin lähes jokaisessa kokouksessa käsiteltäviksi. Kuvaavaa on, että jo ensimmäisessä,

Uno Cygnaeuksen johtamassa kokouksessa käsiteltiin tarkastajien ehdotusta vapaa-kirjeoikeuden saamisesta virkakirjeenvaihtoon¹.

Edunvalvonta-asioita olivat ennen kaikkea virkaehtosopimukseen tai virkamieslain-säädäntöön nykyisin kuuluvat palkkaukseen, kustannusten korvaamiseen, työaikaan ja eläkkeeseen liittyvät kysymykset. Edunvalvontaan kuuluvat näiden lisäksi viran kelpoisuusehdot, ammattitaidon ylläpitämistä koskevat järjestelyt, työskentelyolo-suhteet kuten työtilat, työvälineet ja aputyövoiman palkkaaminen. Virkamiesten keskinäinen työnjako ja työtehtävien yleinen organisointi – tässä tapauksessa myös työnjako vertikaalissa suunnassa – kuuluvat isännänvallan piiriin, mutta osallistu-minen näiden kehittämiseen on yhtä hyvin työntekijäpuolen, kuin työnantajienkin intresseissä.

Tarkastajain kokousten käyttökelpoisuutta ammattijärjestön historialähteenä heiken-tää kuitenkin jossain määrin se, että kokoukset pidettiin työnantajatahon johdolla ja valvonnan alaisina. Yhdistyksen omassa piirissä käyty keskustelu jää väistämättä tä-män tarkastelun ulkopuolelle, mitä voidaan pitää puutteena. Selville ei saada myös-kään yhdistyksen strategiaa asioidensa edistämisessä. On selvää, että ammattiyhdis-tysten edunvalvonta ei ole voinut rajoittua pelkästään virallisten kokousten tarjoamiin mahdollisuuksiin, vaan erimuotoista suoraa vaikuttamista on varmasti osattu käyttää jo varhaisessakin edunvalvontavaiheessa. Tästä löytyy lukuisia esimerkkejä ajalta, jolloin sekä yhdistyksen asiakirjat että kansakouluntarkastajien kokousten asiakirjat ovat olleet käytettävissä.

Vaikka kansakouluntarkastajien näkemykset pääsivätkin kohtuullisen hyvin esille kokouksissa, on huomattava, että ehdotusten ja myös kokouspuheenvuorojen oli py-syttävä kouluhallituksen johdon määrittelemässä linjassa, innovatiivisia uusia ava-uksia kritiikistä puhumattakaan ei juurikaan sallittu. Tätä kuvaa hyvin esimerkiksi puheenjohtajan, kouluneuvos Tarjanteen kehoitus vuonna 1922 pidetyn 10. kokouk-sen avauspuheenvuorossa: *”Sellaisia suunnittelu- ja järjestelyehdotuksia, jotka ovat ristiriidassa aivan äskettäin asetettujen lakien ja asetusten kanssa olisi sen sijaan koetettava välttää, koska ne kuitenkin tärkeään lähiaikaiseen toimintaamme nähden jäivät tuloksettomiksi. Nykyhetkeä ei myöskään ole kansakoulualalla ensi sijassa omistettava kielteiselle arvostelulle, vaan positiiviselle, rakentavalle työlle.”*²

Edunvalvonta-asioden, kuten muidenkin tarkastajien aloitteiden käsittely eteni mo-nesti siinä järjestyksessä, että yhdistyksen piirissä esille otettu asia lähti toimihenkilön viemänä aloitteena tarkastajien kokoukseen, josta se yleensä siirtyi keskusteluponsi-en siivittämänä kouluhallituksen kautta asiasta päättävälle viranomaiselle – yleensä joko opetusministeriölle tai valtiovarainministeriölle. Monet asiat olivat luonteeltaan laajapohjaista ja monipuolista harkintaa vaativia, joten niiden jatkokäsittely edellytti asiantuntijavalmistelun lisäksi poliittista harkintaa. Kyseeseen saattoi tulla komitean asettaminen, johon tarkastajien edustus kutsuttiin.

Seuraavassa on siis tarkoitus käsitellä edunvalvonnan kannalta oleellisia teemoja lähinnä tarkastajain kokouspöytäkirjojen valossa. Poikkeuksellisesti voidaan tarkastella muitakin, kuin edunvalvonta-asioita nimenomaan silloin, kun ajankohtaisen teeman käsittely kytkee tarkastajakunnan instituutiona tai yksittäisen virkamiehen persoonana johonkin maamme historian kannalta merkittävään ajankohtaan. Tavoitteena voi näissä tapauksissa olla syventää kuvaa ammattikunnasta, jota ei missään nimessä voi käsitellä homogeenisena ryhmänä. Päinvastoin tarkastajat ovat suhteellisen yhteisestä koulutus- ja kokemustaustastaan huolimatta persoonallisuuksia, joista vanhemman opettajakunnan keskuudessa on säilynyt paljon muistitietoa. Näitä on koottu yhdistyksen julkaisuun vuodelta 1990.³

Toinen syy poiketa edunvalvontateemasta on jonkin poikkeuksellisen merkittävän koulupoliittisen kysymyksen esiintyminen tarkastajan tai kouluhallituksen puheenvuorossa joko ensimmäistä kertaa ns. heikkona signaalina tai silloin, kun kokouksessa syntyy aiemmin torjutun, uuden innovaation läpimurto tai ulkomaisen esimerkin siirtyminen kotimaiseksi kokeiluksi tai käytännöksi. Usein näillä muutoksilla tai katkoksilla entiseen käytäntöön on ollut taipumusta lisätä paineita tarkastajien tehtäviin joko niitä lisäten (oppivelvollisuus) tai vähentäen (koululautakuntien perustaminen).

2.2 Kokous kansallisen murhenäytelmän 1918 jälkitunnelmissa – yleinen oppivelvollisuus tavoitteeksi

Yhdistyksen perustajajäseniä ja ensimmäisiä toimihenkilöitä olivat N. Saarni, A. Salokannel, T. Murto ja V. Varpalaide. Jokainen heistä oli valittu vakituiseen virkaan vuoden 1916 kuluessa tai sen jälkeen, Murto ja Salokannel vasta yhdistyksen perustamisvuonna 1919. Toimihenkilöt olivat siis yhdeksännen kokouksen aikaan virkaiältään ammattikunnan nuorimpia, mutta he olivat hankkineet monipuolista opetusalan kokemusta mm. kansakoulunopettajana ja seminaarin lehtorina. Jokaisella heistä oli myös kokemusta yhteiskunnallisesta toiminnasta esimerkiksi kunnanvaltuustoissa ja seurakuntien hallintoelimissä. Salokannel oli toiminut lisäksi ennen tarkastajan virkaan nimittämistään kuntansa opettajayhdistyksessä.

Itsenäisen Suomen ensimmäinen kansakouluntarkastajien kokous järjestettiin Helsingissä 28.–31. tammikuuta 1920. Kokous oli kuitenkin järjestyksessä jo yhdeksäs. Maalaiskansakouluntarkastajain yhdistyksen 12.6.1919 tapahtuneen perustamisen hetkellä virassa olleista 33 piiritarkastajan viran haltijasta oli tässä kokouksessa läsnä 29. Vasta runsas vuosi oli kulunut kansakuntaa ja myös tarkastajia syvästi kahtia jakaneesta kansalaissodasta, mikä leimasi myös kokouksen kulkua.

Kokouksen avannut kouluhallituksen kansanopetusosaston päällikkö Artturi Johannes Tarjanne luonnehti maan valtiollisen aseman muutosta ja muutoksen aiheuttamia suuria vaatimuksia ja odotuksia seuraavin sanoin: *”Me kokoonnumme nyt vapaassa, itsenäisessä maassa, mutta maassa, jonka kansa sisäisissä oloissaan potee sodan moninaisia seurauksia ja, voidakseen säilyttää kalliisti ostetun vapauden sekä luoda*

itselleen onnellisen ja suuren tulevaisuuden, ehdottomasti kaipaa sisäistä kasvamista, henkistä kohotusta ja aineellista vaurastumista.”⁴

Kokousten avauspuheisiin kuului perinteisesti maininta ja lyhyt luonnehdinta kokousten välillä eläkkeelle siirtyneistä, edesmenneistä tai toisiin tehtäviin siirtyneistä kollegoista. Heihin kuuluivat poikkeuksellisten valtiollisten tapahtumien kuohuihin sortunut Hämeenlinnan piirin kansakouluntarkastaja Kaarle Vihtori Vaulo (kuva) sekä Suomen Kouluneuvoston puheenjohtajana helmi-huhtikuun 1918 toiminut Rautalammin ja Lohjan piirien kansakouluntarkastaja Jaakko Pärssinen, joka kansalais-sodan päättyessä joutui pakenemaan Venäjälle.

Seppo Myllyniemen mukaan⁵ vuonna 1871 syntynyt Kaarle Vaulo oli opiskellut Helsingin yliopiston lisäksi Pietarissa psykologiaa, tieteellisestä ja sivistyksellisestä harastuksesta kertovat myös lukuisat opintomatkat. Ennen maailmansodan syttymistä hän oli tutustunut kansanopistotoimintaan Tanskassa ja Norjassa sekä koululaitoksiin mm. Englannissa, Saksissa, Hollannissa ja Belgiassa. Myllyniemen mukaan Vaulo oli jo varhain aktiivinen kirjoittaja. Hän oli avustanut opiskelijana Airut-lehteä, kirjoittanut Opettaja-lehteen ja julkaissut kirjasen koulukurista vuonna 1916. Ennen Hämeeseen siirtymistään Vaulo oli toiminut mm. kansanopiston johtajana Äänekoskella ja kansakouluntarkastajana Alavudella. Myllyniemi arvelee Vaulolla olleen jotakin skismaa kouluylihallituksen kanssa ennen siirtymistään Hämeenlinnan piiriin, koska tämä oli saanut ylihallitukselta nuhteet sekä toiminnastaan että kielenkäytöstään.

Kaarle Vaulo

Poliittisesti Vaulo näyttää aluksi olleen kiivas perustuslaillinen. Hänen kääntymiseensä vasemmalle saattoivat vaikuttaa ulkomaanmatkat, kohteissa kun opettajat laajasti kannattivat sosiaalidemokraatteja. Vaulo hyväksyi Myllyniemen tutkimuksen mukaan 1917 maaliskuun vallankumouksen ajatukset ja liittyi kesällä 1917 sosiaalidemokraattiseen opettajaliittoon. Ilmeisesti hän ei ollut uskonnollinen, vuosina 1914–15 Työkoulu-lehden kirjoituksissa hän oli miettinyt uskontopedagogisia kysymyksiä ja kannattanut kirkon ja valtion eroa. Vallankumouksen puhjetessa 1918 Vaulo oli Helsingissä, siellä hän järkyttyi nähtyään väkivallan puhkeavan ja henkilökohtaista vapautta loukattavan, sekä mahdollisesti pettyi koko sosialismiin. Pettymys ilmeni mm. siten, että Vaulo uhkasi palauttaa opettajaliiton jäsenkirjansa.

Sisällissota riehui Vaulon palattua Retulansaareen. Hän harkitsi pakoa pohjoiseen ja oli jo laittanut hevosen ja suksensa valmiiksi, mutta hanke tyrehtyi terveysongelmiin sekä tiukkaan liikenteen kontrolliin. Punaisten kouluneuvoston jäsen ja Vaulon ystävä Hulda Salmi oli pyytänyt tätä neuvoston jäseneksi, mutta sydänvaivoista kärsivä Vaulo kieltäytyi vedoten sairauteensa. Sodan aikana kansakouluntarkastajalla ei ollut virkatoimia, joten joutoaika kului omaa kirjastoa hyödyntäen, lukien ja kirjoittaen.

Vaulo kirjoitti eri nimimerkeillä työväenlehtiin syksystä 1917 kevättalveen 1918, kouluasioiden lisäksi hän käsitteli muitakin yhteiskunnallisia aiheita. Koulusta kirjoittaessaan Vaulo oli aikaansa edellä vaatien mm. alakoulun ja jatkoluokkien perustamista. Hän kirjoitti Koulumies-nimimerkillä kolmen yhteiskunnallisen artikkelin sarjan Työmies-lehteen niin, että viimeinen artikkeli julkaistiin vain päivää ennen kuin saksalaiset valtasivat Helsingin.

Yksi kokoukseen osallistuneista oli Kotkan piirin tarkastaja Reinhold Roine, joka oli saanut ”synninpäästön” tultuaan kuulustelluksi epäiltynä yhteistyöstä punaisten kanssa.⁶ Syytettä ei lopulta kuitenkaan nostettu, mutta tästä huolimatta piirin opettajat eivät heti suostuneet yhteistoimintaan Roineen kanssa, vaan asioivat hänen ohitseen monesti suoraan kouluhallituksen kanssa. Pärssinen, Vaulo ja Roine olivat tietävästi ainoat vallankumousliikkeen puolella tai heidän kanssaan yhteistyössä toimineet kansakouluntarkastajat. Sosiaalidemokraattiseen puolueeseen kuulunut Albin Järvinen ei osallistunut millään tavoin puolueensa vallankumouksellisen siiven toimintaan vuoden 1918 aikana.

Yhdeksännen kokouksen asialistalla tärkeimpänä oli esitys oppivelvollisuuslaiksi sekä laiksi kansakoululaitoksen kustannuksista. Toisena asiakohtana oli kysymys alakansakouluista ja piirijaosta. Molemmat asiakokonaisuudet olivat olleet lähellä kouluhallituksen vastikään edesmenneen ylijohtajan Y.K. Yrjö-Koskisen sydäntä. Seuraavat kokouksessa esillä olleet asiakohdat liittyvät tavalla tai toisella tarkastajien edunvalvontaan tai muutoin heidän työtehtäviinsä: tarkastuspiirien uudelleen järjestäminen, tarkastajien auktoriteetti ja oikeudet, toiminnan tehostaminen, tarkastusten yhteydessä tehtyjen huomautusten ja annettujen ohjeiden noudattamisen valvonta, opetuksen arviointikriteerit, tarkastuskertomuksen kaava, tarkastajien koolle kutsu- mien opettajien kokousten merkitys sekä koulukokeilun johtaminen tarkastuspiireit- täin.

Kansakoulujen määrän nopea kasvu aiheutti tarpeen järjestää tarkastuspiirit uu- teen uskoon. Vuoteen 1920 mennessä maalaiskansakoulujen lukumäärä oli noussut 3773:een ja opettajien määrä 6059:een⁷. Kouluja oli siis 114 yhtä tarkastajaa kohti ja kun ne oli määrä tarkastaa joka vuosi, muodostui yksin tarkastustoiminnasta matkoi- neen tuon ajan kulkuvälineillä ja tarkastuskertomuksen laatimisineen vuosi vuodelta yhä enemmän työaikaa vaativa tehtävä. Kokous päättikin ehdottaa kouluhallitukselle, että piirejä järjestettäessä tarkastajaa kohti olisi sallittava yleensä korkeintaan 90 kou- lua, pyrkimyksenä olisi järjestää kullekin tarkastajalle ainoastaan yksikielisiä kouluja ja että piirien rajoja määrättäessä otettaisiin huomioon alakoulujen määrät, opettajien määrät, kunnan asukasmäärät, etäisyydet ja liikenneolosuhteet. Kokouksen esittämä 90 koulun keskimääräinen kiintiö tarkastajaa kohti olisi edellyttänyt yhdeksän uuden tarkastajan viran perustamisen. Uusia virkoja perusteltiin paitsi jo lisääntyneellä työ- määrällä myös odotettavissa olevalla lisätyöllä, jonka ennakoitiin aiheutuvan koh- dakkoin voimaan astuvasta oppivelvollisuuslaista sekä sen johdosta seuraavasta uusien koulujen perustamistarpeesta. Kouluverkon täydentäminen edellytti näet tarkkaa harkintaa sekä koulupiirien rajoja että koulujen paikkaa määrättäessä. Sekä

piirijaon suunnittelu että uusien koulujen rakentaminen kuuluivat silloisten ja valmisteltavien säännösten mukaan kunnallisten viranomaisten ja tarkastajien yhdessä hoidettaviin tehtäviin.

Tarkastajat pelkäsivät lyhyelläkin tähtäyksellä välttämättömien työnjaon korjausten jäävän pitemmän tähtäyksen uudistushankkeiden jalkoihin ja siksi haluttiin vaimentaa keskustelua apulaistarkastajien muodossa kaavailluista uuden virkahierarkian luomispyrkimyksistä. Asiasta ei kuitenkaan vallinnut täysi yksimielisyys, vaan ensimmäisten, Uno Cygnaeuksen tehtävään valinneiden kahdeksan joukkoon kuulunut tarkastaja Kaarle Waldemar Forsman oli aiemmin tehnyt apulaistarkastajan virkojen perustamista koskevan aloitteen kouluhallitukselle ja sitä hän kannatti tässäkin kokouksessa itsenäiseen tapaansa. Ruotsinkielisten tarkastajien puolella sai kannatusta ajatus tarkastusperiodin pidentämisestä vuodesta kahteen.

Ammattijärjestön kannalta oli tärkeä kokouksen päätös ehdottaa kouluhallitukselle, että ennen piirijakoa koskevaa päätöstä olisi tarkastajille annettava tilaisuus lausunnon antamiseen asiassa. Kuulemisen foorumina näet saattoi toimia vasta perustettu Maalaiskansakoulujen tarkastajien yhdistys.

2.3 Oppivelvollisuuslain toimeenpanon ja käytäntöön soveltamisen pohdintaa lisääntyneen työmäärän paineessa

Kouluhallituksen kansanopetusosaston päällikkö A. J. Tarjanne mainitsi kymmenennen kansakouluntarkastajien kokouksen avauspuheenvuorossaan, että edellisen kokouksen jälkeen on tarkastajien palkkausta korotettu, mutta virkojen lukumäärän lisäämistä koskeva kysymys on edelleen auki ja sitä on määrä käsitellä tässä kokouksessa.

Kymmenennessä kokouksessa ilmeni selkeimmillään tarkastajien kokousten toinen pääfunktio toimia annettuja säännöksiä tulkitsevana ja käytäntöön soveltavana foorumina. Toinen kokousten tehtävä oli valmistella säädöksiä ja muita kansakoululaitoksen toimintaa ohjaavia suuntaviivoja. Kouluhallitus oli halunnut kiirehtiä kokouksen koollekutsumista tavanomaisesta neljästä vuodesta kahdella vuodella edellisen vuoden syyslukukauden alusta voimaan tulleiden oppivelvollisuuslain ja sitä täydentävän asetuksen johdosta. Oppivelvollisuuden toimeenpanoon olivat paria poikkeusta lukuun ottamatta keskittyneet myös tarkastajien etukäteen lähettämät aihe-ehdotukset.

Tarjanne kiteytti kokouksen päätehtävät oppivelvollisuuslain täytäntöönpanossa seuraavin sanoin: *”Meidän on asiantuntemuksella valvottava oppivelvollisten, nousevan polven, sekä samoin kansakoulun työntekijäin, opettajain, oikeuksia ja etuja. Toiselta puolen on meidän myös osattava asettautua kuntien ja valtion asemaan sekä tasapuolisuudella ja oikeudenmukaisuudella punnita olevia oloja ja harkita hetken vaatimuksia. Oppivelvollisuus on saatettava täytäntöön, sehän on*

selvä, mutta vältettävä hätäilevää kiirehtimistä ja kuntien liikanaista ahdistamista; viimesykyinen opettajapaikkain ja oppilasmäärien lisäys todistavat, että asia jo kulkee eteenpäin omalla sisäisellä voimallaan. Kustannuslain väljät avustusmääritelvät taas saattavat johtaa kuntain viranomaisia siirtämään ja säilyttämään valtiolle kustannuksia, jotka helposti nousevat huimaaviin summiin – siihen on jo ollut oireita. Kouluviranomaisten velvollisuuksiin kuuluu edusvastuuntunnolla valvoa tässäkin suhteessa oppivelvollisuuden saattamista, ohi uhkaavien karien, onnelliseen päätökseen.”

Edellisen kokouksen toivomusponsien mukaisesti oli kouluhallitus tehnyt vuoden 1921 tulo- ja menoarvioon ehdotuksen yhdeksän tarkastajan viran perustamisesta. Koska yläkoulujen määrä oli jo kasvanut 3 959:een (suomen- ja ruotsinkieliset koulut) ja alakoulujenkin määrä 981:aan oli perusteltua vaatia nyt kymmentä uutta piiriä ja samalla tarkastajan virkaa. Virkoja on lisätty tarkastaja Albin Järvisen mukaan vuosien saatossa aiemmin aina koulujen ja opettajien virkojen lisäystä noudattaen keskimäärin neljän vuoden välein, seuraavasti:

Tarkastuspiirien kasvu vuodesta 1885 lähtien

<i>1885 piirejä 8 (yksi piiri lääniä kohti)</i>	
<i>1893 –”-</i>	<i>12</i>
<i>1897 –”-</i>	<i>16</i>
<i>1901 –”-</i>	<i>21</i>
<i>1906 –”-</i>	<i>25</i>
<i>1913 –”-</i>	<i>31</i>

Järvinen yhtyi alustuksensa ponsissa kuitenkin kouluhallituksen kokoukselle ehdottamaan yhdeksään uuden piirin tavoitteeseen. Ne olisi järjestettävä uudistuksen yhteydessä yksikielisiksi. Kouluhallitus oli harventanut edellisen kokouksen jälkeen tarkastuskäyntien taajuutta vaatimalla jokaisen piirin koulun tarkastamista joka toinen vuosi, kun ne alun perin olisi pitänyt tarkastaa kerran vuodessa.

Uusien tarkastajanvirkojen kelpoisuusehdoista ja viranhoidon järjestelyistä alustanut Emanuel Suhonen oli päätenyt ehdottamaan edellisessäkin kokouksessa esillä ollutta apulaistarkastajajärjestelmää. Apulaistarkastajia olisi hänen mukaansa heti asetettava eniten kouluja sisältäviin tarkastuspiireihin tai apulaistarkastajan virka voisi olla kahden, jopa kolmenkin piirin yhteinen. Apulaistarkastajaksi olisi kelpoinen hyvää opetustaitoa osoittanut kansakoulunopettaja viiden palveluvuoden jälkeen. Viisi vuotta menestyksellisesti virassaan toiminut apulaistarkastaja pätevöityisi vaaditut lisäopinnot suoritettuaan hakemaan piiritarkastajan virkoja. Alustaja katsoi tärkeäksi lisätä tarkastajien kielitaitoa ulkomaisten kouluolojen seuraamista varten. Tätä varten hänen oli suoritettava pro-exercitio-tutkinto saksan, ranskan tai englannin kielessä. Lopuksi Suhonen ehdotti kansliatyön rationalisointikeinona tarkastuskertomusten lyhentämistä ja valtionavustushakemusten esittelyn siirtämistä kamreerikonttorille.

Suhosen alustusta käsitellyt valiokunta totesi tarkastajien tehtävien lisääntyneen esimerkiksi oppivelvollisuuslain ja kansakoulun kustannuslain johdosta huomattavasti. Uusina tehtävälajeina olivat tulleet palkankorotuksen myöntäminen yläkansakoulunopettajille, alakansakoulujen opetussuunnitelmien ja vuosikertomusten tarkastaminen, lukukausi-ilmoitusten ja vuosikatsauksen laatiminen, alakansakoulunopettajien virkavahvistuskirjan antaminen ja palkankorotusten myöntäminen. Valiokunta ei lämmennyt ehdotukselle apulaistarkastajista muuten, kuin väliaikaisena toimenpiteenä ennen piirien määrän lisäämistä, joka sen mukaan on joka tapauksessa mitä pikimmin toteutettava. Valiokunta myös korotti vaatimustaan lisäviroista yhdeksästä seitsemäksitoista. Kielitaitovaatimusta valiokunta kovensi edellyttäen kielissä, mieluiten saksan kielessä, pro-exercition sijasta yliopistollisen arvosanan. Valiokunta ehdotti tämän lisäksi määrärahan ottamista valtion budjettiin tarkastajien ulkomaisia opintomatkoja varten sekä toivoi valtion avustavan tarkastajien täydennyskoulutusta jatkossa matkustussäännön mukaan.

Kokouksen täysistunnossa valiokunnan mietinnöstä käydyssä keskustelussa Suhonen puolsi sinnikkäästi kantaansa katsoen turhaksi esittää eduskunnalle sen jo kertaalleen hylkäämää virkojen lisäämistä vieläpä kaksinkertaisena. Opintomatallaan Belgiassa hän oli päätenyt käsitykseen, että tarkastuspiirien jatkuvan lisäämisten sijaan olisi edullisempaa vähentää piirejä aina siihen sakka, että kussakin läänissä olisi vain yksi piiri ja yksi tarkastaja. Piirin tarkastajaa avustaisi sopiva määrä apulaistarkastajia, joiden palkkaus vastaisi kansakoulunopettajan palkkaa. Suhosen mukaan kansakouluntarkastajan palkka on keskimäärin 28 000 mk + matkakustannusten korvaukset 15 000 mk/v. Opettajan keskipalkka on 24 000 mk/v ja apulaistarkastaja saisi lisäksi samat matkustuskustannusten korvaukset, kuin tarkastajakin. Valiokunnan ehdotus maksaisi vuositason 731 000 mk, kun taas kymmenen apulaistarkastajan palkkaaminen osa-aikaisesti maksaisi ainoastaan 120 000 mk. Säästöä syntyisi siten valiokunnan ehdotukseen nähden yli 600 000 mk.

Yleiskokouksessa äänestyksen jälkeen ainoastaan neljän tarkastajan kannattaessa apulaistarkastajajärjestelmää päädyttiin esittämään kymmentä uutta tarkastajan virkaa. Apulaistarkastajien sijaan päätettiin pyytää kouluhallitusta tekemään esityksen piiritarkastajien kanslia- ja vuokramäärärahan korottamisesta vähintään 3 000 markaksi. Suhosen ponsien tultua hylätyksi jäi kokouksen lopulliseksi ehdotukseksi lisävirkojen ja kansliarahojen korotuksen ohella ainoastaan opintomatka-avustusten anominen ja toivomus uuden piirijakoesityksen toimittamisesta lausunnolle tarkastajille.

Kymmenennen kansakouluntarkastajain kokouksen päätössanoissa lausui kansanopetusosaston päällikkö Tarjanne tarkastajalta vaadittavia ominaisuuksia tarkoittaen: *”...siinä kysytään, puhumattakaan muista virkamiesavuista, toiselta puolen päättäväisyyttä, täsmällisyyttä ja pontevuutta, mutta toiselta puolen myöskin – ja ennen kaikkea – ihmistuntemusta, oikeamielisyyttä ja tasapuolisuutta, kypsää harkintaa, arvostelukykä, vaatimatonta ja taitavaa oloihin sopeutumista ja suhtautumista.”*

2.4 Entistä mieslukuisampana ja vereksin voimin kansakouluverkon tihentämiseen käsiksi

Poikkeuksellisesti kokouksen päätöksellä kuusipäiväiseksi alkuperäisestä nelipäiväisestä jatkettun yhdenntoista kokouksen asialista käsitti alakohtineen kokonaista 53 otsikkoa, vaikka tarkastajien ehdottamista 120 aiheesta yli puolet oli jouduttu karsimaan⁸. Keskustelukysymysten ohella kuultiin alustuksia ajankohtaisista aiheista kuten koulujen kasvitarhasuunnitelmien toimittamisesta ja vierailtiin päivittäin kahvitauon aikoina Valistuksen, Koulutarpeiden Keskusliikkeen, Otavan ja Werner Söderströmin kustannusliikkeissä. Edellisessä kokouksessa ehdotetusta kymmenestä uudesta virasta oli toteutunut kuusi, joten Tieteellisten seurain talolle oli päässyt paikalle 38 kutsuttua Porvoon piirin tarkastajan A.L. Biskopin jäätyä pois sairauden vuoksi. Neljässä vuodessa tarkastajakunta oli uusiutunut kuolemantapausten ja eläkkeelle siirtymisten kautta siten, että kokouksessa oli neljätoista uutta kasvoa. Ensimmäistä kertaa kokoukseen otti osaa heidän mukanaan silloinen Lapin piirin kansakouluntarkastaja Alfred Salmela. Kokouksen puheenjohtajana toimi perinteiseen tapaan kouluhallituksen kansanopetusosaston päällikkö A.J. Tarjanne. Paikalla oli myös kouluhallituksen uusi ylijohtaja Oskari Mantere.

Tarkastajakunnan edunvalvontaa sivuavia aiheita oli täysi tusina ja niitä olivat ehdottaneet muiden mukana yhdistyksen toimihenkilöistä V. Varpalaide, Em. Suhonen, ja M. Tuokko. Edunvalvontaan kuuluviksi voidaan katsoa aiheita, jotka tähtäsivät kansakouluntarkastajan toimenkuvan selkeyttämiseen, tehtävien priorisoimiseen ja tuloksellisuuden lisäämiseen. Samaan kategoriaan kuuluivat lisäksi ehdotukset, jotka koskivat ammattiin valmistumisen järjestämistä, yhteistyön järjestämistä kuntapuolen toimijoiden kanssa, työvälineiden käyttökelpoisuuden lisäämistä arkistointia ja aineiston dokumentointia parantamalla ja järjestämällä koulujen kehittämisen ohjaamista sekä kokeilutoimintaa opetussuunnitelma-asioissa.

Kokouksen alussa ehdotti Kainuun piirin tarkastaja Albin Näätänen valiokunnan asettamista laatimaan kokoukselle ehdotusta julkilausumaksi kansakoulunopettajain palkkausasiassa, joka oli parhaillaan tulossa eduskunnan sivistysvaliokunnan toiseen lukemiseen. Valiokuntaan valittiin ehdotuksen tekijän lisäksi Em. Suhonen ja Jaakko Laurila.

Yhdistyksen puheenjohtajana vuonna 1928 tunnettu tarkastaja Laurila sai yksimielisen kannatuksen ehdotukselleen tarkastajain kokouksen järjestämisestä jatkossa vähintään joka toinen vuosi⁹. Ehdotus ei tuottanut kuitenkaan välitöntä tulosta, koska vuodeksi 1928 sattunut opettajaneuvoston kokous aiheutti tarkastajain kokouksen siirtämisen seuraavaan vuoteen. Tämän jälkeen 1930-luvulla kokoukset järjestettiin kuitenkin säännöllisesti vuorovuosin opettajaneuvoston kokousten kanssa.

Raja-Karjalan piirin tarkastaja I.H. Holma, monipuolisen uran luonut talous- ja kansansivistysmies, päätti esityksensä ponsissa ehdottamaan tarkastajien kansliatöiden

karsimista kolmen tehtäväkokonaisuuden osalta¹⁰. Ensinnäkin hänen mielestään olisi luovuttava Cygnaeuksen aikaisesta päästötodistusten allekirjoittamisesta, jonka alkuperäinen ajatus oli jo aikoja sitten unohtunut opettajankoulutuksen kehityksen ja oppilasmäärien kasvun myötä.

Toinen ehdotus koski opetuksen ydintä, opetussuunnitelmajärjestelmää. Holman mielestä olisi luovuttava opetussuunnitelmien jokavuotisesta laatimisesta ja vahvistamisesta. Jokaisen virkaan astuvan kansakoulun johtajan tulisi laatia opetussuunnitelma ja uusia se viiden vuoden kuluttua. Välivuosina riittäisi ainoastaan ilmoitus suunnitelmaan tehdyistä muutoksista.

Myös jokavuotiset tarkastajien vuosikatsaukset olisi korvattava joka kolmas vuosi julkaistavalla kirjasella, joka sisältää kertomuksen piirin kouluolojen tilasta ja viimeisestä kehityksestä, yleisiä huomautuksia ja ohjeita sekä lyhyen kasvatusopillisen tutkielman.

Kouluhallitukselle alustaja osoitti toivomuksen saada tarkastajien käyttöön tuoreeltaan tärkeimmät ulkomaiset kasvatusopilliset aikakauskirjat ja huomattavimmat kouluelämää käsittävät julkaisut. Samaa tarkastajien ammatillisen osaamisen päivittämistä palveli Holman viimeinen ehdotus apurahan saamisesta ulkomaisiin opintomatkoihin. Apurahan saaja tulisi Holman mukaan kuitenkin velvoittaa antamaan matkastaan kirjallinen kertomus ja lisäksi vielä suullinen selostus piiritarkastajien kokouksessa.

Seinäjoen piirin tarkastaja Herman Luukko ja Tampereen piirin tarkastaja Arvi Sipola olivat tarkastaja Holman tavoin perehtyneet edunvalvontakysymyksiin työpaineen purkamisen näkökulmasta. Luukko tahtoi aputyövoimaa kansliatöiden suorittamiseen, samoin lisäresursseja kansliahuoneen ja kansliatarpeiden, kuten kirjoituskoneen hankkimiseen. Työpaineiden alla nääntyville tarkastajille kaivattiin myös joidenkin viikkojen mittaista kesälomaa, mihin muut valtion virkamiehet olivat jo lainojalla oikeutetut.

Konttoritekniikka oli vuoteen 1927 mennessä kehittynyt siten, että yksityisellä sektorilla yhä useampi yritys korvasi mustekynän kirjoituskoneella. Sähköisen tietosanakirjan Wikipedian mukaan toimistojen varustaminen kirjoituskoneella oli yleistynyt seuraavasti:

”Tietoisuus siitä, että on välttämätöntä konttoreissa mahdollisimman paljon korvata ikivanha työväline, kynä, uudemmillä apuneuvoilla, on vasta kahtena viime vuosikymmenenä herännyt huomattavammin ja nyt on jo vallan tavallista, että pienenpuoleisenkin liikkeen omistajalla on jo teräsapulainen pöydällään.

1930-luvun kuluessa kirjoituskoneiden määrä ja merkkivalikoima kasvoivat ja alan liikkeitä toimi maassa lukuisia. Koneita tuotiin ainakin Yhdysvalloista, Englannista, Saksasta ja Ruotsista. Vuosikymmenen alussa koneita arvioitiin olevan noin 20 000. Vuoteen 1967 määrä kasvoi 250 000:een.”

Kirjoituskoneen saamista tarkastajien kansliaan Luukko perusteli työn helpottamisella ja jouduttamisella. Rationalisointia tarkoitti lisäksi virka-asioissa tarvittavien kaavakkeiden hankkiminen tarkastajien käyttöön. Kaavakkeiden käyttämistä puolsivat myös kustannustekijät.

Kirjoituskone todettiin kokouksessa tarpeelliseksi. Joidenkin kohdalla virkakirjeiden määrä saattoi nousta vuodessa kahden – kolmentuhannen välille.

Sipola toivoi, että kansakoulujen vuosikertomukset lähetettäisiin edelleen kouluilta kahtena kappaleena. Toinen kertomuksista osoitettaisiin tilastokeskukselle ja toinen tarkastajalle vuosikatsauksen laatimista varten. Silloiset alakoulun, yläkoulun ja jatko-opetuksen erilliset opetussuunnitelmat Sipola toivoi yhdistettäväksi samaksi kansakoulun opetussuunnitelmaksi yksityiskohtaisine ryhmäjakotietoineen. Päästötodistusten allekirjoittamisesta myös Sipola halusi vapautua.

Valiokuntakäsittelyssä kirjattiin lähtökohdaksi tarkastajien keskeisin tehtävä toimia pedagogisina ohjaajina, koulu- ja opetustyön opastajina, tehostajina ja innostajina eikä suinkaan kanslisteina. Kansliatyö tulisi siis supistaa minimiinsä tai vaihtoehtoisesti lisätyllä kanslia-avustuksella tarkastajien tulisi voida palkata itselleen kanslia-apulainen.

Nykyiseen perusopetussäännöstöön jäänyt lääninhallituksen tehtävä toimia oppilas-arvioinnin viimeisenä muutoksenhakuportaana periytyy aina Cygnaeuksen ajoilta ja sitä toteutettiin vielä 1920-luvulla siten, että tarkastaja allekirjoitti kaikki kansakoulun päästökirjat. Kuten valiokuntakin aivan oikein huomautti, tehtävän perimmäistä tarkoitusta ei enää voitu toteuttaa ylivoimaiseksi kasvaneiden oppilasmäärien vuoksi, joten rudimentiksi muodostuneesta päästökirjojen allekirjoituksesta oli syytä luopua. Aivan yleinen saattoi olla nimittäin sellainenkin käytäntö, että tarkastaja allekirjoitti etukäteen koululla vieraillessaan tarpeellisen määrän todistuskaavakkeita, jotka koulun johtaja sitten päättötutkimnon koittaessa täytti oppilaiden henkilötietojen ja arvosanojen osalta.

Vaikka päästökirjojen allekirjoittamisesta vihdoinkin luovuttiinkin, oli myös jatkossa erityisessä tutkinnossa kansakoulun oppimäärän suorittavan kuitenkin tehtävä tutkintonsa tarkastajan läsnä ollessa ja hänen määräämissään aineissa. Tarkastaja allekirjoitti tuolloin yhdessä tutkivan opettajan kanssa tutkintotodistuksen (Kansakoulun järjestysmuotoasetus 4.6.1931, 38 §).

Opetussuunnitelmakysymyksessä valiokunta taipui tässä vaiheessa Sipolan kannalle, vaikka tunnustikin harvemmin, kuin kerran vuodessa laadittavan opetussuunnitelman riittävän. Vuosikertomusten kehittäminen katsaustyyppiseksi todettiin valiokunnassa muistuttavan tarkastaja Aminoffin jo vuoden 1904 viidennessä kansakouluntarkastajain kokouksessa tekemää kiinnostavaa ehdotusta, joka oli rauennut varojen puutteessa. Näin arvioitiin nyt käyvän ja siksi ponteen ei yhdytty.

Virkamiesten matkustussääntö on tuottanut jatkuvasti tulkintaongelmia. Säännön avulla on alati pyritty suitsimaan kohoavia matkustuskustannuksia matkaa tekevien virkamiesten mukavuuden kustannuksella. Toisinaan säännökset ovat jopa toimineet tarkoitustaan vastaan ja kohottaneet yksittäisten matkojen kustannuksia. Kokous pyysi kouluhallitusta toimimaan 20.12.1917 annetun matkustussäännön tarkistamiseksi ja uudistamiseksi. Tarkastajille toivottiin myös tilaisuutta antaa lausuntonsa uudesta ehdotuksesta, ellei jollekin tarkastajalle olisi suotu tilaisuutta tulla kutsutuksi mukaan ehdotusta laativan komitean työhön.

Kaarlo Kerkkonen käytti kokouksessa puheenvuoron kansakouluntarkastajalta vaadittavista kvalifikaatioista ja henkilökohtaisista ominaisuuksista mainiten mm.: ”Hallinnollisena paikallisviranomaisena onnistuakseen vaaditaan henkilöltä erityisiä persoonallisia luonteenominaisuuksia enemmän, kuin muussa virka-asemassa. Kansliamiehenä ei saa olla hidas, ei liiaksi kiinnittyä toisarvoisiin pikkuseikkoihin, sillä asiain pitää luistaa; mutta ei myöskään sovi hätiköimällä eikä pintapuolisesti asioita käsitellä. Tarvitaan paljon harkintaa ja arvostelukykyä. Henkilöiden kohtelun tulee olla ystävällistä, asiallista ja arvokasta, ei yliolkaista tai loukkaavaa, vältettävä on puolueellisuutta ja kiivastumista. Nämä ovat seikkoja, joita on vaikea säännöksillä määrätä, joskin ne voidaan saadun henkilötuntemuksen perusteella ottaa huomioon virkaa täytettäessä.” Kerkkosta voidaan pitää hyvällä syyllä asiantuntijana, sillä hän oli toimittanut vuonna 1916 kaikkia kansakoulualalla työskenteleviä palvelleiden Kansakoulu-Käsikirjan.

Kelpoisuusehtoihin 14.5.1909 Kerkkonen ehdotti valiokunnan ja kokouksen täyden kannatuksen saaden, että virkaa hakeneen on osoitettava ”kolmen kuukauden aikana kouluhallituksen siihen hyväksymän piiritarkastajan johdolla perehtyneensä tämän viran hoidossa kysymyksen tuleviin hallintoviranomaisiin, kunnallishallintoon, oikeudenkäyntiin ja kansanopetusta koskeviin säännöksiin, koulujen tarkastukseen sekä kaikkiin piiritarkastajan kansliatehtäviin.”

Opettajain lehti seurasi kiinteästi tarkastajain kokousten päätöksiä ja kelpoisuusehtojen täydentämistä koskeva uutinen julkaistiin pian kokouksen jälkeen lehden Uutisia-palstalla (OL 1926, s. 836).

Kokouksen ehdottama lisäys kelpoisuusehtoihin otettiin myöhemmin lainsäädäntöön ja siellä se säilyi aina vuoteen 1970 asti.

Tarkastajien Suhonen ja Varpelaide alustuksissa käsiteltiin tarkastajien yhteyksiä kunnallisiin toimielimiin, kuten kansakoulujen johtokuntiin, kunnanhallituksiin ja valtuustoihin. Heidän ehdotuksiaan tarkastusten yhteydessä pidettävistä tapaamisista kunnallisten luottamushenkilöiden kanssa kannatettiin, mutta ehdotusta täydennettiin jo käytössä olleiden keinojen valikoimalla. Näitä yhteydenpitomuotoja olivat opettajajyhdistysten järjestämät kokoukset, joihin tarkastajat ottivat kutsusta osaa pitämällä esitelmiä ja osallistumalla keskusteluun. Muita yleisesti käytössä olleita keinoja osallistua kansakouluasioista käytävään keskusteluun olivat kasvatusalan lehdissä ja

paikallislehdissä julkaistut artikkelit, läsnäolo kunnallisissa kokouksissa ja kunnallispäivillä, koulujen vihkimisjuhlissa, vanhempainkokouksissa, koulujen urheilujuhlista ja vastaavissa.

Tarkastajat osasivat aikaisemman työhistoriansa perusteella käyttää verkostoja, joihin kuuluivat kunnan ja eritoten kansakoulutoimen asioita johtavat kunnalliset viranomaiset ja virkamiehet. Yksittäisille tarkastajille haluttiin jättää vapaat kädet valita itse, kenen kanssa kulloinkin oli parasta asioida parhaan lopputuloksen aikaansaamiseksi.

Vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki oli asettanut tarkastustoiminnalle uusia vaatimuksia, joiden katsottiin pakostakin vaikuttavan tarkastuskertomusten sisältöön. Iisalmen piirin tarkastaja Oskari Vuorisalmi ehdotti tarkastuskertomuskaavakkeisiin lisääväksi mm. seuraavat otsakkeet: 1) Kouluun saapumatta jääneiden oppivelvollisten lukumäärä, 2) Todenmukaiset syyt oppivelvollisten poisjäämiseen, 3) Johtokunnan toimenpiteet koulusta pois jääneiden oppivelvollisten suhteen, 4) Missä määrin oppilasten satunnaiset poissaolot ovat tapahtuneet ilman hyväksyttävää syytä?

Kaikkiaan Vuorisalmen ehdotukseen sisältyi 15 kohtaa. Valiokunta yhtyi oppivelvollisuuden täyttämisen valvontaa koskeviin Vuorisalmen ehdotuksiin, mutta täydensi luetteloa lähinnä teknisillä muutoksilla.

Valiokunnan ehdotukset nostattivat vastarinnan myrskyn. Monien kriittisten puheenvuorojen joukosta otettiin äänestykseen Salon piirin tarkastajan Kaarlo Mäkisen ehdotus, jonka mukaan kokous kannattaa periaatteessa tarkastuskaavakkeen uusimista, mutta jättää tehtävän kouluhallituksen vastuulle toivomuksella, että kaavake tulisi pääkohdittaiseksi eikä turhaa työtä vaativaksi luetteloksi. Äänestyksessä ainoastaan seitsemän tarkastajaa kannatti valiokunnan esitystä, joten Mäkisen ehdotus tuli kokouksen päätökseksi.

2.5 Palkankorotusvaatimuksin kohti pula-aikaa, kansakoululainsäädännön kodifointi esillä kokouksessa 1929

Kahdennentoista tarkastajainkokouksen avannut kansanopetusosaston päällikkö A.J. Tarjanne valitteli puheenvuorossaan käytettävissä olevan kokousajan niukkuutta suhteessa kokoukselle tarjottuihin keskusteluaiheisiin¹². Kuusipäiväiseksi edellisellä kerralla venynyt kokous oli jouduttu supistamaan tällä kertaa nelipäiväiseksi, joten käsiteltävien asioiden listaa oli jouduttu vastaavasti karsimaan. Poikkeuksellisesti kokouksesta ei laadittu täydellistä pöytäkirjaa, vaan esimerkiksi pöytäkirjasta pois jätetyt alustukset saatettiin julkaista esimerkiksi Opettajain lehdessä. Lehden edustaja, nimimerkki ”Kimmo”, seurasi kokousta ja kirjoitti Uutisia -palstalle pitkäähkön pakinatyyllisen artikkelin kokouksen kulusta sekä myös kokouksen lomassa tarkastajien delegaation vierailusta päättäjien luona edunvalvonta-asioissaan (OL 1929, s. 51).

Artikkelin mukaan tarkastajien lähetystö oli vieraillut opetusministerin, ministeriön esittelijän, valtiovarainministerin, kouluhallituksen ylijohtajan ja osastopäälliköiden luona pyytäen viran palkkaukseen yhden palkkaluokan korotusta, jonka jälkeen tarkastajat olisivat päässeet samaan valtion IX palkkaluokkaan seminaarien lehtoreiden kanssa. Perusteluksi tarkastajat olivat esittäneet jääneensä palkkakuoppaan huolimatta kahdesta pienestä korotuksesta ja matkustuskustannusten korvaukseksi tarkoitetusta vuotuisesta 2000 mk:n määrärahasta. Tarkastajien mukaan nykyinen palkkaus ei vastaa puoltakaan vertailuajankohdan palkkauksesta. Kuitenkin työmäärä oli kaksinkertaistunut ollen nyt sietämättömän raskas. Kun alun perin tarkastajan vastuulle on katsottu kohtuulliseksi asettaa 80–90 yläkoulun tarkastaminen ja kouluhallintoasioiden hoito, on yläkoulujen määrä kasvanut nykyisin 140:een. Lisäksi saattaa tarkastajalle kuulua 70 alakoulua ja vielä senkin päälle joukko jatkokursseja. Valvottavien opettajien määrä on kaksinkertaistunut. Valtion apujen käytön valvonta on vastuullista työtä, samoin oppivelvollisuuden täyttämisen valvonta. Tarkastaja joutuu tekemään raskasta työtään ilman muiden virkamiesten nauttimaa kesälomaa. Kelpoisuusehtoja tulisi pikemminkin korottaa, kuin laskea.

Tärkeä ja ajankohtainen koululainsäädännön kodifointihanke oli Tarjanteen mukaan edennyt komiteamietinnön valmistumiseen saakka, mutta pysähtynyt sitten sovellettaessa 1926 voimaan tulleita virkamieslakia ja lakia naisen kelpoisuudesta valtion virkaan johdonmukaisesti kansakouluoloihin. Kodifointiasia oli kokouksen esityslistalla, vaikka jäikin ajanpuutteen vuoksi varsin pintapuoliselle käsittelylle.

Seuraavan vuosikymmenen henkeä ennakoiden sisältyi kokouksen viiden esitelmän joukkoon Saksaan ja Viroon opintomatkoja tehneen kansakouluntarkastaja Mauno A. Knaapisen esitys ”Kansallistunteen kasvattaminen”.

Keskustelukysymysten joukossa oli tänäkin päivänä ajankohtainen oppilaan koulupaikan valintaa koskeva asia. Kuopion piirin tarkastaja Heikki Puro ehdotti, että kaikkien maalaiskuntien lasten olisi saatava käydä kotia lähimmässä tai helpoimmin kuljettavassa kansakoulussa kunnan rajoista riippumatta. Kunnille tästä aiheutuvat kustannukset olisi korvattava valtion varoilla. Valiokunta kannatti yksimielisesti esitystä tarkentaen kuitenkin, että vieraassa kunnassa koulua käyvästä oppilaasta ei saanut aiheutua uuden viran perustamistarvetta eikä lisärakentamistarvetta koululle.

Tarkastaja Sipilän ehdotus nykyistä koululautakuntaa vastaavan kunnallisen kouluneuvoston asettamisesta koordinoimaan koulujen toimintaa ja suorittamaan osan johtokuntien tehtävistä ei läpäissyt yhteisistunnon seulaa. Ehdotusta kannatti vain kuusi kokousedustajaa. Kokousta seuranneelle Opettajain lehden edustajalle jäi käsitys, että tarkastajat pelkäsivät asemansa heikkenevän, mikäli kunnalliset kouluneuvostot asetetaan hoitamaan koulujen valvontaa.

2.6 Kansakouluasetuksen 1866 viimeisetkin voimassa olevat pykälät kumotaan, kansakoulu 1930-luvun pulan kourissa

Kolmastoista tarkastajain kokous järjestettiin kouluhistoriallisessa katsannossa vanhan 1866 annetun kansakouluasetuksen 1, 4 ja 5 luvun säännösten ollessa voimassa viimeisiä kuukausia¹³. Asetuksella kansakoulun järjestysmuodosta kumottiin nämäkin Cygnaeuksen aikaiset vanhentuneet pykälät 4 päivänä kesäkuuta 1931.

Kokouksen avausta kunnioitti läsnäolollaan opetusministeri Paavo Virkkunen. Pula-ajan säästöpaineeet olivat kohdistuneet kansakoululaitokseenkin edellyttäen valtionapupykäliden tarkistamista ja toisaalta lainsäädännön hajanaisuus sekä toisaalta puutteellisuus edellyttivät osaltaan säännösten kodifiointia. Tehtävää varten asetettu komitea oli jo jättänyt mietintönsä, mutta sen ehdottaman laajan kodifioinnin katsottiin vievän liiaksi aikaa, joten välttämättömät muutokset mm. kansakoulunopettajien nimittämistä koskeviin säännöksiin katsottiin välttämättömiksi toteuttaa nopeutetussa järjestyksessä.

Uhkaavan pula-ajan kynnyksellä oli kouluhallitus jo lähettänyt opetusministeriön aloitteesta kunnille paimenkirjeen, jossa se varoitti tarpeettomista opettajanviroista, ylisuurista kouluhuoneistoista ja opettajien ylilentien kasvusta. Pula-aikana Tarjanne mukaan kansakoulun oli tyydyttävä laeissa säädettyä hitaampaan vauhtiin kansakouluverkon levittämässä sekä kansakoulujen rakentamisessa ja varustamisessa.

Läsnä olevalle opetusministerille tähdätyssä tervetuliaispuheensa osassa Tarjanne, todeten kansakoulutoimen ottavan osavastuunsa kansantalouden säästötalkoissa muistutti kuitenkin, että kouluviranomaiset eivät ole oikeutetut suunnittelemaan ”... *kansakunnan kohoamiselle ja vastaiselle hyvinvoinnille välttämättömän laitoksen heikentämistä, sen itsenäisyyden, tarkoituksenmukaisuuden ja työkuntoisuuden uhraamista...*”. Ministerin poistuttua saatettiin unohtaa korulauseet. Tarkastaja Jaakko Laurila totesi esitelmässään mm. kansakoululaitosta kohtaan puhaltavan äskeisen myötätuulen asemasta jotenkin vinhan vastatuulen.

Kokouksen ensimmäinen esitelmä kosketti toiminnallisen kasvatuksen teoreettisia perusteita esitelmöitsijän, pragmatismen perustajan William Jamesin tuntijan, professori J. Hollon teos Kasvatuksen teoria levitettiin seuraavana vuonna kansakoulujen opettajakirjastoihin. Muut aiheet koskettelivat työkouluuasteen sovellutuksia Keski-Euroopan kouluissa, yhteiskunnan ja kansakoululaitoksen suhdetta, kirjoitustaidon opetuksen uudistusta sekä liikuntakasvatuksen edellytyksiä kansakouluissa. A.J. Tarjanne käsitteli puolestaan puheenvuorossaan vain kouluhallinnollisia kysymyksiä.

Keskustelukysymykset liikkuvat ainedidaktiikan, oppimateriaalien, kouluasteiden ja kouluhallinnon piirissä, mutta esillä olivat ajankohtaiset säästämiseen liittyvät aiheet, kuten supistettujen koulujen tilanne, tarpeettomat kouluhuoneistot, ylitunnit ja sääs-

tämistoimenpiteet. Myös koulun ja kirkon suhdetta sivuttiin, mikä on ymmärrettävää ministeri Virkkusen aiheeseen liittyvän mielenkiinnon tuntien.

Kouluhallituksen aloitteesta käsiteltiin vanhan kansakouluasetuksen 136 pykälää, jossa säädettiin opettajien kurinpidosta ja tarkastajan roolista toimia kurinpitoasiassa syyttäjänä. Säännös oli edelleen muodollisesti voimassa, mutta vuonna 1926 annettu virkamieslaki oli sitä asiallisesti muuttanut rinnastaen opettajan oikeudellisen asemansa suhteen valtion virkamieheen. Johtokunnalla ei siis enää vuoden 1926 jälkeen ollut oikeutta tuomita opettajaa viran menetykseen eikä tarkastaja myöskään saanut tehdä johtokunnalle tätä koskevaa vaatimusta.

Suhdetta opettajiin tarkastusten aikana ja palautteen antamista opettajalle sekä johtokunnalle pohdittiin monipuolisesti. Kokenut tarkastajakaarti kannatti hienotunteista cygnaeuslaista menettelytapaa, jossa opettajan laadun mukaan tarkastaja jakoi ensin kahdenkeskisiä isällisiä ohjeita ja neuvoja. Jos opettajan huomauttamista ansaitsevan toiminnan katsottiin johtuvan laiskuudesta tai välinpitämättömyydestä, saattoi puhuttelun sävy olla tiukka. Vasta jos opettaja ei ollut ottaakseen opiksi, saattoi tarkastaja joutua viemään asian johtokunnan tiedoksi. Nuoret tarkastajat saattoivat toimia kokeilemalla kollegoitaan yksioikoisemmin. Kouluhallituksen ohjeeseen vedoten jotkut heistä esimerkiksi toimittivat tarkastuskertomuksensa jäljennöksen johtokunnalle tiedoksi. Tarkastaja Salokanteleen mukaan ainoastaan yhdessä tapauksessa tämänkaltaista menettelyä oli paheksuttu. Kyseessä oli miesopettaja, joka paheksui tarkastajaa rouvansa opetustaidon arvostelemisesta tarpeettoman hyväksi.

Herman Lehdon esitys kuntien sanktioiden koventamisesta kouluviranomaisten toimesta ja maaherroilta anottavan virka-avun menettelytapojen yksinkertaistamisesta hylättiin äänestyksen jälkeen. Muutoinkin kokouksessa ilmeni poikkeuksellisen paljon käsitysten erilaisuutta, minkä puheenjohtaja lyhyehkössä loppupuheenvuorosaan selkeästi totesi.

2.7 Kaupunkien tarkastajat koolle ensimmäistä kertaa Helsingissä vuonna 1932 pohtimassa suhdettaan kaupunkinsa hallintoon

Aiemmin kansakouluntarkastajien kokousten koolle kutsuminen oli edellyttänyt erikseen kutakin kokousta varten hankittavan suostumuksen opetusministeriöltä. Kansakoulun järjestysmuodosta annetun asetuksen 4.6.1931 § 44:n nojalla kouluhallitus voi, milloin se tarpeelliseksi katsoo, kutsua kansakouluntarkastajat neuvottelemaan kansakoulutointa koskevista asioista. Asetuksen antamaa valtuutta kouluhallitus käytti ensimmäistä kertaa kutsuessaan kaupunkien tarkastajat kokoukseen keuhkokuumeen vuorokauden 1932.¹⁴ Kokouksen asialistalla oli kaksi erityisesti kaupunkien tarkastajien edunvalvontaa koskevaa ajankohtaista kysymystä, joista ensimmäinen oli kaupunkien kansakouluntarkastajain oikeudellinen ja virka-asema.

Kaupunkien kansakouluntarkastajien asema suhteessa kaupunginhallitukseen ja -valtuustoon oli jäänyt lainsäädännössä epäselväksi. Heidän tehtävänään oli mm. valtion puolesta valvoa kunnallisten viranomaisten toiminnan laillisuutta kansakouluasioissa sekä valvoa valtion taloudellisia etuja. Näitä tehtäviä suorittaessaan tarkastaja saattoi joutua välikäteen kaupungin ja valtion taloudellisten ja toisinaan juridistenkin etujen törmätessä keskenään. Oli siis tarkastajien kannalta nurinkurista, että heidän virassa pysymisensä riippui pelkästään kunnallisista viranomaisista.

Turun kaupungin kansakouluntarkastaja Otto Viitanen ehdotti puheenvuoronsa ponsina:

- Tarkastajan virka olisi rinnastettava lähinnä kaupunginlääkärin ja kansakoulujen piiritarkastajan virkaan;
- Lakiin tai asetukseen olisi kirjattava seuraava säännös: ” Kaupungin kansakouluntarkastajan valitsee kaupunginvaltuusto. Näin valitun tarkastajan nimittää virkaan ja antaa nimitetylle valtakirjan valtioneuvosto sitten, kun kouluhallitus on antanut asiasta lausuntonsa. Kurinpidollisessa suhteessa on kaupungin kansakouluntarkastajaan nähden voimassa, mitä valtion palkkaamasta kansakoulujen piiritarkastajasta on siinä suhteessa säädetty.”
- Valtakirjan voisi antaa valtioneuvoston sijasta yhtä hyvin kouluhallitus.

Tampereen kaupungin tarkastaja Otto Erkkilän mukaan:

- Virat voisivat olla edelleen kunnallisia, mutta nimittämiskirjoina tulisi antaa valtakirjat, joiden nojalla vuoden 1926 virkamieslain määräyksiä olisi sovellettava myös heihin;
- Ikälisiin ja eläkkeisiin oikeuttavien virkavuosien laskemiseen nähden kaupunkitarkastajilla pitäisi olla samat oikeudet kuin kansakoulunopettajilla ja maalaiskoulujen tarkastajilla;
- Kouluhallituksen toimenä olisi hoitaa asia.

Viipurin kaupungin kansakouluntarkastajan Aarno Salervon mukaan:

- On muodotonta ja viranhoitoon erinomaisen haitallisesti vaikuttavaa, että kunnallisten viranomaisten toimintaa valvoo virkamies, jonka virassa pysyminen riippuu näiden samojen kunnallisten viranomaisten (mieli)vallasta. Valtion virkamieslain säännökset tulisi ulottaa koskemaan kaupunkien tarkastajia;
- Viimeaikainen kansakoululainsäädäntö on laadittu liian yksipuolisesti maaseudun oloja silmälläpitäen ja se on siten muodostunut monissa kohdin varsin puutteelliseksi ja epäjohdonmukaiseksi, jopa soveltumattomaksi kaupungeissa noudatettavaksi. Kouluhallituksen olisi ryhdyttävä toimiin lainsäädännön tarkistamiseksi kaupungin ”erikoisten olojen ja tarpeiden mukaiseksi”;
- Tarkastajan viran hoitoa haittaa hänen kaksinainen virka-asemansa. Tarkastaja on toisaalta valtion valvonta- ja tarkastusviranomainen, toisaalta kunnallinen kansakoululaitosta johtava sekä kansakoulujen johtokunnalle esittelevä ja päätökset toimeenpaneva viranomainen.

Valiokunta toteaa mietinnössään paikallisia ristiriitoja syntyneen tarkastajan ja toisaalta kaupunginjohtajien, johtokunnan sekä kaupunginhallituksen välisiin suhteisiin sekä toimivaltaan nähden. Palkkauksen suhteen eräät kaupunkitarkastajat olivat maalaisserkkuihinsa nähden alakynnessä, sillä ikälisään ja eläkkeeseen oikeuttavien virkavuosien laskennassa esiintyi kirjavaa käytäntöä. Asiaa ei ollut helppo saada korjatuksi joten epäkohta säilyi aina 1970-luvun organisaatiouudistukseen asti.

Toiseksi käsiteltiin kokouksessa kaupunkien kansakouluntarkastajain jäsenyysoikeus Siviiliviraston leski- ja orpokassaan.

Kokous pyysi kouluhallitusta ryhtymään kiireellisiin toimiin, jotta itsenäisiin, vakiinaiisiin ja sääntöpalkkaisiin virkoihin liittyisi oikeus kassaan kulumiseen aivan samoin, kuin piiritarkastajain, kaupunkilääkärien ja kaupungin maistraattien jäsenten virkoihinkin.

Valiokunta puolsi alustusten ponsia, joihin myös kokous yhtyi muutoksitta.

2.8 Pula jatkuu, säästöjen koettelema kansakoulutoimi siirtyy vähitellen Alfred Salmelan johtoon

Pula-ajan edelleen jatkuessa käynnistyi neljästoista maalaiskansakouluntarkastajain kokous vuonna 1933 Helsingissä.¹⁵ Paikalla oli kutsuttuna 38 henkeen noussut kansakouluntarkastajakunta kokonaisuudessaan, lukuun sisältyi Ahvenanmaan maakunnan tarkastaja Theodor Bertell. Kansakoulun ripeä yleistyminen oppivelvollisuuslain säätämisen jälkeen taittui talouskriisiin, jonka seurauksena lainsäädäntötyölläkin oli voittopuolisesti kehitystä ehkäisevä luonne. Määräahojen supistaminen kohdistui ankarimmin kansakoululaitokseen. Joulukuussa 1931 tehdyt lukuisat muutokset kansakoululaitoksen kustannuslakiin sekä seuraavan vuoden helmikuussa annettu kustannuslain täytäntöönpanoasetus rajoittivat tuntuvasti koulujen rakennusavustuksia, opettajien luontaisetuja sekä käyttömenojen valtionapuja. Lisäksi korotettiin opettajien opetusvelvollisuutta – yläkansakoulunopettajan velvollisuus kohosi jopa 32:een viikkotuntiin. Kouluhuoneistojen normit ja huonetilaneliömetrin ns. normaalihinta ovat siis pula-ajan tuotetta, mutta niiden perusajatus on säilynyt koululainsäädännössä vähäisin sisältöön ja terminologiaan liittyvin muutoksin aina nykypäiviimme asti. Tilapäisiksi markkinoiduilla säästötoimilla on siten ollut taipumus jäädä pysyviksi.

Näiden kansakoulun kannalta masentavien tosiasioiden ohella kokouksen avanneella virkaatekevällä ylijohtajalla A.J. Tarjanteella oli myönteinenkin uutinen. Yhtenäiskouluajatuksen varhainen airut, koko kansakoulun pohjalle rakentuvan kuusivuotisen ja kaksijakoisen oppikoulun aikaansaaminen sisältyi jo ylijohtaja Oskari Mantereen vuonna 1927 asetetun oppikoulukomitean ehdotuksiin. Kivimäen hallituksen opetusministeriksi asetettu Edistyspuolueen Mantere oli ryhtynyt edistämään komiteansa ehdotuksen saattamista lain muotoon. Hankkeella oli heijastusvaikutuksensa kansa-

kouluun, jonka pohjakouluasema luonnollisesti vahvisti siihen kohdistuvia odotuksia ja toiveitten mukaan myös saattoi lisätä vähitellen kansakoulutoimen resursseja.

Ehdotus Jyväskylän seminaarin muuttamisesta ylioppilaspohjaiseksi kasvatustieteelliseksi korkeakouluksi oli toinen toivoa herättävä signaali pulan kynsissä puurtavalle kansakouluväelle.

Lapin piirin kansakouluntarkastajan virasta kouluhallituksen kouluneuvokseksi siirtynyt Alfred Salmela käsitteli kokouksessa tarkastajan työssä ilmeneviä hallinnollisia kysymyksiä. Hän totesi esityksensä aluksi nurinkuriseksi sen, että kansakouluntarkastajan peruskoulutus on miltei yksinomaan pedagoginen, mutta itse virka lähes yhtä täydellisesti hallinnollinen. Salmela esitti tässä toteamuksessaan käsityksensä kansakouluntarkastajan viran luonteesta ja oman ohjelmansa sen kehittämiseksi. Toistaiseksi hänen mukaansa oli kuitenkin luotettava sananlaskuun: ”Kyllä kissa kynnet saa, kun sen puuhun pitää.”

Yllättävän monia hallinnollisia ja loogisiakin heikkouksia ilmeni tarkastajien kouluhallitukseen lähettämissä asiakirjoissa. Salmela painotti ehdottoman laillisuuden periaatetta ja antoi käytännölliseksi ohjeeksi kouluhallitukseen asiakirjoja lähettävälle tarkastajille, että lausunto on hyvä, jos sen sisältö perusteluineen tulee kouluhallituksen päätökseksi.

Herman Lehto moitti alustuksessaan tarkastajien puutteellista täydennyskoulutusta. Heiltä puuttui välitön virallinen kosketus seminaareissa tapahtuvaan opetustoimen kehitystyöhön. Koulujen tarkastustyössä säilyi luonnollisesti kosketus arkiseen opetustyöhön, mutta koulukäyntien avulla ei ollut mahdollista saada täysin luotettavaa kuvaa minkään uuden opetusopillisen uutuuden soveltuvuudesta. Tarkastajien työlle olisi siitä syystä paljon hyötyä jos he voisivat seminaareissa tutustua esityksin ja näyttein eri oppiaineiden parissa tehtyihin uusiin opetusopillisiin menetelmiin. Näitä innovaatioita he voisivat sitten tarkastusten ja opettajain kokousten yhteydessä siirtää eteenpäin ja myös oikaista tarpeen vaatiessa virheellisiä menettelyjä, jotka eivät Lehdon mukaan kentällä olleet lainkaan harvinaisia. Vielä antoisammiksi muodostuisivat sellaiset tilaisuudet, joissa uutuuksia opettajille esittelisivät tarkastajien sijasta seminaarin opettajat tai muut pätevät asiantuntijat. Esteenä ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttämiselle tällaiseen täydennyskoulutukseen olivat ainoastaan puuttuvat määrärahat.

Tarkastajien ulkomaille suuntautuvien opintomatkojen apurahat oli pulakaudella poistettu budjetista, mutta niiden palauttamista riittävän suuruisina Lehto piti tärkeänä. Hän pahoitteli myös tarkastajakollegoiden vähäistä halukkuutta ottaa osaa Suomessa järjestettyihin kasvatustieteiden kongresseihin. Ajankohtaisista tapahtumista hän mainitsi esimerkkinä Pohjoismaisen koulukokouksen, Suomalaisugrilaisen kokouksen sekä Apukoulukongressin.

Kokous hyväksyi Lehdon ehdotukset, mutta puheenjohtaja palautti kokousväen maan pinnalle huomauttaen, että kun kansakoulukokousten budjetti oli puolitettu 20 000 markasta 10 000 markkaan, on oltava tarkkana kokousmenojen suhteen.

Vaasan piirin tarkastaja Johannes Näse otti esille edellisissä kokouksissakin puheena olleen kysymyksen tarkastuspiirien pienentämisestä tai vaihtoehtoisesti kanslia-apulaisen palkkaamisesta neljäksi kuukaudeksi vuodessa. Näse oli palkannut kesäkuukausiksi itselleen kanslistin ja oli järjestelyynsä tyytyväinen. Hän ehdotti myös kuukauden pituisen vuosiloman saamista tarkastajille monien muiden virkamiesryhmien tapaan.

Seuranneessa keskustelussa Alfred Salmela varoitti kokousväkeä piirien pienentämisestä peläten siitä seuraavan palkkojen alentamista. Päinvastoin piirejä olisi suurennettava joidenkin naapurimaiden esimerkin mukaan. Hän piti viisaampana vähentää toisarvoisia tehtäviä delegoimalla niitä kuntien viranomaisille. Tähän johtopäätöseen keskustelussa lopulta päädyttiinkin. Kansliatyön rationalisointikeskustelua käytiin myös käsittelemällä ehdotuksia opettaja- ym. korttien käyttöön ottamisesta, mutta tämänkaltaiset uudistushankkeet eivät saaneet vielä tällä kertaa tuulta purjeisiinsa.

Tarkastajien virkaehtojen parantamista Näsen ehdottamalla kesälomaedulla Salmela ei suoralta kädeltä tyrmännyt, mutta hänen tietämänsä mukaan määrärahoja tähän ei ollut luvassa. Lomaetua parempana hän piti käytäntöä, jonka mukaan tarkastajat toimisivat vuoroon toistensa lomasijaisina. Alustaja pysyi kannassaan vedoten siihen näkökohtaan, että tarkastajilla katsottaisiin olevan liian vähän töitä, jos he ehtisivät vielä toimia toistensa lomasijaisina. Äänestyksessä selvä enemmistö asettui työnantajan, eli kouluneuvos Salmelan esityksen kannalle ja vain seitsemän kokouksen osanottajaa puolusti Näsen ja valiokunnan esitystä.

Kokouksen loppusanoissa puheenjohtaja luonnehti tarkastajain työn muutosta katsoen asioiden lukumäärän vähentyneen toisarvoisten asioiden siirryttyä lainsäädännön myötä toisille viranomaisille. Lakien jatkuvasti muuttuessa ja riita- sekä valitusasioiden lisääntyessä asioiden käsittely on monimutkaistunut, tullut entistä enemmän juridiikkaa sisältäväksi ja vaikeutunut. Ammatin hallinta ja työtehtävät edellyttävät entistä suurempaa paneutumista ja lakiasioiden osaamista.

2.9 Pulakausi väistyy, opetuksen kehittämiskysymykset nousevat esille

Puoli vuosisataa vanha tarkastajainstituutio on kasvattanut jäsenkuntansa alkupe-
räisestä kahdeksasta 39:een. Viidennentoista kansakouluntarkastajain kokouksen
avauspuheenvuorossa 1935 saattoi kansanopetusosaston päällikkö A.J. Tarjanne
todeta pula-ajan pahimpien säästövaatimusten kaikonneen ja joidenkin vuosikym-
menen alussa säädettyjen menojen supistamiseen tähdänneiden lakiesitysten ja jopa

voimaan tulleiden lakienkin rauenneen¹⁶. Näiden joukossa olivat supistetun kansakoulun yleistämiseen tähdännyt lakiesitys sekä jatko-opetuksen keskeytyksestä ja kansakoulurakennusten valtionavustusten heikentämisestä säädetty lait. Kuluvan vuoden menoarvio osoitti vastaavasti joiltakin osin kansakoulumenojen nousua, joten kansanopetusosaston päällikkö saattoi perustellusti valaa kuulijoidensa mieleen uskoa myönteisen kehityksen kauden alkamisesta.

Kokouksen ohjelma koostui pedagogis-hallinnollisista ja taloudellisista teemoista, tarkastajien edunvalvonta pilkahti vain Arvi Sipilän alustamassa keskustelukysymyksessä, joka koski uudistuksia tarkastajien kansliatöiden ja arkistojen järjestelyissä.

Eestin kansakoulutoimeen syvällisesti perehtynyt ja kotiseutututkijanakin tunnettu Pieksämäen piirin kansakouluntarkastaja Juho Akseli Salokannel (ent. Sirenius) esitelmöi Johan Käisistä ja Eestin kansakoulusta. Salokannel oli käynyt kouluhallituksen rahoituksella kahdesti Eestissä. Ensimmäinen matka 1928 suuntautui Käisiin johtamaan Vörun seminaariin ja vuona 1930 hän vieraili luennoijana ja opiskelijana Tallinnan suuressa koulukokouksessa ja näyttelyssä, jotka pohjustivat eteläisen naapurimme kansakoulun uusia työtapoja ja menetelmiä. Näiden kantavana periaatteena oli toiminnan pedagogiikka ja sitä soveltavia kouluja kutsuttiin työkouluiksi (Töökoolid).

Käis on luonut Eestin kansakouluun kattavan opetussuunnitelman, joka otettiin opetusministeriön määräyksellä tasavallassa käyttöön vuonna 1928. Tämä 140-sivuinen painettu opus sisältää kansakoulun päämäärän ja tehtävät, varsinaisen opetussuunnitelman ja tuntijaon eri kouluvuosille sekä oppiaineiden sisällöt ja opetukselliset ohjeet. Opetussuunnitelmassaan hän soveltaa jo aiemmin kehittämäänsä kokonaisopetuksen ideaa, joka konkretisoituu kotiseutuoppi-nimisessä oppiaineessa lähtien alaluokilta. Käisin sanoin: ”Kotiseutuoppi on kokonaisopetuksen ydin ja keskus.” Suomessa kokonaisopetuksen tunnetuin edustaja ennen sotia oli Aukusti Salo.

Arvo Jääskeläinen esitti kokouksessa alustuksen tarkastajien velvollisuudesta virittää ja ohjata piirinsä alueella koulukokeilua. Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma-komitean mietintöä 1924 oli jo pohjustettu kokeilutoiminnalla ja kokeilusta saadut myönteiset kokemukset aiheuttivat keskustelua sen tarpeellisuudesta jatkossakin. Koulukokeilusta oli saatu kansainvälisiä esimerkkejä viimeksi Suomenlahden etelärannalta Eestistä. Jääskeläisen mukaan menetelmälliseen ja oppiainekohtaiseen kokeiluun tarkastajien ohjauksen alaisena oli tarvetta kouluissa. Kokeilukoulut voisivat hänen mukaansa toimia samalla alueensa opettajille vierailu- ja tutustumiskohteina. Kokous yhtyi Jääskeläisen ehdotuksiin, mutta torjui äänestyksen jälkeen tarkastaja Jussilan ehdotuksen, joka koski erityisten kouluhallituksen nimeämien kokeiluneuvostojen perustamista tarkastuspiireihin.

Tarkastajien virkatehtävien tuottamasta ja työhuoneeseen tai asunnon varastoihin kertyneestä arkistomateriaalista oli syntynyt ongelma. Arvi Sipola kertoi arkistojen

paisuneen niin suuriksi, että niistä täytyy suurta osaa säilyttää ullakolla alttiina kosteudelle ja tulipalojen tuhoille. Ahtaaksi käyneestä arkistokaapista ja vanhentuneista lomakkeista oli syntynyt tarkastajien kansliatyötä lisäävä ja hidastava ongelma. Sen ratkaisemiseksi Sipola ehdotti kouluhallitukselle valiokunnan asettamista muutosehdotuksen laatimiseksi tarkastajien arkiston ja kansliatöiden järjestelyjä varten. Ehdotuksen mukana hyväksyttiin ensimmäistä kertaa ajatus kortiston laatiminen opettajistosta ja koulurakennuksista. Ajatus opettajakortiston perustamisesta oli hylätty edellisessä kokouksessa äänestyksen jälkeen.

Kouluneuvos Tarjanne osallistui viimeistä kertaa puheenjohtajan ominaisuudessa tarkastajien kokoukseen. Hän oli tullut toimineeksi tässä roolissa peräkkäin seitsemässä tarkastajien kokouksessa, kolmessa niitä edeltäneissä sihteerinä ja jo niitä ennen kahdessa kokouksessa vain kutsuttuna kokouksen osanottajana. Ainoastaan vuosien 1885, 1890 ja 1894 kokouksissa hänellä ei ollut tilaisuutta olla henkilökohtaisesti paikalla. Tarjanteen saavutuksen tuli jatkossa ylittämään ainoastaan kouluneuvos, koulutoimenjohtaja sekä professori Alfred Salmela, joka tuli osallistuneeksi eläkkeelle siirtymistään ennen kahteenkymmeneenkolmeen kokoukseen ja niistä useimpiin puheenjohtajan ominaisuudessa.

2.10 Kansakoulun oppimateriaalit uudistuvat, mutta eivät ilman kritiikkiä

Kuudestoista kansakouluntarkastajien kokous 1937 järjestettiin sodan uhan varjostessa kansainvälisiä suhteita.¹⁷ Euroopan tilanne heijastui kokouksen ohjelmaan vain vähän, mutta yksittäisissä puheenvuoroissa pystyttiin arvioimaan maailmanpolitiikan haasteita varsin realistisesti. Tarkastaja Josua Järvinen kysyi esitelmänsä otsikossa ”Kuinka kansakoulu voisi oppilaisiaan herättää ja kehittää isänmaan rakkautta?” ja kahdessa keskustelukysymyksessä yhdeksästätoista pohdittiin maanpuolustus- ja topografiaopetusta kansakouluissa. Nämä aiheet nousivat toisaalta kansainvälisestä akuutista tilanteesta, toisaalta huolesta, jonka aiheutti sisäpoliittisesti kansalaissodan jäljiltä edelleen kahtia jakautunut väestö. Järvisen puheenvuoro osoitti, että tarkastajakuntakin oli hyvin selvillä ajan merkeistä: ”*Me suomalaiset elämme tulivuoren juurella. Me emme tiedä, milloin uudelleen puhkeaa yleiseurooppalainen sota ja meidänkin temmataan sodan pyörteisiin.*”

Tarjanteen sijaan kansanopetusosaston päälliköksi oli astunut entinen Lapin piirin tarkastaja, filosofian kandidaatti Alfred Salmela. Hän käsitteli avauspuheenvuorossaan kansakouluntarkastajan viran syntyhistoriaa ja virkojen määrän sekä virkaehtojen kehittymistä vuosien saatossa. Salmelan mukaan vuonna 1885 asetettujen ensimmäisten ”läänintarkastajien” astuessa virkaansa esikuvana olivat lähinnä kouluhallituksen kansanopetuksen tarkastajat verrattain korkeine kelpoisuusehtoineen eivätkä niinkään ennen vuotta 1885 ”*tarkempaa silmälläpitoa ja lähemmän tiedon saamiseksi kansakoulujen työtoimesta*” varten asetetut kansakouluntarkastajat eli inspektorit. Näiden inspektoreiden kelpoisuusehtoja ei tarkemmin määritelty, mutta heidät tuli

määrätä ”hyvin uskottujen ja kansanopetusta harrastavien miesten seasta”. Kansakouluja oli aluksi vähän, joten järjestelmä toimi tyydyttävästi.

Koulujen määrän jatkuvasti lisääntyessä ilmeni, että inspektorit, joiden joukossa oli etupäässä pappeja, eivät voineet tyydyttävästi hoitaa kansakouluntarkastajan vaativaa virkaa. Kansakouluntarkastajan virka on kehittynyt aluksi kansakoulujen ylitarkastajan Uno Cygnaeuksen virasta kouluhallituksen kansakouluntarkastajaksi ja siitä läänintarkastajan viran kautta piiritarkastajan viraksi. Osuvasti Salmela kuvasi piiritarkastajien asemaa ja roolia seuraavasti: ”Siispä te, tarkastajat monessa suhteessa olette kuin kouluhallituksen virkamiehiä, jotka vain näin joka toinen vuosi pitkiltä matkoiltanne palaatte kouluhallitukseen tekemään selkoa matkanne tuloksista ja saamaan uusia ohjeita.”

Virkojen määrän ja palkkauksen suhdetta Salmela kuvasi aikaisemman kantansa mukaisesti inflatoriseksi. Virkojen määrän lisääminen heikentää palkkaa ja viran vetovoimaisuutta. Kun ansioituneen seminaarinlehtorin uraputken päässä aikaisemmin saattoi olla kansakouluntarkastajan toimi, oli 1930-luvulla lehtori jo kivunnut tarkastajaa korkeampaan palkkaluokkaan ja vastaavasti tarkastajan virka oli menettänyt entistä vetovoimaansa.

Jatkuvan virkojen määrän kasvattamisen sijaan Salmelalla oli omia reseptejä. Skandinavian maissa oli käytössä kunnallinen ns. yliopettajajärjestelmä, jota hän nyt tarjosi Suomellekin malliksi. Jokaiseen kuntaan asetetun kouluvaliokunnan johtajaksi pitäisi Salmelan mukaan nimittää opettaja, joka huolehtisi ja vastaisi koulujen rakennuksista, kalustojen ja opetusvälineiden kunnosta sekä ohjaisi sellaisia hallinnollisia tehtäviä, joita koulun johtokunta ei riittävästi tunne. Ajatuksena oli delegoida osa kansakouluntarkastajien hallintotehtävistä näille yliopettajille.

Kouluvaliokunta muuttui kuntalaissa säädetyksi kansakoululautakunnaksi 1940-luvun puolivälissä, mutta Salmelan tarkoittamaa yliopettajajärjestelmää ei kuitenkaan otettu käyttöön muutoin, kuin tilapäisesti sodassa 1941–1944 valloitetujen Itä-Karjalan alueiden kansakouluhallintoa järjestettäessä osana sotilashallintoa. Tätä ajanjaksoa kuvataan tarkemmin seuraavassa luvussa.

Toinen Salmelan visio oli hankkia tarkastajille kansliatyötä varten apulaisia, jotka huolehtisivat esimerkiksi puhtaaksikirjoituksesta helpottaen siten tarkastajien työpainetta. Tätä tarkoitusta varten kouluhallitus oli esittänyt tulo- ja menoarvioonsa tarkastajien kansliarahan korottamista kahdella tuhannella markalla.

Puhuja oli huolehtinut myös tarkastajien palkan korottamisesta yhdellä palkkaluokalla siten, että se vastasi nyt nuoremman seminaarinlehtorin palkkausta. Hän oli huolissaan tarkastajien koulutuksesta, sillä viranhakijoilla oli lukuisasti eri yliopistollisten aineiden laudatureja, mutta oppiaineilla saattoi olla varsin löysä yhteys viranhoitoon. Lisäksi tarkastajan viran hakijoilta aiemmin vaadittu tutkielmilla ja julkaisuilla osoitettu perehtyneisyys kansakoulutoimeen oli ohentunut ja kun perusopintojen hajanai-

suudesta johtuen virkoihin pyrkijät eivät monesti olleet kouliintuneita itsenäisten tutkielmien laatimiseen, heiltä saattoi puuttua virkaan tullessaan koulutusta ja kokemusta hallinnollisten asiakirjojen laatimiseen. Tästäkin syystä Salmela katsoi tärkeäksi järjestää ammattikunnalle täydennyskoulutusta esimerkiksi luentopäivien muodossa. Myös aiempaa käytäntöä määrätä muutama tarkastaja määrääjäksi kouluhallituksen kansanopetusosastolle haluttiin jatkaa. Ammattijärjestö käyttikin tätä järjestelyä vuosien mittaan myös omiin edunvalvontatarkoituksiinsa siten, että kouluhallituksessa kulloinkin määrääjän toimivat tarkastajat käyttivät asemaansa eräänlaisena tietojen välittäjänä ja edunvalvontaan liittyvien asioiden ajajina hallinnon sisällä. Nykytermein voitaisiin puhua eräänlaisista varhaisista lobbareista tässä yhteydessä.

Salmelan ensi askeleet kansanopetusosaston johdossa osoittivat, että hän tarkoitti täyttä totta vaatimuksellaan kohottaa kansakouluntarkastajien tieteellistä tasoa sekä täydennyskoulutuksella että nimityspolitikalla. Ensimmäisenä Salmelan aikana nimetyllä tarkastajalla, FL Matti Koskenniemellä oli paitsi teoreettisia opintoja myös käytännön kokemusta opetustyöstä ja niinpä hänelle annettiin poikkeuksellisesti virkaiältään nuorimpana luentotehtävä 16. kokouksessa. Aiheena oli ”Koululuokan elämä tieteellisen tutkimuksen kohteena.”

Useita oppikirjoja julkaissut tarkastaja Emanuel Suhonen protestoi vallitsevaa työ-kouluosuuntausta omassa puheenvuorossaan ”Huomioita nykyisestä oppikirjatuotannosta”. Kriittiset huomiot olivat hieman uskallettuja, sillä monet Suhosen kollegat olivat julkaisseet sekä oppikirjoja että työkirjoja opetuksen tueksi. Hänen mukaansa työvihkoja, joissa työohjeet on painettu, vieläpä kuvitettukin, ei saisi jakaa oppilaille kustannussyistäkään. Muotiin päässeet ns. lyhyet (= niukat) oppikirjat saivat Suhoselta moitteita eikä niitä hänen mielestään tulisi hankkia ainakaan, ellei koululla ollut hyvin varustettua käsikirjastoa oppilaiden käytössä. Lyhyet oppikirjat ovat opetukselle vahingoksi, sillä ne ovat menettäneet Suhosen mukaan ”sisältörikkautensa ja selvyytensä”.

Samaa aihetta pohti Herman Lehto puheenvuorossaan ”Koulunuudistuksen rikka-ruohoja”. Lehdon mukaan: *”Seikat, joihin arvostelu kohdistuu voivat ’kitkemättöminä rikka-ruohoina’ vaarantaa koko koulunuudistuspyrkimyksemme ja johtaa ’uuden koulun’ erehdyksiin, jotka saattavat olla suurempia kuin ’vanhassa koulussa’ esiintyvät.”* Kyse oli kokeiltavana olevista parannuksista koulujen työtapoihin, opetusmenetelmiin ja jopa opetuksen päämääriin.

Lehdon mielestä vallalla oli käsitys, että koulunuudistus tarkoittaa etupäässä uusien, oppilaiden käden työtä vaativien opetusmenetelmien soveltamista ja sen tuloksena saatavaa mahdollisimman kauniisti kuvitettua ja tekstattua työkirjaa. *”Koulusta (on) tehty yksinomaan kauniiden työkirjojen valmistustehdas... Käsitteellisen työkyvyn kehittämistä ja harjoittamista laiminlyödään ja pelätään liian suuressa määrin. Kirjan kuvia jäljennetään koneellisesti ilman tarkoitusta, ilman toiminnasta seuraavaa oppimistapahtumaa.”*

Lehto muistutti, että työkirjatyöt, ryhmätyöskentely, referenssityö, erikoistyö ym. ovat vain välineitä entistä parempien oppimistulosten saavuttamiseksi. Julkaisutoiminta oli kiihtynyt ja kustantajat tarjoavat työkirjavälineitä, puolivalmisteita ja tehtäväsarjoja. Työkirjavälineisiin ja puolivalmisteisiin oli suhtauduttava torjuvasti, koska ne johtavat toisarvoiseen työhön eivätkä edistä oppimista enempää, kuin minkä tahansa lomakkeen täyttö. Puolivalmiste on esim. kartta, johon oppilaan on merkittävä tiettyjä kohteita. Oppilas voi itsekin jäljentää kartan oppikirjasta vihkoonsa ja jättää sen täydentämisen omaksi oppimistyökseen. Puolivalmisteiden käyttö ei ole suositeltavaa eikä edes sallittavaa. Vielä arvottomampia oppimisen kannalta ovat leikkelekvakokoelmat. Niiden käytöllä on suuria kustannusvaikutuksia aikana, jolloin rahaa ei riitä tarpeellisiin oppimateriaaleihin.

Lehto päätti puheenvuoronsa kolmeen ponteen:

1. Työtapojen uudistamispyrkimyksiä on tuettava, kun niiden päämääränä on entistä parempien oppimistulosten saavuttaminen eivätkä pelkästään uudet työtavat;
2. Oppilaiden käyttöön tarkoitetuille työvihoille ym. on saatava kouluhallituksen hyväksyminen;
3. Oppilaille annettavien koulutarvikkeiden laadusta ja määrästä ottaen huomioon myös työkirjatyöskentelyn vaatimat erikoistarpeet olisi kouluhallituksen annettava uudistetut ohjeet.

Valiokunta yhtyi alustajien käsityksin lisäksi Lehdon ensimmäiseen ponteen vielä tavoitteen ”riittävän itsekritiikin kehittämisestä oppilaissa”. Neljänneksi ponneksi valiokunta esitti lausetta: *”Ainakin siksi kunnes oppilaskäsikirjoja nykyistä huomattavasti runsaammin saadaan koulujen käytettäväksi, olisi oppikirjoja käytäntöön hyväksyttäessä nimenomaista huomiota kiinnitettävä niiden rakenteeseen ja sanontaan, erikoisesti tehostaen rikassisältöisyyden vaatimusta.”*

Alustuksia seurannutta keskustelua referoidaan seuraavassa siitä syystä, että se osoitti mielipiteiden jakautuvan tarkastajien ydinosaamisen alueellakin. Lehto tahtoi vielä kiinnittää huomiota nykyiseen kansakouluissa harjoitettavaan kokeiluun, koska sen johtoon näytti hänestä ryhtyneen myös sellaisia henkilöitä, joilla ei ole riittävästi harkintaa eikä mahdollisuuksia niin vaatimaan tehtävään. Koskenniemi piti oikeana sitä, että oppimateriaalit jätetään tarkastajan valvottaviksi. Salokannel piti työvihkojen ym. hyväksyttämistä kouluhallituksessa tarpeettomana, koska tarvikemäärärahat eivät riitä nykyisiin tarvikkeisiin. Häntä tuki tarkastajayhdistyksen johtokunnan jäsen Saarni. Toivosen mukaan apukeinoista on tullut päämäärä. Jussila kannatti vapautta, koska koululaitokseen tarvitaan uudistuksia. Hän kannatti lyhyitä oppikirjoja. Näätänen mielestä kokouksessa puhalsivat vanhoillisuuden tuulet. Franssila lausui: *”Meille onkin toisista maista tuotu vain ulkonainen ilmaus, työvihot, eikä niiden pohjana olevaa ajatusta. Siitä on ollut seurauksena, että oppilaita pannaan vain jotakin kopioimaan, ajattelematta, mitä merkitystä sillä on oppimisen kannalta. Rikkaruohot on kitkettava, ennen kuin ne tukahduttavat oikean kasvun.”*

Kokous hyväksyi ensimmäisen ponnen yksimielisesti, toisen äänestyksen jälkeen ja kolmannen yksimielisesti. Neljäs hylättiin äänin 20–9.

Ajankohtaisesta maanpuolustusopetuksesta kansakouluissa alusti Hyvinkään kaupunginvaltuustossa aikanaan porvariryhmää edustanut Jyväskylän piirin tarkastaja Väinö Valorinta.¹⁸ Kansainvälisestä ja kotimaisesta keskustelusta, kansakoululainsäädännöstä sekä kouluviranomaisten ja opettajien myönteisestä asenteesta perusteluja asialle saanut alustaja tulkitsi maanpuolustusaiheen laissa tarkoitetuksi hyödylliseksi sekä elämässä tarpeelliseksi tiedoksi ja taidoksi. Alustaja ei kuitenkaan pitänyt sotaa päämääränä, päämääränä oli rauhan säilyttäminen ja maanpuolustusopetus oli sen väline. Maanpuolustusopetusta tuli antaa kaikissa oppiaineissa ja käytännöllisten taitojen ohella huomiota tuli kiinnittää isänmaanrakkauden ja maanpuolustustahdon kehittämisen Italian ja Saksan mallien mukaan. Vapaaehtoinen maanpuolustustyö Suojeluskunta- ja Lottajärjestöissä tuli kytkeä kouluopetukseen ja niiden apua käyttää opetushenkilöstön täydennyskoulutuksessa.

Valorinnan puoluetoveri, Hinnerjoen porvariryhmässä valtuutettuna ollut Suupohjan tarkastaja Mauri Rautavuori ainoastaan täsmensi edellisen alustajan teemoja. Valiokunnan puoltavat ponnet hyväksyttiin ilman keskustelua. Kokous edellytti, että jokainen opettaja harrastaa maanpuolustusasiaa ja toimii hyvänä esimerkkinä ympäristölleen ja oppilailleen.

Tarkastajayhdistyksen lähin neuvotteluosapuoli edunvalvontaan liittyvissä kysymyksissä oli kouluhallituksen kansanopetusosaston päällikön. A.J. Tarjanteen jäätyä eläkkeelle hänen seuraajansa kouluneuvos Alfred Salmela. Salmela oli entisenä tarkastajana hyvin perehtynyt alaistensa olosuhteisiin ja hän tunsikin keskipohjalaisesta pienestä Vetelin kunnasta syntyisin olleena omakohtaisesti haja-asutuksen kouluoloja. Salmela toimi aina 1964 eläkkeelle jäämiseensä asti vaikutusvaltaisena kansakoulutoimen ja varsinkin vähäväkisten kuntien edusmiehenä. Voidaan arvioida, että Salmela oli Cygnaeuksen jälkeen merkittävin kansakoululainsäädäntöön ja sen tulkintaan vaikuttanut koulumies. Salmela sovelsi yleishallinnon periaatteita kansakoulutoimeen ja hänen oppikirjaksi tarkoittamansa yleisteos Suomen kansakouluhallinnon pääpiirteet oli ilmestynyt ensimmäisenä painoksena jo helmikuussa 1935.¹⁹

Salmelan toimintaa ymmärtääkseen täytyy perehtyä hänen ajatteluunsa laista kansalaisten oikeusturvan takaajana. Laki on Salmelan sanoin: *”heikkojen suoja ja vallanhimon taltuttaja.”* Lain kirjaimen tunteminen on tärkeätä, mutta vielä tärkeämpää on tuntea lain tarkoitus, ratio. *”Jos laki näyttää johtavan vääryyteen ja kohtuuttomuuteen, on syytä perusteellisesti tutkia, emmekö ole ymmärtäneet sitä väärin.”*

Kokousesitelmässään Salmela pohti kansalaisten oikeusturvakysymystä hallintolainsäädännön näkökulmasta. Virkamiehen aseman järjestämisessä hän näki monia eri tapoja. Valtionhallinnossa yleisesti käytössä oleva kollegiaalinen päätöksenteko on omiaan suojaamaan yksipuolisuudelta virkatehtävien hoitamisessa. Naapurimaassa

Eestissä käytössä oleva käytäntö vaihtaa ministerin neuvonantajat ministerin vaihtuessa sitoo virkamiehet kiinteästi yleiseen mielipiteeseen ja tämä käytäntö Salmelan tulkinnan mukaan saa virkamiehet ja ministerit yrittämään parastaan hallintotoimien pysyttämiseksi tasapuolisina ja kohtuullisina. Vastaavaa periaatetta noudatetaan kunnallisessa demokratiassa. Toimihenkilöt valitaan määrääjäksi ja jos heidän toimintansa ei ole tyydyttävää, heitä ei enää valita uudestaan seuraavalla vaalikaudella. Nuoren Salmelan idealismi kunnallisen demokratian toiminnasta saattoi kokemuksen karttuessa hieman menettää hohtoaan mutta vielä pitkälle 1950-luvun puolella tämä kunnallisen demokratian ihanne tuli määrittelemään hänen kouluhallinnollisia toimiaan.

Luokittelu valtakirjalla, toimikirjalla ja avoimella kirjeellä nimitettäviin virkamiehiin asettaa viranhaltijat eri asemaan virassa pysymisen suhteen. Mitä pienemmät virassa pysymisen takeet virkamiehellä on, sitä huolellisemmin ja varovaisemmin Salmela katsoi hänen virkatoimiaan hoitavan. Toiselta puolen hän ymmärsi myös virassa pysymisen suhteen epävarman virkamiehen saattavan olla epäitsenäisen oikeutta puolustaessaan silloin, kun yleinen mielipide tai esimies sitä eivät syystä tai toisesta tahdo. Viroissa, joissa itsenäisyys on tarpeen, virkamiehet on nimitetty valtakirjalla. Kansakouluntarkastajat valtakirjalla virkaan määrättyinä ovat siis Salmelan mukaan tarkoitetut itsenäisiksi, yleisestä mielipiteestä ja vaikka hän ei sitä nimenomaisesti ilmaissutkaan, myös kunnallisista viranomaisista riippumattomiksi valtion virkamiehiksi. Itsenäisyys on tärkeä viranhoidollinen lähtökohta ja tämä perinteinen ”saavutettu etu” selittää esimerkiksi 1960-luvulla piirihallintoa uudistettaessa tarkastajakunnan vierastavan asenteen siihen, että lääninhallitusten kouluosastoista kaavailtiin päällikkövirastoa.

2.11 Kansakoulukomitean alustava ehdotus esillä tarkastajien kokouksessa 1939

Vuonna 1936 perustettu ja osastopäällikkö Alfred Salmelan johtama kansakoulukomitea oli pohtinut perusteellisesti kansakoululainsäädännön kodifiointia. Komitean osamietintönä annettiin alkuvuodesta 1939 alustava luonnos kansakoululaista, -asetuksesta ja kansakoululain täytäntöönpanolaista. Näillä säännöksillä oli tarkoitus kodifoida ja päivittää oppivelvollisuudesta huhtikuun 15 päivänä 1921 annettu laki, yksityisten koulujen ja kasvatuslaitosten perustamisesta ja ylläpitämisestä maaliskuun 5 päivänä 1919 annettu laki sekä näitä täydentävät voimassa olevat kuusi muuta lakia ja asetusta. Kumottavaksi ehdotettujen säännösten joukossa oli myös kesäkuun 6 päivänä 1914 annettu armollinen asetus, jolla ruumiillisen rangaistuksen käyttäminen kiellettiin oppilaitoksissa.

Osamietinnössä ehdotettiin kansakoululain astuvan voimaan 1 päivänä elokuuta 1940, mutta marraskuussa 1939 käynnistynyt Talvisota lykkäsi hankkeen toteutumisen siten, että muuttuneisiin olosuhteisiin sopeutettu uudistus saattoi toteutua vasta elokuun alusta vuonna 1957. Kansakoulukomitean mietintökin valmistui vasta

14.5.1945 ja sen ehdotusten kohtalona oli jäädä huhtikuussa 1945 asetetun pääjohtaja Yrjö Ruudun johtaman Koulunuudistuskomitean työn jalkoihin. Koska muutamat tärkeimmistä Kansakoulukomitean ehdotuksista toteutuvat yksittäisten kansanedustajien aloitteiden pohjalta jo 1940-luvun lopulla, on seuraavassa katsottu tarpeelliseksi selostaa varsinkin kansakoulun jatko-opetuksen järjestämistä ja kansakoulun kielenopetusta koskevia komitean ehdotuksia sekä näistä ehdotuksista kansakouluntarkastajien kokouksessa käytyä keskustelua.

Kansakouluntarkastajien 17. kokous Helsingissä huhtikuun 11–15 päivinä 1939 sai käsiteltäväkseen lähes ainoana kokousasiana alustavan esityksen kansakoululaiksi ja -asetukseksi.²⁰ Kokouksen viisi valiokuntaa käsitelivät kullekin määrättyä osuutta lakiehdotuksista. Lisäksi valiokuntia työllistivät 14 keskustelukysymystä, jotka koskivat uudistushankkeeseen liittyen mm. kansa- ja kansalaiskoulun työn järjestämistä, eri oppiaineiden ja aihekokonaisuuksien opetusta, opettajanviran täyttämistä, kouluateriatoimintaa ja kunnan uutta kouluhallintoa. Periaatteellisista keskustelukysymyksistä voidaan pitää tärkeimpiin kuuluvana Herman Lehdon esille nostamaa aihetta ”Tasavertaisuutta oppivelvollisuuteen ja -kansakouluihin ” sekä Paavo Meriläisen alustuksen aihetta: ”Miten maalaiskansakoulun jatko-opetus olisi järjestettävä.

Kokouksen avauspuheenvuorossa osastopäällikkö Alfred Salmela esitteli edellisessä kansakouluntarkastajien kokouksessa tehtyjen ehdotusten huomion ottamista komitean nyt käsiteltävässä ehdotusluonnoksessa. Seuraavassa tärkeimmät ehdotusluonnoksessa noteeratut tarkastajien aloitteet.

Maalaiskunnille esitetään oikeutta järjestää päiväjätkokouluopetusta Pietarsaaren piirin tarkastajan, FT Adolf Erik Johannes Qvistin ehdotuksen mukaisesti. Samoin Iisalmen piirin tarkastajan Oskar Vuorisalmen esitys jatko-oppivelvollisuutta koskevien säännösten tarkistamisesta ja selventämisestä on Salmelan mukaan tarkoin käsitelty. Vastaavasti säännösehdoituksessa on huomioitu Suupohjan piirin vt. tarkastajan Mauno Olavi Karttusen esitys kotitalouden opetuksen aseman parantamisesta jatko-opetuksessa sekä tarkastajien Jussila ja Laurila ehdotukset supistetun kansakoulun asemasta. Vieraskuntalaisten lasten koulunkäyntioikeutta on ehdotuksessa laajennettu tarkastaja Tuokon toivomuksen mukaisesti. Tarkastaja Rautavuoren esitys apukoulujen saamisesta maaseudulle sisältyy lakiehdotuksen 22 pykälään. Yhdessä opetettavien oppilaiden enimmäismäärää koskevaa tarkastaja Murron ehdotusta on niin ikään pidetty asianmukaisena. Lakiehdotuksen 10 pykälän mukaan ryhmäkoon maksimiksi ehdotetaan yhdistetyllä 1–3 luokalla 36 oppilasta, ylemmillä luokilla 42 oppilasta ja kansalaiskoulussa 36 oppilasta. Oppilaiden jakaminen eräissä aineissa erikseen opetettaviin ryhmiin esitetään mahdolliseksi mm. laskennossa ja äidinkielenlessä, vaikkakin hieman eri perustein, kuin aiheesta edellisessä kokouksessa alustanut tarkastaja Laurila oli ajatellut. Tarkastaja Salokanteleen ehdotuksia koulutalojen rakentamisesta on perusteellisesti pohdittu ja joitakin niistä sisällytetty asetukseen, enimmäkseen kuitenkin sisällytetään aikanaan kouluhallituksen ohjeisiin. Tarkastaja Näsen ehdotus pakollisesta urheilulomasta on otettu huomioon ja tarkastaja Paasikallion

alustuksessa tarkoitettu yksityisten kansakoulujen avustuksia esitetään likipitään kokouksen evästysten mukaisesti.

Salmelan mukaan edellisen tarkastajien kokouksen tilinpäätös osoittaa varsin rohkaisevaa tulosta. Nyt alkavan kokouksen listalla on oikeastaan vain yksi, mutta sitäkin tärkeämpi asia. Tämä yksi asia sisältää koko kansakoulutoimen tulevan järjestämisen. Käsittelyn tarkoituksena on saada tarkastajien asiantuntemus jo varhaisessa valmisteluvaiheessa käyttöön. Sen vaikutus voi silloin paremmin tunkea läpi koko lain ja asetuksen. Liian myöhään tehdyt ehdotukset voisivat pakostakin rajoittaa vain muutamiin yksityiskohtiin.

Salmela luonnehti esityksen punaiseksi langaksi kansakoulutoimen tehostamista ja sen merkityksen kohottamista. Ehdotukseen ei kuitenkaan sisältynyt Salmelan suunnitelmissa jo tuolloin ollut ajatus kunnallisista keskikouluista. Kunnallisen keskikoulun ideana oli liittää keskikouluopetus kansakouluun yhtenä kansalaiskoulun muotona. Kansalaiskoulu oli puolestaan Salmelan visiossa kansakoulun jatko-opetusta, mikä oli kuusivuotisen varsinaisen kansakoulun jälkeen kahden vuoden mittainen ja seitsemänvuotisen varsinaisen kansakoulun jälkeen yhden vuoden mittainen. Kunnallisessa keskikoulussa opetus olisi sama, kuin keskikouluissa, mutta oppilaiden avustus ja sosiaalinen huolto samaa, kuin kansakoulussa, jonka ylin osa keskikoulu olisi. Kunnalliseen keskikouluun otettaisiin vain lahjakkaimpia lapsia, mutta heillä ei olisi siellä lukukausimaksuja, vaan sitä vastoin ilmaiset oppikirjat ja muut koulutarpeet, kouluateriat, kuljetus ja majoitus. Salmelan idean tuominen lainsäätäjälle ajoittui sodan jälkeiseen aikaan ja aiheeseen palataan tuonnempana.

Kansakoululakiehdotuksessa erityisen ongelmalliseksi oli komiteakäsittelyssä osoittautunut kysymys kansakoulun jatko-opetuksesta maalaiskunnissa. Aiheesta alusti tarkastaja Herman Lehto, joka piti voimassa olevan oppivelvollisuuslain vakavimpana epäkohtana sitä, että oppivelvollisuus on säädetty erälle lapsille jopa 288 viikkoa kestäväksi, mutta toisille ainoastaan joksikin puoleksi siitä, eli 144-viikon mittaiseksi. Alkuopetuksen erilainen järjestäminen ja varsinkin jatko-opetuksen järjestämisen erot ovat hänen mukaansa olleet vaikeimpia pulmia oppivelvollisuuden toteuttamisessa. Ne ovat myös aiheuttaneet julkisuudessa suurinta polemiikkaa. Komitea ei Lehdon mukaan ole pystynyt ratkaisemaan tyydyttävällä tavalla näitä epäkohtia. Lehto esittääkin kokouksen ponsiksi, että:

oppivelvollisuus käsittäisi kaikilla paikkakunnilla asiallisesti samanveroisen tieto- ja taitomäärän sekä, että kansakoulujen toiminta olisi läheisessä tulevaisuudessa kaikkialla järjestettävä niin, että niissä olisi mahdollista suorittaa nykyistä täydellisempi oppivelvollisuus.

Paavo Meriläinen alusti maalaiskansakoulun jatko-opetuksen järjestämistavasta kansanomaisen tyyliin. Hänen mukaansa Cygnaeus lahjoitti meille varsinaisen kansakoulun valmiina. Siihen oltiin heti niin tyytyväisiä, että jokainen talo olisi halunnut sen mahdollisimman lähelle, ihan veräjänsä pieleen ja tahtoo nytkin. Meriläinen kertoo aiheesta seuraavan muistelman: ”*Kiuruvedellä kierrellessäni nousi kerran linja-au-*

toon vanha pitkäpartainen Turunen, kaivoi tyhjäksi nyrkin kokoisen piippunsa, heitti suuhunsa mustat, väkevät rouheet ja virkkoi: 'Koska sinä kuulut olevan tarkastaja, niin laita meidän kylään, sinne Heinäperälle, koulu. Siellä ollaan niin tietämättömiä ja tuhmia, ettei osata tietä kulkea.'

Meriläinen jatkaa tarinaansa jatko-opetuksen ongelmista:

"Alakoulusta ensin jonkun verran mutistiin. Tätä uutta tulokasta pidettiin liian laulavana ja leikkivänä, tarpeettomana höpsötyksenä. Nyt sellainen vastustus on jo tykkänään lakannut. Varsinkin äidit ovat siihen mielistyneet. Kun sinne lähettää villit vesansa, pääsee hetkeksi rauhaan: ovat poissa ryskämästä ja huutamasta ja oppivat vielä lukemaan.

Mutta kuka on tyytyväinen jatko-opetukseen? Ei kukaan: eivät lapset, eivät opettajat eivätkä lasten vanhemmat."

Suurimpana maalaiskansakoulun jatko-opetuksen ongelmana Meriläinen pitää sitä, että opetus tapahtuu enimmäkseen iltaisin ja oppilaat joutuvat tulemaan sinne raskaan työpäivänsä jälkeen. Voittopuolisesti teoreettinen opetus ei kiinnosta oppilaita eivätkä he näe sitä hyötyä, mikä opetuksesta tulevaisuudessa koituisi. Koulunkäynnistä tulee epäsuosittua ja saattaa lopahtaa kertakaikkisesti.

Sama pätee opettajaan, joka on myös jo työskennellyt täyden työpäivän koulussa. Opettajalta puuttuu innostus ja puuttuvan koulutuksen vuoksi hän ei hallitse opetettavaa ainesta.

Lasten vanhemmat tarvitsevat tyttärensä ja poikansa kotoisissa askareissa varsinkin nyt, kun työväestä on pula. Köyhäin lapset ovat jo palveluksessa tai muuten leipäänsä hankkimassa. Kun vanhempien mielestä ei jatko-opetuksesta synny vastaavaa hyötyä, asettuvat he sitä vastustamaan. Samoin johtokunnat ryhtyvät sangen väkivaltaisesti komentamaan niskoittelevia jatko-opetusikäisiä kouluun.

Uudessa kansakoululakiehdotuksessa jatko-opetusasteelle on annettu nimi kansalaiskoulu. Kansalaiskoulusta suunnitellaan joko täydellistä, kiertävää tai supistettua riippuen paikkakunnasta. Kun ehdotus ei velvoittaisi perustamaan täydellistä kansalaiskoulua maaseudulle, muodostuisi todennäköisesti supistettu kansalaiskoulu maalaiskuntien yksinomaiseksi muodoksi. Supistetun kansalaiskoulun käyneen lapsen huoltaja saattoi ehdotuksen mukaan sitoutua käyttämään lapsensa ennen kansakouluiän päättymistä kansanopistossa tai päiväkouluna toimivassa vähintään kolme kuukautta kestävässä ammatillisessa oppilaitoksessa.

Alustaja päätti esityksensä seuraaviin jatko-opetuksen järjestämisen periaatteisiin:

- 1) Kansalaiskouluopetus annetaan erityisessä keskuskansakoulussa, jollaisen kaksi suurta, kolme pientä kuntaa yhteisesti valtion avustamana perustaa ja ylläpitää.
- 2) Kansalaiskoulu on internaattityyppinen, jossa oppilaat saavat täyshoidon. Varattomia oppilaita avustaa valtio.
- 3) Kansalaiskouluun tuleva oppilas on 15 vuotta täyttänyt ja kansakoulun käynyt.

Kansalaiskoulua käy kukin oppilas kolme kuukautta. Se on suljettuna toukokuun alusta heinäkuun loppuun.

- 4) Kansalaiskoulu pyrkii valmistamaan oppilaitaan käytännölliseen elämään. Pääaineina ovat maatalousoppi, kotitalousoppi sekä käsityöt. Niitä opettavat riittävän ammattipätevyyden omaavat henkilöt. Lisäksi otetaan opetussuunnitelmaan mieltäsuuntaa muodostavia aineita.
- 5) Kansakoulun kurssiin koetetaan, mikäli mahdollista, sisällyttää myös rippikoulu.

Yleiskokouksessa Meriläisen esitys keskuskouluista ei tullut äänestykseen, vaan valiokunnan ehdotuksen mukaisesti päädyttiin ehdottamaan, että supistetun kansalaiskoulun korvaa kolmen kuukauden opiskelu ammatillisessa oppilaitoksessa.

Kansakoululakiluonnoksen käsittely eteni alustusten jälkeen kokouksen valiokunnissa. Lopuksi yhteisistunnossa käsiteltiin sekä laki- että asetusluonnos pykälä pykälältä. Kokouksen ehdotusta verrataan seuraavassa sekä komitean luonnokseen että vuonna 1957 lopullisesti eduskunnan antamaan kansakoululakiin muutaman keskeisen pykälän osalta.

Kansakoulun tehtävät

Kansakoulun tehtäväksi komitea oli ehdottanut oppilaan kasvattamista siveellisyyteen ja hyviin tapoihin sekä velvollisuutensa tunteviksi ja täyttäviksi kansalaisiksi. Koulun tuli myös antaa oppilailleen elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja.

Valiokunta täydensi kasvatustavoitteita kristillisyydellä ja isänmaanrakkaudella. Lisäykset jäivät myös äänestyksen jälkeen kokouksen päätöksiksi. Vuoden 1957 kansakoululakiin nämä lisäykset eivät yltäneet.

Oppiaineet

Varsinaisen kansakoulun opetusaineisiin kokous lisäsi maan vaaranalaisen tilanteen vaatimat maanpuolustusopin alkeet. Komitean ehdottamaa oppiainetta voimistelu täydennettiin urheilu-käsitteellä, koska pelkkä voimistelu ei vastaa ruumiillisen kunnon kehittämistä. Kansakoululaissa 1957 oppiaineen nimeksi jäikin voimistelu ja urheilu. Vaikka maanpuolustus oli sotien jälkeen menettänyt Pariisin rauhansopimuksen ja YYA-sopimuksen nojalla ajankohtaisuuttaan, jäi siihenkin mahdollisuus pykälän 1 momentin vapaaehtoisien aineen muodossa. Vapaaehtoisuutta oli lisätty vuoteen 1957 mennessä yhdestä aineesta maksimissaan kahteen.

Koulunkäyntioikeus

Lapsen oikeus käydä toisen piirin koulua riippui ehdotuksen mukaan siitä, asuiko toisessa piirissä joku lapsen omaisista. Oikeus säilyi, jos oman piirin virka ei tullut tarpeettomaksi tai toisessa piirissä ei ollut kustannettava uutta virkaa tai huoneistoa. Kansakoululaissa sukulaisuuteen perustuvat oikeudet poistettiin ja lisättiin kustannusten korvaamista koskevat säännökset niissä tapauksissa, että vieras piiri sijaitsi toisessa kunnassa.

Opetussuunnitelma

Suomessa perinteisesti noudatetun käytännön mukaisesti kansakoulun työn järjestämisestä opetussuunnitelmajärjestelmä siihen mukaan lukien, on säädetty asetuksella. Ainostaan oppiaineet on säädetty lailla. Kansakoulukomitean opetussuunnitelmaa koskeva ehdotus noudatti lähes sanatakkasti kansakoulun järjestysmuodosta vuonna 1931 annetun asetuksen 1 §:n säännöstä. Sen mukaan kansakoulun opetuksessa noudatetaan kouluhallituksen vahvistaman kaavan mukaan valmistettua opetussuunnitelmaa, jossa määrätään koulun lukujärjestys, oppikirjat ja oppiennätykset. Tarkastajien kokous ei nähnyt aihetta tehdä tähän sanamuotoon mitään muutoksia. Kansakoululaissa 1957 koulutyön vuotuisen suunnitteluun liittyvä käsite lukujärjestys oli siirretty vuotuisen työsuunnitelman, ”vuositarkisteen” piiriin. Opetussuunnitelman maalais- ja kauppalakouluille laati johtaja yhteistoimin toisten opettajien kanssa. Suunnitelma alistetaan johtokunnan hyväksyttäväksi ja kansakouluntarkastajan vahvistettavaksi. Näin pääpiirteissään myös vuoden 1957 kansakoululainsäädännössä.

Yksityinen kansakoulutoimi

Säännösehdotuksessa määritellyksi yksityiseksi kansakouluksi katsottiin jokainen kansakouluikäisille järjestetty koulu, joka ei ole kunnan tai valtion kansakoulu taikka oppi- tai ammatillinen koulu. Perheen asuinhuoneessa tapahtuva opetus katsottiin hallitusmuodossa tarkoitetuksi, valvonnasta vapaaksi kotiopetuksesi. Tähän muotoiluun kokouksella ei ollut huomauttamista. Luvan yksityisen kansakoulun perustamiseen ja ylläpitämiseen kahden tai useamman kunnan alueelle antaa ehdotuksessa valtioneuvosto. Kansakoululaki 1957 säilytti tämän perustamisjärjestyksen.

Opettajan velvollisuudet

Ehdotuksen 13 kohtaa käsittävä luettelo kansakoulunopettajan velvollisuuksista sisälsi mm. velvollisuuden noudattaa koulun opetussuunnitelmaa, jonka laatimiseen he olivat yhdessä johtajan kanssa osallistuneet. Kunnan opettajistolla oli myös säännökseen perustuva oikeus ehdottaa käyttöön otettavat oppikirjat.

Kansakoululakiehdotus käsitti 107 pykälää, asetusehdotus 142 pykälää ja ehdotukset kansakoululain ja -asetuksen täytäntöönpanosta yhteensä 17 pykälää. Kaikkiaan kansakouluntarkastajien viisipäiväinen kokous käsitteli siis valiokunnissa ja yhteisistunnoissa yksityiskohtaisesti 266 lainkohtaa. Kunnioitettava saavutus varsinkin, kun huomiodaan käsiteltävänä olleen säännöspaketin monipuolisuus ja kauaskantoisuus.

2.12 Tarkastajat talvisodan jälkeisissä poikkeustoimissa 1941, edunvalvonta jäämässä virkatoimien jalkoihin

Kokous järjestettiin Moskovon rauhansopimuksen vallitessa luovutetun alueen opettajien ja koululaisten tultua pääosin sijoitetuksi muun Suomen kuntiin ja kouluihin. Sodassa kaatui tai sodassa saamiinsa vammoihin kuoli 120 opettajaa. Luovutetulle alueelle oli jäänyt 527 koulua, rauhanteon jälkeen oli lakkautettava yli 1700 opettajanvirkaa, 55 060 oppilasta menetti koulunsa, noin 1000 opettajaa asuntonsa ja kaksi

tarkastajanvirkaa oli lakkautettava. Maassa vallitsi pula. Kokouksen avannut osastopäällikkö Alfred Salmela lausui jälleen uskonsa käytännöllisen koulutyön perusteellisten tuntijoiden kykyyn esittää lukuisia mahdollisuuksia kansanopetustyön tehostamiseen vaikeissakin oloissa siten, että vaikeudet lopulta voidaan kääntää voitoksi.²¹

Kouluhallituksen ylijohtaja Oskari Mantere kiitti tarkastajia siitä tahdikkaudesta ja tarmosta, jolla he olivat suoriutuneet vaikeasta luovutetun alueen opettajien siirtämisestä uusiin virkoihinsa siitäkkin huolimatta, että tehtävä oli suoritettava kiireellä. Aavistamatta Suomen yhtymistä jo kahden kuukauden päästä Saksan ja sen kanssa liitossa olevien muiden akselivaltojen hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan kehotti ylijohtaja Mantere tarkastajia keskittymään jatkossa erityisesti koulun sisäiseen uudistamiseen, koska kaikilla kulttuuritoimen aloilla oli odotettavissa menojen supistuksia.

Mantereen toivomia koulun sisäisen kehittämisen virikkeitä oli sijoitettu esitelmien joukkoon. Salon piirin tarkastaja Matti Koskenniemen esitelmä ”Jenan koulu – huomioonotettava kansakoulun uudistussuunnitelma” ja Keski-Euroopan kouluolojen asiantuntijan Albin Näätäsen esitelmä Unkarin kouluoloista kuuluivat kehittämisen virikkeisiin, kun puolestaan Alfred Salmelan puheenvuoro eräistä kansakouluntarkastajan tehtävistä ja Arvo Jääskeläisen esitys luovutetun Karjalan kansakouluista paneutuivat ajankohtaisiin käytännön kysymyksiin.

Vielä syvemmälle ajankohdan problematiikkaan syvennyttiin keskustelukysymyksissä, joiden teemoiksi oli valittu oppilaiden terveystilanne, vallitseva maatalouspula, koulukeittoloiden ruokatarpeiden saanti ja siirtoväen huonekalupulan lieventäminen koulujen käsityötunteja hyödyntämällä. Opettajien sijoittamisesta, opettajista ja siirtoväestä, miesopettajien lukumäärän kasvattamisesta sekä opettajan palkkaamiseen oikeuttavien oppilaiden vähimmäismääristä kuultiin myös alustukset, mutta kolmasosa puhujista käsitteli kohta hyvinkin ajankohtaiseksi tulevaa maanpuolustuksen opetusta kansakouluissa. Tarkastajien omat edunvalvonta-asiat jäivät muiden aiheiden jalkoihin. Kouluhallituksen esitys uudeksi tarkastuspiirijakoiksi hyväksyttiin valiokunnan käsittelyn jälkeen yksimielisesti. Piirien määrä oli vähentynyt kahdella mutta vastaavasti koulujen määrä tarkastajaa kohti kasvanut vaihdellen 83 ja 161 välillä. Tapahtumien kulku tuli jättämään tämän esityksen vain paperille, sillä jo loppuvuodesta 1941 ryhdyttiin käynnistämään kouluja takaisinvaltatulla alueella ja seuraavana vuonna pohdittiin kansanopetuksen järjestämistä Aunuksen- ja Vianan Karjalasta Neuvostoliitolta valloitetuilla Suur-Suomen alueilla.

Ennen kouluaterian maksuttomaksi tuloa perittiin varakkailta lapsilta 15–150 penniä aterialta, varattomilta ei maksua peritty. Matti Koskenniemi piti tilannetta epätyydyttävänä ja esitti maksusta luopumista kasvatuksellisista, yhteiskunnallisista ja käytännöllisistä syistä kokonaan. Hänen piirissään saattoivat jossain koulussa maksavat oppilaat saada ruokansa ensin, yhdessä koulussa oli maksavat ja maksamattomat oppi-

laat pantu eri jonoihin, eräässä jälkimmäinen ryhmä saa toisen lautasellisen vain, jos ruokaa on enemmän, kuin maksavat oppilaat jaksavat syödä. Olipa sattunut niinkin, että lapsi saattoi jäädä ilman ateriaa jos vanhemmilla ei ollut mahdollisuutta suorittaa maksua. Perustellusti voidaan siis katsoa, että aloite maksuttomasta kouluateriasta, joka vielä tänä päivänäkin on kansainvälisesti poikkeuksellinen hyvinvointipalvelu, on lähtöisin koulun tarkastajakunnan taholta – sitäkin suuremmalla syyllä, kun kokous hyväksyi suurella enemmistöllä alustuksen ponnet.

2.13 Kansakoululaisten mobilisointi vuonna 1943

Osastopäällikkö Alfred Salmela avasi itsenäisyyden ajan ensimmäisen sodan kuluessa järjestetyn tarkastajien kokouksen maanantaina, huhtikuun 12 päivänä 1943.²² Saksan armeijan katastrofista Stalingradissa oli kulunut vasta runsas kuukausi. Sanoetaan, että Stalingradin jälkeen saksalaiset olivat alkaneet pelätä että he eivät pystyisikään voittamaan sotaa; Kurskin taistelun (12.7.1943) jälkeen he olivat varmoja tappiostaan. Saksalaisten ja suomalaisten rintamat olivat pysähtyneet hyökkäysvaiheen jälkeen paikoilleen ja suomalainen sotapropaganda oli nostanut puolustusteeman vahvasti esille. Tämä toistui myös Salmelan avauspuheenvuorossa moneen otteeseen.

Sota löi leimansa myös kokouksessa pidettyjen esitelmien teemoihin. Kouluhallituksen uusi ylijohtaja Lauri Arvi P. Poijärvi esitelmöi aseveltoiminnan aatteellisesta sisällöstä ja sen suhteesta opetuslaitokseen. Nuorten Talkoitten johtaja Erkki Vuoristo esitelmöi tavoitteesta saada puolen miljoonan talkoolaisen joukko hyödylliseen toimintaan kotirintamalla. Kaarlo Saarialho esitelmöi poikkeusajan opettajainvalmistuksesta ja Matti Koskenniemi kurssin johtajaksi määrättyä itäkarjalaisten opettajien uudelleen kouluttamisesta. Ideologisista ongelmista huolimatta alustaja katsoi että neuvostoliittolaisten opettajien parhaimmisto oli eräistä vaikeuksista huolimatta kasvatettavissa suomalaiskansalliseen henkeen ja suomalaisten opettajien vertaisiksi.

Tarkastaja Jaakko Laurila esitteli kokouksessa Itä-Karjalan kansakoululaitoksen järjestämistä sodan aikana. Vallatut alueet käsittivät Itä-Karjalaksi nimetyt Aunuksen ja Vienan piirit. Ne olivat sotilashallinnon alaisia ja niiden koulutoimen hallinto oli organisoitu Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan valistusosaston koulutoimiston alaisiksi piiriesikunniksi, joiden alaisina toimivat alue-esikunnat, jotka vastasivat hallinnollisesti lähinnä Suomen kuntia. Koska vallatulla alueella ei ollut Suomen kunnallishallintoa, oli koulut alistettu alue-esikunnan yliopettajalle, eli kansakouluasiain upseerille. Yliopettaja oli siis kaikkien alueen opettajien esimies.

Järjestelmän soveltamisesta Kanta-Suomeen keskusteltiin. Pelkona oli, että opettajat eivät hyväksyisi ketään vertaistaan isäntäasemaan toisiin nähden. Toisaalta katsottiin sodan olevan etsikkoaikaa uudistukselle, sillä ”poikkeusolot muuttaa paljon asioita muillakin aloilla.” Sodan aikana ovat samalla kehitystasolla olevat henkilöt tottuneet siihen, että joku heistä on asetettu esimiesasemaan. Asiaa onkin ryhdytty Poijärven johtamassa kouluhallituksessa valmistelemaan.

Maisteri Eero Hietakari esitelmöi inkeriläiskysymyksestä, joka oli syntynyt saksalaisten vallattua Inkerinmaa ja sen 63–78 000 inkerinsuomalaisen tultua siirrettyksi Suomeen. Oli odotettavissa, että syyslukukaudella 1943 kouluihin olisi tulossa 2000–2500 inkeriläistä lasta. Kouluhallitus oli myötemielinen asian suhteen. Inkerinsuomalaisten integrointi oli tärkeä kysymys, sillä esitelmöitsijän mukaan tappioitten peittämiseksi oli saatava tilalle lisäväestöä.

Osastopäällikkö Salmela käsitteli omassa selostuksissa ja ohjeita sisältäneessä puheen-vuorossaan tarkastajille mm. sota-ajan johdosta ajankohtaista kysymystä kasvatusta säästäväisyyteen. Koulusta päässeen nuorison huolto oli poikkeusolojen johdosta tärkeä. Miesopettajien sijaisten määrääminen rintamapalvelukseen otettujen sijaan työllisti suuresti tarkastajakuntaa.

Salmela palasi lopuksi kuningasajatukseensa kunnallisiin keskikouluihin. Kouluhallitus oli valmistellut uudistusta koskevan lain, joka oli tarkoitus poikkeusolojen murroksessa ajaa läpi. Lain voimaantulo siirtyi kuitenkin sodan jälkeiseen aikaan.

Tarkastaja Akseli Salokannel esitelmöi lopuksi Snellmaniin ja saksalaiseen pedagogiin Paulseniin vedoten kansallishengen ja maanpuolustustahdon kasvatuksesta ja teemojen sisällyttämisestä opetussuunnitelmiin ja niiden välityksellä eri oppiaineiden opetukseen.

Lähteet:

1. Pöytäkirja Helsingissä 3.–5.9.1885 pidetystä maalaiskansakouluja varten nimettyjen tarkastajien kokouksesta. Kansallisarkisto, Kouluhallituksen arkisto.
2. Pöytäkirja, jonka Helsingissä 6–11 p:nä helmikuuta 1922 pidetystä kymmenennestä kansakoulujen piiritarkastajain kokouksesta laati Albin Järvinen. Opetusministeriön 5 toukokuuta 1922 päivätyssä kirjeessä annetun määräyksen johdosta mahdollisuuden mukaan supistettu. Helsinki 1922
3. Veikko Jurama, Toivo J. Karttunen. Kouluntarkastajat. Sattumia ja ajankuvauksia kahdelta vuosisadalta. Jyväskylä 1990.
4. Pöytäkirja Helsingissä 28–31.1.1920 pidetystä yhdeksänneistä kansakoulujen piiritarkastajien kokouksesta.
5. Seppo Myllyniemi: Sodan monet kasvot – Sisällissota Hämeessä 1918” luku . K. V. Vaulo, vallankumoukseen pettynyt sosialisti.
6. Roineen kuulustelupöytäkirja. Kansallisarkisto, Kouluhallituksen arkisto. Muut asiakirjat.
7. Karttunen M.O. Kansakouluntarkastajat ja heidän seuraajansa. Suomen koulutoimen piirihallinnon tarkastajamatrikkeli 1861–1980. Turku 1983, s. 13
8. Pöytäkirja, jonka Helsingissä 22.–27. p:nä helmikuuta 1926 pidetystä yhdennestätoista kansakoulujen piiritarkastajain kokouksesta laati Rufus Saikku. Helsinki 1926 Valtioneuvoston kirjapaino.
9. Tarkastajayhdistyksen jäsenkirje 2.1.1928. Mäkinen, Kaarlo K, yksityisarkisto. Aa 4:58. Tarkastajayhdistys. Esko Nikanderin hallussa.
10. Yhdestoista piiritarkastajakokous Helsingissä Tieteellisten seurain talossa 22–25

- p:nä helmikuuta 1926. Keskustelukysymykset ja alustusten ponnet.
11. Kaarlo Kerkkonen. Kansakoulu-Käsikirja. Järjestelmällinen kokoelma asetuksia, määräyksiä, kiertokirjeitä y.m. Suomen kansanopetuksen alalta. Ynnä aakkosellinen aineisto. Helsinki 1916.
 12. Pääkohdat pöytäkirjasta, joka pidettiin maalaiskansakouluntarkastajien kahdennessatoista kokouksessa Helsingissä Säätytalolla Tammikuun 14–17 päivinä 1929. Laatinut Alfred Salmela. (Täydellinen pöytäkirja säilytetään käsikirjoituksena kouluhallituksessa) Helsinki 1929 Valtioneuvoston kirjapaino.
 13. Kolmastoista maalaiskansakoulujen tarkastajien kokous. Helsingissä maaliskuun 18–21 p:nä 1931. Helsinki 1931.
 14. Ensimmäinen kaupunkikoulujen tarkastajien kokous 26.–29.4.1932. Helsinki. 1932.
 15. Neljästoista maalaiskansakoulujen tarkastajien kokous. Helsingissä huhtikuun 4–7 päivinä 1933. Pöytäkirja, jonka on laatinut Heino Aulanko. Helsinki 1933.
 16. Viidestoista maalaiskansakouluntarkastajien kokous. Helsingissä maaliskuun 11–15 päivinä 1935. Helsinki 1935.
 17. Kuudestoista maalaiskansakoulujen tarkastajain kokous. Helsingissä huhtikuun 19–23 päivänä 1937. Helsinki 1937.
 18. Esko Nikander. Kansalaisuus velvoittaa. Maaseudun kansakoulujen piiritarkastajat Suomen kansallisen sovun rakentajina vuosina 1921–1939. Tampereen yliopisto. Tampere 1998.
 19. Alfred Salmela. Suomen kansakouluhallinnon pääpiirteet. Helsinki 1935.
 20. Seitsemästoista maalaiskansakouluntarkastajain kokous Helsingissä 11.–15.4.1939.
 21. Kahdeksastoista maalaiskansakouluntarkastajain kokous Helsingissä 21.–24.4.1941.
 22. Yhdeksästoista maalaiskansakouluntarkastajain kokous Helsingissä 12.–16.4.1943.

3. TARKASTAJAT ITÄ-KARJALAN VALLATUN ALUEEN KANSANOPETUSTA JÄRJESTÄMÄSSÄ 1941–1944

3.1 Laurila, Koskenniemi ja Vasunta sotilashallinnon toimijoina

Sotien 1939–1945 aikaa ei ole tutkittu koulutoimen näkökulmasta kovinkaan systemaattisesti, joten Vantaan kaupungin eläkkeellä oleva koulutoimenjohtaja Martti Hölsä on tehnyt pioneerintyötä tutkiessaan pimentoon jäänyttä ajanjaksoa. Hölsä kuvaa teoksessaan vallatun alueen kouluoloja Itä-Karjalassa.¹ Hänen väitöskirjaksi myöhemmin laajentamassaan tutkimuksessa nousevat valloitetun alueen kouluolojen ja opettajankoulutuksen keskeisiksi toimijoiksi kansakouluntarkastajat Jaakko J. Laurila, Matti Koskenniemi sekä Pentti Vasunta. Heistä Koskenniemi toimi Kansakouluntarkastajien yhdistyksen johtokunnassa 1941–1944, Laurilan isä, tarkastaja Jaakko Vihtori Laurila johtokunnan jäsenenä 1936–1945 ja puheenjohtajana 1941–1945. Kaikkien kolmen nimet löytyvät myös lehtitiedon mukaan eräästä sodan jälkeisen Valtiollisen poliisin asiakirjasta.²

Hiipumassa ollut heimoaate sai uutta virikettä keväällä 1941, kun Saksa lupaili Suomelle alueita idästä osana Barbarossa-suunnitelmaa. Suunnitelman mukaan Saksa hyökkäisi yhdessä Suomen kanssa Neuvostoliittoa vastaan ja tarkoitusta varten oli Pohjois-Suomeen siirretty saksalaisjoukkoja jo vuodesta 1940 alkaen. Kesäkuun 22. päivänä alkanut Saksan hyökkäys, johon Suomi pian yhtyi, eteni vuoden 1939 rajalle jo heinäkuun 10 päivänä ja hyökkäysvaihe Suomen alueelta käsin päättyi Karhumäen valtauksen 6.12.1941. (emt. ss. 8–28)

Vallattavien alueiden hallinnon suunnittelu aloitettiin jo ennen Barbarossa-operaation käynnistymistä kesäkuussa 1941 ja ylipäällikkö C.G. E. Mannerheim antoi 15.7. käskyn Itä-Karjalaa varten perustettavasta ”Väliaikaisesta suomalaisesta sota-ajan hallinnosta”. Koulutusasioita hoiti väliaikaisen hallinnon valistusasiainosastoon kuuluva koulutoimisto.

Koulutoimiston tehtäviin kuuluivat alueen koulujen ja oppilaitosten perustaminen, opetustyön suunnittelu ja johto sekä Suomen oppilaitoksiin lähetettävien itäkarjalaisnuorten jatkokoulutuksen suunnittelu. Vastuualueen luonteen vuoksi valistusosaston vakanssit pidettiin tarkasti Akateemiseen Karjala-Seuraan kuuluvien käsissä.

3.2 Opetusta annetaan vain kansallisille lapsille, karjalaisia opettajia uudelleen koulutukseen

Valloitetulle alueelle jäänyt 85 000 hengen väestö jaoteltiin kansallisiin eli suomalaisiin ja suomensukuisiin sekä epäkansallisiin kuten venäläisiin, ukrainalaisiin ja muihin kansallisuuksiin kuuluneet henkilöt. Kansallisten ja epäkansallisten väestöryhmät

olivat lähes yhtä suuret. Koulutusta järjestettiin ainoastaan kansallisille oppivelvollisuusikäisille ja vain heitä koski 29.10.1941 sotilashallintokomentajan julistama oppivelvollisuus – epäkansalliset koottiin enimmäkseen keskitysleireihin, joiden nimi muutettiin sittemmin siirtoleireiksi. Keskitysleiriläisten kohtelusta ovat kirjoittaneet esimerkiksi Eino Pietola ja Helge Seppälä tutkimuksissaan.^{3, 4}

Ensimmäisenä lukuvuonna opettajat rekrytoitiin ilmoituksilla 14.9.1941 kaikissa pääkaupungin sanomalehdissä, Opettajain lehdessä sekä ortodoksien Aamun koitossa. Hakemukset lähetettiin oman piirin tarkastajan kautta. Tarkastajia oli ohjeistettu kiinnittämään lausunnossaan huomiota hakijoiden soveltuvuuteen. Kaikkien Itä-Karjalaan lähtevien opettajien oli oltava isänmaallisia. Kriteerinä toimi kuuluminen suojeluskuntaan tai Lotta Svärd järjestöön.

Hakijoita ilmaantui 630, huomattavasti yli tarpeen. Muiden syiden ohella saattoi hakijoiden kimmokkeena olla korotetut palkkausedut. Valituksi tulivat ensimmäisenä lukuvuonna 130 soveltuvimmaksi katsotut pätevät opettajat. Heille järjestettiin Helsingissä viikon kestänyt koulutus. Toimipaikoilleen Aunukseen ja Äänislinnaan (Petroskoi) opettajat siirtyivät marraskuun 1941 loppupuolella. Oppilaita ilmaantui 4540, osa kouluissa tarjotun aterian houkuttelemisena.⁵ Virallinen kouluopetus alkoi Itä-Karjalassa 46 kansakoulussa marraskuun 24–30 päivinä 1941.

Jaakko Laurilan lisäksi värvättiin rintamalta Itä-Karjalan koululaitoksen suunnittelu- ja johtotehtäviin tykistön luutnantti, Salon piirin kansakouluntarkastaja, filosofian tohtori ja Helsingin yliopiston dosentti Matti Koskenniemi. Sekä Laurila että Koskenniemi kuuluivat AKS:aan. Koskenniemi määrättiin tammikuun 1942 alussa itäkarjalaisopettajien koulutusyksikön päälliköksi Paltamon Mieslahteen. Valmitta itäkarjalaisia opettajia ei voitu käyttää edes apuopettajina heidän vakaumuksellisuutensa vuoksi, mutta joitakin suomensukuisia karjalaisopettajia ja myöhemmin myös opettajankoulutuksessa olleita nuoria kelpuutettiin Koskenniemen johtamaan opettajankoulutukseen. Koulutuspaikka vaihtui Paltamosta ensin Jämsän kristilliseen kansanopistoon ja lopulta Rauman seminaariin. Yhteensä itäkarjalaisia opiskeli erimittaisia aikoja opettajaleirillä 150 ja 47 kandidaattia heistä valmistui opettajaksi. Lopullisesti tästä joukosta jäi Suomeen 24 opettajaa. Epäkansallisia ei hyväksytty lainkaan suomalaiseen opettajankoulutukseen.

Sotilashallintokomitean vahvistamassa ohjesäännössä määrättiin, alueella sovellettavaksi Suomen kansakoululainsäädäntöä ja kouluhallituksen ohjekirjeitä ohjesäännössä mainituin poikkeuksin. Vallatulla alueella vastasi Suomen kouluhallitusta Itä-Karjalan sotilashallintoesikunta, jolle kuului kansakoulutoimen yleinen johto ja valvonta. Esikunnan apuna opetuksen valvojina toimivat sotilashallintokomentajan nimittämät kolme kansakouluntarkastajaa kukin omissa tarkastuspiireissään. Tarkastajina toimivat Eino Oksala ja hänen kuoltuaan syksyllä 1942 Mikko Saransaari, joista kummastakaan ei ole jäänyt merkintää tarkastajamatrikkeliin, alusta asti mukana ollut Laurila ja 31.8.1943 yliopettajan tehtävistä tarkastajiksi siirron saanut luutnantti Pentti Vasunta.

Paikallishallinto toimi pääasiassa Ruotsista mallia ottaen piirikunnittain nimitettyjen yliopettajien johdolla. Yliopettajat hoitivat suunnilleen johtokunnille ja kuntien keskushallinnolle Suomen puolella kuuluvia koulujen paikallishallintotehtäviä. Meikäläisiä koulujen johtokuntia vastaavia kolmihenkisiä kouluneuvostoja yritettiin tosin heikohkolla menestyksellä organisoida kodin ja koulun yhdyselimiksi lukuvuoden 1942 alusta lähtien. Kouluneuvostot nimesi johtajaopettaja, sillä neuvostojärjestelmä ei tuntenut meikäläistyyppistä paikallishallintoa, joka Suomessa asetti johtokunnat. Opetus tapahtui kansakouluissa suomen kielellä siitäkkin huolimatta, että opetuksen seuraaminen tuotti osalle oppilaista aluksi suuria vaikeuksia.

3.3 Itä-Karjalasta kaavaillaan Suur-Suomen kansanopetus-toimen ”koelaboratoriota”

Matti Koskenniemi hahmotteli AKS:n 20-vuotisjuhlajulkaisussa Pro Carelia, Suomen Heimo-lehden 22.2.1942 numerossa Itä-Karjalan kansakoulun rakenneratkaisua otsikolla ”Itä-Karjala tarvitsee mallikelpoisen kansakoulun”. Tavoitteeksi Koskenniemi asetti: *”Itä-Karjalaan on luotava sellainen kansakoulu, ettei se vain ole hyvän suomalaisen koulun veroinen, vaan voi olla sille jopa jossakin suhteessa esikuvana, kansakoulu sellainen, että sen kasvateista tulee sielultaan ja sydämeltään Suur-Suomen kansalaisia, joilla on luonnetta ja kykyä asettaa itsensä oman heimon ja laajentuneen isänmaan palvelukseen.”*

Koskenniemi oli Hölsän mukaan neuvotellut ohjelmaansa laatiessaan kouluhallituksen kouluneuvosten Alfred Salmela ja Saarialho kanssa. Ajatuksena oli muodostaa Itä-Karjalasta eräänlainen laboratorio, jonne ei ollut tarkoitus siirtää Kanta-Suomen koululaitoksen ilmeisiä puutteita. Sen sijaan neuvostokoulusta oli tarkoitus soveltaa järjestelmää, jolla voitaisiin varmistaa lahjakkaimpien oppilaiden peruskoulun jälkeiseen jatkokoulutukseen pääsy valtion toimesta.

Järjestelmätasolla Koskenniemen hahmotelma tarkoitti 7-vuotista oppivelvollisuutta, jonka loppuvaiheessa lahjakkain osa ikäluokasta siirtyisi kuudennen luokan jälkeen kolmivuotiseen linjakoiseen keskikouluun. Keskikoulun linjat valmistaisivat joko ammatillisiin jatko-opintoihin tai lukioon. Kansakoulun seitsemäs luokka olisi yleisivistävä ammatillispainotteinen jatkoluokka. Suunnitelman mukaista järjestelmä oli määrä ryhtyä kokeilemaan, mutta sotaonnen kääntyessä vuoden 1943 alkupuolella kokeilu jäi paperille.

Sotilashallinto otti Itä-Karjalassa käyttöön ruotsalaisen yliopettajajärjestelmän ja se kaavailtiin siirrettäväksi opettajien vastustuksesta huolimatta Suomeenkin. Tätä tarkoitusta varten oli kutsuttu vuonna 1943 järjestettyyn kansakouluntarkastajien kokoukseen tarkastaja Jaakko Laurila, esittelemään yliopettajajärjestelmästä saatuja kokemuksia.⁶ Laurilan mukaan kokemukset olivat myönteisiä, eivätkä vallatun alueen opettajatkaan vieroksuneet yliopettajia. Poikkeusolojen vuoksi tilanne olisi Laurilan mukaan ollut otollinen yliopettajajärjestelmän käyttöönotolle koko maassa.

Itä-Karjalan kansakoulutoimen nopea ja tehokas järjestäminen oli poikkeuksellista koko sotaa käyvässä Euroopassa. Suomi panosti toimintaan niukoista resursseistaan enemmän, kuin Kanta-Suomen tai takaisinvallatun alueen koululaitokseen. Lisäksi järjestettiin kansalaiskeräyksiä kohteena heimoveljien koulut. Jälkikäteen on kiitosta tästä herunut myös sotien jälkeen maassa toimineelta valvontakomissiolta.

Lähteet:

1. Martti Hölsä. Suomalainen kansakoulu Itä-Karjalassa 1941–1944. Saarijärvi 2002.
2. Seura n:o 9/1992. Siperian lista, ss. 6–12
3. Eino Pietola. Sotavangit Suomessa 1941–1944
4. Helge Seppälä. Suomi miehittäjänä 1941–1944
5. Jaakko Laurila. Suomalaiset kansakoulut Itä-Karjalassa jatkosodan aikana 1941–1944. Teoksessa Kansakoulu 1866/1966, s. 127
6. Kansakouluntarkastajien kokous Helsingissä 12.–16.4.1943

4. KANSAKOULUNTARKASTAJIEN EDUNVALVONTAA 1943–1969

4.1 Työsopimusjärjestelmien murrokset sotien jälkeen, käytetyt lähteet ja menetelmät

Yhdistyksen rekisteröimisestä 6.5.1943 alkanutta ajankohtaa leimasi ensin käynnissä ollut sota siitä aiheutuvine poikkeusoloineen kaikilla elämänaalueilla. Väli rauhan 19.9.1944 solmimisen jälkeen jatkuivat sotatoimet kevääseen 1945, nyt äskeisten aseveljien, saksalaisten internoimiseksi Pohjois-Suomesta. Lopullinen rauhansopimus Yhdistyneiden Kansakuntien kanssa allekirjoitettiin Pariisissa 10.2.1947. Sodan jälkeisen ajan voimakas inflaatio ja virkapalkkojen jälkeenjääneisyys aiheuttivat liikehdintää työntekijäpuolella. Työmarkkinasuhteiden kannalta epävakaa aika jatkui pitkälle 1950-luvun loppupuolelle asti. Työehtosopimusjärjestelmää leimasi aina yleislakkoon 1956 asti tutkijoiden mukaan valtiokorporatismi, mikä tarkoittaa valtion lopullista määräysvaltaa hintojen ja palkkojen suhteen. Yleislakko 1956 sai aikaan siirtymisen liittokorporatismiin, mikä merkitsee valtion ja työmarkkinaosapuolten, lähinnä palkansaaaja- ja työnantajaliittojen yhteistä sopimista palkoista. Valtio päätti edelleenkin virkapalkoista, sillä toimihenkilöliitoilla ei edelleenkään ollut sopimusoikeuksia. Varsinainen tulopolitiikka, johon myös virkamiesjärjestöt ottivat osaa täysivaltaisina sopimusosapuolina, käynnistyi Liinamaa I-sopimuksen solmimisella 1968.¹

Vasta perustetun yhdistyksen omat asiakirjat eivät ole kahdelta ensimmäiseltä vuodelta tallella, joten yhdistyksen arkistoa on voitu hyödyntää vasta yleiskokouksesta 22.4.1945 lähtien. Toisen luvun tapaan on käytetty kansakouluntarkastajien kokousten pöytäkirjoja pääasiallisimpana lähteenä, mutta tarkastelunäkökulma on vaihtunut. Kun edellisessä luvussa kokouspöytäkirjoja seurattiin paljolti kansanopetuksen ja tarkastajien omien tehtävien ja ammattitietoisuuden kehittymisen näkökulmasta, on seuraavassa suunnattu huomiota enemmän tarkastajien edunvalvontaan, erityisesti edunvalvonnan tavoitteisiin ja keinoihin.

Edunvalvonnan tavoitteet ilmenevät pelkistetysti ensimmäisessä luvussa esitetyistä yhdistyksen sääntöjen tavoitepykälistä, mutta tämän luvun tarkoitus on osaltaan konkretisoida tavoitelauselmia käytännön edunvalvontatyössä. Ensimmäisissä yhdistyksen säännöissä edunvalvonta rajattiin koskemaan vain jäsenten yhteiskunnallisia ja taloudellisia etuja, mutta käytännön toiminta laajensi nopeasti edunvalvonnan aluetta samoin kuin toimintamuotoja myös yhdistyksen ulkopuolelle, esimerkiksi tarkastajien kokouksiin. Kokouspuheenvuoroissa esiintyykin nyt aiempaa enemmän suoria mainintoja tarkastajayhdistyksestä ja yhdistyksen kantaan on saatettu viitata käsillä olevan asian yhteydessä. Asioiden käsittelyä voidaan seurata monestakin eri lähteestä käyttäen rinnan yhdistyksen omia asiakirjoja sekä tarkastajien kokousten

pöytäkirjoja ja toisinaan lisäksi kirjallisuutta. Metodisesti kyse on historiatieteen menetelmästä, vaikkakin dokumentointi säilyy verrattain yleisellä tasolla luettavuuden helpottamiseksi.

Kaikkiaan ajanjaksolla 1943–1969 järjestettiin 16 varsinaista ja kolme ylimääräistä kansakouluntarkastajien kokousta. Kaikkien kokousten pöytäkirjat eivät ole olleet kuitenkaan käytettävissä, kokousten 20–23, 26 ja 32 pöytäkirjoja ei ole onnistuttu jäljittämään edes kouluhallituksen arkistosta eikä kansalliskirjastosta. Muista käytetyistä lähteistä mainittakoon, että asiakirjojen ohella on voitu käyttää kirjallisia lähteitä, joista on luvun lopussa luettelo.

4.2 Virkamatkoja rajoitetaan

Aivan sodan alla kansakunnan varautuessa siirtämään valtion voimavaroja maanpuolustuskyvyn vahvistamiseen antoi valtiovarainministeriö määräyksen tarpeettomien matkustuskustannusten rajoittamisesta. Tarkastajat pitivät tätä määräystä osaltaan epäoikeudenmukaisena, sillä kansakoulun järjestysmuodosta annetussa asetuksessa säädetään, että kansakoulut on tarkastettava niin usein, kun se on tarpeen. Kouluhallitus oli määrännyt jokaisen koulun tarkastettavaksi vähintään joka toinen vuosi. Koulujen tarkastaminen ei voinut jatkua tarvetta vastaavasti ilman matkustamista paikan päälle, joten tarkastusmatkat eivät olleet suinkaan tarpeettomia ja valtiovarainministeriön määräys siten vaikeutti viran ydintehtävien hoitoa. Sitä paitsi virkamatkojen rajoittaminen osui myös tarkastajakunnan saavutettuihin etuihin, sillä osa tarkastajien tuloista muodostui matkustuskorvauksista ja päivärahoista. Tarkastajien keskimääräinen vuotuinen matkabudjetti oli 1940-luvun alussa 5000 mk. Matkustuskustannuksissa esiintyi suuria piirien välisiä eroja, esimerkiksi kolmen piirin matkustuskustannukset saattoivat lohkaista yli puolet koko vuoden määrärahasta. Erot johtuivat etupäässä matkojen pituudesta, tiestöstä, kulkuvälineistä ja piirin koulujen määrästä, mutta osuutensa oli myös tarkastajan henkilökohtaisilla ominaisuuksilla ja tavoitteilla.

Kouluhallitus oli muuttanut aikaisempaa ohjettaan tarkastusmatkoista valtiovarainministeriön määräystä kuuliaisesti noudattaen siten, että matkoista tehtiin luvanvaraisia. Nämä kouluhallituksen ohjeet olivat esillä tarkastajien kokouksessa.

Huhtikuussa 1943 järjestetyssä yhdeksännessätoista kansakouluntarkastajien kokouksessa Porin kaupungin tarkastajan virasta Itä-Karjalan valloitetun alueen kansakouluntarkastajaksi tilapäisesti siirretty Jaakko J. Laurila vastusti jyrkästi matkustuskieltoa². Hän vetosi aikansa käsitykseen valvonnan tarpeesta työelämässä: *”Tunnettu tosiasia nimittäin on, että mikään työ ei ajanpitkään jatku menestyksellisenä, ellei sen toimintaa tehokkaasti valvota.”* Erityisesti kansakoulujen työ edellytti valvontaa siitä syystä, että tarkastajat eivät luottaneet maalaiskoulujen paikalliseen valvontaan.

Toisaalta Laurila vetosi tunnollisen opettajan oletettuun tarpeeseen saada tarkastaja seuraamaan työtään ja vastaanottaa häneltä työnsä ajan tasalla pitämiseksi tarvitsemaansa ohjausta ja tukea. Tätä tarkastajakollegain jakamaa oletusta tuki kouluhallituksen edustajien virallinen puhe tarkastajakokouksissa. Esimerkiksi kolmannen kaupunkitarkastajain kokouksen avauspuheenvuorossa 28.12.1938 oli osastopäällikkö Alfred Salmela lausunut: ”...jos me tahdomme säilyttää itsenäisyytemme vaaranalaisessa asemassamme, silloin on meidän huolehdittava sitä, että koulumme ja kasvatuksemme taso on muihinkin maihin eikä vain menneisiin aikoihin verrattuna suhteellisen korkea. Ja kun opettajistollamme ei ole yleensä edellytyksiä tempautua kansainvälisen kehityksen mukaan, jää tarkastajillemme tässä suhteessa erityinen vartiotehtävä. Tarkoitin tässä sekä koulun ulkoista että sisäistä kehittämistä.”³

Salmelan epäily opettajiston kykyyn seurata alan kansainvälistä kehitystä ilman välisiä perustuu tietoon seminaaripohjaisen opettajiston heikosta kielitaidosta ja tästä johtuvasta vaikeudesta hankkia ja ylläpitää kansainvälisiä kontakteja.

Perustellessaan virkamatkojen hyödyllisyyttä Laurila vetosi vielä sota-ajan johdosta syntyneeseen erityiseen tarpeeseen antaa ohjausta ja tukea lukuisille epäpäteville viranhaltioille. Hän piti epätarkoituksenmukaisena ja virheellisenä erilaisten ohjaajien palkkaamista koululle huolehtimaan siitä, että oppilaat ja opettajat täyttäsivät sota-ajan edellyttämän työvelvollisuuden. Yhtä turhana hän piti konsulttien lähettämistä kansan keskuuteen ylläpitämään isänmaallista henkeä ja järjestämään erilaisia keräyksiä ja tempauksia. Näiden kaikkien tehtävien hoitaminen sopisi Laurilan mielestä paremmin kunnat ja niiden asukkaat tuntevalle tarkastajalle, kuin olosuhteita tuntemattomille vieraille henkilöille. Kokouksen valiokunta puolsi Laurilan ehdotusta varoittaen matkustuskiellon tuhoisista seurauksista kansakoululaitokselle.

Myös tarkastajayhdistys oli laatinut matkustusmääräraha-asiasta aloitteen kouluhallitukselle. Kouluhallitus esitti valtiovarainministeriölle vastauksena virkamatkojen rajoittamismääräykseen, että tarkastajien tulisi laatia vuosineljänneksittäin yleispiirteinen ohjelma matkoistaan. Ohjelmaan kuulumattomat ylimääräiset matkat jäisivät tarkastajien omalla kustannuksella tehtäviksi. Valtiovarainministeriö hyväksyi kouluhallituksen esityksen ehdolla, että vuotuisia budjetteja ei ylitetä.

Sodan ja sen jälkeisen säännöstelyn aikoina vallinnut korkea inflaatio piti kuitenkin matkustusmäärärahat jatkuvasti tarvetta pienempinä, joten yhdistyksen kokouksissa aihe tuli toistuvasti esille. Kulkuvälineiden ja tiestön puolella tapahtui vähittäistä edistystä, joten oman auton hankkiminen matkustuskälineeksi tuli monellekin tarkastajalle ajankohtaiseksi viimeistään viisikymmentäluvulle saavuttaessa ja länsiautojen tuontirajoitusten vähitellen helpottuessa. Yhdistyksen johtokunta lähestyi kouluhallitusta tammikuussa 1949 pyytäen neuvottelua autonostolupien saannin helpottamiseksi.

4.3 Palkankorotukset ja tehtävien delegointi työllistävät yhdistystä

Virkamiesten piirissä pidettiin 1940-luvun loppupuoliskoa ”pimeänä aikana”, kuten yhdistyksen toimintakertomuksessa 1945–1946 ajankohtaa luonnehdittiin. Ajan ankeus kuvastui mm. palkkojen jälkeensä jääneisyytenä siinä määrin, että Virkamiesliitto väläytti jopa lakkoasetta painostuskeinona valtiovaltaa vastaan. Matalat palkat tulkittiin virkamiesten työn aliarvioimiseksi. Tarkastajayhdistyksen johtokuntakin kantoi kortensa kekoon keräämällä 1945 lopulla Virkamiesliitolle 150 markan lakkoavustuksen jäsentä kohti. Pienenä yhdistyksenä kansakouluntarkastajilla oli oma selviämistrategiansa, johon ei ole koskaan kuulunut voimatoimilla uhkailu, vaan päin vastoin suhteet ylöspäin pyrittiin kaikin keinoin pitämään hyvinä. Niinpä yhdistys saattoi rahoittaa kouluhallituksessa toimivien esimiestensä muotokuvan maalauttamisen heidän merkkipäivinään. Erityisen tärkeäksi katsotun esimiehen, Alfred Salmelan 50-vuotispäiväksi 2.3.1947 tilattiin yhdessä Opettajain liiton kanssa taiteilija Essi Renvallilta muotokuva, jonka hinnasta tarkastajat maksoivat 20 000 markkaa ja opettajat 10 000 markkaa.

Yhdistyksen pöytäkirjoista selviää, että palkankorotusten eteen tehtiin hartiavoimin töitä tavoitteena kuroa kiinni kouluhallituksen miestarkastajien saama etumatka. Tähän tavoitteeseen pääsemiseksi ajettiin aluksi kahden palkkaluokan korotusta. Seuraavaksi asetettiin 1950-luvun alussa tavoitteeksi palkkaluokka 29, johon olivat sijoitetut yksinkertaisen seminaarin lehtorien virat. Kouluhallitus tuki tässä tarkastajien pyrkimyksiä. Yhdistyksen toimintakertomukseen vuosilta 1953–57 voitiin merkitä edunvalvontatyön osalta lähes tyydyttävä arvosana:

”Kansakouluntarkastajain yhdistyksen johtokunta on 11/10 1953 tapahtuneen kokouksen jälkeen omalta osaltaan koettanut valppaasti seuraa näinä vuosina suoritettuja järjestelyitä valtion virkamiesten palkkausoloissa ja muissakin virkamiesten etuja koskevilla yleisillä kysymyksillä. Samalla on koetettu erikoisesti valvoa oman ammattikuntamme etuja näissä järjestelyissä. Tässä suhteessa saimme torjua eräiden toisten virkamiesryhmien taholta esiintyneitä toiveitamme vastustavia lausuntoja. Johtokunnan käsityksen mukaan lopulta saavutimme likipitään virkamiesluokittelussa sen asteen, johon katsoimme olevamme oikeutettuja. Myöskin kaupunkien kansakouluntarkastajien palkkauksen järjestelyissä on johtokunta koettanut tukea kaikkia parannuspyrkimyksiä.”⁴

Heti sodan jälkeen ns. kolmen suuren puolueen taholta esitetyt vaatimukset ”taantumuksellisten virkamiesten puhdistuksista” saattoivat aiheuttaa pelkotiloja, vaikkakaan tulilinjalla eivät opetuslalla olleet tarkastajat, vaan enemmänkin opettajat. Sotasyllisyyskysymykset ja asekatkenta jutun paljastuminen aiheuttivat niin ikään sodan jälkeen voimakasta julkista keskustelua, joten valtiollisen poliisin huomion kohteiksi olivat vaarassa joutua helposti virkamiehet joilla oli sodan aikana ollut esimiestehtäviä lakkautetuissa suojeluskunta- tai lottajärjestöissä tai valloitetujen Itä-

Karjalan alueiden sotilashallinnossa. Tarkastajat olivat tunnetusti maltillisia ja ääri-suuntauksia karttavia virkamiehiä, mutta poikkeuksina säännöstä molemmat Laurilat, Pentti Vasunta sekä Matti Koskenniemi esiintyvät Valtiollisen poliisin arkistoista löytyneissä nimilistoissa henkilöistä, jotka syystä tai toisesta olivat joutuneet tämän sisäministeriön alaisen valtion sisäisen turvallisuusyksikön tarkkailtaviksi.⁵

Tarkastajayhdistyksen johtokunnan asettama toimikunta oli tehnyt vuonna 1947 esityksen kouluhallitukselle kansakoulun päästötodistusten tarkastusvelvollisuuden siirtämisestä tarkastajilta kuntien koululautakunnille. Ongelman taustana oli oppilaiden oikeusturvan varmistaminen sodanjälkeisessä tilanteessa, jolloin varsinkin epäpätevät opettajat saattoivat kirjoittaa virheitä sisältäviä päästökirjoja oppivelvollisuutensa suorittaneille. Vuoteen 1931 asti päästötodistukset oli allekirjoittanut piirin tarkastaja, joka samalla kontrolloi todistusten virheettömyyden. Allekirjoitusvelvollisuuden tultua poistetuksi tarkastajat kontrolloivat päästökirjoja tarkastusten yhteydessä koulujen arkistossa säilytettäväksi säädettyjen kaksoiskappaleiden avulla. Asia liittyi osaltaan pitkään keskustelun alaisena olleeseen tarkastajien työpaineen purkamisproblematiikkaan, jota on yritetty ratkaista sekä tehtävien ja toimivallan delegoinnilla että kansliahenkilökunnan palkkaamisella tarkastajien avuksi.

Tarkastajien tehtäviä olikin periaatteessa mahdollista siirtää lain 26.5.1944 ja 18.10.1945 annetun asetuksen nojalla perustetuille maalaiskuntien kansakoululautakunnille ja niiden sihteereille. Käytännössä ainakin laajamittaisen tehtävien delegoinnin tiellä oli kansakoululautakunnan sihteerin palkkaukseen ja työaikoihin liittyviä ongelmia, joiden ratkaisemiseksi kokous pyysi vuoden 1947 kokouksessa tarkastaja Arvi Pyhälän alustuksen ponsiin liittyen kouluhallituksen myötävaikutusta.⁶ Myös tarkastaja V. Naumanen piti aiheesta alustuksen ”Kansakoulun päästökirjan muodon ja sisällyksen valvonta.”

4.4 Kokouksessa 1953 vastustetaan koulumäärärahojen leikkauksia

Tarkastajayhdistyksen vastavalittu varapuheenjohtaja Lauri Kuittinen teki historiaa vuoden 1953 kokouksessa esittämällä julkilausuman laatimista maan hallituksen tekemiä kansakoulutoimen supistusehdotuksia vastaan.⁷ Hallituksen palkolliset uhkasivat näin ensimmäistä kertaa asettua isäntäänsä vastaan. Rohkaisun tarkastajien radikaaliin esiintymiseen antoi jo tosin kouluhallituksen pääjohtaja Reino Oittinen kokouksen avauspuheessaan, jossa hän moitti hallituksen säästöohjelmaa suurin sanoin. Supistusohjelmaan sisältyi mm. kansakoulun keston lyhentäminen vuodella sekä maksun periminen kirjoista ja koulutarvikkeista varakkailta kansakoulun oppilailta. Lisäksi hallitus esitti koulujen rakentamisen hillitsemistä, vaikka suuret ikäluokat olivat vasta tulossa kouluikänsä.

Kansakouluntarkastajien 25. kokous päätti julkaista sanomalehdissä julkilausuman, jossa se lausuu vakavan huolestumisensa niiden vakavien seurausten johdosta, johon hallituksen budjettiesitys ja siihen liittyvät lait uhkaa maan kansakoululaitoksen joutua. Seurauksena olisi julkilausuman mukaan mm. Suomen ajautuminen Euroopan

mitassa kansakoulusarjan peränpitäjäksi. Budjettilakien sijasta tarkastajat ehdottivat vireillä olevan kansakoululain säätämisen nopeuttamista, koska se helpottaisi kansakoulutoimen järkipäistä ja taloudellista järjestämistä kasvussa oleville ikäluokille.

Julkilausumaa ei kuitenkaan annettu ilman soraääniä. Tarkastaja Kalle Jussilan mukaan kansakouluntarkastajain kokous ei sopinut arvovaltansa puolesta julkilausuman foorumiksi. Sellaisia hän oli nähnyt väkättävän missä hyvänsä kouluväen kokouksessa eikä hän pitänyt semmoista sopivana koulutoimen arvolle.

Samassa kokouksessa kuultiin osastopäällikkö Salmelan suusta myöhemmän valtion alueellisen opetushallinnon järjestämisen kannalta mielenkiintoinen lausunto, joka koski Vaasan läänin maaherran Karl Gunnar Ahlbäckin johtaman lääninhallintokomitean suunnitelmaa. Komitean ajatuksena oli siirtää kansakouluntarkastajat yhdessä oppikoulujen tarkastajien ja koulupsykologien kanssa lääninhallitukseen. Näin muodostuvan uuden yksikön nimeksi tulisi läänin kouluhallitus.

Kouluhallituksen näkökannalta ajatus näytti epäilyttävältä, koska tarkastajat joutuisivat toisen ministeriön johdettaviksi, vieläpä maaherrojen alaisiksi, joiden suhtautumisesta kansanopetukseen ei ollut takeita. Salmelan mukaan: *”Kouluhallituksen olisi vaikeampi johtaa maan koulupolitiikkaa, jos sen alaisena ei olisi itsenäistä kansakouluntarkastajistoa. Kouluhallitus joutuisi sellaisen sotapäällikön asemaan, jonka joukot on alistettu muiden komennettaviksi. Minkälaisen asenteen maaherrat ottaisivat kansakouluun? On ollut aika, jolloin maaherrat pakottivat kuntia perustamaan kansakouluja. Viimeiset kolme vuosikymmentä maaherrat ovat olleet melkein päsi-vussa, parikymmentä vuotta sitten heidän joukossaan oli suoranaisia kansakoululaitoksen kehittämisen vastustajia.”*

Salmelan näkökannat tulivat testattaviksi vasta 1970-luvun alusta lukien kansakouluntarkastajien siirtyessä lääninhallitukseen perustettaviin kouluosastoihin. Jälkikäteen arvioituna hänen ennustustaan voidaan pitää varsin oikeaan osuneena etenkin, mitä tulee lääninhallitusten ylimmän johdon asenteiden eroihin suhtautumisessa opetustoimen autonomiaan organisaatiossa.

Valtioneuvosto oli asettanut vuonna 1952 komitean, jonka tehtävänä oli pohtia arkistoissa säilytettävien aineistojen supistamista. Tästä samasta asiasta oli keskusteltu yhdistyksen piirissä edellisen kerran jo vuoden 1947 puolella ja asiaa koskeva ehdotus oli toimitettu kouluhallitukselle. Asia oli tullut jälleen ajankohtaiseksi aineistojen paisuessa ja arkistointia koskevien säännösten asettaessa uusia vaatimuksia mm. arkistojen tasolle. Arkistointiasian noustua nyt uudelleen esille koko valtionhallinnossa antoi tarkastajayhdistys kouluhallituksen pyytämän lausunnon kansakouluntarkastajien arkiston hoidossa huomioon otettavista näkökohdista. Yksittäisviranomaisena tarkastajat säilyttivät kotonaan virka-arkistoa ja asiakirjojen määrän kasvaessa muodostui arkistointi entistä työläämmäksi ja kalliimmaksi. Tarkastajien saama kansliarahaa oli jäänyt jälkeen kustannustason kasvusta, joten kysymys kuului sekä viranhoidon että edunvalvonnan piiriin.

Yhdistyksen johtokunnan sihteeri Herman Lehto esitti alustuksensa perusteella asiakirjojen luokittelemista niiden käyttötarpeen perusteella pysyvästi säilytettäviin ja määräajan säilytettäviin. Hänen mukaansa kouluhallituksen toimesta olisi tarkastajille hankittava arkistointitarvikkeita ja säilytyskalusteita sekä kanslian ja arkistohuoneen osuus asunnon vuokrasta pitäisi jättää työnantajan kontolle.

Lehdon ehdotuksen johdosta käydyssä keskustelussa kävi ilmi, että työnantajapuoli ei täysin yhtynyt ehdotukseen, mutta tunnusti kuitenkin kansliarahen tasokorotuksen tarpeen. Koska keskustelu laajeni arkistointikysymyksestä virkatehtävien rationalisoinnin puolelle, pyysi puheenjohtajana toiminut Alfred Salmela tarkastajayhdistykseltä uutta ehdotusta asiassa, minkä yhdistyksen johtokunta tekikin kokouksessaan 29.11. samana vuonna. Kohtuullisena kansliahuoneen vuokrana yhdistys piti 5000 mk kuukaudessa nykyisen 3000 mk:n kanslia-avustuksen lisäksi. Vastaavantasoisille sosiaalihuollon tarkastajille oli tarkastajien tietämän mukaan varattu valtion budjetissa kansliarahaa 3000 mk ja kansliavuokraa varten 375 mk kuukaudessa. Samalla yhdistys antoi kouluhallituksen pyytämän lausunnon kansakouluntarkastajien arkistokaavasta.

4.5 Ylimääräinen kansakouluntarkastajain kokous Lahdessa 1954 käynnistää keskustelun kansakoulutoimen piiri- hallinnon kokoamisesta ja tarkastajien kelpoisuusehdoista

Edellisessä kokouksessa kansanopetuksen taivasta varjostaneet pilvet olivat hälvenneet kansakoulutoimeen kohdistuneiden säästö- ja supistusehdotusten rauettua eduskunnan tultua hajotetuksi. Samalla tosin raukesi myös esitys kansakoululaiksi ja laiksi kansakoululaitoksen viranhaltijain palkkauksesta ja eläkkeistä, mutta uudelta hallitukselta oli odotettavissa näitä uudistuksia koskevan esityksen antaminen eduskunnalle.

Ylimääräisen kokouksen puheenjohtaja, osastopäällikkö Alfred Salmela käsitteli esitelmässään tarkastajien asemaa uuden kansakoululainsäädännön valossa.⁸ Uudella kansakoululainsäädännöllä Salmela tarkoitti kouluhallituksessa valmisteltavaa kansakoululakiluonnosta, jolla oli määrä kodifioida hajanainen säännöstö. Asian käsittely tarkastajien kokouksissa oli alkanut, kuten muistetaan, jo 17. kokouksessa vuonna 1939.

Ahlbäckin komitean esityksessä läänin alueella sijaitsevat kansakouluntarkastajat oli ehdotettu koottavaksi läänin kouluhallituksiin. Käsitettä synergiahyöty ei vielä tunnettu opetushallinnossa, mutta Ahlbäckin komitea oli perustellut näkemystään sillä, että yhdessä työskennellessään tarkastajat saisivat apua ja neuvoja toisiltaan hallintoasiain hoitamisessa. Kansakouluasioiden lisäksi samaan lääninkouluhallitukseen oli komitean ehdotuksen mukaan koottava oppikoulu- ja erityisopetusasiat.

Opetustoimen aluehallinnon keskittämissuuntaus sai osakseen voimakasta arvostelua, mutta sitä myös puollettiin. Jyväskylän kaupungin kansakouluntarkastaja Vilho Aukusti Niininen piti ehdotusta erittäin onnistuneena yhtenäiskouluajatuksen läpiviemistä silmälläpitäen. Niininen oli perehtynyt valtion alueellisen kouluhallinnon keskittämisajatuksen jo 1940-luvulla pääjohtaja Yrjö Ruudun koulujärjestelmäkomitean jäsenenä, joten ajatus ei tuntunut hänestä lainkaan oudolta ja vastenmieliseltä. Toimistojen perustamisasia ei ollut myöskään kansakouluntarkastajien yhdistykselle mitenkään vieras, vaan johtokunta oli jo kesäkuussa 1946 käsitellyt aihetta ensimmäisen kerran pohtiessaan kantaa useamman tarkastajan toimistojen perustamista. Johtokunta suhtautui kielteisesti asiaa valmistelleen komitean ehdotukseen, mutta kysymyksen ”arkaluontoisuuden” vuoksi pidättyi kirjallisen lausunnon antamisesta tyytyen kannan ilmoittamiseen suullisesti.

Kansakouluntarkastajien yhdistyksen puheenjohtaja Lauri Tarkkila ilmoitti yhdistyksen päättäneen ehdottaa valmisteilla olevaan kansakouluasetusluonnokseen säännöksiä, jotka koskisivat tarkastajien yhteisen toimiston kustannuksia ja kanslistin palkkaa. Erillään toimivalle tarkastajalle maksettaisiin kuten nykyisinkin kansliakorvausta, jolle kuitenkin määrättäisiin katto.

Kokouksessa keskusteltiin vilkkaasti myös virkanimikkeestä. Esillä oli opetusneuvos-nimike yhteisen toimiston johtajaksi määrättävälle tarkastajalle. Sitä vastustettiin yksimielisesti. Yhdistys oli esittänyt omassa piirissään kaikille tarkastajille opetusneuvos-nimikettä, mutta sekään ei kelvannut kaikille. Jatkoneuvotteluissa vilahti myös nimike sivistysneuvos, mutta tarkastaja-nimikkeellekin löytyi kannatusta.

Kelpoisuusehtojen muutoskaavailut herättivät samoin vilkkaan keskustelun. Mauno O. Karttunen näki koulutoimen kehittyvän siihen suuntaan, että keskikoulu vähitellen liittyy kansakouluun ja tulee siten kansakouluntarkastajan valvonnan alaiseksi. Tarkastajan olisi säilyttääkseen auktoriteettinsa oltava vähintään keskikoulunopettajan tasoinen koulutukseltaan. Mieluiten Karttunen olisi nähnyt tarkastajien tulevaisuudessa olevan lisensiaatteja. Hänen puheenvuoronsa sai kannatusta, koska aikaisemmat palkankorotusvaatimukset olivat säännöllisesti kilpistyneet tarkastajien matalana pidettyihin kelpoisuusehtoihin. Tämän seikan vuoksi viranhaltijoiden pätevyystasoa olisi monien mielestä syytä korottaa.

Kokouksen puheenjohtajan alistettua ehdotukset äänestykseen voitiin todeta, että vain kahdeksan tarkastajaa kannatti tarkastuspiirien rajojen mukauttamista läänin rajoihin, 11 tarkastajaa kannatti ainakin yhteisten toimistojen kokeilemistä ja 20 tarkastajaa kannatti silloisen erillistarkastajajärjestelmän säilyttämistä ennallaan.

Puheenjohtaja mainitsi kouluhallituksen antavan arvoa tarkastajakunnan mielipiteille ja kuten myöhemmästä kehityksestä voidaan nähdä, alueellisen kouluhallinnon keskittämiseen ensin toimistoihin, sittemmin lääninhallitukseen edettiin aluksi asteittain säilyttäen vanhaa järjestelmää uuden rinnalla.

4.6 Keskustelu toiminnan rationalisoinnista jatkuu 27. kokouksessa 1958

Uuden kansakoululainsäädännön myötä tarkastajille oli säädetty velvollisuus pitää opettajista ja asuntolanhoitajista kantakortistoa, joka piti sisällään opettajan ansioluettelossa vaaditut tiedot. Kortiston perustaminen olisi ollut suuritöinen, ja kanslia-apua edellyttävä urakka, joten tarkastajat eivät olleet kovinkaan innokkaita asian hoitamiseen. Porin eteläisen piirin tarkastaja Kalle Jussila alusti 27. kokouksessa kansliatyöstä ja etenkin opettajakortistokysymyksen ratkaisemisesta. Alustajan mukaan tarkastajan kansliatyötä pitäisi helpottaa rationalisoimalla, jotta hänellä olisi mahdollisuuksia paremmin seurata koulutyötä. Kortiston laatiminen on rutiinityötä, joka luonteensa puolesta sopii esim. kanslistille. Koska kanslia-avun saaminen on epävarmaa, olisi velvoite kantakortiston pitämiseen poistettava asetuksesta.⁹

Alustusta seuranneessa keskustelussa monet puhujat moittivat kortistoa tarpeettomaksi. Tarkastaja Niininen katsoi kortiston ylläpitämisen turhaksi työksi, koska opettajien ansiot muuttuvat yhtä mittaa lisäopintojen ym. kautta. Näin kortiston tiedot pysyisivät alinomaa vanhentuneina. Tarkastaja Hämäläinen puolestaan oli ratkaissut asian omalta kohdaltaan keräämällä opettajilta ansioluettelot ja arkistoimalla ne aakosjärjestyksessä.

Kouluneuvos Aleksanteri Hinkkanen muistutti, että idea on syntynyt kansakouluntarkastajien omassa keskuudessa. Kansakoulutarkastajien yhdistys on useita vuosia sitten lähettänyt kouluhallitukselle kirjelmän, jossa kortiston aikaansaamista pidettiin tärkeänä. Vieläpä koulurakennuksetkin ehdotettiin kortistoitaviksi. Hinkkanen muistutti, että useimmissa valtion virastoissa pidetään viranhaltijoista nimikirjaa, joka sisältää viranhaltijan ansioluetteloon merkittävät tiedot. On ihmetelty, kuinka ei opettajista tarvitse pitää nimikirjaa vastaavaa kortistoa. Joskus sattuu myös, että opettajat kirjoittavat väärä arvosanoja hakupapereihinsa. Tämäkin asia voitaisiin tarkistaa virkavaalia vahvistettaessa kortiston avulla.

Jussilan ihmeteltyä miten ajatus kortiston käyttöön ottamisesta oli voinut syntyä, ilmoittautui tarkastaja Salervo kortistoidaan kätilöksi. Hän oli toiminut sihteerinä tarkastajayhdistyksen johtokunnan kokouksessa, jossa aikanaan päätettiin aloitteen tekemisestä asiassa. Idea oli alun perin kouluneuvos Kuittiselta lähtöisin. Hän oli pitänyt hyödyllisenä laatimaansa kortistoa Salon piirissä. Opettajista oli merkitty tiedot mm. ikälisistä ja seminaaritodistusten arvosanojen keskiarvoista. Muita arkaluontoisia tietoja kortteihin ei ollut merkitty. Tarkastajayhdistyksen johtokunnassa kortistoasia sai aikanaan yksimielisen kannatuksen. Samassa kokouksessa oli käyty keskustelua myös koulurakennusten kortittamisen tarpeellisuudesta. Puheena olleita kortistoja oli ollut yleisesti käytössä jo 1920-luvulla edistyksellisimmissä tarkastuspiireissä.

Kokouksen puheenjohtaja Alfred Salmela kertoi kouluhallituksen vitkastelleen tarkastajien aloitteen toimeenpanossa, mutta kansakouluasetuksen tultua uusittavaksi se suostui tarkastajayhdistyksen yksimieliseen esitykseen. Nyt hän asetti kysymyksen äänestettäväksi. Äänestyksen tuloksena äänin 23-13 kokous kannatti säännöksen jättämistä ennalleen.

4.7 Virkanimike ja aluetoimistot asialistalla

Koulutoimenjohtaja Alfred Salmela käsitteli puheenvuorossaan monipuolisesti tarkastajien asemaa ja tehtäviä lainsäädännön toteutumisen valvomisessa ja ohjauksessa. Kansakoulujen määrä oli kasvanut vuodesta 1925, puhujan ensimmäisestä virkavuodesta kansakouluntarkastajana runsaasti. Opettajien määrä oli yli kaksinkertaistunut ja oppilaidenkin määrä lähes kaksinkertaistunut samalla, kun tarkastajille kuuluvat tehtävät olivat mm. lainsäädännön muutosten johdosta lisääntyneet.¹⁰

Maalaiskansakoulujen tarkastajien tai tarkastuspiirien lukumäärässä ei ole vastaväen aikana kuitenkaan tapahtunut lisäystä kouluhallituksen toistuvista esityksistä huolimatta. Salmela luonnehtikin tilannetta umpikujaksi, josta pääsemiseksi ”yhteinen velvollisuus on huutaa niin kovin, että umpikuja aukeaa.” Päiväjärjestykseen on tullut virkojen ja tehtävien uusi järjestäminen. Tätä ovatkin esittäneet jo Salmelan johtama kansakoulukomitea mietinnössään vuodelta 1945, entisen pääjohtajan Yrjö Ruudun koulujärjestelmäkomitea vuodelta 1948 ja saman kannan on myös omaksunut pääjohtaja Reino Oittisen johtama koulujärjestelmäkomitea, joka teki työtään 1950-luvulla.

Neuvonnan merkitystä tarkastajien toimenkuvassa parhaiten korostavaksi uudeksi nimikkeeksi mainitut komiteat ovat ehdottaneet opetusneuvos-nimikettä. Lisäksi opetusneuvokset olisi vapautettava sellaisesta kansliatyöstä, minkä voisivat hoitaa pienempipalkkaiset kanslistit. Koska jokaiselle neuvokselle erikseen ei ole mahdollista järjestää omaa kanslistia, olisi heidän piirinsä muodostettava siten, että vähintään kahdelle, mutta mieluummin kolmelle tai neljälle tulisi yhteinen toimistopaikkakunta. Yksi neuvoksista olisi toimistopäällikkö. Sekä Ruudun että Oittisen koulujärjestelmäkomiteat ehdottivat, että näistä tarkastajien yhteisistä toimistoista muodostuisi läänin kouluasioita yleisesti hoitavia lääninkouluhallituksia.

Salmelan mukaan kansakouluntarkastajain yhdistys on jo ryhtynyt asiassa ehdotusten mukaisiin toimenpiteisiin. Yhdistyksen hallitus olikin edellisen vuoden tammikuun kokouksessa todennut virkakunnan kannattavan toimistoajatusta pääosin ja uhannut kääntyä Virkamiesliiton puoleen siinä tapauksessa, että toimistoja sekä kanslia-apua niihin ei alkaisi järjestyä.

Yhdistyksen esityksen mukaan toimistoja haluttiin 12 ja kuhunkin kuuluisi kolmesta neljään tarkastajaa. Opetusneuvos-nimike ei ollut toteutunut kansakoululain muutoksessa 1958, vaikka kouluhallitus oli sitä ehdottanut. Toimistopaikkakunniksi tarkastajat ehdottivat Helsinkiä, Turkua, Tamperetta tai Hämeenlinnaa, Kouvola, Mik-

keliä, Joensuuta, Kuopiota, Jyväskylää, Seinäjokea tai Vaasaa, Oulua, Kajaania ja Rovaniemeä. Koska tarkastajia oli sijoittunut muillekin pakkakunnille, ehdotettiin, että he saisivat edelleen pysyä siellä virka-aikansa loppuun asti.

Melkoinen osa tarkastajista oli kuitenkin asettunut vastustamaan yhdistyksensä ehdotusta, kuka jyrkemmin, kuka varovaisemmin. Tästä syystä Salmela katsoi mahdolltomaksi saada tässä vaiheessa läpi muutoksia, joita osa tarkastajista kiivaasti vastustaa, vaikkakin hän arveli ajanpitkään ajauduttavan toimistojärjestelmään mm. Ruotsin esikuvan mukaisesti.

Vaihtoehtona toimistojärjestelmälle tarkastajien kohtuuttoman suuren työmäärän helpottamisessa Salmela piti virkojen määrän huomattavaa lisäämistä palkkauksen laskemisenkin uhalla, ikälisien myöntämisen ja rakennusasioiden sekä valtionapuasoiden siirtämistä kokonaan tarkastajilta kouluhallitukseen. Neljäs keino vähentää tarkastajien työtaakkaa olisi delegoida joitakin tehtäviä kansakoululautakuntien sihteerille ja edelleen koulujen johtajille. Jälkimmäisille oli jo kansakoululain uudistuksen yhteydessä kaavailtu opettajien kuunteluvelvollisuutta ja kansakoululautakuntien sihteerillä oli jo vanhastaan tehtävänä valmistella opettajien kurinpitorangeistuksia koskevat päätökset ja koulutarviketilaukset.

Salmelan ehdotus kokoukselle oli lopullisessa muodossaan seuraava:

- ”1. *Kansakouluntarkastajien virkojen lukumäärää lisätään 5–10:llä.*
2. *Uusien virkojen saamisen yhteydessä tarkistetaan tarkastuspiirijaot, pitäen silmällä uutta lääninjakoa sekä sitä, että kahdesta neljään tarkastaa jalla voi olla yhteinen toimisto.*
3. *Siellä, missä kansakouluntarkastajat sitä haluavat, yhteinen toimisto järjestetään heti, kun muut edellytykset sitä varten ovat olemassa. Muiden osalta muutos toteutetaan viranhaltijan vaihtuessa.*
4. *Kaikkiin toimistoihin palkataan erityinen kanslisti. Koulupsykologien virkoja koetetaan saada yksi kuhunkin lääniin. Kunnes toimistot ovat tulleet yleisiksi, koulupsykologi määrätään lähinnä yhden tarkastajan valvontaan, mutta suorittaa hän tehtävänsä myös toisten tarkastuspiirien alueella.*
5. *Kansakouluntarkastajille koetetaan hankkia aputyövoimaa tilien tarkastukseen ja rakennusasioihin.*
6. *Kansakoululautakuntien sihteerit koetetaan saada, mikäli kunnan pienuus ei ole esteenä, päätoimisiksi.”*

Kaukonäköiseksi osoittautunut ehdotus alistettiin kokouksen valitseman erityisen valiokunnan käsittelyyn. Valiokuntaan nimettiin tarkastajat O.I. Laine, V. Naumanen, T.J. Karttunen, A. Koskimies ja A. Mäntyoja. Heistä Naumanen vastusti ja Karttunen kannatti toimistojakoa muiden pidättäytyessä kannan ilmaisusta.

Valiokunta asettui kannattamaan periaatteessa läänin kouluhallitusten perustamista ns. pitkän tähtäyksen ohjelmana, muttei katsonut voivansa vielä tällä kertaa antaa lausuntoa Salmelan yksityiskohtaisista ehdotuksista. Virkojen lisäämistä valiokunta

asettui kuitenkin yksiselitteisen jyrkästi vastustamaan. Kielteisen kannan taustalla oli todennäköisimmin pelko lisävirkojen kielteisestä vaikutuksesta palkkauskehitykseen.

Valiokunnan ehdotus sisälsi kuitenkin yksityiskohdissaan monia yhdistyksen johtokunnassa esillä olleita uudistusehdotuksia, jotka tähtäsivät työtaakan keventämiseen mm. rationalisoimalla tarkastuskertomusten ja vuosi-ilmoitusten lomakkeet.

Seuranneessa keskustelussa ilmeni, että kaupunkien tarkastajat kannattivat virkojen lisäystä senkin uhalla, että lisäyksen uskottiin pienentävän palkkoja. Kunnallisia koulutoimen johtajien virkoja kaupunkien tarkastajat puolestaan vastustivat. Lopullisesta kannanotosta poistettiin Salmelan toivomuksesta uusia virkoja vastustava lausumaehdotus ja lisättiin pedagogisten koulutoimen johtajien virkoja koskeva esitys niihin kaupunkeihin, joilla ei ollut omaa tarkastajaa. Ikälisäasiat ehdotettiin siirrettäväksi kokonaan kouluhallituksen käsiteltäväksi ilman tarkastajien lausuntoa. Ikälisäasioiden siirtämistä kouluhallitukseen koskevasta ehdotuksesta jouduttiin kuitenkin luopumaan seuraavana vuonna pidetyssä kokouksessa.

Tämän edunvalvonta-asian käsittely työnantajien ja työntekijöiden yhteisellä forumilla havainnollistaa kansakouluntarkastajien kokouksen roolin yhtenä, mutta ei suinkaan ainoana vaikuttamisen väylänä. Kokouksen etuna oli tarkastajakunnan näkemyksen suora välittyminen vaikutusvaltaisille päätöksentekijäviranomaisille, mutta haittapuolena se, että työnantajapuoli saattoi manipuloida työntekijäosapuolta esimerkiksi vetoamalla sille epämieluisien ehdotusten läpimenon epätodennäköisyyteen ministeriöissä ja valtioneuvostossa. Näin tapahtui tässäkin asiassa vakanssien määrän lisäystä koskevien näkemysten ollessa vastakkaiset. Työnantajan näkemys tuli lopulta yhteiseksi päätökseksi. Jälkikäteen arvioituna on todettava, että lähes kaikki Salmelan ehdottamat toimenpiteet ovat sittemmin toteutuneet.

Asian käsittely jatkui tarkastajien 29. kokouksessa tammikuussa 1961, jossa asetettiin tietyt reunaehdot toimistojärjestelmään siirtymiselle.¹¹ Tärkeä reunaehto oli siirtymäkausi, jonka kuluessa tarkastaja saattoi joko jättäytyä halutessaan toimistojärjestelmän ulkopuolelle, tai toimistojärjestelmään liittyneenäkin, jäädä asumaan entiselle asemapaikkakunnalleen. Kouluhallitus oli kuitenkin antanut oman ehdotuksensa toimistojen perustamisasiassa jo ennen tätä kokousta, joten tarkastajien kannalla ei ollut välitöntä vaikutusta tähän ehdotukseen. Tarkastajayhdistyksen johtokunta käsitteli vuoden 1961 maaliskuun 4 päivänä toimistojen tilakysymystä ja vielä saman kuun 23 päivänä valtioneuvosto teki päätöksen Seinäjoen, Jyväskylän, Kuopion, Oulun, Tampereen ja Helsingin toimistojen perustamisesta.

Ilman jälkipuheita asiassa ei kuitenkaan selvitty, mutta kokouksessaan 23.2.1962 saattoi johtokunta todeta, että toimistojen perustamishanketta ei enää vastusteta. Vastustaminen olisikin ollut turhaa, sillä asia oli ratkaistu ja kouluhallitukselle oli myönnetty neuvotteluoikeus toimistojen henkilöstön työnjakoa ja työskentelyä koskeissa kysymyksissä. Yhdistys päätti pyrkiä vaikuttamaan kanslistin palkkausasi-

aan mahdollisimman pätevän henkilöstön saamiseksi toimistoihin. Lausuttiin myös, että uusien toimistojen yhteydessä ei tarkastajan viranhoidon luonne saa muuttua. Pöytäkirjan pykälän niukka muotoilu ei anna viitteitä siitä mitä tällä lausumalla tarkoitettiin, mutta toisaalla löydetyistä muista irrallisista lausumista voidaan päätellä, että tarkastajat ounastelivat itsenäiseen asemaansa tulevan muutoksia uuden toimistopäällikön astuessa virkaansa.

Ensimmäinen aluetoimistojen tarkastajien kokous oli tarkoitus kutsua koolle vuoden 1962 lokakuussa. Vuoden 1963 budjettiin oli tulossa määräraha kahdeksan muun toimiston perustamista varten ja myöhemmin perustettaviksi jäi vain pari aluetta. Yhteensä toimistoja muodostui kuusitoista.

Toimistojärjestelmään siirtyminen oli ensimmäinen tarkastusjärjestelmää koskeva suuri rakenteellinen muutos ja sen toteuttaminen idean ensimmäisestä esittämisestä valmiiseen toimistojärjestelmään asti kesti yli vuosikymmenen. Asian hidas toteuttaminen kuvasti sitä tarkkuutta jolla kouluhallitus kuunteli tarkastajakunnan mielipiteitä, vaikka suurin vaikutus lieneekin ollut sillä, että kansanopetusosaston päällikkö Alfred Salmela arvosti korkealle entisten kollegoidensa mielipiteitä ja karttoi niiden vastaisten toimenpiteiden yksipuolista sanelemista. Arvostus ja kunnioitus oli molemminpuolista.

Kesäkuun 1959 kokouksessaan tarkastajayhdistyksen johtokunta päätti ehdottaa Osmo Ilmari Laineen aloitteesta, että tarkastuslomakkeen uudistaminen olisi otettava esille tarkastajien kokouksessa. Asia tulikin seuraavan vuoden tammikuussa pidetyn kokouksen listalle.

Kokouksessa asiasta alustaneen Laineen mukaan tuolloin käytössä ollut lomake oli tuskin tarkoituksenmukainen kouluhallitukselle tarkastuksista vuosittain annettavaa kertomusta ajatellen. Opetuksen ja sen tulosten arvosteluun ei ollut saatavissa tarkastuspiirien kesken riittävää vertailukelpoisuutta, johtajan arviointiin ei ollut varattu lainkaan tilaa, kertomusta ei ollut mahdollista laatia suoraan tarkastuksen yhteydessä ja kertomuksen kirjoittaminen jälkikäteen vei liiaksi muutenkin niukkaa kansliatyö-aikaa. Laine ehdotti, että kouluhallitus ryhtyisi toimenpiteisiin tarkastuskertomuskaavakkeen uudistamiseksi.

Alustusta seuranneessa keskustelussa enemmistö kannatti koko tarkastuskertomuksesta luopumista, koska opintomatkoilta saadun tiedon mukaan muissa Pohjoismaisakin tullaan toimeen ilman tarkastuskertomusta. Lopputulokseen kokouksen kannanotto ei kuitenkaan vaikuttanut, mutta Laineen alkuperäisen ehdotuksen mukaisesti uudistettu tarkastuskertomuslomake lähetettiin kouluhallituksen yleiskirjeellä tarkastajille 27.5.1960. Tarkastajilla Laine ja P. Ruuhijärvi oli ollut vielä kevään kuussa tilaisuus vaikuttaa asian valmisteluun.

4.8 Toimistopaikkakuntien kansakouluntarkastajien kokous Helsingissä 15.–17.10.1962

Alustuksessaan tarkastaja Onni Louhi totesi, että toimistojen perustamisesta huolimatta tarkastajat eivät tulisi toimimaan varsinaisissa virastoissa eikä heihin siten voitaisi edelleenkaan soveltaa asetuksen (294/60) työaikaa koskevia määräyksiä.¹² Louhi ehdotti, että toimistoja varten olisi laadittava johtosääntö työaikaa, tarkastajien keskinäistä työnjakoa ja työjärjestystä varten. Samoin pitäisi määritellä toimiston johtajan, kanslistin ja muun henkilökunnan toimivalta, tehtävät ja velvollisuudet, kuten myös yksittäisviranomaisena toimivan kansakouluntarkastajan asema toimistossa, asiakkaiden vastaanottoajat ja kansliapäivät, vuosilomien sijaisten järjestelyt ym. seikat. Tarkastajan asemaa määriteltäessä olisi erityisesti huolehdittava siitä, että hänen erityislaatuista työolosuhteistaan ja tehtävistään johtuva itsenäinen ja viraston työaikaan soveltumaton asema ja sen edellyttämä vapaus mahdollisimman suuressa määrin säilyisivät ennallaan. Ennen johtosäännön lopullista hyväksymistä tulisi Kansakouluntarkastajain yhdistykseltä hankkia lausunto.

Valiokuntakäsittelyssä ja sitä seuranneessa keskustelussa vahvistui käsitys, että johtosäännön sijaan olisi kouluhallituksen annettava toimistoja varten ohjeet. Toivotuissa ohjeissa olisi määrättävä, että toimiston johtajan tuli etupäässä vastata kansliahenkilökunnan henkilöstöhallinnon ja toimiston taloushallinnon piiriin kuuluvista asioista. Tarkastajien osalta hänelle jäisi ainoastaan yhteisten kokousten järjestämisvelvollisuus ja yhteydenpito muihin kansakouluntarkastajien toimistoihin. Tässä yhtyivät tarkastajien ja kouluhallituksen edut, koska edelliset säilyttivät itsenäisyytensä suhteessa toimiston johtajaan ja kouluhallituksella säilyi suora johtamisvalta tarkastajiin nähden ilman väliportaan johtoa.

Samassa kansakouluntarkastajien kokouksessa käsiteltiin kansliatyön rationalisointia varten valmistetut kaavat kansakoululaitoksen viranhaltijain henkilöstöhallinnossa tarkastajalle kuuluvia päätöksiä varten. Alfred Salmelan ehdotuksesta esillä olleet lomakeluonnokset päätettiin lähettää tarkastajain yhdistyksen käsiteltäväksi. Sen valmistelun jälkeen ehdotukset tuli lähettää kouluhallitukselle tiedoksi ja sen jälkeen valtion hankintakeskuksessa painettaviksi sekä edelleen toimistojen käyttöön toimitettavaksi. Samana päivänä pidetyssä kokouksessa yhdistyksen johtokunta päätti ryhtyä toimenpiteisiin lomakkeiden painattamiseksi.

Toimistopaikkakuntien tarkastajien kokousta seuraavana vuonna 1963 pidetyssä yhteisessä 30. kokouksessa ehdotti Lahden kaupungin tarkastaja Olavi Ketonen toimistoihin uutta koulupsykologin virkaa. Koulupsykologia tarvittaisiin nimenomaan ennaltaehkäisevään oppilashuoltotyöhön, eikä kasvatusneuvoloilla Ketosen käsityksen mukaan ollut tähän tehtävään enempää kapasiteettia kuin kompetenssiakaan.¹³

Alfred Salmelan pitkäaikainen ja ansiokas ura kansakoulutoimen johdossa päättyi hänen siirtyessään eläkkeelle vuonna 1964. Hänelle myönnettiin tarkastajayhdistyksen esittämä professorin arvonimi seuraavana vuonna. Salmelalla oli ollut viranhoi-

dossaan oma ohjelmansa, jolla hän pyrki edistämään varsinkin vähäväkisten kuntien sivistyksellistä tasa-arvoa eikä hän kaihtanut yhteistyötä eduskunnan eri poliittisten ryhmien kanssa yksittäisten ohjelmakohtiensa läpiviemiseksi. Hänen menettelytapansa aiheuttivat Antti Henttosen aikalaistodistuksen mukaan 1963 välirikon opetusministeri Johannes Virolaisen kanssa (Henttonen 1987, s. 97) Salmelan ja kansakouluntarkastajien yhteistyö pysyi kuitenkin luottamuksellisena ja läheisenä koko hänen virkakautensa ajan.

4.9 Kokouksessa vuonna 1965 esillä kansainvälisyys – tarkastajien kielitaidossa puutteita

Tarkastajayhdistyksen johtokunnassa oli käsitelty vuodesta 1958 lähtien toistuvasti tarkastajien ammattitaidon ylläpitämistä täydennyskoulutuksen ja opintomatkojen avulla. Kansainvälistä toimintaa tarkastellaan kokonaisuudessaan luvussa 8, mutta seuraavassa käsitellään tarkastajien omaa jatkokoulutuskysymystä johtokunnan aloitteiden ja Aaro Mäntyojan tarkastajain 31. kokouksessa 1965 pitämän alustuksen pohjalta.¹⁴ Yhdistyksen johtokunnassa keskusteltiin ulkomaisten opintomatkojen ohella mm. tarkastajien erikoiskursseista, pedagogisista opintopäivistä, kieliopinnoista ja opiskelustipendien saamisesta Suomen Kulttuurirahastolta.

Yhdistyksen varapuheenjohtajana toimiva Tampereen kaupungin kansakouluntarkastaja Aaro Mäntyoja oli julkaissut teoksen Kansakouluhallinto vuonna 1951, joten hänellä oli työkokemuksensa ohella vahvaa juridiikkaan nojaavaa osaamista kansakouluhallinnon eri alueilla.

Mäntyoja vertasi alustuksessaan tarkastajien ja opettajien mahdollisuuksia kehittää ammattitaitoaan. Hänen mukaansa lainsäätäjän tahto on, että opettajan tulee kehittyä jatkuvasti työssään ja valtion velvollisuus on edistää tätä osaltaan mm. palkallisen virkavapauden myöntämisen avulla opintoja varten. Vastaavaa etua ei ole kuitenkaan myönnetty tarkastajille, vaikka heille on annettu vastuu piiristään. Asiallisesti tarkastajilla on opettajien kanssa vastaava velvollisuus seurata alansa kehitystä kotimaassa ja vieläpä ulkomailla (kansakouluasetus 188 §). Valtiovallan taholta ei ole kuitenkaan Mäntyojan mukaan riittävästi huolehdittu siitä, että kansakouluntarkastajat voivat huolehtia kehittymisestään virassa.

Edessä oleva koulunuudistus vaatii ajan tasalla olevia kansakouluntarkastajia, koska he ovat Mäntyojan mielestä avainasemassa suunniteltaessa uuteen järjestelmään siirtymistä ja sittemmin järjestelmää toimeenpantaessa.

Mäntyojan mukaan: ”Jotta kansakouluntarkastajat voisivat kehittää itseään ja täyttää kansakouluasetuksen 188 §:ssä säädetyt velvollisuutensa, katson, että heille olisi järjestettävä mahdollisuus opiskeluun ja oman alansa kehityksen seuraamiseen. Erityisellä säännöksellä on heille saatava oikeus palkalliseen virkavapauteen

kansakoulutoimen hoitamista edistävää opiskelua varten. Tämän opiskelun voi tarkastaja itse suunnitella kotimaassa tai ulkomailla tapahtuvaksi.”

Aloitteessa tarkoitettua opiskelua suoritettaisiin yliopistoissa tai opettajainvalmistuslaitoksissa. Opintomatkatkin vastaisivat opiskelua. Niitä voitaisiin tehdä kotimaassa kouluihin, toisten tarkastajien toimistoihin (nykyiset termi shadow ja benchmark vastannevat tätä toimintaa parhaiten) tai opettajainvalmistuslaitoksiin. Ulkomaiset opintomatkat edellyttäisivät palkallisen virkavapauden lisäksi matka-apurahaa, joka vastaa ulkomailla tapahtuvasta matkasta aiheutuvia kustannuksia. Tässä Mäntyoja viittasi parhaillaan meneillään olevaan kansakoulujen kielenopetuksen sisäänajoon, joka edellytti hänen mukaansa tarkastajilta ulkomailla opiskelua muun ohella oman kielitaitonsa parantamiseksi.

Kielitaitokysymykseen oli yhdistyksen johtokunnassa kiinnitetty huomiota viimeksi lokakuun 1962 kokouksessa. Kielenopetuksen aloittamisesta kansakouluissa käytiin keskustelua ja tarkastajat huolestuivat omasta pätevyystään kielenopetuksen tarkastajina.

Kouluhallituksen tulisi Mäntyojan mielestä järjestää tarkastajille perinteisten kokousten lisäksi täydennyskoulutusta ja myös opintomatkoja ulkomaille. Täydennyskoulutuskurssien olisi kestävä ainakin 2–3 viikkoa. Osallistuminen olisi virkavelvollisuus ja kerralla mukana olisi kolmasosa ammattikunnasta. Opettajina toimisivat yliopistojen, korkeakoulujen, opettajainvalmistuslaitosten, opetusministeriön, kouluhallituksen ja erilaisten koulualan tai sitä lähellä olevien tutkimuslaitosten tai yhteisöjen edustajat. Luentojen aiheina olisivat koulun kehittäminen, koulunuudistus, pedagogiikka, didaktiikka, koulutussuunnittelun metodiikka ja koulutuksen talous. Nämä Mäntyojan ehdotukset toteutuivat vasta 1980-luvulla kouluhallituksen tarkastustoimiston järjestäessä koko lääninhallitusten kouluosastojen henkilökunnalle suunnatun intensiivikoulutuksen toimistopäällikkö Pirkko Anttilan johdolla. Kouluhallituksen vuosittain järjestämät hallintopäivät 1980-luvulla ja 1990-luvun alkuvuosina Heinolan kurssikeskuksessa palvelivat samoin Mäntyojan aloitteessa tarkoitettua asiaa.

Täydennyskoulutuksen järjestämisen ohella Mäntyoja toivoi kouluhallituksen julkaisevan jossain muodossa sekä omia että KHO:n ja OPM:n päätöksiä sekä koulutoimen kehityksen ja koulunuudistuksen kannalta tärkeitä kirjoituksia tarkastajien työn tueksi.

Valiokuntakäsittelyssä Mäntyojan ehdotuksiin tuli vain vähäisiä muutoksia ja valiokunnan ehdotus hyväksyttiin keskusteluitta.

4.10 Hajanainen hallinto esteenä yhtenäiskoulu-uudistukselle

Tarkastajien tulevien tehtävien ja työnjaon kannalta keskeinen aluehallinnon uudistuskysymys liittyi läheisesti valmistelutyön alaisena olevaan yhtenäiskoulu-uudis-

tukseen ja edelsi aikataulullisesti sitä. Pääongelmana pidettiin yleisesti opetus- ja sivistystoimen hallinnon pirstaleisuutta niin valtakunnan, alueen kuin myös paikallisen tason toimijoiden osalta. Varsinkin yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen hallintojen erillisyyttä pidettiin haitallisena, samoin kirjastotoimen erillisyyttä muusta sivistystoimesta paikallisella ja alueellisella tasolla.

Vaikka toisaalta korostettiin sivistystoimen eri hallintoviranomaisten integroitumista yhden ja saman hallinnon osaksi, korostettiin toisaalta tarvetta säilyttää lääninhallituksen sisällä autonomia sisäasiainhallintoon päin. Tämän katsottiin merkitsevän alueellisen sivistyshallinnon alistamista suoraan opetusministeriöön ja keskusvirastoon. Alistussuhde näihin tulisi merkitsemään itsenäisyyttä läänin sisällä suhteessa maaherroihin ja valtakunnallisesti suhteessa sisäasiainministeriöön. Tästä asiasta olivat kansakouluntarkastajat ja toisaalta kouluhallitus lääninhallintokomitealle antamissaan lausunnoissa täysin yksimieliset.

Lakiesitys koulujärjestelmän perusteista oli kokouksen aikoihin Eduskunnan sivistysvaliokunnan käsittelyssä. Kokouksessa vieraillut opetusministeri Heikki Hosia ei kaikesta päättäen jakanut katteettomia kehuja, kun hän ilmoitti tarkastajien kohoavan varsin keskeiseen asemaan peruskoulun toteuttamisvaiheessa. Tehtävä tulee Hosian mukaan olemaan vaativa. Tarvitaan koulun pedagogisen sisällön perusteellista hallintaa, mutta myös hallintoasioiden tuntemusta. On tiedettävä miten asioita hoidetaan eri portaissa. Vaaditaan myös laajaa näkemystä, oman alueen olojen ja tarpeiden tuntemista, mutta myös paikalliset rajat ylittävää alueellista jopa valtakunnallista kokonaisnäkemystä. Ristiriitoja tuottavien rakennuslupien sekä alueliitosten käsittely edellyttää virkamiesten taholta aktiivista panosta, mutta myös sopeutumista kunnallisten intressien ja ristiriitojen joustavaan käsittelemiseen.

Poikkeuksellisen lukuisten keskustelukysymysten joukossa oli vielä aloitteita, jotka merkitsivät joidenkin väistyviä koulumuotoja koskevien säädösten mukauttamista uudistuksen linjauksiin soveltuviksi, mutta pääosa aiheista liittyi kuitenkin suunnitteilla olevaan peruskouluun tai aluehallinnon kehittämiseen. Viimeksi mainittuun aihepiiriin kuuluivat mm. aluehallinnon ja paikallisen kouluhallinnon työnjako, tarkastuskertomuksen sisältö, aluetoimistojen toimistoapulaiset ja toimiston johtajan palkkio, maakunnallisen koulusuunnittelun organisointi, tulevien koulusuunnittelijoiden ja tarkastajien työnjakokysymykset. Tulipa aloitteiden joukossa esitys puitelain käsittelyn lykkäämisestä, joka merkitsi selvää erottumista muutoin uudistukselle myötämielisestä kokouksen hengestä ja saikin osakseen kokouksen suuren enemmistön ärtymyksen.

Tarkastaja Jaakko J. Laurila ehdotti kansakoululain pikaista muuttamista siten, että vähintään 8000 asukasta käsittävät kunnat tai kuntayhtymät voisivat perustaa valtiopuun oikeuttavana kansakoulutoimenjohtajan virkoja. Keskustelua syntyi ainoastaan viran nimikkeestä, koska Olavi Ketonen useiden muiden kannattamana piti tärkeänä, että kunnissa syntyisi vankkaa koulutoimen ohjausta sen sijaan, että perustettaisiin terveysisartyypisiä asiainhoitajien virkoja. Suoritetussa äänestyksessä

enemmistö kannatti perustettavan viran nimikkeeksi koulutoimenjohtajaa. Tällä nimikkeellä perustettiin kahdella seuraavalla vuosikymmenellä kuntiin ja kuntayhtymiin enimmillään 331 virkaa.¹⁵

Maalaiskunnissa vuoden 1898 asetuksella perustettu koulupiirijako oli tarkoitettu edistämään kansakoululaitoksen yleistymistä. Kun kouluverkko oli viimein 1950-luvulla muodostunut koko maassa kattavaksi ja siirtolaisten sekä suurten ikäluokkien aiheuttama paine kansakouluihin laantui 1960-luvulla, oli piirijaon jäykkyydestä alkanut syntyä oppilaskohtaisia koulukustannuksia korottava rasite. Lisäksi jatkuvasti yleistyvä oppikouluun siirtyminen vähensi kansakoulujen oppilasmääriä kuitenkin siten, että kansakoulujen ja opettajanvirkojen määrä säilyi ennallaan ryhmäkoon las-
kiessa.

Tarkastaja Mäkisen ehdotus piirijaosta luopumisesta sai jaostokäsittelyssä kannatusta, mutta kokoussalissa sitä asetui vastustamaan tarkastaja Pentti Merenkylä. Hänen ehdotuksensa asian siirtämisestä kouluhallituksen tutkittavaksi jäi vilkkaan keskustelun ja äänestyksen jälkeen kokouksen päätökseksi.¹⁶ Keskustelussa rintamalinjat asettuivat haja-asutuksen palvelujen säilyttäjien ja yhteiskunnan tarkan taloudenpidon kannattajien välille. Piirijaon poistamisella olisi ollut myös muita seurauksia esimerkiksi tarkastajien tehtäviin ja päätösvallan delegointiin nähden, mutta nämä näkökulmat eivät tulleet ainakaan kovin selvästi esille keskustelun lukuisissa puheenvuoroissa. Koska piirijakosäännökset sekä valtionapuperusteet yhdessä tukivat valtion rahoituksen säilyttämistä ennallaan haja-asutuksen kunnille oppilasmäärän vähentyessäkin, oli ymmärrettävää, että muutoin kuntien itsemääräämisoikeutta korkeassa arvossa pitävät tarkastajat tässä tapauksessa asettuivat valtion sääntelyn kannalle. Oppilasmäärien perusteella määräytyvän valtionavun rajoja ehdotettiin laskettavaksi koulujen lakkaamisen pelossa kaksiopettajaisen koulun kohdalla 25:stä 23:een ja kolmiopettajaisen koulun kohdalla 55:stä 45:een. Tämä ehdotus ei kohdannut vastarintaa, olihan vuoden 1967 aikana lakkautettu 289 koulua ja kaikkiaan 894 kansakoulua oli lopettanut toimintansa.¹⁷

Aarre Kailanpään ehdotus tarkastuksesta laadittavan kertomuksen kaavan muuttamisesta sopivaksi myös aineenopettajien tarkastukseen sai valiokunnan kannatuksen, muttei kohdannut ymmärtämystä enää kokouksessa. Tarkastaja Mäkinen sanoutui irti Kailanpää ehdotuksesta sillä perustella, että tarkastajat ovat yleistarkastajia eivätkä ainetarkastajia. Tarkastaja Kiviharjukin piti käytössä olevia lomakkeita riittävän soveltuvina. Äänestyksen jälkeen kokous päätti olla tekemättä asiassa mitään ehdotusta.

Pitkällisen jähkailun jälkeen oli kouluhallituksen alaiseen piirihallintoon muodostunut kahdesta neljään tarkastuspiirin käsittäviä alueita. Piirien tarkastajille oli perustettu yhteinen toimisto, johon oli voitu tarkastajien määrästä riippumatta ottaa yksi ylimääräinen toimistoapulainen. Toimistoapulaisen työmäärä riippui toimistossa työskentelevien tarkastajien määrästä ja vaikka uudistuksen yksi päätarkoitus oli vapauttaa tarkastajat rutiiniluonteisista toimistotehtävistä, ei tämä ainakaan suurimmis-
sa toimistoissa onnistunut. Vuonna 1967 muutetun kansakouluasetuksen 185 pykälän

mukaan kahden tai useamman tarkastajan yhteisen toimiston johtajan määräsi kouluhallitus, joka myös antoi tarvittavat ohjeet työn järjestämisestä. Toimiston johtajan ollessa estynyt hänen tehtävänsä hoiti virassa vanhin kansakouluntarkastaja.

Toimiston johtajalle kertyneet lisätehtävät, kuten valtion omaisuuden hoito, huolto ja hankinnat ja siivouksen järjestämisestä huolehtiminen jäivät johtajan kontolle tehtäväksi ilman valtion virastojen normaalia palvelushenkilökuntaa. Valtion virastoissa suoritettiin johtajalle johtamistyöstä erillinen palkkio, jota ilman tarkastajien toimiston johtajat olivat toistaiseksi jääneet.

Kokous hyväksyi yksimielisesti tarkastaja Olli Murtorinteen ehdotuksen lisähenkilöstön palkkaamisesta suurimpiin toimistoihin sekä kohtuullisen palkkion maksamisesta toimiston johtajan tehtävistä.

Kysymys alueellisesta koulusuunnittelusta oli asetettu koulujärjestelmälain valmistelun edettyä. Hallituksen esitys koulujärjestelmäläiksi piti sisällään ehdotuksen uusista kouluhallituksen alaisista alueellisista koulusuunnittelijan viroista. Kansakouluntarkastajien oli määrä ehdotuksen mukaan säilyttää edelleen asemansa kouluhallituksen alaisina aluehallintoviranomaisina. Tarkastajien ja uusien koulusuunnittelijoiden välinen hallinnollinen suhde herätti perustellusti vanhan ammattikunnan mielenkiintoa ja joissakin sen jäsenissä myös epäilyksiä. Tarkastajayhdistyksen johtokunta oli käsitellyt aluehallinnon järjestämistä kokouksessaan helmikuussa 1966 ja torjunut ”läänin suunnittelutoimistojen muodossa perustettavat varjo-organisaatiot” (Johtokunnan ptk 25.2.1966, 7 §).

Koulusuunnittelukysymystä käsiteltiin kokouksessa sekä muun seutusuunnittelun että työnjaon näkökulmista. Edellisestä alusti kansakouluntarkastaja Heikki Isolauri ja jälkimmäisestä tarkastaja Arvo Jääskinen. Kokous yhtyi Isolaurin esityksiin maakunnallisen koulusuunnittelun organisoinnista, koulusuunnittelijoiden koulutuksesta ja ohjauksesta sekä tarvittavien mallien ja ohjeiden laatimisesta suunnittelun tarpeisiin. Valiokunnan lisäys koulusuunnittelun niveltämisestä muuhun seutusuunnitteluun ja paikallisella tasolla orastavaan kuntasuunnitteluun hyväksyttiin samoin yksimielisesti.

Jääskinen tarkasteli uutta virkamieskategoriaa tarkastajakunnan perinteisten tehtävien kannalta ja näki tulevassa työnjaossa monia pelon aiheita. Tarkastaja oli hänen katsannossaan aina ollut myös koulusuunnittelija eikä tätä prosessin vaihetta ollut mahdollista erottaa hallinnosta ja päätöksenteosta erossa olevalle virkamiesryhmälle. Koulusuunnittelua tarvittiin päätöksenteossa, joka koski koulujen sijoittamista, rakentamista, kunnostamista, opettajanvirkojen perustamista, lakkauttamista ja viranhaltijan pätevyysmäärittämistä tai virkaan nimittämistä. Näitä hallintotoimia suorittaessaan tarkastaja ohjasi alueensa koulutoimen kehittymistä tarkoituksenmukaiseen suuntaan. Jos näitä samoja suunnittelutehtäviä varten asetettaisiin toinen viranomainen, oli vaarana, että sen ja tarkastajien välille saattoi syntyä kompetenssirioja siitä, kumman mielipiteen mukaan asioita olisi hoidettava. Jääskinen oli lukenut

lakiesitystä siten, että kansakouluntarkastaja tulisi vapautumaan kaikista koulusuunnitteluongelmista. Tällainen merkitsisi hänen mukaansa lähes satavuotisen institution romahduttamista ja samalla pohjan kaivamista koululaitoksen tarkoituksenmukaiselta toiminnalta.

Lakiesitys tulisi Jääskisen mielestä korjata sellaiseen muotoon, että lopputuloksena kansakouluntarkastajien alaisina toimisi riittävä määrä koulusuunnittelijoita.

Valiokunta piti välttämättömänä lakiesityksessä tarkoitettujen koulusuunnittelijan virkojen perustamisen kouluhallituksen alaisuuteen lisäten kuitenkin, että asian järjestelyn yhteydessä kansakouluntarkastajien asema olisi turvattava. Kokouksessa ihmeteltiin, miten tarkastajien asema voisi suunnittelijoiden virkojen johdosta horjua, joten valiokunnan tekemä tarkastajien aseman turvaamista koskeva lisäys poistettiin lopullisesta esityksestä.

Koulujärjestelmälaki annettiin seuraavan vuoden heinäkuun 26 päivänä ja sen kahdeksannen pykälän toinen momentti kuuluu: *”Kouluhallituksen alaisina piirihallintoviranomaisina ovat kansakouluntarkastajat tai, mikäli niin erikseen säädetään lääninhallitukset.”*

Runsaan kuukauden päästä, elokuun 30 päivänä annettiin laki kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta. Siinäkin ei erikseen mainittu koulusuunnittelijoita, mutta vuonna 1970 annetulla asetuksella (81/70, 4 §) lääninhallitusten kouluosastoista määrättiin lääninhallituksen tehtäväksi mm. johtaa ja valvoa toimialaansa kuuluvaa koulu- ja muuta sivistystointia sekä suunnitella ja ohjata sen kehittämistä. Tehtäväksi annettiin niin ikään avustaa opetusministeriötä ja ammattikasvatushallitusta niiden alaisen ammattikasvatushallinnon yleissuunnittelussa laatimalla suunnitelmia sekä antamalla tietoja ja lausuntoja ammattikasvatustoiminnan kehittämistä koskevissa asioissa. Epäluuloja aiheuttaneista koulusuunnittelijoista ei erikseen säädetty tässä yhteydessä, mutta asetuksen 5 pykälän mukaan kouluosastoissa voi olla valtion tulo- ja menoarvion rajoissa ylimääräisiä toimenhaltijoita, tilapäisiä toimihenkilöitä sekä työsopimussuhteessa olevaa henkilökuntaa. Tutkimussuhteita ja suunnittelijoita palkattiin kouluosastoille kohta niiden toiminnan käynnistymisen jälkeen.

Kansakouluntarkastajat kannattivat hyvin yksimielisesti peruskoulu-uudistusta, mutta 33. kokouksen viimeisenä asiana käsiteltiin kansakouluntarkastaja Arvo Jääskisen aloite koulujärjestelmälain käsittelyn lykkäämisestä. Jääskinen on tunnettu läheisistä yhteyksistään kansakoulunopettajiin, hän kirjoitti mm. 20 vuoden ajan kansakoulutointia koskevan katsauksen Kansakoulukalenteriin. Oireellista oli, että hän viimeiseksi jääneessä katsauksessaan vuodelta 1960 esitteli kuitenkin oppikouluväen kielteisiä kantoja tuolloin ilmestyneeseen koulujärjestelmäkomitean mietintöön. Omana mielipiteenään hän kirjoitti: *”Näyttää siltä, että koulujärjestelmäkysymys ja oppikoulun uudistaminen ratkaistaan vuosikymmenten kuluessa vasta sitten, kun taloudellisen yhteiskunnallisen elämän kehitys ratkaisee koko ongelman. Kuitenkin olisi tärkeitä saada oppikoulu nykyisessä muodossaan mahdollisimman pian sisäisesti*

uudistetuksi”.¹⁸

Lain lykkäämistä hän perusteli sillä, että uutta koulumuotoa kokeilevien koulujen tuloksista olisi saatava näyttöä oppikoulun pääsykokeista eli vasta aikaisintaan vajaan neljän vuoden päästä. Lisäksi lakiesitys oli saanut runsaasti moitteita (oppikouluväeltä), joten koulujärjestelmälain käsittely eduskunnassa olisi oppikouluväen kannalle muusta tarkastajakunnasta poiketen asettuneen Jääskisen mielestä keskeytettävä, kunnes jo toimintansa aloittaneiden kokeilukoulujen tuloksista on saatu luotettava selvitys.

Kansakouluntarkastaja Karttunen oudoksui Jääskisen esitystä ja ehdotti kokouksen kannaksi seuraavaa lausumaa: ”Kansakouluntarkastajain 33. kokous pitää peruskoulujärjestelmään siirtymistä koko maassa välttämättömänä ja kiireellisenä. Tästä syystä ja että koululaitos voitaisiin tätä tavoitetta kohden jatkuvasti kehittää, välttyen virheilta ja virheinvestoinneilta, kokous toivoo, että Hallituksen esitys koulujärjestelmän perusteista käsiteltäisiin Eduskunnassa mahdollisimman nopeasti.” Lausuma hyväksyttiin kaikkien viiden puheenvuoron käyttäjän kannattamana yksimielisesti.

4.11 Peruskouluasetuksen sisällön keskeiset ongelmakohdat esillä tarkastajien kokouksessa toukokuussa 1969

Koulujärjestelmälain antamisen jälkeen oli vielä tärkeitä uudistukseen liittyviä kiistanalaisiakin asioita ratkaisematta. Kouluhallitus halusi jälleen kerran kuulla kansakouluntarkastajien käsityksiä vielä keskeneräisistä suunnitelmista. Koulujärjestelmälain toimeenpanoasetuksesta oli valmistunut sitä valmistelevalle toimikunnan ensimmäinen luonnos ja peruskoulukokeilusta odotettiin ensimmäisiä tuloksia ylitarkastaja Erkki Ahon kertomana. Tarkastajien kannalta tärkeä aihe oli läänin kouluhallinnon järjestäminen. Opetusministeriössä aluehallintokysymystä valmistellut avainhenkilö, hallitusneuvos Voitto Kallio oli kutsuttu kokoukseen asiasta kertomaan.¹⁹

Pääjohtaja Reino Oittisen peruskouluasetuksen laatimista koskevassa puheenvuorossa kuvastuivat peruskoulun suunnittelussa vallalla olevat hallinto-opilliset näkemykset. Aiemmin esillä olleet kuntauudistustoiveet olivat osoittautumassa epärealistiseksi, kuntaliitokset eivät olleet edistyneet odotetulla tavalla ja tästä syystä peruskoulujen yläasteet oli rakennettava pienten kuntien yhteistoiminnan varaan.

Peruskouluasetusluonnos nojasi lakiteknisesti etupäässä koulujärjestelmälain (467/68) varaan, mutta niistä seikoista, joista tämä puitelaki ei säättänyt, noudatettiin kansakoululain säännöksiä. Asetukselle oli siis verrattain tiukat ja innovaatioita kahlitsevat puitteet, joten ymmärrettävistä syistä jouduttiin kansakoululakiakin sorvaamaan yksityiskohdissaan aivan sen voimassaolon viimeisinä vuosina koulukokeilun ja koulujärjestelmälain säätämisen realisoituneiden uudistusperiaatteiden mukaiseksi. Tarkoituksena oli, että vasta koulunuudistuksen toteuduttua säädettäisiin kodifioitu peruskoululainsäädäntö ja siinä yhteydessä kumottaisiin koko sirpaleinen

vanha lainsäädäntö keskikoulua koskevat osat oppikoululainsäädännöstä mukaan lukien. Näin tapahtuikin, mutta odotettua myöhemmin, vasta vuonna 1983 (476/83) peruskoulujärjestelmän tultua voimaan koko maassa vuodesta 1977 ja oppivelvollisuuskoulun ylimpienkin luokkien seuratessa peruskoulun opetussuunnitelmaa syyslukukauden 1981 alusta lukien.

Jälkikäteen on julkisuudessa ja tutkijoidenkin piirissä esiintynyt väitteitä, että peruskoulu-uudistus sai aikaan päätösvallan keskittymistä valtionhallintoon ja vielä täsmällisemmin kouluhallitukseen. Oittisen selostuksen mukaan asioita johdateltiin säännöstoimikunnassa kuitenkin aivan päinvastaiseen suuntaan. Koulujärjestelmälaki lanseerasi uuden käsitteen ”kunnan koululaitos”, mikä merkitsi kunnan päätösvallan kasvattamista peruskouluasioissa kouluhallituksen ja sen piirihallinnon kustannuksella. Tähän antoivat mahdollisuuden koulutoimen sihteerien ja johtajien, opetuspäälliköiden, hallintopäälliköiden ja talouspäälliköiden nimikkeillä kansakoululautakuntien ja kaupunkien johtokuntien esittelytehtävien hoitamista varten perustetut uudet virat. Oittisen mukaan oli odotettavissa, että varsinkin tulevaisuudessa kouluhallituksen toimivaltaa tultaisiin siirtämään aluehallintoon ja suoraan kuntiin sekä kouluihin. Kouluihin päätösvaltaa oli kuitenkin tarkoitus siirtää vasta, kun rehtoreitten, kouluneuvostojen ja jopa oppilaskuntien osallistuminen päätöksentekoon olisi vahvistunut.

Oppilaan tai huoltajan mahdollisuus valita oppiaine ja muuttaa valintansa oli herättänyt ansaittua huomiota huoltajien keskuudessa. Tarkastajia kaavailtiin erotuomareiksi kysymyksissä joissa koulun ja huoltajien näkemyksiä ei voitaisi sovitella yhteen. Päätösvalta jätettiin kuitenkin laissa lopulta yksin koululle, mutta erityisissä opetusjärjestelyissä tehdyistä koulun päätöksistä säädettiin muutoksenhakuviranomaiseksi lääninhallitus.

Tarkastajia kiinnosti Oittisen alustuksessa varsinkin kysymys peruskoulupedagogiikan tutkinnon suorittamisesta, mitä opettajajärjestöt vastustivat siinä tapauksessa, että tutkinnot säädettäisiin virassa oleville opettajille pakollisiksi. Tarkastajat olivat aktiivisesti mukana kurssien organisoinnissa niiden johtajina ja luennoitsijoina. Tuhannet opettajat olivat jo tutkinnon suorittaneet ja tutkinnon pakollisuutta voitiin perustella kansakoululain 61 pykälän säännöksellä. Sen mukaan opettaja on velvollinen jatkuvasti seuraamaan alansa kehitystä. Peruskoulu-uudistus oli suuri opetuksen sisältöön ja menetelmiin vaikuttanut muutos aikaisempaan, joten olisi ollut perusteltua vaatia opettajilta näyttöä tämän työympäristön ja uusien työkalujen uuden kehitysvaiheen periaatteiden omaksumisesta. Tarkastajista Olavi Ketonen kannatti muista poiketen peruskoulupedagogiikan kurssin määräämistä vapaaehtoiseksi. Ketosella oli myöhemminkin osastopäällikkönä toimiessaan taipumuksia tehdä opettajakunnan kantaa myötäileviä päätöksiä virkatoimissaan.

4.12 Koulutoimen piirihallinnon siirtäminen lääninhallitusten yhteyteen

Kouluhallituksen järjestysmuotokomitean III osamietinnön mukaan lääninhallituksen kolmanneksi osastoksi perustettava kouluosasto:

1. johtaa ja valvoo toimialansa kuuluvaa koulu- ja sivistystoimintaa sekä suunnittelee ja ohjaa sen kehittämistä;
2. suorittaa ne koulutointa ja kirjastotointa koskevat tehtävät, jotka on säädetty tai määrätty kansakouluntarkastajalle ja kirjastotarkastajille;
3. suorittaa ne muutkin koulu- ja sivistystoimintaa koskevat tehtävät, jotka on säädetty tai määrätty lääninhallituksen suoritettavaksi.

Näiden piirihallintoviranomaiselle jo aiemminkin kuuluneiden tehtävien lisäksi lääninhallitukselle ehdotettiin siirrettäväksi kouluhallitukselta oppikoulua ja vapaata sivistystyötä koskevat asiat.

Kouluosastoihin ehdotettiin perustettavaksi yksitoista sopimuspalkkaista osastopäällikön virkaa, kaksikielisiin lääneihin lisäksi apulaisosastopäällikön virat ja yhteensä 69 peruspalkkaista koulutoimentarkastajan virkaa, yhteensä 83 virkaa. Vastaavasti ehdotettiin lakkautettavaksi 78 kansakoulun- ja kirjastotoimentarkastajan virkaa. Opetusministeriö oli päättänyt neuvotella Suomen kaupunkiliiton kanssa kaupunkien kansakouluntarkastajan virkoja vastaavien koulutoimen johtajien virkojen perustamisesta. Kaupunkien tarkastajat ovat ehdottaneet näiden uusien virkojen tarjoamista ilman hakumenettelyä vanhoille viranhaltijoille.

Tarkastajien yhdistys oli käsitellyt lokakuussa 1968 uudistusehdotusta myönteisellä asenteella eikä ollut asettunut vastustamaan sitä. Lausunnossaan tarkastajat ovat pitäneet tärkeänä läänin jakamista tarkastuspiireihin, mikä merkitsee työnjakoa alue- eikä asiapohjalta. Edelleen tarkastajat olivat ehdottaneet komitean esitystä laajempaa tehtävien delegointia kouluhallituksesta. Oli myös korostettu tarkastajien siirtymisoikeutta entisen piirinsä alueella sijaitseviin lääninhallituksiin ja jos sellaista ei ollut, toivottiin oikeutta jäädä entiseen toimistokaupunkiin perustettavaan lääninhallituksen toimintayksikköön.

Aivan vuoden 1968 lopulla yhdistys muutti kuitenkin äkillisesti aiempaa kantaansa asettuen kannattamaan lääninhallituksesta irrallaan olevaa läänin kouluhallitusta, joka jäisi suoraan kouluhallituksen alaiseksi piirihallintoviranomaiseksi. Yhtenä perusteluna tähän tarkastajat esittivät ratkaisun edistävän maakuntaitsehallinnon toteuttamista. Opetusministeriö ei kuitenkaan lämmennyt tälle Ruotsin esimerkin mukaan tehdyille esitykselle aikataulusyistäkään. Aluehallintouudistus olisi näet lykkääntynyt ainakin vuodella eikä uudistettua piirihallintoa olisi voitu käyttää tehokkaasti hyväksi peruskoulu-uudistuksen suunnittelussa.

Voitto Kallion esittämiin näkökohtiin päättyi faktisesti vaihtoehtoisten hallintomallien tutkiminen. Tarkastaja Olavi Ketonen kiteytti lääninhallintomallin edut kahteen

pääkohtaan. Ensinnäkin se tarjosi tarjolla olevista vaihtoehtoista parhaan alustan tehtävien delegoinnille keskushallinnosta aluetasolle. Lisäksi sen myötä koulutoimen aluehallinnon ominaispaino saattaisi kasvaa lääninhallituksen koko arvovallan tuella.

Tarkastajakunnan yhteisenä toivomuksena tuotiin julki, että varsinkin siirtymävaiheessa läänin alue pidettäisiin jaettuna tarkastuspiireihin, joissa kussakin yleinen vastuu koulutoimesta määrättäisiin tietylle koulutoimen tarkastajalle. Työnjakoa tehtäisiin lisäksi asia- ja koulumuotokohtaisesti. Kansakouluntarkastajien yhdistykselle pyydettiin varaamaan mahdollisuus lausunnon antamiseen kouluosastoihin perustettavista viroista, lääninhallitusten kouluosastoista annettavasta asetuksesta sekä niistä ohjeista, jotka opetusministeriö aikanaan tulisi antamaan lääninhallitusten työjärjestyksestä koskien.

Kokous toivoi lisäksi ehdotettua laajempaa tehtävien ja toimivallan delegointia aluehallinnolle ja paikallishallinnolle. Koulutoimen tarkastajien virat haluttiin perustettavan määrättyihin lääneihin eikä lääninhallintoon ja läänien pääkaupunkien ulkopuoliset tarkastajien toimistot haluttiin säilyttää sekä liittää ne osaksi lääninhallitusta. Kaupunkinsa koulutoimen johtajaksi haluava kansakoulun tarkastaja toivottiin voitavan siirtää virkaansa ilman hakumenettelyä ja koulutoimen tarkastajaksi siirrettävän kaupungin tarkastajan tulisi säilyttää samat ikälisä-, määrävuosi- ja eläke-edut, mitkä he saisivat nykyisissä viroissaankin.

Myöhempien lääninhallitusten kouluosastojen työskentelyilmapiiriin suuresti vaikuttanut kysymys osastopäällikön ja tarkastajien toimivallasta ehdotettiin ratkaistavaksi siten, että mahdollisimman suuri osa päätösvallasta olisi delegoitu ja tärkeimmät asiat jäisivät ratkaistavaksi kollegiaalisesti. Näin pyrittiin ennakolta lieventämään niitä törmäyksiä, jotka aiheutuisivat aikaisemmin hyvin suvereenin yksittäisviranomaisen joutumisesta esittelijän asemaan päällikkövirastossa. Tämä toivomus ei kuitenkaan toteutunut, mikä osoittautui jatkossa varsin kohtalokkaaksi muutamien kouluosastojen työskentelyilmapiirin, mutta myös koko instituution kannalta.

4.13 Kouluhallitus täyttää 100 vuotta ja Kansakouluntarkastajien yhdistys 50-vuotta

Kouluhallinnon ja aluehallinnon tarkastajayhdistyksen merkkivuotena 1969 järjestettyjen juhlatilaisuuksien lomassa pidettiin kansakouluntarkastajien 35. ja koko instituution viimeinen kokous marraskuun 25 ja 26 päivinä. Kouluhallitus juhli 100-vuotista taivaltaan 24.11. ja tarkastajien yhdistys järjesti oman 50-vuotisjuhlansa (avec) päivää myöhemmin.

Kaavailtu alueellisen kouluhallinnon uudistus ei tullut hetkeäkään liian aikaisin. Peruskoulu-uudistuksen tiukka aikataulu edellytti huhtikuun alusta 1970 toimintansa käynnistävien kouluosastojen lausuntoa peruskoulun toimeenpanoalueista huhtikuun loppuun mennessä samana vuonna, joten valmisteluaikaa jäi ainoastaan kuukausi.

Lopullisista alueellisista toimeenpanosuunnitelmista kuntakohtaisine järjestelyineen ja aikatauluineen lääninhallitusten oli määrä antaa lausuntonsa maaliskokuussa seuraavana vuonna. Valtioneuvoston päätöstä ajateltiin asiassa annettavaksi vuoden 1971 heinäkuun loppuun mennessä. Tiukahkoksi arvioitu aikataulu myöhentyi kuitenkin lopulta siten, että valtioneuvosto pääsi päättämään toimeenpanosuunnitelmista vasta koulujärjestelmälain säätämisen määräajan 31.7.1972 loppupuolella 23.3.1972.

Hallitusneuvos Voitto Kallio opetusministeriöstä halusi omassa puheenvuorossaan tuoda edellisessä kansakouluntarkastajien kokouksessa toivotut tarkastajia koskevat suunnitelmat keskusteltavaksi ja osanottajien kommentoitavaksi heidän toivomuksensa mukaisesti. Paljoa hänellä ei kuitenkaan ollut uutta kerrottavaa, sillä asiat olivat menneet paljolti ministeriön aiemmin viitoittamaan suuntaan.²⁰

Osastopäälliköt oli tarkoitus sijoittaa S 14-, apulaisosastopäälliköt S 12- ja tarkastajat A 29 palkkaluokkiin.

Lakiesitys koulutoimen johtajista ja sihteereistä oli annettu eduskunnalle ja se oli tarkoitettu tulemaan voimaan 1.4.1970, jotta kaupunkien kansakouluntarkastajat voisivat jatkaa uudessa virassa tultuaan siihen valituiksi. Vastaavassa asetusluonnoksessa viran kelpoisuusehdot oli tarkoitus säätää toivomusten mukaan verrattain korkeiksi vastaamaan silloisia kansakouluntarkastajan kelpoisuusehtoja. Laki salli näiden uusien virkojen perustamisen myös maalaiskuntiin.

Kaikkiin edellisen kokouksen toivomuksiin ei ollut mahdollista suostua. Lääninhallitusasetuksen tekeillä olevasta muutoksesta olivat asianomaiset ministeriöt käyneet keskusteluja. Asetuksen tuli esittelemään sisäasiainministeriö. Lääninhallituksen työjärjestys kouluosaston osalta oli tarkoitus laatia opetusministeriön antaman ohjeen mukaan ja se oli tältä osin alistettava opetusministeriön vahvistettavaksi. Väliaikaisen kouluosaston työjärjestyksen laati kouluosasto ja vahvisti kouluhallitus.

Uuteen asetukseen lääninhallitusten kouluosastosta sisältyi entisten ja delegoitavien tehtävien ja valtuuksien luettelemisen lisäksi kaksikielisen maan kielilainsäädännön sovellutus kouluhallintoon, joka osoittautui lakiteknisesti visaiseksi asiaksi. Asetusluonnokseen kätkeytyi myös työyhteisöjen työilmapiiriin vaikuttava aikapommi, joka koski päätöksentekoa ja päätösvallan delegointia tai otto-oikeutta. Niin ikään vaikean asiaryhmän muodostivat kelpoisuusehdot. Yhtenä erikoisuutena voitiin havaita, että koulutoimentarkastajille oli tarkoitus säätää tiukemmat kelpoisuusehdot kuin osastopäälliköille. Apulaisosastopäälliköille oli puolestaan tulossa tiukka vaatimus kahden kielen hallinnasta kummankin kieliryhmän erityissäännösten mukaisesti. Virassa oleville tarkastajille oli tulossa lievennys uusiin kelpoisuusehtoihin nähden. Kansakouluntarkastajien toimiston apulaiskanslisti ja toimistoapulainen voitiin ottaa vastaavan kouluosastoon sen estämättä, mitä viran kelpoisuusehdoista on säädetty tai määrätty. Lääninhallitusten sivukonttoreita ei siirtymävaiheessa perustettu. Niiden aika tuli vasta myöhemmin.

Mielenkiintoiseksi ja värikkääksi luonnehdittavassa alustusta seuranneessa keskus-

telussa esille nousi sivutoimipaikkoja kannattavia puheenvuoroja, mutta myös perusteltuja kysymyksiä ammattikasvatushallinnon virkojen poisjäämisestä asetusluonnoksesta samoin toivomus eräiden ammattikoulujen säätämisestä lääninhallituksen alaisiksi.

Tarkastajien työnjaon perusteeksi tarvittava työjärjestysmalli sisältyi tarkastajien toivomuslistalle kevään kokouksessa. Periaatteellista ratkaisua kaivattiin mm. kysymykseen pitäisikö työt jakaa etupäässä aluejaon vai tehtävien pohjalta. Asiallisesti ottaen työnjakojen tuli olla valmiit siinä vaiheessa, kun nykyisten kansakouluntarkastajien lisäksi nimitetään uusia koulutoimentarkastajia. Yhtenä työjärjestysmallin valmistumista hidastavana asiana oli tehtävien siirtämisestä kouluhallituksesta lääninhallituksille annettavan asetuksen viivästyminen. Se annettiin vasta 30.1.1970, joten aikaa työjärjestysmallin ja kouluosastojen työjärjestysten laatimiselle jäi siten vain kaksi kuukautta.

Vedoten aivan perustellusti valmisteluajan lyhyteen tarkastajat ehdottivat, että eräissä lääneissä olisi varattava mahdollisuus aluetoimistojen säilyttämiseen. Kuten tunnettua, opetusministeriön kanta oli asiaan kielteinen. Hallitusneuvos Kallio piti esitettyjä perusteluja esimerkiksi Tampereen tapauksessa hyvinä Pirkanmaan läänin perustamiselle, mutta eivät riittävinä perustelemaan Tampereen toimiston perustamista Hämeenlinnassa sijaitsevan lääninhallituksen filiaaliksi.

Tuleville osastopäälliköille toivottiin osastosihteeriä kanslistien työn ohjaamiseen ja sellaisten asioiden esittelemiseen, joita ei ole tarkoituksenmukaista siirtää koulutoimentarkastajille.

Tarkastaja Pentti Merenkylä muistutti eduskunnan lausumasta, jonka mukaan kouluhallinnon organisaation uudistusta jatkettaessa järjestetään myös ammattikasvatushallinnon alainen piirihallinto lääninhallituksiin. Lausuma annettiin eduskunnan hyväksyessä lain kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta (534/68).

Vanha idea ansioluetteloon kuuluvat tiedot sisältävän opettajarekisterin perustamisesta lääninhallituksiin heräsi henkiin Kalevi Mesimäen aloitteesta. Opettajarekisteristä oli säännös kansakouluasetuksen 161 pykälän 3 momentissa, mutta se oli jäänyt toteuttamatta kouluhallituksen ohjeiden puuttuessa. Mesimäen laatima opettajan kantakorttiluonnos todettiin liian yksityiskohtaiseksi. Jatkokehittelyn jälkeen kortista pyydetään vielä tarkastajien lausunto. Lääninhallituksessa kortiston hoito oli tarkoitettu annettavaksi kanslistin vastuulle, joten siitä ei ollut määrää koitua tarkastajille lisätyötä.

Kemin kaupungin kansakouluntarkastaja Liekki Lehtisalo esitti, että kaupunkeihin olisi perustettava kouluvirasto ja sen päällikköä varten koulutoimen johtajan virka. Kaupungin koosta riippuen virastoon tulisi perustaa kahdesta neljään osastoa tai toimistoa. Ainakin suurissa ja keskisuurissa kaupungeissa koulutoimen johtajan viran lisäksi tarvitaan opetusasiaintoimiston päällikkönä toimiva pedagoginen johtaja, hal-

lintotoimiston esimiehenä sihteeriksi tai hallintopäällikkö ja taloustoimiston johtajana taloudenhoitajaksi tai talouspäällikkö. Palkkauksellisesti koulutoimen johtaja rinnastettiin kaupungin muiden toiminnallisesti vastaavan suurten virastojen päälliköihin. Tampereen kaupungin koulutoimen johtajaksi siirtyvä tarkastaja Aaro Mäntöjoja piti ehdotettua virkojen määrää suurissa kaupungeissa riittämättömänä. Tampereella ja muissakin suurissa kaupungeissa tarvittaisiin hänen mukaansa koulusuunnittelijan sekä useamman pedagogisen koulutoimen johtajan virka.

Vaikka aikaisempi tarkastajien esitys kaupunkien kansakouluntarkastajien siirtämistä koulutoimen johtajan virkaan ilman viran haettavaksi julistamista ei ollutkaan toteutunut, ehdotti kokous tämän asian tarkempaa tutkimista. Ehdotus oli jälkijunassa, sillä eduskunta oli jo viikko sitten hyväksynyt lain koulutoimen johtajista ja sihteereistä ja laki astuu voimaan 1.4.1970.

Lähteet:

1. Timo Kauppinen. Suomen työmarkkinamallin muutos. Helsinki 1992.
2. Yhdeksästoista maalaiskansakouluntarkastajain kokous Helsingissä 12.–16.4.1943.
3. Kolmas kaupunkitarkastajien kokous 28.–30.12.1938. Helsinki 1938.
4. Toimintakertomus Kansakouluntarkastajain yhdistys r.y:n toiminnasta vv. 1953–1957. VSV:n arkisto. Toimihenkilöarkisto.
5. Seura n:o 9/1992, sivut 6–12, 84- ja 10/1992.
6. Kansakouluntarkastajien ylimääräinen kokous Helsingissä 22.–25.9.1948.
7. Kansakouluntarkastajien 25. kokous Helsingissä 12.–15.10.1953.
8. Ylimääräinen kansakouluntarkastajain kokous Lahdessa 28.–29.5.1954.
9. Kansakouluntarkastajien 27. kokous Helsingissä 6.–10.10.1958.
10. Kansakouluntarkastajien 28. kokous Helsingissä 11.–14.1.1960.
11. Kansakouluntarkastajien 29. kokous Helsingissä 24.–27.1.1961.
12. Etelä-Pohjanmaan, Keski-Suomen, Kuopion, Oulun, Tampereen ja Uudenmaan alueen kansakouluntarkastajien kokous Helsingissä lokakuun 15–17 päivinä 1962.
13. Kansakouluntarkastajien 30. kokous Helsingissä 4.–7.2.1963.
14. Kansakouluntarkastajien 31. kokous Helsingissä 18.–21.1.1965.
15. Valkama Hannu, Broo Bengt. Tiedonpuun varjossa. KKHV:n 30-vuotishistoriikki. KKHV:s 30-årshistorik. Alavus 1998, s. 158.
16. Kansakouluntarkastajien 32. kokous Helsingissä 30.10.–1.11.1967.
17. Saurio Tuomo. Kansakoulun vaiheita v. 1967. Kansakoulukalenteri 1968.
18. Jääskinen Arvo. Kansakoulu vuonna 1960. Kansakoulukalenteri 1961, Valistus.
19. Kansakouluntarkastajien 34. kokous Helsingissä 5.–6.5.1969.
20. Kansakouluntarkastajien 35. kokous Helsingissä 25.–26.11.1969.

5. TUOKIOKUVIA KANSAKOULUNTARKASTAJAN TYÖSTÄ

5.1 Kansakouluntarkastaja M.O. Karttunen muistelee viranhoidtoa Etelä-Pohjanmaalla 1944–1955

Siikajoella rovestin poikana syntynyt Mauno Olavi Karttunen seurasi kesken viranhoidon edesmennyttä Oiva Johannes Vuoriota Seinäjoen piirin kansakouluntarkastajan virassa. Sodan jälkeisissä aineellisesti niukoissa oloissa puuttui viranhoidon kannalta oleellisiakin työkaluja ja kulkuvälineitä. Hintasäännöstely päättyi vasta vuonna 1957 ja esimerkiksi länsiautojen maahantuontia rajoitettiin valuuttapulan johdosta. Karttunen kertoo artikkelissaan Kouluhistoriallisen seuran vuosikirjassa seuraavasti: *”Monia työssä välttämättömiä (tarvikkeita) puuttui. Kansanhuollon kautta oli hankittava mm. kirjoituskone, polkupyörä, sadetakki ym. En ollut edellisissä tehtävissä tarvinnut omaa autoa ja sellaisen saaminen oli vaikeaa. Lisäksi perheeni oli koulutusvaiheessa ja taloudellinen asemani oli heikentynyt siirtyessäni uuteen tehtävään. Olin ehkä viimeisiä tarkastajia, joka hoidin virkaani ilman omaa autoa. Tilanne aiheutti matkustusvaikeuksia. Kuljin yleisillä kulkuvälineillä, junalla, linja-autolla alkuvuosina täpötäysissä ’häkäautoissa’ – polkupyörällä ja varsin paljon jalan lyhyempiä matkoja. Saatoinkin joskus joutua käyttämään kaikkia näitä päästäkseni matkani päähän.”*

Yksittäisvirkamiehen toimistotyö ja sen puitteet poikkesivat nykyisten virastotalojen olosuhteista – vaikkakaan eivät välttämättä aina huonompaan suuntaan. Monet itsestään selvältä nykyisin tuntuvat laitteet puuttuivat. Ei ollut kopiokonetta, faksia eikä virka-autoa – kännykästä ja kannettavasta mikrotietokoneesta ja sähköpostista puhumattakaan. Monilta kouluiltakin puuttui sähkö ja vesijohto vielä 1960-luvulla. Omassa asunnossaan työskentelevää kansakouluntarkastajaa voidaan kuitenkin näistä aineellisiin olosuhteisiin liittyvistä eroista huolimatta muutoin hyvin rinnastaa nykyiseen etätyöntekijään.

Kansakouluntarkastajat olivat nauttineet vapaakirjeoikeudesta virkakirjevaihdossa vuodesta 1898 asti, mutta kirjeenvaihdossa tarvittavat kirjepaperit ja kirjekuoret, kuten myös kirjoitustarvikkeet piti hankkia niukan kansliarahan turvin. Samasta määrärahasta maksettiin myös puhelumaksut.

”Kansliatyöt aiheuttivat myös suoranaisia menoja. Asunnossa tuli olla oma huone, jossa otin vastaan asiakkaita, sen osuus vuokrassa oli toimistomenoja, samoin kirjoituskoneen hankinta, puhelin, kirjoitustarvikkeet, paperit ja kuoret ym. Olivathan noista muutamat sinänsä pieniä menoja mutta kun kirjeitä lähti vuosittain tuhatkunta, niistäkin kertyi melkoinen summa. Tätä varten oli tosin palkkauksessa mm. kansliaraha, jonka suuruudesta en tullut ottaneeksi koskaan selvää, mutta ei se voinut

korvata kaikkea mainittua... Se aiheutti usein hymyillen kerrottua kirjekuorten kääntämistä, mikä kuitenkin oli tavallaan hauskaakin perheen kesken yhteisenä puuhailuna. Sehän muuten oli samaa kuin nykyisin uusiopaperin käyttö.”

Valtio oli hankkinut tarkastajille vuosisadan alkupuolella puisen arkistokaapin, mutta Karttusen edeltäjän kotona riehuneen tulipalon yhteydessä oli myös arkistokaappi sisältöineen tuhoutunut.

”Kertomani arkistonpalo hävitti myös vanhat kirjeakaavat arkiston yhteydessä. Kaikissa vanhoissa arkistoissa oli samanlainen arkistokaappi ohjeineen, mutta sellaisia en tilalle saanut. Oli totuttava seuraamaan saamiaan kirjeitä ja yleistä virkakirjeiden käytäntöä. Puhelin oli tärkeä yhteyksien tuoja, vaikka sen käyttöä ulkolinjoilla ei kannattanut harrastaa ilman pakollisia syitä. Kirjeiden kautta oli usein hoitaa asioita, olihan vapaakirjeoikeuskin. Yleiskirjeitä en käyttänyt, silloin ei ollut nykyisiä monistumahdollisuuksia. Paljon käytin myös kansakoululautakuntien sihteerien apua kunkin kunnan opettajia koskevissa asioissa.”

Vuosittain toistuviin kansliatöihin kuuluivat viranhaltijain vaaliasiakirjojen tarkistaminen ja vaalien vahvistus, kirjeenvaihto kuntien ja koulujen suuntaan ja toisaalta ylöspäin kouluhallitukseen päin. Keväisin oli tarkistettava ja allekirjoitettava noin tuhat päästökirjaa. Koulujen alettua piti kouluhallitukselle laatia koulujen oppilasmääriä ja opettajia koskeva syystiedonanto. Kouluilta tulleiden vuosikertomusten perusteella tehtiin heinäkuussa tarkastuspiiriin lukuvuosikertomus. Ilman virastotyöajan ja kellokortin kahleita hoidetut virkatehtävät hoituivat perhe-elämän ohessa elämän makuisesti. Vanha karjalainen sanonta: ”Herran on hyvä kuulua, mutta ei näkyä” ku-

vasi hyvin tarkastajan suhdetta ylempiin kouluviranomaisiin. Kouluhallitus oli riittävän etäällä tarkastuspiiristä, jossa tarkastajalla oli huomattava itsenäisyys ja toimintavapaus. Yksin tehdyllä työllä oli toisaalta myös varjopuolensa:

”Ennen kaikkea olisi kaivannut työtoverin tapaaamista, yhteisneuvottelua monissa käytännön kysymyksissä. Samoin usein keskusteltu kanslia-apulaisen saaminen puhtaasti rutinitehtävien hoitamiseen nosti toiveita parin, ehkä kolmen tarkastajan yhteistoimistoista. Mutta omasta piiristä ei olisi halunnut luopua eikä keskuspaikan kaukaisuudesta. Omassa maakunnassa kaavailtiin Seinäjoen ja Vaasan keskuksia. Lääninhallitusta tässä yhteydessä ei osannut ajatella eikä sen tarvetta nähdä.”

5.2 Tarkastusmatkat

Kansliatyö oli vain osa tarkastajan arkea. Koulujen tarkastaminen ja opettajien ohjaus säilyi tarkastajan ydintehtävänä, mutta siihen voitiin henkilöstä ja piiristä riippuen käyttää kaikesta huolimatta vain osa asetuksen edellyttämästä työajasta. Matkat kouluille olivat tiestö, kulkuvälineet, vuodenaajat ja sää huomioon ottaen vaihtelevia ja mielenkiintoisia:

”Kelit olivat eräille kouluille varsin oleellisia matkan määrääjiä. Kerran olin niin-kin suurella kylällä kuin Lapuan Kauhajärvellä, jossa kevättulva katkaisi matkan, ei päässyt reellä eikä rattailla, eivätkä linja-autotkaan kulkeneet. Sain opettajalta suuret pieksut – vuotavat – joissa kävelin tulva-alueen yli omat kengät matkakassissa.

Matkojen hyvästä suunnittelusta huolimatta saattoi tapahtua harmillisia tiedonkatkoksia, jotka muuttivat yllättäen tarkastuksen kohteen toiseksi:

”Kerran menin erälle Kuortaneen koululle; ensin linja-autossa polkupyörä auton takana olevissa koukuissa, sitten ajoin pyörällä toistakymmentä kilometriä koululle. Odotin halkoliiterissä hiljaisen syyssateen valuessa, kunnes tuli vahtimestari ja kertoi koululla oleva lupapäivän. Lähdin polkemaan kymmenisen kilometriä eteenpäin ja löysin koulun, jossa työ oli käynnissä. Sepä oli todella tarkastajan arkipäivää sellainen.”

Koulun katselmuksella ja opettajan tuntien kuuntelulla oli oma tarkoituksensa, mikä ei välttämättä auennut pienille koululaisille. Ylistaron Untamalan koululla opettaja oli kirjoittanut oppilailla aineen ”Tarkastaja koululla”. Eräskin aine alkoi rehevällä etelä-pohjalaisella murteella seuraavasti:

”Tarkastaja tuli luokkaan. Aluksi se katteli joka paikkaa, lopulta se rauhaantui ja istui lavittalle...”

Kansakouluntarkastajien virkaehdot eivät tunteneet vuosilomaa vielä 1940-luvun jälkipuoliskolla. Lomaa oli mahdollista pitää omin luvun kesällä, mutta rästiin jääneet työt odottivat tekijäänsä loman päätyttyä. Kouluhallituksen luvalla tarkastaja saattoi palkata itselleen sijaisen kuukauden parin ajaksi. Myöhemmin, vuoden 1958 elokuun alusta lukien kuuden kuukauden kokemus tarkastajana toimimisesta tai harjoittelusta tarkastajan toimistossa sisältyi viran kelpoisuusehtoihin:

”Vähitellen saatiin vuosilomakin ja piirissäni oli useana kesänä apuna opettaja Martti Kärkkäinen, josta näin kehittyi myöhemmin kansakouluntarkastaja.”

Kansakouluntarkastaja Karttunen oli toiminut ennen vuotta 1944 Ilmajoella Etelä-Pohjanmaan kansanopiston rehtorina. Kun kouluhallituksen kansanopetusosastolla

vapautui kansanopistoasioita hoitavan kouluneuvoksen vakanssi kuolemantapauksen johdosta, haki Karttunen virkaa ja tuli siihen nimitetyksi elokuussa 1955.

Lähde:

Mauno Olavi Karttunen. Kansakouluntarkastajana Etelä-Pohjanmaalla vuodesta 1944 vuoteen 1955. Kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 28. Helsinki 1990.

5.3 Työpaikkana Keski-Suomen alueen kansakouluntarkastajain toimisto 1962–1970, toimistosihteeri Kyllikki Salomaa muistelee

Suu hymyssä ja muutenkin naama aurinkoisena toimistosihteeri Kyllikki Salomaa muistelee elämäänsä ja työtään kanslistina Keski-Suomen alueen kansakoulun tarkastajan toimistossa 1962–1970.

Syyskuussa 1962 sanomalehti Keskisuomalaisessa oli ilmoitus, jossa etsittiin kanslistia Keski-Suomen alueen kansakouluntarkastajan toimistoon. Olin silloin työssä Säynätsalon kunnassa vakinaisessa virassa. Tarkastajain toimiston toimi oli tilapäinen. Hakemukset piti toimittaa toimiston päällikölle kansakouluntarkastaja Vasunnalle.

Kansakouluntarkastajilla ei ollut aikaisemmin lainkaan toimistoapua. Niinpä 1.10.1962 saatiin perustaa kullekin alueelle oma kansakouluntarkastajain toimisto. Kouluhallitus maksoi kanslistin palkan kalliinpaikan lisineen. Jälkeenpäin tulee mieleen, miten mahtoi olla työterveys- ym. asiat vai oliko niitä mitenkään järjestetty. Ei niitä kyselty, nuoria kun oltiin.

Toimistopäällikkö, kansakouluntarkastaja Vasunta oli erittäin topakka ja aikaansaapa. Niinpä hän oli keksinyt, että silloisessa Huber Oy:n talossa oli sopiva, neljän huoneen vapaa liiketila, joka sopi myös toimistotilaksi. Huoneet olivat kahdessa tasossa, kaksi huonetta oli kellarikerroksessa ja kaksi katutasossa, ensimmäisessä kerroksessa. Saarijärven piirin kansakouluntarkastaja oli katutasossa ja alakerrassa työskenteli Äänekosken piirin kansakouluntarkastaja. Sisäänkäynti oli yleensä toimistopäällikkö Vasunnan huoneen kautta, vaikka oma sisäänkäyntikin olisi ollut käytettävissä. Vasunta istui ensimmäisessä kerroksessa katutasolla ja hänen alapuolellaan, kellarikerroksessa työskentelin minä, toimiston hengetär. Jyväskylän kaupungilla oli tuolloin oma kansakouluntarkastajansa.

Kolmen herran sihteerinä

Kanslistin tehtäviin kuului kaikkien kansakouluntarkastajien toimistotyöt, olin tavaltaan kolmen herran sihteeri. Koulutoimentarkastajat etsivät ihmistä, joka osaisi tehdä itsenäisesti osan toimistotöistä. Kirjasin kunkin tarkastajan sisään tulevan postin ja hoidin lähtevän postin asianmukaisine merkintöineen. Tein merkinnät myös arkistoon jääviin asiakirjoihin. Kullakin tarkastajalla oli oma arkistonsa ja tietysti käsiar-

kisto, jonne pantiin päivittäin kansakouluntarkastajalle jäävä materiaali. Käsikirjastosta löytyi kuluva vuosi ja näin ollen se oli sen hetken tärkein.

Kansakouluntarkastajat olivat melkein aina alueellaan tarkastuskäynneillä ja muutenkin menossa. Koulujen rakentaminen ja niihin liittyvät kokoukset veivät osansa työajasta. Olikin todella tärkeää, että toimistossa työskenteli luotettava, täsmällinen ja arkistointiakin osaava ihminen. Kun huomattiin, että minulla riitti osaamista ja kiinnostusta, minulle annettiin uusia mielenkiintoisia tehtäviä, kuten valtionapuhakemusten tarkastelua, vuositarkisteiden vertailua jne. Syksyisin oli tehtävä lukuvuosi-ilmoitukset (kunnat, koulut, opettajat ja oppiaineet). Opettajien kelpoisuuksien tulkinna oli toisinaan vaikeaa, varsinkin, jos kelpoisuudet osoittivat kokonaan toiseen aineeseen kuin mitä opettaja opetti.

Kuntien kouluja koskevat rakennusasiat ja niitä koskevat valtionapuasijat kulkivat kansakouluntarkastajan valvovan silmän alla Kouluhallitukseen ja edelleen Opetusministeriöön. Kuntia koskevat kouluohjesäännöt ja niiden muutokset, jotka Kouluhallitus vahvisti, olivat niin arvokkaita, että ne postitettiin kirjattuina kuntaan. Otinkin kirjeen kainaloon, postikirjan toiseen ja marssin jalansyten postiin. Hiukan arvelutti sulkea toimisto ennen aikojaan, mutta ei auttanut, kirjattavat asiakirjat oli saatava postiin. Itse henkilökohtaisesti ratkaisin asian niin, että vein kirjattavan postin kotimat kallani postikonttoriin eli käytin siihen omaa aikaani. Enkä tehnyt siitä sen kummempaa numeroa.

Kesäaikana

Kesällä työaika oli siihen aikaan lyhyempi kuin talvella. Muutenkin, se oli kaikin tavoin vilkkaampi ja näin ollen hauskempi. Kesäijaiset toivat omat värinsä. Toiset olivat totisia kuin ”sepänlato Kaakkojärven rannalla”, toiset huumorintajuisia ja reteitä. Monet heistä olivat useampana kesänä. He ilmeisesti suorittivat keskimmäiseen kouluhallinnon arvosanaan vaadittavan harjoittelun samalla.

Kesällä toimistossa kävi lähes päivittäin päteviä opettajia, lähes päteviä opettajia ja epäpäteviäkin henkilöitä kyselemässä mahdollisesti jostakin syystä täyttämättä jääneitä vapaita virkoja tai tuntiopettajan töitä. Kunnista kävi johtajaopettajia tai kansakoululautakunnan sihteereitä etsimässä sopivia opettajia vielä täyttämättömiin väliaikaisiin virkoihin. Saattoipa joku tutuksi tullut johtaja tai rehtori soittaa myöhemminkin, että sattuu ko sinulla oleen ”puhelimien nokalla” sellaista ja sellaista vapaana olevaa minulle sopivaa opettajaa. Sitten hän kertoi millaisesta opettajasta oli puute.

Edellä mainittu ”trafikki” herätti kanslistissa arkistoihmissen, että mitenkähän parhaiten voisin ja osaisin palvella kyselijöitä. Niinpä pyysin sen hetkisen harjoittelijan tekemään mapin opettajaviran kyselijöitä varten. Siitäpä tarjokkaat löytyivät nopeasti. Merkitsin asianomaisen tarjokkaan ensimmäiselle lehdelle lyhyesti kelpoisuutta osoittavat arvosanat. Siitä näki myös ”muitakin” kelpoisuutta osoittavia asioita. Siinä ne olivat mapissa aakkosissa ja aineittain tarjokkaat. Asia

hoitui eikä tarvinnut pitää papereita ”puhelimien nokalla”. Ensimmäiseltä lehdeltä löytyi kunkin kyselijän henkilö- ja yhteystiedot.

Toisaalta oli tärkeätä seurata, mitä paikkoja, virkoja tai tuntiopettajan toimia on syystä tai toisesta vielä vailla hoitajaa. Niinpä niillekin tehtiin mappi. Muistan, kuinka olin tarkkana, että missä kunnassa oli jäänyt jokin toimi täyttämättä. Seurasin sanomalehti Keskisuomalaista, mutta toisaalta tällainen asia saattoi tulla eteen keskustelussa kadullakin tavatessani tuttuja kunnanisiä tai opettajia. Erikoisin tapaus sattui tansseissa kesälavalla. En malta olla kertomatta! Minua haki sattumalta ”soltupoika”, joka kertoi pääsevänsä kohta ”intistä”. Hän harmitteli, ettei taida löytää opettajan työtä, kun koulut ehtivät just alkaa. Pisteitäkin hänen olisi pitänyt saada, koska hän kertoi pyrkivänsä seuraavana keväänä opettajain valmistuslaitokseen. Siinä keskustelussa tuli ilmi, että jossakin keskisen Suomen kunnassa jää joku opettaja äitiyslomalta, siinä ei ole sijaista. Kysyin, milloin loma loppuu. Kertoi, että huomen illalla klo 24 reikä, reikä, eikä hän pääse millään käymään virastoaikana. Vasta sitten kerroin, missä olen työssä. Ajattelin, voisiko hän tuoda paperinsa minulle kotiin ennen, kun lähtee lomalta. Sovimme ajan. Poika tuli tismalleen – huomioin hänen täsmällisyytensä. En toki luvannut sijaisuutta, vaan lupasin esitellä hänen paperinsa asianomaiselle tarkastajalle. Tarkastaja nimitti solttupojan ko. virkaan. Myöhemmin poika valmistui peruskoulunopettajaksi ja sai viran Keski-Suomesta. Hän jäi eläkkeelle johtajaopettajan virasta ennen kun minä. Yllätykseni oli suuri – olin lentää selälleni, kun hän lähetti minulle kymmenen ruusua. Ajattelin, että edellä mainitusta oli kulunut lähes kolmekymmentä vuotta. Miksi hän minua muisti? Soitin hänelle kiittääkseni, johon hän sanoi, että minä olin vaikuttanut koko hänen elämänsä kulkuun, kun silloin suostuin ottamaan hänen hakemusasiakirjansa vapaa-ajallani, kotonani.

Kanslistille oli suureksi avuksi ja hyödyksi, jos hän oli saanut syntymälahjaksi tarkkasilmäisyyden ja vaiston siitä, millainen yksilö haastateltava oli. Mieleeni muistuu useampikin tapaus, jolloin jokin varoitti, että kaikki ei ole kohdallaan haastateltavan kohdalla, mutta mikä, sitä en osannut sanoa. Toki sovin aina haastateltavan kanssa, että milloin hän voi tulla käymään ja tavata ao. piirin tarkastajan. Kerroin lyhyesti tarkastajalle ”aanaukseni” ja muunkin käsitykseni, minkä olin saanut omassa haastattelussani tulijasta, tietysti ennen saapumista. Se, että uskalsin kertoa, johtui siitä, että Äänekosken piirin kansakouluntarkastaja Lehtinen oli rohkaissut minua ja sanonut, että olemme huomanneet neidin varsin tarkkanäköiseksi ja herkkävaistoiseksi.

Joku oli valitellut, ettei tarkastajaa saa langan päähän. Vasunta oli sanonut, että soitakaa toimistolle, kyllä siellä tiedetään ja jos ei, niin kanslisti kyllä panee asiat rullamaan ja kertoo heti, kun tapaa ao. tarkastajan, asiasta, niin ei tarvitse turhaan soitella. Ihmettelin tuon kuullessani.

Arkistotyö

Itselleni oli suureksi avuksi se, että olin suorittanut silloisen kunnallisen arkistonhoitajan pätevyyden. Näin olin joutunut kahlaamaan kunnallislain suuntaan jos toi-

seenkin tehdessäni annettuja tehtäviä. Sen sijaan kouluhallinnon tuntemukseni oli vähäinen. Ajattelin, että puute täytyy korjata ja niinpä eräänä keväänä ilmoittauduin Jyväskylän yliopiston kesäkurssille. Suoritin alimman kouluhallinnon arvosanan ja asiasta innostuneena vielä keskimmäisenkin kouluhallinnon arvosanan. Tästä kaikesta oli suuri apu ja niin homma sujui mukavasti. Arkistotyö oli mukavaa. Ehkä eniten harmia tuotti sahanpuruiset ruotsinkieliset, hienolla koristeellisella käsialalla kirjoitetut ”parahkraavit”. Ei aina tiennyt itkeäkö vai nauraa, niin epäselviä ne olivat. Jos olisi edes sanankin saanut selvää, olisi asia paremmin ”klaaraantunut”. ”Suurin osa niistä oli polttouuni tavaraa”, tuumasi toimistonjohtaja Vasunta. Syy asiakirjojen puraisuuteen johtui siitä, että kansakouluntarkastajilla ei aikaisemmin ollut lainkaan toimistoapua, vaan tarkastajilla oli toimisto kotona. Minnekäs muualle tarkastaja olisi lykännyt arkistonsa, kuin lähimmän koulun vintille. Purujahan siellä oli lämpöeristeenä sen aikuisissa rakennuksissa. Tarkastajan arkisto tietysti sai siitä osansa.

Se, miten poltettava arkistomateriaali ”kaatui” kanslistin toimenkuvaan, on oma tarinansa. Toimiston päällikkö, tarkastaja Vasunta, valvoi monta vuotta materiaalin polttamisen mutta hänen mielestään talonmies heitteli arkistomateriaalia liian verkkaaisesti uuniin. Kun talonmies pistäytyi välillä ulkona, katsoi tarkastaja Vasunta aikansa koittaneen ja vikkellä, kun oli, heitteli roppakaupalla mappien sisältöjä uuniin. Seurauksena oli yletön roihu pannussa. Kipinät sinkoilivat ja yksi osui tarkastajan paitaan, joka sattui olemaan nylonia. Reikähän siihen tuli ja kaiken lisäksi höytyvät nokesivat koko miehen edustan ja takin. Sitä ei kerrottu, oliko kenties nenäkin noessa tai voipa olla koko naamakin. Päässä kypsyi ajatus: ”Ei, tämä ei ole kansakouluntarkastajan, toimiston johtajan tehtäviä.” Niin polttaminen siirtyi kanslistille eli minulle. No, mikäpä siinä oli taksilla ajellessa, kunhan ensin sain luvan joltakin taloyhtiöltä, että voi tuoda talon pannuun arkistomateriaali poltettavaksi. Talonmies oli yleensä mukana, kun arkistomateriaalia poltettiin. Kanslistin velvollisuus oli katsoa, että kaikki todella poltettiin.

Esimiehet olivat verrattomia

Aika, jonka vietin syksystä 1962 maaliskuun loppuun 1970, oli mukavaa, hyvää aikaa. Minulla oli kolme täysin erilaista esimiestä. Kaikki omalla tavallaan mukavia. Heidän kanssaan pärjäsi oikein hyvin, kun opin tuntemaan itse kunkin tavat, tottumukset ja ”tuulet”. Kyllä sitä melkein arvasi päivän kulun, kun kuuli, millä puhinalla ja miten päin, hattu aamulla naulakon päälle pantiin. Joskus hattu lensi vähän korkeammallakin kaarella.

Toimistossa oli tapana, että kanslisti keitti iltapäiväkahvit ja haki pullat. Kahvihetket olivat rattoisia, varsinkin, jos kaikki kolme ”poikaa” eli kansakouluntarkastajaa, sattuiivat olemaan paikalla yhtä aikaa. Kyllä siinä virkaveli veitikka kiusoitteli toinen toistansa, milloin mistäkin. Minua, toimiston kanslistia kohtaan jokainen oli korrekti.

Täytyy sanoa, että miehet työtovereina ja esimiehinä ovat useimmiten verrattomia, ei mitään pikkusaivartelijoita, kuten naiset. Ilmapiiri työpaikalla oli hyvä ja turvallinen, työ itsenäistä ja hoidettavat asiat kiinnostavia.

6. UUSIA TOIMIJOITA ALUEELLISEEN SIVISTYSHALLINTOON

6.1 Kirjastontarkastajat valtion alueellisessa sivistyshallinnossa

Aika ennen lääninhallituksia 1920-luvulta vuoteen 1970

Kirjastontarkastuksen historia ulottuu 1900-luvun alkupuolelle. Sivistysjärjestöt olivat jo 1800-luvulla käynnistäneet neuvonta- ja valistustyön kirjastotoiminnan edistämiseksi. Tätä työtä jatkoi v.1921 valtion kirjastotoimikunta, jonka toimistoon palkattiin alueellisia tehtäviä varten viisi kirjastoneuvojaa. Kirjastoneuvojien tehtävänä oli innostaa ja neuvoa kuntia kirjastojen perustamisessa ja kirjastonhoidossa, valvoa ja tarkastaa kirjastoja sekä kouluttaa kirjastojen henkilöstöä.

Suomen ensimmäisessä kansankirjastolaissa (1928) valtion kirjastohallinto ja tarkastustoimi lakisääteistettiin. Kansankirjastoista annetun asetuksen 6 §:n nojalla kirjastontarkastajia oli seitsemän: He toimivat kansakouluntarkastajien tapaan valtion kirjastotoimiston alaisina yksittäisviranomaisina. Kullakin oli oma tarkastuspiirinsä, jotka valtion kirjastotoimikunta määräsi: Piirejä muodostettiin seuraavasti:

1. Ruotsinkieliset kirjastot,
2. Uudenmaan ja Hämeen läänit,
3. Turun ja Porin lääni,
4. Kuopion lääni,
5. Vaasan lääni,
6. Oulun lääni sekä
7. Viipurin ja Mikkelin läänit.

Kahden vanhemman kirjastontarkastajan tuli lisäksi työskennellä valtion kirjastotoimistossa. Piirien ja tarkastajien lukumäärä pysyi samana 1960-luvun loppuun asti, joskin piirirajoja ja tarkastajien sijaintikuntia tarkistettiin useaan kertaan etenkin sotavuosina ja sodan aiheuttamien aluemenetysten jälkeen.

Kirjastontarkastajien ammattikunta oli pieni ja vahvasti sitoutunut kirjastotoiminnan edistämiseen. Alkuvuosikymmeninä korostui alueellinen pioneerityö: kuntien herättäminen havaitsemaan kirjastojen tarpeellisuus sekä kirjastohenkilökunnan opastus. Kirjastontarkastajien tehtävät oli määritelty yksityiskohtaisesti valtion kirjastotoimiston johtosäännössä (1929), jopa vuosittain käytävien kuntien ja tarkastettavien kirjastojen tarkkuudella. Vuoden 1941 kansankirjastoasetus mahdollisti säädöspohjaisen ja rakenteellisen tarkastustoiminnan uudistuksen. Sen nojalla uusitussa valtion kirjastotoimiston johtosäännössä (1942) kirjastontarkastajien tehtävät määriteltiin aikaisempaa avarammin ja joustavammin. (Järvelin 1992: 250). Tehtäviin kuului:

- valvontaa, kuten tarkastuksia, toimintakertomusten ja valtionapuhakemusten tarkastamista, kirjastotilastojen koontaa (myöhemmin myös niiden pohjalta alueellisia katsauksia kirjastojen kehityksestä), rakennushankkeiden ohjausta,
- neuvontaa, kuten ohjeita kirjastoille, koulutusta, kokouksia,
- kirjastotointa koskevaa valistustyötä, lausuntoja, ehdotuksia sekä
- yksittäisviranomaisen oman työn raportointia, arkistohoitoa jne.

Johtosääntöä noudatettiin osin vielä lääninhallitukseen siirtymisen jälkeenkin 1970-luvulle asti. Tarkastusten ja matkapäivien määrät olivat kunnioitettavia sen ajan olosuhteet ja liikenneyhteydet huomioon ottaen. Joutuipa joku tarkastaja sodan aikana virkamatkallaan etsimään suojaa pommituksilta junaradan varren metsästäkin.

Vuonna 1962 voimaan tullut kirjastolaki (1961) ja kirjastoasetus (1962) olivat kirjastotoimen kehityksen kannalta erityisen merkittäviä. Kuntien kirjastojen valtionapua nousi huomattavasti, ja etenkin maaseudun kirjastot kehittivät ripeästi. Myös valtion hallintoon tuli muutoksia. Kirjastotoimen keskushallinto siirtyi kouluhallitukseen, ja kirjastontarkastajista tuli kouluhallituksen alaisia virkamiehiä. Kirjastoasetuksen 17 §:ssä todettiin toiveita herättävästi, että kirjastontarkastajia tuli olla tarvittava määrä, mutta lisäystä virkoihin ei tässäkään vaiheessa tullut. Opetusministeriön tarkastajien toimipiireistä ja toimipaikoista antaman päätöksen mukaan (1963) piirit ja samalla myös tarkastajien sijaintipaikat olivat Helsingin, Turun, Kouvolan, Kuopion, Jyväskylän ja Rovaniemen piirit sekä Rannikkopiiri (ruotsinkieliset kirjastot), jossa toimipaikkana oli Helsinki.

Tarkastajien tehtävät olivat perustaltaan samat kuin siihenkin asti, ja niissä korostuivat kirjastotoimen valvonta ja edistäminen. Valtionavun kasvu ja kuntia sitovat yksityiskohtaiset valtionavun ehdot antoivat kuitenkin lisää pontta tarkastajien vaatimuksille. Tarkastajat olivat jo 1950-luvulta lähtien sopineet yhteisistä vuosittaisista kehittämisohjelmista, joiden avulla haluttiin kohottaa etenkin maaseudun kirjastojen tasoa. Uuden kirjastolain toimeenpano vauhditti yhteistyötä ja systemaattista suunnittelua. Vuotuisina kehittämiskohteina olivat mm. oppilaskirjastot, ”Avoimien ovien ohjelma” (= aukiolot) ja rationalisointi (kirjastojen työmenetelmien, kirjastoverkon ja yhteistyön tehostaminen).

Tarkastajien palkkauksesta ja muista työhön liittyvistä korvauksista päätti työnantaja eli valtio melko yksipuolisesti. Ryhmän pienuus ja alkuvaiheessa väljästi määritellyt kelpoisuusehdot hankaloittivat edunvalvontaa. Tukea etsittiin vertaamalla palkkoja rinnasteisiin virkaryhmiin, ennen muuta kansakouluntarkastajiin. Kelpoisuusehtoja tiukennettiin useaan otteeseen, mm. asetuksessa kansankirjastoista (1941) sekä kirjastoasetuksessa (1962), niin että ne olivat samaa tasoa esim. kansakouluntarkastaji-

en kanssa. Jo 1950-luvun alussa kirjastontarkastajat järjestäytyivät kovan pohdinnan jälkeen Kouluhallituksen virkamiesyhdistykseen, mutta vasta 1960-luvulla, jolloin kirjastontarkastajat olivat jo kouluhallituksen virkamiehiä, palkkaus vähitellen kohentui. Myös muut yksittäisvirkamiehen työhön liittyvät korvaukset saatettiin ajan tasalle.

Pohjois-Karjalan lääninhallituksessa työskennellyt koulutoimentarkastaja Ilmi Järvelin tutki kirjastontarkastuksen historiaa lisensiaattityössään. Hänen johtopäätöksensä oli, että jo 1920-luvulla toteutettu kirjastontarkastuksen alueellistaminen piirijakoineen toimi hyvin. Tarkastus ja neuvonta kytkeytyivät yhteen, ja tarkastajat olivat merkittäviä tiedon välittäjiä kuntien ja keskushallinnon välillä. Tarkastajien vaikutus etenkin maaseudun kirjasto-olojen kehittymiseen oli huomattava. (Järvelin 1992.)

Lääninhallitusten aika

Laki kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta (1968) merkitsi suurta muutosta kirjastontarkastuksen historiassa. Lääninhallitukseen perustettiin kouluosastot, joihin kirjastontarkastajien ja kansakouluntarkastajien tehtävät ja virat siirrettiin 1.4.1970. Virkanimikkeeksi tuli koulutoimentarkastaja, mutta kelpoisuusehdoissa edellytettiin yksinomaan tai pääasiassa kirjastoasioita käsittelevältä tarkastajalta perehtyneisyyttä kirjastoalaan ja alan koulutusta (asetus lääninhallituksen kouluosastosta 10 § 2.mom.). Näin säilytettiin kiinteä yhteys kirjastoalan sisältöihin ja kehittämiseen. Tätä kirjastontarkastajat olivat tähdentäneet mm. yhteisessä kirjelmässään lain valmistelijoille sekä myös kouluhallituksessa pidetyssä ensimmäisessä kansakouluntarkastajien ja kirjastontarkastajien yhteisessä kokouksessa marraskuussa 1969.

Piirihallinnon siirto lääninhallitukseen vaikutti kirjastontarkastajien asemaan ja työhön enemmän kuin mikään muu tapahtuma tarkastustoiminnan lähes 50-vuotisen historian aikana (Järvelin 1992: 288). Yksittäisviranomaisina toimineille kirjastontarkastajille muutos oli suuri. Työn itsenäisyys päällikkövirastossa väheni ja byrokratia lisääntyi, toisaalta vaikutusmahdollisuudet ja yhteistyöverkostot ison organisaation myötä vahvistuivat. Lääninhallituksen monialaisuus koettiin myös positiivisena ja uusia mahdollisuuksia tuovana.

Alkuvuosien toimintaa lääninhallituksissa vaikeutti se, ettei kirjastontarkastajien määrää hallintouudistuksen yhteydessä lisätty, vaan Turun ja Porin lääniä lukuun ottamatta virat olivat kahden läänin yhteisiä. Opetusministeriö määräsi, mihin lääniin virat sijoitettiin ja keiden hoidettavaksi tuli toisen lääninhallituksen tehtäviä. Tarkastaja oli työssään sen lääninhallituksen alainen, jonka alueen asiasta oli kysymys (Asetus lääninhallituksen kouluosastosta 5 § 2.mom.). Näin mm. hallintoasioiden käsittely ja toimistotehtävät piti jakaa kahden eri lääninhallituksen välille, ja suurten toimialueiden hoito vaikeutui entisestään. Aikaa hukkaantui matkustamiseen ja työskentelyyn

kahdella eri paikkakunnalla. Myös toimintakulttuuri eri lääninhallituksissa saattoi olla erilainen. Läänit kiistelivät keskenään jopa siitä, kumman tuli korvata kahden toimipaikan aiheuttamat matkakustannukset. Tilannetta pyrittiin korjaamaan heti kouluosastojen perustamisen jälkeen, mutta valtion budjetissa hyväksytyistä viidestä uudesta virasta vain yksi tuli kirjastopuolelle, Oulun lääninhallitukseen. Vihdoin v. 1974 loputkin virkalisäykset toteutuivat. Näin jo 1920-luvulla esitetty toive siitä, että jokaisessa läänissä olisi oma tarkastaja kirjastoasioita varten, vihdoin toteutui.

Kirjastontarkastajien palkkaus nousi lääninhallitukseen siirtymisen yhteydessä 1–2 palkkaluokalla, ja pitkään tavoiteltu samanpalkkaisuus kansakouluntarkastajien kanssa toteutui. Tarkastajat olivat alusta pitäen mukana Valtion Kouluhallinnon Virkamiesten ja myöhemmin Valtion Sivistyshallinnon Virkamiesten toiminnassa. Koulutoimentarkastajat muodostivat järjestön sisällä yhtenäisen ryhmän, ja edunvalvonta oli pitkälti yhteistä. Useat kirjastoasioita hoitavat tarkastajat ovat toimineet järjestön hallituksessa, pari on ollut järjestön sihteerinä. Ammattijärjestön opintomatoista muodostui jäsenistöä yhdistävä toimintamuoto, ja niihin myös kirjastoasioita käsittelevät tarkastajat ovat osallistuneet. Omassa lääninhallituksessaan useat ovat toimineet AKAVAN luottamustehtävissä.

Tarkastajien tehtäväalue laajeni 1970-luvun alkupuolella kirjastoalan ulkopuolelle kouluosaston uusien tehtävien myötä. Puolet kirjastoasioita hoitavista tarkastajista hoiti muitakin vapaan sivistystyön tehtäviä, ja useilla oli myös koulu- ja kulttuuritoimen tehtäviä. Viraston suunnittelu- ja organisointitehtävätkin työllistivät. Tehtävien laajenemisesta huolimatta kirjastoasioita hoitavien tarkastajien identiteetti kytkeytyi kirjastotoimeen ja sen edistämiseen – kunnissakin heidät tunnettiin nimen omaan kirjastontarkastajina.

Kunnallisiin kirjastoihin liittyvät tehtävät pysyivät lääninhallituksen alkuvuosina samoina kuin aiemminkin. Vuoden 1961 kirjastolain toimeenpano työllisti edelleenkin. Hallinnolliset tehtävät, kuten erilaiset lausunnot, kuntien toiminnan laillisuuden valvonta ja päätösten vahvistaminen veivät alkuvuosina paljon aikaa. Huomattavaa osaa maaseudun kirjastoista hoidettiin vielä 1970-luvullakin sivutoimisesti, joten tuen ja ohjauksen tarve oli suuri. Maakuntakirjastoverkostokin oli vasta syntymässä. 1970- ja 1980-luvuilla kuntien kirjastot kehittyivät kuitenkin vauhdilla, ja ilmapiiri oli hyvin kehitysmönteinen. Kouluosasto oli myös sopiva toimintaympäristö kirjaston ja koulun yhteistyön kehittämiseksi. Koulukirjastot tulivat tärkeiksi kehittämiskohteiksi jo peruskoulu-uudistuksenkin vuoksi, ja kirjastontarkastajien asiantuntemuksella oli käyttöä.

Kirjastotarkastajat Heinolan kurssikeskuksessa 1980-luvun puolivälissä. Henkilöt: eturivi vasemmalta: Tuula Pihkala, Keski-Suomi, Anneli Äyräs, kouluhallitus, Ulla Kukko, Oulu, Jorma Kauppinen, Mikkeli toinen rivi vas.: Helena Hyllinen, Vaasa, Anneli Yli-Pietilä, Lappi, Marjatta Rajamo, Kuopio, Raija Haapsaari (ent. Leppänen), Häme. takarivi vas: Ilmi Järvelin Pohjois-Karjala, Veikko Junnila, Turun ja Porin lääni, Vappu Karjalainen, Kymen lääni, Vieno Lehväslaiho (nyk. Wigell). Silloisista tarkastajista puuttuu Siv Petrell (ruotsinkieliset kunnat).

Tarkastajien yhteistyö on ollut kirjastotoimen tapaisella pienellä toimialalla välttämätöntä, samoin kuin tiiviit yhteydet keskushallintoon, ensin kouluhallitukseen ja 1990-luvun alusta lähtien opetusministeriöön. Ennen suurlääniä tuomaa tiimityötä tarkastajat muodostivat parhaimmillaan asiantuntijayhteisön, jonka kanssa saattoi pohtia vaikeita asioita ja etsiä niihin ratkaisuja. Heinolan kurssikeskuksessa järjestettiin 1990-luvun alkupuolelle asti kirjastoalan täydennyskoulutusta, josta läänit vastasivat yhteistyössä. Tarkastustyön painoalueet, joita voidaan hyvin verrata nykyisiin arviointikohteisiin, sovittiin yhdessä, ja niihin luotiin yhteiset raportointimenettelyt. Kirjastojen tietotuotannon ja tilastointimenetelmien kehittämiseen tarkastajat osallistuivat aktiivisesti. Samoin kirjastolainsäädännön valmistelussa eri vuosikymmeninä tarkastajat ovat olleet vahvasti mukana. Esimerkiksi vuoden 1986 kirjastolain valmisteluvaiheessa käytiin opetusministeriön lainvalmistelijan vetämänä kiihkeitä keskusteluja, joista hioutui silloisissa olosuhteissa hyvä lakiehdotus.

1980-luvun loppupuolella aika oli kypsä kuntien päätäntävällän lisäämiseen. Uusittu kirjastolaissa (1986) päätösvaltaa delegoitiin kuntiin, mikä merkitsi monista,

turhauttaviksikin koetuista hallintopäätöksistä luopumista. Samalla se merkitsi tehtävien uudelleen kohdentamista, uutta orientoitumista ja oman roolin arviointia. Kuntien kirjastojen kehittämistyön tukeminen ja infrastruktuurin vahvistaminen, ideoiden välittäminen kuntiin ja toisaalta kuntien todellisen tilanteen näkyväksi tekeminen keskushallinnossa nousivat keskeisiksi, samoin kuin kirjastohenkilöstön koulutus ja aluekouluttajatoiminta esim. atk-tietokantakoulutuksessa. Kirjastorakentaminen työllisti läpi vuosikymmenten riippumatta siitä, missä lopullinen rahoituspäätös kulloinkin tehtiin. Toimivaltaa rakennusasioissa siirrettiin jossain määrin lääninhallituksille jo 1980-luvulla, ja parhaimmillaan rakentamiseen osoitetut määrärahatkin olivat kohtuulliset. Muiden toimijoiden kanssa verkostoituminen vahvistui, ja esimerkiksi kirjastoalan koulutusta suunniteltiin monilla alueilla koulutuslaitosten ja lääninhallituksen yhteistyönä.

Suurläänien aika

1990-luvulla valtion hallinnon rooli muuttui. Normiohjausta ja säätelyä karsittiin, ja päätäntävaltaa siirrettiin suoraan kuntiin. Lääninhallitusten rooli piirihallintoviranomaisena kyseenalaistettiin, eikä valtion keskushallinnostakaan aina löytynyt tukea. Samaan aikaan käynnistyi nopeasti edennyt lääninuudistus, joka johti v. 1997 pienten läänien lakkauttamiseen ja suurläänien perustamiseen. Ainoastaan Lapin ja Oulun läänit jäivät entiselleen. Lääninhallituslain 14 §:n siirtymäsäännös takasi kuitenkin henkilöstölle siirtymäsuojan. Lääninuudistusta edeltävinä epävarmuuden aikoina muutamat kirjastoasioita käsittelevät tarkastajat olivat hakeutuneet lakkautuspalkalle, ja heidän virkansa jäivät joksikin aikaa täyttämättä. Lääninuudistuksen toteuttamisen jälkeen tilanne vakiintui, ja virat pääosin täytettiin. Virkanimikkeeksi vakiintui sivistystoimentarkastaja, mutta myös kirjastotoimentarkastaja -nimike palasi ammattikuntaan. Säätelyn väheneminen näkyi tarkastajien kelpoisuusehdoissa, jotka jo 1980-luvulla väljenivät ja jäivät sitten työnantajan eli lääninhallituksen kulloinkin määriteltäväksi. Vapautuneisiin virkoihin on kuitenkin lähes poikkeuksetta otettu kirjastotoimeen perehtynyt henkilö, jolla on myös kirjastoalan koulutus.

Suurlääneissä toimintaympäristö ja -tavat muuttuivat perusteellisesti. Usean eri organisaation nivoutuminen yhteen vei aikaa ja sitoi niin henkistä kuin fyysistä kapasiteettia. Varsinkin alkuaikoina työaikaa kului matkustamiseen ja sisäisiin kokouksiin, eikä työn substanssiin ehtinyt riittävästi paneutua. Toisaalta suurlääneissä oli ensimmäisen kerran samassa organisaatiossa useita kirjastoalan asiantuntijoita, minkä monet kokivat antoisana. Tehtäviä voitiin jakaa kunkin osaamista hyödyntäen, ja työn tueksi saatiin aito asiantuntijatiimi. Tämä toi uutta mielekkyyttä työhön.

Kirjastolainsäädäntöä uudistettiin v. 1998. Kirjastoalan valtion hallinnon kannalta kirjastolaki (1998) ja sen pohjalta annettu kirjastoasetus (1998) olivat epävarmuuden täyttämän 1990-luvun alun jälkeen tärkeitä, sillä ne vahvistivat aluehallinnon säädöspohjan yksiselitteisesti. Kirjastotoimen alueellisena hallintoviranomaisena toimii

kirjastolain 7 §:n nojalla lääninhallitus, jonka tehtäviksi säädettiin kirjastoasetuksen 3 §:ssä:

- yhteistyössä ministeriön kanssa seurata ja edistää väestön tarvitsemia kirjasto- ja tietopalveluja sekä arvioida niiden saatavuutta,
- edistää kirjasto- ja tietopalvelujen alueellisia, valtakunnallisia ja kansainvälisiä hankkeita
- sekä suorittaa muut ministeriön sille määräämät tehtävät.

Lääninhallitus valtuutettiin myös kirjastolain 6 §:n 3.mom. nojalla arvioimaan kuntien tuottamia kirjasto- ja tietopalveluja. Arvioinnista tulikin tärkeä työväline kirjasto- ja tietopalvelujen tasavertaisen saatavuuden seurannassa. 2000-luvulla kuntien päättäjiin vaikuttaminen ja kirjastohenkilöstön tukeminen ovat yhä edelleen keskeisiä tehtäviä. Tukea myös tarvitaan, varsinkin kuntatalouden kannalta vaikeina aikoina. Kun 1920-luvulla kirjastoneuvojen tärkeänä tehtävänä oli opastaa kuntia, miten kirjasto perustetaan, niin 2000-luvulla aluehallintoa ja tarkastajia tarvitaan huolehtimaan siitä, etteivät kirjastot kokonaan lopu. Kirjastoprojektien ja kehittämissankkeiden rahoitus on ollut konkreettinen tukimuoto, joskin käytettävissä olevien määrärahojen niukkuus rajoittaa toimintaa. Delegointi keskushallinnosta lääneihin on edennyt tältä osin hitaasti.

Kohti uutta aluehallintoa

Hallituksen esitys aluehallinnon uudelleen järjestämiseksi (HE 59/2009) on eduskunnan käsiteltävänä, ja sen on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2010 alusta. Kirjastotoimi on ehdotuksessa sijoitettu elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksiin, mikä on eri yhteyksissä kyseenalaistettu. Kirjasto- ja tietopalvelut ovat kunnallisia peruspalveluja, joiden tulee olla kansalaisten tasavertaisesti saatavissa ja joiden toimivuutta valtion hallinnon tulee myös arvioida. Aluehallintouudistus ei tätä välttämättä tue. Uusi aluejako ja kirjastotoimen tehtävien jakautuminen kumpaankin aluehallintovirastoon saattaa muodostua asiakkaiden ja kuntien kannalta ongelmalliseksi, varsinkin kun kirjastoalan asiantuntijavirkoja valtion hallinnossa on kovin vähän. Kirjastoasioita käsittelevien sivistystoimentarkastajien työskentelypaikat ovat myös määrittelemättä. Niistä päätetään vasta uuden viraston työjärjestyksessä, eikä tällä hetkellä ole taakeita järkevästä aluejaosta. Kirjastotoimen tapaisen pienen toimialan kannalta suunnitteilla oleva uudistus saattaa merkitä kirjastojen valtion aluehallinnon supistumista 1920-luvun tasolle sekä sivistyshallinnon pirstoutumista ja monimutkaistumista.

Lähteet:

Järvelin, Ilmi (1992). *Neuvonnasta neuvontaan. Kirjastontarkastuksen historia 1800-luvun lopulta 1990-luvulle*. Kirjastotieteen ja informatiikan lisensiaattitutkimus. Tampereen yliopisto. Tampere.

Kansankirjastolaki 20.4.1928/131

Asetus kansankirjastoista 27.4.1928/144
Opetusministeriön päätös sisältävä valtion kirjastotoimiston johtosäännön
7.9.1929/294
Asetus kansankirjastoista 19.12.1941/872
Opetusministeriön päätös sisältävä valtion kirjastotoimiston johtosäännön
17.7.1942/587
Kirjastolaki 3.5.1961/235
Kirjastoasetus 30.3.1962/268
Opetusministeriön päätös kirjastontarkastajien toimipiireistä ja toimipaikoista
14.6.1963/302
Laki kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta 30.8.1968/534
Asetus lääninhallituksen kouluosastosta 30.1.1970/81
Kirjastolaki 21.3.1986/235
Kirjastolaki 4.12.1998/904
Kirjastoasetus 18.12.1998/1078
Lääninhallituslaki 19.1.1997/33
Lääninhallitusasetus 7.2.1997/120
Hallituksen esitys aluehallinnon uudelleen järjestämisestä 24.4.2009/59

6.2. Suunnitteluhenkilöstö

Kouluosastojen ensimmäinen vuosikymmen

Sen jälkeen kun lääninhallituksen kouluosastot vuonna 1970 perustettiin ja yhdistyksen uudeksi nimeksi oli tullut sääntömuutoksen myötä valtion kouluhallinnon virkamiehet ry (VKV), jäsenyysspykälään tuli väljennys, joka mahdollisti myös suunnittelijoiden ja tutkimussihteerien liittymisen yhdistyksen jäseniksi. Vuonna 1975 suunnittelijoita oli kouluosastoissa kahdeksan ja tutkimussihteereitä 14. Suunnitteluhenkilöstö otettiin vielä 70-luvulla tilapäisiin toimiin ja palkat maksettiin osalle heistä koulutoimen piirihallinnon momentilta ja osalle koulunuudistuksen toimeenpanon momentilta. 1980-luvun alkuun mennessä kuitenkin nämä vakanssit muuttuivat ylimääräisiksi toimiksi. VKV:n johtokunta oli käsitellyt ylimääräistämisasiaa jo vuonna 1975 ensimmäisen kerran. Pöytäkirjoista löytyi pohjaesityspaperi, jonka oli laatinut VKV:n johtokunnassa/hallituksessa suunnitteluhenkilöstön edustajana ollut Mikkelin läänin suunnittelija Matti Åkerman. Hän oli ensimmäisiä VKV:n johtokunnan jäseniä suunnitteluhenkilöstöstä Uudenmaan läänin suunnittelijan Martti Tammiuoren ohella.

Kelpoisuusehtona suunnittelijan tehtäviin oli filosofian kandidaatin tutkinto tai vastaava ja tutkimussihteerin tehtäviin humanististen tieteiden kandidaatin tutkinto tai vastaava. Tämä oli todettu VKV:n johtokunnan kokouksessa 7.2.1976.

Suunnittelijoiden tehtävinä alkuvuosina olivat pääasiassa peruskoulu-uudistukseen liittyvät koulutussuunnittelutehtävät (mm. SIVA koulutus opettajille) ja tutkimussih-

teerien tehtävät liittyivät taas pääasiassa tilastojen laatimiseen ja kouluosaston eri kokouksien sihteeritehtäviin. Esimerkiksi sivistystoimentarkastaja Markku Huttunen Joensuusta oli ollut parhaimmillaan 13 eri ryhmän sihteerinä hänen ollessa tutkimussihteerinä 1980-luvun alussa. Tutkimussihteerit olivat lääneissä myös ns. PELU-vastaavia eli huolehtivat peruskoulu- ja lukiorekisterin laadinnasta ym. tilastoinnista. Myös koulurakentamisen kiireellisyysjärjestysten valmistelu kuului pääasiassa tutkimussihteereille.

Suunnittelijoiden keskeistä työsarkaa oli lääninkouluttajien kanssa työskentely ohjaus- ja koulutustilaisuuksien järjestämisessä opettajalle. Tätä työtä riittikin aina 1990-luvun alkuun saakka, jolloin lääninkouluttajatoiminta ja myös läänien järjestämä täydennyskoulutus ajettiin alas.

”Omalta kohdaltani on jäänyt mieleen ensimmäisenä tutkimussihteerin tehtävänä v. 1981 juuri rakennushankkeiden kiireellisyysjärjestyksen valmistelu asianomaiselle koulutoimentarkastajalle ja tuolloisen kouluverkkoon liittyvän ”karttaohjelman” toteuttaminen. Eteen annettiin Kuopion läänin kartta ja kaikkien koulujen osoitteet. Tehtävänä oli laittaa mustilla teippipisteillä koulut paikalleen ja sitten myöhemmin vuosina koulujen lakatessa ”kynnellä” napsaistiin piste pois kartalla. Näin toimi siinä aikaisen ”peruspalvelujen arvioinnin” karttaohjelma”.

Vuonna 1975 päätetyn yhdistyksen sääntömuutoksen myötä VKV:n johtokunta muuttui hallitukseksi vuoden 1976 aikana. Hallituksen jäsenmäärä nousi 12:ksi ja jokaiselle nimettiin varahenkilöt. Vähintään yksi jäsen ja varajäsen tuli olla suunnitteluhenkilöstä. Ensimmäiset hallituksen jäsenet suunnitteluhenkilöstöstä olivat suunnittelija Aila Saikkonen Uudenmaan läänistä ja varalla tutkimussihteeriksi Anna- Liisa Kolehmainen Hämeen lääninhallituksesta.

Merkille pantavaa on myös, että suunnittelija Kirsti Tolonen (myöh. Eneberg) valittiin 19.1.1978 VKV:n sihteeriksi ja taloudenhoitajaksi sekä myös työvaliokunnan sihteeriksi. Kirsti sai tehtävän koulutoimentarkastaja Vilho Hirven jälkeen ja hän oli ensimmäinen suunnitteluhenkilöstöstä valittu VKV:n sihteeri.

Kirsti Enebergin muisteloita 1970-luvulta

Pääsin tutkimussihteeriksi Keski-Suomen lääninhallituksen kouluosastolle 1.10.1974. Liityin oitis myös VKV:n jäseneksi, joten olen ollut yhdistyksen uskollinen jäsen kohta 35 vuotta.

Toimin Keski-Suomen lääninhallituksessa vuoteen 1980 asti tp. tutkimussihteerinä ja tp. suunnittelijana sekä pari lyhyttä jaksoa vs. koulutoimentarkastajana. Tehtävämikkeen pituudesta päätellen olin varmaan virkaurani huipulla jo 1970-luvun puolivälin jälkeen, kun sain toimia Keski-Suomen läänin ja piirihallintoviranomaisten neuvottelukunnan suunnittelujaoston ammatillisen koulutuksen kehittämisryhmän

sihteerinä. 1970-luvun lopulla olin vähän aikaa myös VKV:n sihteeri-taloudenhoitajana. Se oli luottamustehtävä, eikä siitä silloin saanut muuta palkkiota kuin järjestökokemusta ja hyvän mielen. Ja rasian makoisia suklaakonvehteja miehisten halausten kera, kun pestini loppui lähtiessäni Vaasaan. Vuodesta 1980 olen ollut Vaasassa koulutoimen-/ sivistystoimentarkastajana. Olen osallistunut vuosien varrella useille järjestömme opintomatkoille. Ne ovat kaikki olleet hienosti järjestettyjä ja ikimuistoisia. Ylitse muiden on kuitenkin ensimmäinen, kun kävimme keväällä 1975 Lontoossa. Halusin kovasti mukaan matkalle, sillä en ollut käynyt koskaan ulkomailla. Raha teki tiukkaa, mutta keksin keinon: otin elämäni ensimmäisen ja viimeisen vekselin. Viikko Lontoossa oli erittäin antoisa. Ohjelma oli tiivis ja kattoi kaiken lastentarhasta aikuiskoulutukseen ja kirjastotoimeen. Nähtävyyksiä ei paljon ehditty katselemaan, mutta Madame Tussaudin Vahakabinettiin sentään päästiin.

Iltaisin oli aikaa katsella Lontoota. Yksin en olisi uskaltanut mihinkään lähteä, mutta onnekseni VKV:n nuoret ritarit ottivat minut suojelukseensa ja pääsin katsomaan kabareeta ym. suuren maailman ihmeitä. Otin ahkerasti valokuvia. Muistan, kuinka kuvasin esimerkiksi kuvankauniita tummia kikkarapäisiä lapsukaisia, jollaisia en ollut koskaan ennen nähnyt. Jostakin syystä kamerani takakansi pääsi välillä avautumaan ja filmi valottui. Kuvat olivat epäonnistuneet, filmillä näkyi pelkkää mustaa. Vain viimeinen kuva oli saatu kehitetyksi. Siinä on kolme ritariani Nuutisen Pena, Miettisen Topi ja Pyöriän Leo suut virneessä. Aviomieheni kommentoi asiaa sanoen: ”No, jopa on ollu pimeä matka!” Itse olin aivan toista mieltä.

Pentti Nuutinen, Toivo Miettinen ja Leo Pyöriä VKV:n opintomatalla Lontoossa toukokuussa 1975.

Vuosina 1978–80 kouluosastojen tehtäviksi tuli yhteishaun ja keskiasteen koulutuksen uudistuksen valmistelu, jonka myötä kouluosastoille nimettiin ammattikasvatus-tarkastajien ohella keskiasteen suunnittelijoita. Myöhemmin 1980-luvulla joihinkin lääneihin palkattiin myös aikuiskoulutussuunnittelijoita (mm. Kuopion lääni). Tämä lisäsi myös VKV:ssa suunnitteluhenkilöstön määrää.

Vuonna 1981 oli kouluosastoissa yhteensä 13 suunnittelijaa ja 16 tutkimussihteeriä ja vuotta myöhemmin 21 suunnittelijaa ja yhdeksän tutkimussihteeriä. Virkarakenne muuttui siis vuosi vuodelta.

Seuraavassa niinä aikoina VKV:n jäseneksi liittyneen Päivi Lehtosen muistelmia:

Kolme vuosikymmentä VSVn jäsenenä

”Liityin VKV:n vuonna 1980. Olin onnistunut saamaan viran lääninhallituksen kouluosaston tutkimussihteerinä. Nimittämiskirja tuli tuohon aikaan itse Kouluhallituksen pääjohtajalta. Elettiin öljykriisin jälkeistä aikaa ja työpaikat olivat ”kiven alla”. Ammattijärjestöön liittyminen oli kohdaltani ennen kaikkea työttömyysturvaan liittyvä toimenpide.

Lääninhallitus oli tuohon aikaan erittäin hierarkkinen ja jäykkä organisaatio, jossa koulutoimentarkastajat olivat arvonsa tuntevia herroja. Myös VKVn toiminnassa tuntui selkeänä tämä ”herra” imago. Eräs kollega totesikin, että ”mitä enemmän tutkimussihteeri muistuttaa naista, sitä huonompi on palkka”. Ilmeisesti täytin nuo kriteerit, koska palkkakehitys ei todellakaan ollut päätä huimaava noina aikoina.

Edustuksellinen demokratiakin oli omaa laatuaan. Tapana oli, että kustakin läänistä on edustaja VKVn hallituksessa. Läänin edustajaksi valittiin jäsenistä kukin vuorollaan. Odotin kiltisti koska tulisi minun vuoroni. Sitä ei tullut koskaan. Minun ollessa vuorossa, herrat koulutoimentarkastajat muuttivatkin ikäaikaista periaatetta ja valitsivat toinen toisensa etukäteen sopimillaan vuorosanoilla. Kun naapuriläänin tomerat naiset kuulivat asiasta, lähettivät he herroille ”POSTIA!”. Se oli balsamia haavoille!

Alkuhankaluuksista huolimatta pysyin VKV/VSVn jäsenenä kuitenkin lähes kolmekymmentä vuotta. Parasta toiminnassa olivat yhteiset opintomatkat ulkomaille. Niiden aikana oppi tuntemaan muiden läänien henkilöstöä ja samalla uusia asioita toisten maiden koulujärjestelmistä”.

Päivi Lehtonen on toiminut lääninhallituksen sivistys- (ent. koulu-)osastolla tutkimussihteerinä, suunnittelijana, tp tarkastajana, va .koulutoimentarkastajana, ammattikasvatustarkastajana ja osastopäällikkönä.

Lainsäädäntöä kodifoidaan 1980-luvulla ja uudestaan 1990 luvuilla

Vuonna 1983 vahvistettiin sääntömuutos, jonka mukaan perustettiin VKV:n hallituksen avuksi työvaliokunta. Sen jäsenistä vähintään yhden jäsenen tuli kuulua suunnitteluhenkilöstöön. Ensimmäisenä työvaliokunnassa toimi suunnitteluhenkilöstöstä hallituksen jäsen suunnittelija Pentti Nuutinen Pohjois-Karjalasta. Pentti oli tässä roolissa mm. järjestelemässä sitä VKV:n Pariisin matkaa, jossa osa porukasta oli joutunut eräänä päivänä keskelle aika pelottaviakin mielenosoituksia. Siitäkin tilanteesta kuulemma selvittiin kiitos nuorten virkamiesten nopeitten kinttujen. Penan työn jatkajaksi hallitukseen valittiin vuonna 1983 Lapin läänin suunnittelija Pekka Wimmer.

Vuonna 1990 puheenjohtajuuden siirtyessä Keski-Suomesta Kymen lääninhallitukseen suunnittelija Aino Pyöriä valittiin VKV:n sihteeriksi koulutoimentarkastaja Erkki Teirilän työn jatkajaksi ja perinteisesti myös työvaliokunnan sihteeriksi. Seuraavassa Ainon itsensä kertomaa tältä ajalta:

”Taisi olla 1980-luvun viimeiset vuodet menossa ja puheenjohtajan vaalit jälleen edessä, kun meitä oli joukko suunnitteluhenkilöstön edustajia koolla. Olimme tuolloin perinteisillä lääninhallitusten kouluosastojen ja keskushallinnon yhteisessä seminaarissa Heinolassa. Me suunnittelijat ja muut ei-tarkastajia edustavat olimme kovasti halukkaita muuttamaan entisiä käytänteitä VKV:n johdossa. Vaikka kovasti asiasta keskustelimmekin, niin kukaan ei ollut valmis sillä hetkellä puheenjohtajan pestiä yrittämään. Löysimme kuitenkin mielestämme sopivan ehdokkaan Härkösen Ristosta tuolloisen Kymen lääninhallituksen koulutoimentarkastajasta. En muista lupauduinko jo silloin järjestön sihteeriksi, mutta joka tapauksessa näin sitten tapahtui, kun uusi puheenjohtaja oli valittu ja VKV:n johto siirtyi Kouvolaan. Olin VKV:n historian toinen suunnitteluhenkilöstöstä tullut sihteeri. Minun jälkeeni sihteeriksi tullut Marjaterttu Kursu jatkoi samaa uraa. Marjatertun ja minun sihteeriyksien merkkipaaluna voidaan pitää sitä, että olin VKV:n viimeinen sihteeri ja Marjaterttu VSV:n ensimmäinen sihteeri.

Koulutoimen aluehallinto oli varsinaisessa muutospyörityksessä myös tuolloin ja lääninhallinnossakin tehtiin uudistuksia 1990-luvun alussa. Lääninhallitusten organisaatiot muuttuivat ja kouluosastojen nimetkin muuttuivat kunkin läänin oman päätöksen mukaan erialaisiksi. Omatkin työtehtäväni olivat vaihtuneet jo muutaman kerran ja sihteeriaikanani vaihdoin hetkeksi aivan muunlaisiin tehtäviin lääninhallituksessa. Riston ja minun hallitustyöskentely kesti neljä vuotta. Tuona aikana muutos oli vääjäämätön myös järjestön puitteissa. Jäsenistön taustat olivat monipuolistuneet ja kouluosastojen väkeä oli silloisten tuottavuustoimenpiteiden vuoksi siirtynyt muihin tehtäviin lääninhallituksissa tai kokonaan pois. Suurin urakkamme olikin tuolloin järjestön sääntöjen uusiminen vastaamaan muuttuvia tarpeita. Sääntömuutos saatiinkin aikaan ja Valtion Kouluhallinnon Virkamiehet ry vaihtui Valtion Alueellisen Sivistyshallinnon Virkamiehet ry:ksi. Jäsenistön valinnan kriteerit väljenivät ja hallituksen jäsenmäärä puolittui. Hallituksen kokoukset olivat usein aika suuri menoerä

pienen järjestön budjetissa. Toiminta oli tuolloin ja on edelleenkin varsin lääninhallituskeskeistä, vaikka muihin työpaikkoihin siirtyneistä osa säilytti jäsenyytensä.

Sihteerinä aloin entistä enemmän hyödyntää tietotekniikan mahdollisuuksia ja kotitietokone oli kovassa käytössä kun laadin pöytäkirjoja ja rakentelin jäsenrekisteriä helpottamaan tietojen hallintaa. Välineet ja ohjelmat eivät olleet tämän päivän tasolla, mutta jollain tapaa siitä kuitenkin selvittiin. Aikaa on kulunut sen verran ja välissä ollut useampia henkilöitä sihteerin tehtäviä hoitamassa, joten tehtävä on varmasti muokkaantunut paljonkin omista ajoistani. Omaa järjestörooliaani on muokannut varmaankin enemmän pitkä luottamusmieskausi ja siihen liittyneet niin palkkausjärjestelmä- kuin lääninuudistukset vuosituhanen vaihteessa, ja taas uudistetaan”.

Erikoissuunnittelija Aino Pyöriä VKV:n muutosta edistämässä

Vuonna 1990 VKV:n jäsenistön kokonaismäärästä (143) kuului 39 prosenttia suunnitteluhenkilöstöön. Osittain suunnitteluhenkilöstön kasvun myötä myös naisten osuus kasvoi VKV:ssä merkittävästi. Naisia oli vuonna 1990 n. 50 prosenttia koko jäsenistöstä ja n. 80 prosenttia koko suunnitteluhenkilöstöstä.

Uudistuvan lainsäädännön myötä 1990-luvun vaihteessa ja alussa kouluosastojen tehtävät muuttuivat. Tällä oli oma vaikutuksensa myös osastojen virkarakenteeseen. Koulutoimentarkastajien jäädessä eläkkeelle kävi useimmiten niin, ettei uusia palkattu tilalle. Tämä oli omiaan lisäämään suunnitteluhenkilöstön kokonaisvastuuta kouluosaston tehtävissä. Toisaalta lääninkouluttajajärjestelmän lopettamisen, täydennyskoulutustehtävien vähenemisen ja PELU-rekisterin loppumisen (siirtyi Tilastokeskukselle) myötä vähenivät suunnittelijoiden ja tutkimussihteerien perinteiset tehtävät. Kirjoittajan omankin suunnittelijavakanssin kohdalla Kuopion läänissä kävi niin, että suunnittelijan toimi lakkautettiin ja se muutettiin ammattikasvatustarkastajan viraksi. Vuoteen 1995 mennessä Kuopion läänissä olikin vain kaksi tarkastajan vakanssia, molemmat ammattikasvatustarkastajien ja kaksi suunnitteluhenkilöstön vakanssia. Työt jaettiin siten, että suunnittelijasta ammattikasvatustarkastajaksi muuttuneeseen vakanssiin otettiin myös yleissivistävän koulutuksen asiat mm. koulurakentaminen ja lukiotoimi. Suunnitteluhenkilöstön toimenkuvakin muuttui hieman ”sekatyöläisen” kaltaiseksi eikä asianomaisiin vakansseihin ollut enää mitään säädettyjä kelpoisuusehtoja.

Lääninuudistus 1990-luvulla

VSV:n perustamisen myötä vuonna 1993 jäsenistöä laajennettiin edelleen. Sääntömuutoksen myötä jäseniksi voivat liittyä kaikki valtion sivistyshallinnossa toimivat viranhaltijat sekä muutkin, jotka yhdistyksen hallitus hyväksyy. Tämän myötä ainakin nuoriso- ja liikuntatoimessa olevaa suunnitteluhenkilöstöä liittyi VSV:n jäseniksi. Hallituksen jäsenmääräksi tuli kuusi ja työvaliokunta poistettiin sekä myös eri jäsenryhmien mandaatit poistuivat. VSV:n ensimmäisessä hallituksessa oli suunnitteluhenkilöstön mandaattijäsenenä suunnittelija Hannu Piipponen Pohjois-Karjalasta.

Allekirjoittanut oli myös VKV/VSV:n hallituksessa tässä muutosvaiheessa, mutta kylläkin jo ”untuvikko” ammattikasvatustarkastajana.

Vuosina 1994–99 puheenjohtajuuden ollessa Hämeenlinnassa yhdistyksen sihteerinä toimi erikoissuunnittelija Marjaterä Kursu. Näinä vuosina jäi erityisesti mieleen edesmenneen suunnittelija Helinä Eskolan aktiivinen toiminta Interskola konferensseissa yhdessä puheenjohtajan kanssa sekä muutenkin aktiivinen työ VKV/VSV:ssä muun muassa työvaliokunnassa.

1990-luvun puolivälissä koettiin kouluosastojen ”vaaranvuodet”. Ministeriön tasolla-kin oli hankkeita lakkauttaa kokonaan kouluosastot. Jopa Turkin lehdistössä oli tehty artikkeli mahdollisesta Suomen kouluosastojen alasajosta. Myös lääninhallituksissa oli menossa henkilöstön vähentämistoimia taloudellisista syistä. Ja lopulta tehtiinkin ratkaisuja ainakin Kuopion läänissä siten, että osaa toimisto-/suunnitteluhenkilöstöstä irtisanottiin tai siirrettiin muihin valtion tehtäviin. Ainakin yksi suunnittelijavakanssilla ollut joutui lähtemään kouluosastolta, tosin palaten myöhemmin uuden lääninhallituksen palvelukseen toiselle osastolle. Voisi näin jälkikäteen arvioida, että se oli melko turhaakin henkilöstön stressaamista.

Vuoden 1997 lääniuudistus aiheutti merkittäviä muutoksia kouluosastojen järjestylihin. Uusien läänien alkuaikoina suunnitteluhenkilöstö ”joutui” hoitelemaan osin tarkastajatasoisia tehtäviä suunnittelijan palkalla, mutta virkanimikkeiden muututtua sivistystoimentarkastajiksi pikkuhiljaa myös suunnittelijavakansseja muutettiin tarkastajatasoisiksi ja titteli kuvasi todellisia tehtäviä. Tämä koski opetus, kirjasto-, nuoriso- ja liikuntatoimen tehtäviä. Myös osasta osastosihteereitä tuli suunnittelijoita/tarkastajia.

Seuraavassa nuoremman virkamiehen Elisa Suutalan muisteloksia näiltä vuosilta.

”Koulutoimentarkastajasta sivistystoimentarkastajaksi

Mistä on koostunut valtion alueellisen opetushallinnon virkamiehen toimenkuva ja mitä muutoksia aika on tuonut viimeisten kymmenen vuoden kuluessa? Huomasin yllättävän paljon tapahtuneen, kun aloin muistella tätä ajanjaksoa. Tulin lääninhallitukseen määräaikaiseksi koulutoimentarkastajaksi lääniuudistuksen jälkimainingeissa vuonna 1998. Tehtäväni oli vastata yleissivistävän koulutuksen kokonaisuudesta. Ensimmäiset työtehtäväni olivat kanteluasioita ja niiden vastapainoksi opettajien täydennyskoulutuksen suunnittelua. Lääninhallituksen sivistysosasto sai opetusministeriön hallinnonalalla lääniuudistusta edeltäviä vuosia selvemmän roolin. Lääninhallitusten tehtäväksi tuli uudelleen usean vuoden tauon jälkeen opetusministeriön erillisrahoituksella järjestettävä opetushenkilöstön täydennyskoulutus. Tämä liittyi täydennyskoulutuksen tasa-arvoisen saatavuuden turvaamiseen koko maassa. Täydennyskoulutus tulikin tarpeeseen, sillä opetustoimen lainsäädäntö uudistui kokonaisuudessaan vuoden 1999 alusta lukien. Myös lääninhallitusten sivistysosastojen tehtävät oppilaiden oikeusturvan, lähinnä hallintovalitusten ja arvioinnin oikai-

suppyntöjen osalta koottiin tarkennettuna koulutusta koskeviin lakeihin ja asetuksiin. Peruspalvelujen arviointikokeiluja oli tehty jo vuodesta 1996 alkaen. Lakisääteiseksi toiminta tuli kuitenkin vasta vuonna 2000 lääninhallituslain uudistuessa. Raporteissa on nähtävissä paljon kehitystä ensimmäisiin, vaatimattomiin selvityksiin verrattuna. Mielenkiintoista on, että jo ensimmäisissä arvioinneissa tarkasteltiin muun muassa koulutuksen saavutettavuutta ja mainittiin lääninhallituksen tärkeänä tehtävänä arvioida lakiin perustuvien peruspalvelujen kehitystä läänissä. Tämä tehtävä näyttää säilyvän tulevaisuudessakin uusilla aluetoimijoilla.

Melko pian lääninhallitukseen tuloni jälkeen alettiin keskustella myös virkanimikkeiden muuttamisesta. Omasta mielestäni oli korkea aika päästä eroon painolastista, joka liittyi koulutoimentarkastajan nimikkeeseen. Tarkastustoiminta oli lakannut heti 1990-luvun taitteen jälkeen, mutta opettajiston keskuudessa eli vielä osin muistikuva tarkastajasta, jolle piti kammarin puolelle pedata pitsilakanat ja tarjota parasta kahvin kanssa. Suurimmassa osassa läänejä nimike muuttui. Vain yhdessä läänissä haluttiin kantaa huolta perinteen säilymisestä. Kertoohan koulutoimentarkastajan nimike toisaalta parhaiten siitä, millaisten asioiden parissa viranhaltija työskentelee. Kansainvälistymiseen liittyvät tehtävät alkoivat samoihin aikoihin näkyä työssä entistä enemmän. Samalla piti miettiä, painatetaanko käyntikorttiin *Administrative Officer* vai *School Inspector*.

Valtionhallinnon palkka-uudistuksesta ei ollut vielä tietoa vuosituhannen vaihteessa, ALKU-uudistuksesta puhumattakaan. Tuoretta VSV-läistä ilahduttivat vuotuiset tutustumismatkat eri ulkomaitten opetustoimeen ja muutaman kympin lehtietu. Palkkauksenkin perusteet sitten uudistettiin ja totuimme käymään vuosittaisia tulos- ja kehityskeskusteluja. Uudistus oli kohtuullisen hyvä ja sen avulla saatiin nostettua palkkatasoa esimerkiksi suhteessa kuntasektoriin. Nyt ALKU-uudistukseen valmistautuessa tulee kylläkin mieleen kysymys, maksatetaanko parantunut palkkaus meillä tuottavuustavoitteen kautta, eli teemmekö pienestä lisäpalkasta lakkautettuihin vakansseihin kuuluneet työt.

Itse olen astumassa sille pelastuslautalle, jonka kyljessä lukee AVI. Horisontti on sumun peitossa. Kukapa olisi osannut ennustaa kymmenen vuotta sitten, millaisten säiden ja kaislikkojen kautta tullaan sauvoen tähän rantaan, missä olemme. Mitä myllerryksiä edessä sitten onkin, sopivat” inspehtorille” jatkossakin ohjeeksi Napa-piirin joulupukin sanat: ”Aikuisten pitää kohdella toisiaan säällisesti, pitää huolta lasten hyvinvoinnista ja luontoa pitää suojella.”

Elisa Suutala, Lapin lääninhallitus

Tultaessa nykypäivään VSV:n maksavista jäsenistä noin 32 prosenttia kuuluu suunnitteluhenkilöstöön. Naisten osuus jäsenistöstä on lähes 73 prosenttia ja suunnitteluhenkilöstöstä 78 prosenttia. Kahden vuosikymmenen aikana on koettu suuria organisatorisia muutoksia. Kuitenkaan jäsenistön rakenteessa verrattuna vuoteen 1990 ei loppujen lopuksi ole kovin suuria muutoksia tapahtunut. Merkittävintä on naisten

osuuden kasvu koko jäsenmäärästä. Huomionarvoista myös on, että moni suunnittelijan titteli on muuttunut erikoissuunnittelijaksi ja että tutkimussihteerin vakansseja ei enää ole. Uusien läänien aikana monen suunnittelijan titteli on muuttunut erinäisin toimenpitein joko ylitarkastajaksi tai sivistystoimentarkastajaksi. Näillä mainituilla seikoilla nyt on ollut merkitystä mm. jäsenistön palkkakehitykseen.

Vuosien 2000–2005 aikana oli yhdistyksen puheenjohtajuus/sihteeritys jälleen pelkästään tarkastajien hallussa; uusi nimi Esko Lukkarinen puheenjohtajana, sihteereinä vuoroillaan Pauli Rautama ja Päivi Jokitalo.

Martin Gripenbergin siirtyessä puheenjohtajaksi, sihteeriksi valittiin jälleen henkilö tarkastajakunnan ulkopuolelta; osastosihteeriksi Sirkka Puttonen. Puheenjohtajan paikkaa ei toistaiseksi ole suunnitteluhenkilöstön jäsenille langennut. Mutta aika näyttää. Avoin kysymys on myös hallinnon kehittäminen, jota valmistellaan nyt meneillään olevassa ALKU- hankkeessa.

6.3 Ammatillinen koulutus ja aikuiskoulutus

Tehtävämuutosten isot linjat

Opetushallinnon aluetason tehtävät ovat painottuneet hyvin pitkälle suurten koulunuudistusten mukaisesti. Ensin 1970-luvulla toteutettiin peruskoulu-uudistus, sen jälkeen 1980-luvun keskiasteen koulunuudistus ja 1990-luvun ammattikorkeakoulu-uudistus. 1990-luvun loppupuoliskolla ja 2000-luvulla painopiste on ollut ammatillisen aikuiskoulutuksen kehittämisessä.¹

Ammatillisen koulutuksen aluetason hallintotehtäville on ollut näihin päiviin asti luonteenomaista niiden jatkuva muuttuminen – samoin kuin asian laita on ollut itse ammatillisessa koulutuksessa ja sen järjestämisessäkin. Pitkäaikaisena trendinä on kuitenkin ollut oppilaitosten toimintaa koskevan säätelyn ja päätöksenteon siirtyminen yhä enemmän koulutuksenjärjestäjän ja oppilaitosten tasolle. Toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa toiminnan rahoituksen ja sisällöllisen ohjauksen osalta on vähitellen siirrytty kaksipuoliseen malliin. Keskushallinnon tehtäviksi ovat jääneet rahoituksen ja tutkintojen perusteiden sekä koulutustehtävien määrittäminen. Sen sijaan koulutusohjelmia ja niiden sisäänottoja sekä oppilaitoskohtaisia opetussuunnitelmia koskeva päätöksenteko on koulutuksen järjestäjillä itsellään. Ammattikorkeakoulujen määrällinen ja muu säätely on opetusministeriön ohjauksessa, mutta toisaalta niitäkin koskeva lainsäädäntö on kehittynyt kohti vahvempaa autonomiaa.

Lääninhallitusten sivistysosastoilla ammatillisen koulutuksen hallinnollisista säätely- ja ohjaustehtävistä on siirrytty informaatio-ohjaus- ja kehittämisrahoitustehtäviin. Sivistysosastojen tehtäviksi on kiteytynyt erilaisten määräaikaisten kehittämisohjelmien ohjaus ja toimeenpano. Näistä esimerkkeinä voidaan mainita ”Aikuisten koulu-

tustason kohottamisohjelma - NOSTE (2003–2009) tai ”Aikuiskoulutuksen alueelliset toimenpideohjelmat” (2004–2005). Erittäin merkittävä ja kaikkia koulutusasteita koskeva koulutuksen kehittämisväline ovat olleet EU:n rakennerahastohankkeet, joiden rahoitusta ja ohjausta sivistysosastot ovat hoitaneet vuodesta 2000 alkaen. Erityisen tärkeitä EU-hankkeet ovat olleet ammatillisen koulutuksen kehittämiseksi.

Vaikka ammatillisen koulutuksen tehtävät ovat muuttuneet tiheään tahtiin, koko sivistysosastojen historian ajan on kuitenkin ollut tehtäviä, jotka ovat jossakin muodossa säilyneet. Näitä ovat koulutustarpeiden ennakointi, koulutustarjonnan ja kysynnän seuranta, oppilaitosten ylläpitojärjestelmän kehittymisen seuranta, oikeusturva-asiat sekä ammatillisen koulutuksen yleinen kehittäminen.

Ammatillinen koulutus kouluosaston perustehtäviin

Ammatillinen koulutus tuli kouluosastojen tehtäväkuvaan keskiasteen koulunuudistuksen ja yhteishakujärjestelmän perustamisen myötä. Keskiasteen uudistus toteutettiin maassamme vuosina 1978–1988. Taustalla olivat ns. Itälän komitea eli vuoden 1971 koulutuskomitea sekä opetusministeriön 1974 asettama ns. Solalan kokeilutoimikunta. Vaikka viimeksi mainitun toimikunnan tehtävä oli valtakunnallinen, oli varsinaisena kokeilualueena Pohjois-Karjala ja Kainuu. Uudistus oli laajamittainen projekti, jonka avulla toteutui koko ammattikasvatuksen kentän uudelleen organisointi. Laki keskiasteen koulutuksen kehittämisestä käynnisti koulunuudistuksen.² Keskeisenä tavoitteena oli ammatillisen koulutuksen laadullinen uudistaminen vastaamaan työelämässä eri alojen ja niiden kehittämisen edellyttämän ammattitaidon saavuttamisen, ylläpitämisen ja laaja-alaisuuden vaatimuksia. Keskeisiä tavoitteita oli poistaa ”umpiperät” ja antaa koko ikäluokalle ammatillinen koulutus. Uudistuksessa korostuivat myös yleissivistävät ainekset ammattikoulutuksessa.³

Uudistuksen toimeenpanon pohjana oli keskiasteen koulutuksen kehittämisestä vuonna 1978 annettu laki, kehittämisohjelmasta annettu asetus, opetusministeriön hyväksymä keskiasteen koulunuudistuksen toimeenpanosuunnitelma ja valtioneuvoston kolmivuotiskausiksi hyväksymät kehittämisohjelmat.⁴ Uudistuksen eteneminen oppilaitostasolla tavoitteiden mukaisesti edellytti toimeenpanon alueellista suunnittelua ja koordinoitua. Kouluosastojen rooliksi tuli tukea uudistuksen toimeenpanoa valmistelemalla ohjaavia asiakirjoja erityisesti koulutuspaikkojen määrällisen mitoituksen osalta. Samoin osastot järjestivät ohjaavaa täydennyskoulutusta ammatillisten oppilaitosten johdolle ja opettajille. Myös koulutuksen laadullinen kehittäminen oli tärkeällä sijalla kehittämisohjelmia laadittaessa. Näitä tehtäviä varten kouluosastoille perustettiin ammattikasvatustarkastajien ja suunnittelijoiden virkoja (suunnitteluhenkilöstön määrästä ja tehtävistä on kerrottu edellä Pentti Nikkisen kirjoittamassa luvussa 6.2).

Uudistuksen toimeenpanon myötä vakiintui hallintorakenne, joka oli moniportainen mutta toisaalta varsin demokraattinen. Kaikkien ohjaavien asiakirjojen valmistelu eteni lähtien oppilaitosten esityksistä – toki opetusministeriön, keskusvirastojen ja lääninhallituksen tarkan ohjeistuksen viitoittamana. Oppilaitosten esitykset puoles-

taan koottiin kouluosastoilla läänikohtaisiksi ohjelmiksi. Näiden pohjalta ammattikasvatushallitus ja kouluhallitus kokosivat valtakunnallisen ohjelma-asiakirjan, joka eteni opetusministeriön esittelystä valtioneuvoston päätökseksi. Ohjelmien toimeenpano puolestaan eteni samassa järjestyksessä, mutta toiseen suuntaan ja kaikki portaavat läpi käyden. Kouluosastojen merkittävä tehtävä tässä ketjussa oli tehdä vuosittain päätökset oppilaitoksittain ja opintolinjoittain uusien opiskelijoiden määrästä. Tähän tehtävään liittyi olennaisesti oppilashaun ja valintojen ohjaus eli yhteishakutehtävien hoitaminen sekä ammatillisen koulutuksen että lukiokoulutuksen osalta.

Koulutuksen määrällinen säätely olikin aina vuoteen 1997 asti ammatillisen koulutuksen perustehtävä, johon kaikki muut ammatillisen koulutuksen asiat liittyivät. Näistä esimerkkinä voidaan mainita niin sanottu väliaikaisen koulutuksen järjestelmä.⁵ Väliaikainen koulutus oli ammatillisen koulutuksen järjestämiseen ja rahoittamiseen liittyvä alueellinen joustoelementti, jollaista tarvittaisiin tänäkin päivänä. Järjestelmä käynnistettiin aikanaan ammattikasvatushallituksen toimesta ja tehtävä siirrettiin myöhemmin kouluosastojen tehtäväksi. Samaan kategoriaan voidaan lukea jatkolinjakoulutuksen lupajärjestelmä ja alle 400 tuntia kestävän täydennyskoulutuksen rahoitus. Nämä kaikki olivat sivistysosastojen tehtävinä vain muutamia vuosia.

Keskiasteen koulunuudistuksen toimeenpanon myötä kouluosastojen henkilöstömäärää lisättiin selvästi, mikä näkyi erityisesti suunnittelijatyövoiman osuuden kasvuna. Työtä ohjasivat ammattikasvatustarkastajat, jotka oli rekrytoitu pääsääntöisesti kokeneista ja ansioituneista ammatillisten oppilaitosten rehtoreista ja opettajista.

Ammattikorkeakoulujärjestelmä perustetaan

Aivan 1980-luvun lopulla käynnistyi keskustelu ammatillisen koulutuksen uudistamisen välttämättömyydestä. Painava puheenvuoro oli OECD:n tekemä maatutkinta esityksineen ammattikorkeakoulujärjestelmästä ja nuorisokoulusta. Opetusministeriö julkaisi uuden vision, joka sisälsi myös mainitun ammattikorkeakouluidean. Opistoasteen koulutuksesta lähdettiin rakentamaan ammattikorkeakoulujärjestelmää kokeilujen kautta. Samoihin aikoihin heräsi vaatimus tehokkaammasta oppilaitosten ylläpitojärjestelmästä ja ryhdyttiin rakentamaan isompia yksiköitä niin ylläpitäjä- kuin oppilaitostasollakin. Opetusministeriö käynnisti ammatillisten oppilaitosten verkoston rationalisoinnin vuonna 1988, ja käytännössä toimenpiteisiin ryhdyttiin eduskunnan päätöksen mukaisesti vuosien 1991 ja 1992 tulo- ja menoarvioiden yhteydessä. Taustalla olivat Opetushallituksen laatimat ns. rationalisointilistat, joilla monia oppilaitoksia pyrittiin joko lakkauttamaan kokonaan tai yhdistämään.⁶ Listat saivat kuitenkin vastaansa ankaran kritiikin paitsi toimenpiteiden kohteena olevilta oppilaitoksilta ja niiden ylläpitäjiltä, myös silloisilta kouluosastoilta. Kritiikillä oli mahdollisesti oma vaikutuksensa kouluosastojen ja keskusvirastojen välien etäännyttämiseen Vilho Hirven kaudella. Esitetyistä hankkeista vain harvat toteutuivat. Huomattavasti suurempi vaikutus ylläpitojärjestelmän koontiin toisella asteella tuli olemaan ammattikorkeakoulujärjestelmän rakentamisella.

Ylläpitojärjestelmä kehittyi toivotun suuntaisesti 90-luvun ajan, mutta aivan liian hitaasti siihen nähden mitä odotuksia kehitykselle vuosikymmenen alussa ladattiin. Innokkaimmat uudistajat puhuivat (jo tuolloin) maakunnallisista koulutuksen järjestäjistä ts. että koko maassa olisi vain 20 oppilaitoksen ylläpitäjää. Tavoitteesta ollaan edelleen kovin kaukana. Ylläpitojärjestelmän kokoaminen lienee koulutuksen kehittämistavoitteissa vielä 2010-luvullakin.

Edellä kuvattu 1990-luvun tavoiteasettelu ylläpitojärjestelmään ja amk-järjestelmään liittyen käynnisti kuitenkin muutosten valmistelun lainsäädännössä ja koulutuksen hallinnossa. Kouluosastojen toimenkuvassa se näkyi hallinnollisten tehtävien vähentymisenä.

VSV:n tervehdyksen sivistystoimentarkastaja Pekka Saaren läksiäisissä Vaasan kaupungintalon Peilisalissa esittävät kollegat Marianne West-Ståhl ja Pauli Rautama.

Ammatillisen koulutuksen määrällinen säätely puretaan

Hallinnollisen ohjauksen ja säätelyn keveneminen kiteytyi hallituksen esitykseksi ammatillisista oppilaitoksista annetun lain muuttamisesta.⁷ Kouluosastojen kannalta keskeinen muutos oli, että lääninhallitusten tehtävät ammatillisen koulutuksen määrälliseen säätelyyn liittyen lopetettiin tai toisin sanoen: tehtävät jaettiin toisaalta opetusministeriölle ja toisaalta koulutuksen järjestäjille itselleen.

Vuonna 1996 annetussa esityksessä ehdotettiin uudistettavaksi ammatillisista oppilaitoksista annettuun lakiin sisältyvät oppilaitosten ylläpitämislupia ja koulutustehtäviä sekä ammatillisen koulutuksen mitoittamista koskevat säännökset. Uudistuksen tarkoituksena oli lisätä ammatillisten oppilaitosten ylläpitäjien päätösvaltaa koulutuksen järjestämisessä sekä selkeyttää ja yksinkertaistaa hallintoa ja päätöksentekoa. Esitys merkitsi siirtymistä kaksiportaiseen hallintoon, jossa ylläpitämisluvasta sekä koulutustehtävästä ja siihen sisältyvistä ylläpitäjäkohtaisista koulutuksen mitoittamisen perusteista päättäisi valtioneuvosto ja asianomainen ministeriö. Muista asioista päättäisi oppilaitoksen ylläpitäjä sille asetetun koulutustehtävän rajoissa. Opetushallituksella ja lääninhallituksilla ei ollut enää hallinnollista päätösvaltaa oppilaitoksen koulutustehtävää ja koulutuksen mitoittamista koskevissa asioissa. Laki tuli voimaan 1 päivänä elokuuta 1997.

Edellä kuvattu lakimuutos oli monien mielestä sivistysosastojen lopun alku – siinä kiteytyi tulevienkin uudistusten ja tehtävämuutosten perussuunta. Itse lakimuutoksesta kirjelmöitiin pitkään ja monisanaisesti, mutta turhaan. Laki meni helposti läpi ja ehkä erityisesti siksi, että osa kouluosastojen omista joukoista vaihtoi puolta erään kouluosaston päällikön johdolla, nimiä nyt kuitenkin mainitsematta.

Aikuiskoulutus koulutusjärjestelmän kehittämisen painopisteeksi

Aikuiskasvatuksella on maassamme pitkät perinteet ja omana tieteenalanaankin se on ollut jo 40-luvulta lähtien.⁸ Vielä 80-luvulle tultaessa sen katsottiin käsitteellisesti tarkoittavan vain vapaata sivistystyötä so. kansanopistoja, opintokerhoja sekä kansalais- ja työväenopistoja. Ammatillisesta aikuiskoulutuksesta alettiin järjestelmätasolla (rahoituksen, hallinnon ja ohjauksen yhteydessä) puhua vakavammin vasta 80-luvun loppupuoliskolla. Rahoituksen painopisteenä se alkoi näkyä 90-luvun alussa.

Läninhallitusten ja sen henkilöstön kannalta merkittävä etappi oli aikuisten ammatillisen lisäkoulutuksen rahoitusjärjestelmän (ns. hankintajärjestelmä) luominen 1997. Järjestelmä rakennettiin ammatillisia oppilaitoksia, ammattikorkeakouluja ja yliopistoja varten perustutkintojen jälkeisen jatko- ja täydennyskoulutuksen rahoittamiseksi. Hankintajärjestelmän keskeinen tavoite oli myös tukea ammatitutkintojärjestelmän luomista ja etenemistä maassamme. Järjestelmä koettiin toimivaksi ja joustavaksi niin työelämän, rahoittajien kuin oppilaitostenkin puolelta.

Henkilöstön kannalta hankintajärjestelmän perustaminen ja ylläpitäminen oli motivoivaa ja mielenkiintoista. Se rakennettiin tiiviissä yhteistyössä opetusministeriön aikuiskoulutusyksikön kanssa. Esimerkillistä tukea keskushallinnosta sivistysosastot

saivat mm. pitkäkestoisen koulutusprojektin muodossa, jossa henkilöstö perehdytettiin koulutuksen taloushallintoon, koulutussuunnitteluun, kilpailulainsäädäntöön jne.

Varsin nopeasti – kun uusi hankintajärjestelmä oli vasta pääsemässä käyntiin – syntyi kuitenkin kilpailutilanne työministeriön hallinnonalan työvoimapoliittisen koulutuksen järjestelmän kanssa. Lääninhallitusten ja TE-keskusten rahoitusjärjestelmät koettiin päällekkäisiksi, vaikka näin ei tosiasiallisesti ollut. Omaehtoisen lisäkoulutuksen rahoituksen lainsäädäntö muutettiin vuodesta 2001 lukien niin, että rahoitus muutettiin toisen asteen lisäkoulutuksen osalta laskennalliseksi ja tehtävä siirrettiin opetusministeriöön. Korkea-asteen lisäkoulutuksen rahoitus säilyi lääninhallitusten tehtävänä, mutta vain kahden vuoden ajan, jonka jälkeen määrärahat siirrettiin valti-onosuuksiin.

Samaan aikaan kun edellä kuvattu omaehtoisen koulutuksen hankintajärjestelmä toteutettiin, opetusministeriö oli delegoimassa lääninhallituksille hallinnonalaansa rakennerahastoasioita. Muutos oli erittäin merkittävä sivistysosastojen henkilöstön kannalta, eikä pelkästään positiivisessa mielessä. Rakennerahastoasioiden hallinnointiin tarvittavan henkilöstön mitoitus tapahtui lääninhallitusten näkökulmasta sen oletuksen varassa, että lisäkoulutuksen hankintajärjestelmä loppuu ja sen tarvitsema henkilöstö siirtyy rakennerahastotehtäviin. Kun sitten näin ei käynytkaan (vaan hankintahenkilöstö jatkoi korkea-asteen lisäkoulutuksen rahoitustehtävissä), syntyi huomattava vaje rakennerahastotehtävien resursseihin. Tilanne jatkui vuosia erittäin vaikeana ja erityisesti siksi, että rakennerahastohankkeiden rahoitus ja ohjaus olivat sivistysosastoille käytännössä aivan uusia tehtäviä, joihin rekrytoitiin pääasiassa uusia työntekijöitä. Henkilöstövajetta pyrittiin korjaamaan tehtävämuutosten ja eläköitymisten myötä, mutta muutos tapahtui työmäärän kasvuun nähden aivan liian hitaasti ja aiheutti henkilöstölle huomattavan ylityöpaineen. Resursointi saatiin siedettävään tasoon itse asiassa vasta meneillään olevan ohjelmakauden 2007–2013 alussa.

Rakennerahastohankkeet koulutuksen kehittämisen välineinä

Rakennerahasto-ohjelmien toimeenpano opetusministeriön hallinnonalalla siirrettiin sivistysosastojen tehtäväksi vuoden 2000 alusta. Muutos oli erittäin merkittävä niin koulutuksen ja kulttuurin kuin alueiden kehittämisenkin kannalta. Tätä kuvaa se, että ohjelmakauden 2000–2006 aikana opetusministeriön hallinnonalalla käynnistettiin yhteensä 3 515 koulutuksen ja kulttuurin kehittämishanketta. Niiden yhteenlaskettu rahoitus oli kaikkiaan 925 M€ (lääninhallitusten ja Opetushallituksen rahoitus yhteensä).⁹

Rakennerahastohankkeet ovat olleet Euroopan unioniin liittymisestä alkaen rahoitussellisesti ja toiminnallisesti merkittävin koulutuksen kehittämisen väline. Puhtaasti kansalliset kehittämisvarat ovat olleet niihin suhteutettuna marginaalisia.

Rakennerahastotehtävien tulo sivistysosastoille kasvatti henkilöstön määrää. Koulutus- ja työkokemustaltaan hyvin heterogeeninen koulutuksen ja kulttuurin kehittä-

täjäjoukko myös nuorensi henkilöstön keski-ikää, mikä oli hyvinkin toivottu muutos niin sivistysosastoilla kuin lääninhallituksissa yleensäkin.

Lopuksi

Sivistysosastojen tehtävärakennetta ja henkilöstömäärän kehitystä tarkasteltaessa 1970-luvulta alkaen voidaan todeta, että koulu-/sivistysosastojen toiminnan ja tehtävien painopiste on siirtynyt ajan myötä peruskoulu- ja lukioasioista ammatilliseen koulutukseen ja aikuiskoulutukseen. Esimerkiksi Länsi-Suomen läänissä sivistysosaston käytössä olevista henkilöresursseista (henkilötyövuosista) noin 45 % on kohdistettu ammatillisen koulutuksen tehtäviin (ml. rakennerahastotehtävät) kun yleissivistävän koulutuksen osuus on noin 25 %. VSV:n jäsenistön rakenteessa tämä muutos näkyy niin, että kun vuonna 1988 ammatillisen koulutuksen tehtävissä työskenteli noin 15 % yhdistyksen jäsenistä, niin vastaava osuus tällä hetkellä on noin 30 %.

VSV:n toiminta on koko historiansa ajan painottunut yleissivistävän koulutuksen asioihin. Tämä näkyy myös hallituksen jäsenistön ja toimihenkilöiden koulutus- ja työkokemustaustaa selvitellessä. Ammatillisen koulutuksen edustajia tässä ryhmässä on ollut suhteellisen vähän. Yksi nimi on kuitenkin syytä erikseen mainita: 1970-luvun lopusta alkaen ammatillisen koulutuksen kehittämistehtävissä toiminut Tapio Toivonen, joka toimi pitkään yhdistyksen hallituksessa sekä yhdistyksen varapuheenjohtajana.

Lähteet:

1. Harri Skog 2007. Neljäs kansallinen ikääntymisen foorumi, luento/diasarja 6.11.2007
2. Laki keskiasteen koulutuksen kehittämisestä (L 474/1978)
3. Seppo Helakorpi 2008. Koulu 1970-luvulla (openetti.aokk.hamk.fi)
4. Opetusministeriö, kouluosasto 1985. Valtioneuvoston keskiasteen koulutuksen kehittämisohjelma vuosille 1986–88
5. Laki ammatillisista oppilaitoksista (L 487/87)
6. Valtiopäiväasiakirjat (asiakirja KK 70/1992 vp)
7. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ammatillisista oppilaitoksista annetun lain muuttamisesta (HE 62/1996)
8. Jukka Tuomisto 2008. Suomalaisen aikuiskasvatustieteen perustanlaskijat Zachris Castrén, Urpo Harva, ja Aulis Alanen. Kasvatus 1/1998
9. Merja Niemi 2008. Itä-Suomen ESR-päivät, opetusministeriön puheenvuoro (<http://rakennerahastot.itasuomi.fi/alueportaali/www/fi/liitetiedostot/MNiemi.ppt#270,2,ESR> opetusministeriön hallinnonalalla)

6.4 Nuorisotoimi

Vuoden 1975 annetussa nuorisotyölaissa ja –asetuksessa samalta vuodelta säädettiin kaikkiin lääneihin perustettavaksi läänin nuorisolautakunta, joka toimii lääninhallituksen yhteydessä. Keski-Suomen lääninhallitukseen palkattiin 1.3.1975 alkaen läänin nuorisolautakunnan päätoiminen sihteeri opetusministeriön (asian oltua valtiova-

rainministeriön raha-asiaa käsittelevässä päätöksessä. Päätöksen on esitellyt Kerstin Ekman ministeri Marjatta Väänänselle. Osassa lääneissä esim. Kymen lääni oli ollut jo päätoimiset nuorisosihteerit ”koemielessä”.

Asetus läänin nuorisolautakunnasta (1104/87) määrittelee 11§:ssä esittelijästä seuraavaa: ”Läänin nuorisolautakunnalla on nuorisopolitiikkaan ja julkiseen hallintoon perehtynyt päätoiminen esittelijä. Esittelijän kelpoisuusehdoista on voimassa, mitä nuorisotyöasetuksen 3§:n 1 momentin 3 kohdassa on säädetty kunnan nuorisotoimenjohtajan kelpoisuusehdoista. Esittelijä, jonka lääninhallitus ottaa, on lääninhallituksen virkamies. Lautakunnan toimistotehtävät hoidetaan lääninhallituksessa.” Tämän lisäksi lääninhallituksissa oli nuorisopuolella sivutoimisia rakennustarkastajia. Asetuksen 12§:n mukaan ”Lääninhallituksessa olevan sivutoimisen rakennustarkastajan tehtäviin kuuluu kuntien nuorisotilojen suunnittelun ja rakentamisen tekninen tarkastaminen ja ohjaus. Lääninhallitus nimittää rakennustarkastajan, joka on lääninhallituksen virkamies. Kelpoisuusehtona rakennustarkastajan virkaan vaaditaan teknillisessä oppilaitoksessa taikka vastaavassa aikaisemmassa oppilaitoksessa suoritettu rakennusalan tutkinto.”

Esittelijän toimenkuvaan kuului alkuaikoina asetuksessa (16/75) säädettyjen tehtävien valmistelu ja toimeenpano sekä muut opetusministeriön ja lääninhallituksen määräämät tehtävät. Toimenkuvaan kuuluivat esim. kuntien valtionosuusselvitykset, nuorisotilasunnitelmat, koulutus sekä kuntien ja nuorisopiirijärjestöjen kansainvälisen toiminnan edistäminen. Myöhemmin (enimmäkseen 1990-luvulla) opetusministeriöstä on siirtynyt lääninhallituksille erilaisten valtionavustusten myöntäminen sen sijaan, että lääninhallitus antoi aiemmin ”vain” oman lausuntonsa päätöksentekoprosessissa.

Keski-Suomen läänin nuorisolautakunnan sihteerin nimike muutettiin tilapäisen esittelijän viraksi 1.1.1988 ja palkkaus nousi palkkaluokkaan A 20 (aiemmin A 19, V 26 ja V 24). Vuoden 1989 alusta palkka nostettiin luokkaan A 21. Tilapäisen esittelijän virkasuhde päättyi 1.3.1994 alkaen työntekijän sanouduttua irti eläkkeelle siirtymisen johdosta. Tällöin nuorisotoimen tehtävät yhdistettiin liikuntatoimentarkastajan tehtäviin. Tehtävien yhdistämisellä jatkettiin vuoteen 1998, jolloin 1.7.1998 tehtävät jälleen erotettiin omiksi sektoreikseen. 1.7.1998–28.2.1999 nuorisotoimessa käytettiin esittelijä-nimikettä ja 1.3.1999 nimike muutettiin sivistystoimentarkastajaksi. Silloisen aluehallintouudistuksen myötä, 1997 siirryttiin suurlääneihin ja myös läänin liikuntatoimi, nuorisotoimi ja taidetoimikunnat siirtyivät sivistysosastojen yhteyteen, virkanimikkeet yhdenmukaistettiin ja kaikkien sivistysosastojen esittelijöiden virkanimikkeeksi tuli sivistystoimentarkastaja.

Viimeisimmän nuorisolain (27.1.2006/72) 2. luku ja 3§ Kehittäminen ja yhteistyö määrittelee lääninhallitusten ja opetusministeriön työnjaon ja roolin seuraavasti: ”Opetusministeriöllä on vastuu nuorisotyön ja -politiikan yleisestä kehittämisestä. Lääninhallitukset toimivat nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevissa asioissa valtion aluehallintoviranomaisina. Opetusministeriö hyväksyy läänin nuorisotoimen tulostavoitteet yhdessä lääninhallituksen kanssa. Opetusministeriöllä on valtakunnan ta-

solla ja lääninhallituksilla aluetasolla vastuu nuorisopolitiikan yhteensovittamisesta.” Tämä henki ja yhteistyö on myös toteutunut viime vuosina loistavasti.

Aluehallinnon uudistuksen myötä oli myös luontevaa, että sivistystoimentarkastajat siirtyivät VSV:n jäseniksi. Aiemmin esittelijät olivat kuuluneet sattumanvaraisesti eri edunvalvojien piiriin. Yhteisestä ”rintamasta” huolimatta kulttuuripoliittisen puolen viranhaltijat eivät menestyneet kovinkaan hyvin palkkaussasioissa. Nuorisopuolta edustavien sivistystoimentarkastajien todettiin useaan otteeseen ja usealta taholta tul-leisiin kannanottoihin olevan palkkakuopassa, mutta kuoppakorotuksia ei ollut mah-dollista toteuttaa. Palkkaluokkien erotus oli 2–4 palkkaluokkaa muita huonompi eikä tilanne ole vieläkään korjautunut. Ongelmallista on myös se, että eri lääneissä samaa työtä tekevä nuorisopuolen sivistystoimentarkastaja saa esim. Lapissa tai Itä-Suo-messa parempaa palkkaa, puhumattakaan vertailusta koulupuolen sivistystoimentar-kastajiin. Uuden palkkausjärjestelmän rakentamisen yhteydessä ilmeisesti vain toiset läänit ovat pitäneet paremmin omiensa puolta, kuin meillä isoissa lääneissä eli Länsi-Suomessa ja Etelä-Suomessa.

6.5 Liikuntatoimi

Läänien urheilulautakuntiin palkattiin päätoimiset sihteerit, aluksi tilapäisinä, vuo-den 1981 alusta. Asetus läänin liikuntalautakunnista vuodelta 1976 sekä Veikkauksen tuotto mahdollistivat toimien perustamisen. (Samoin kaikkien läänien nuorisolauta-kunnat saivat päätoimiset sihteerit. Osassa lääneistä oli jo ollut ”koe”-mielessä pää-toimiset nuorisosihteerit muutamaa vuotta aikaisemmin.)

Asetus läänin liikuntalautakunnasta (huom. nimen muutos) 611/1987 säättää: ”Lää-ninhallituksen virkamiehiä liikuntatoimen alalla ovat liikuntatoimentarkastaja ja si-vutoiminen rakennustarkastaja, jotka lääninhallitus ottaa.” Läänin liikuntalautakunta oli valtionapuviranomainen vuoden 1988 alusta päättäessään ns. pienten liikunta-paikkojen valtionavustukset.

Vuoden 1987 loppuun asti sihteerin palkka sisältyi läänin urheilulautakunnan toimin-tamäärärahaan, joka tuli suoraan opetusministeriöltä. Tällöin palkkauksesta sovittiin määrärahaneeuvotteluissa.

Vuoden 1989 alusta virkojen vakinaistamisen myötä palkkaus siirrettiin lääninhal-lituksen hoidettavaksi. Nimikkeeksi tuli liikuntatoimentarkastaja lääninhallituksen perinteen mukaisesti. Virkojen vakinaistamisen yhteydessä saivat liikuntatoimentar-kastajat taisteltua palkkauksemme entisen A ja B luokkien yhdistämisen jälkeisen suuren kuopan yli palkkaluokkaan A22. Virkamiehet käyttivät suorat yhteytensä val-tioneuvoston jäseniin. Sisäasiainministeriö/lääninhallitukset olivat esittäneet alemmaa palkkaluokkaa.

Liikuntatoimentarkastajat liittyivät Akavan Erityisalojen Keskusliiton ”keräilyliit-toon” Hallinnon toimihenkilöliittoon (HTL) vuoden 1987 alusta. Heidän edustajan-

sa oli aktiivisesti mukana HTL:n hallituksessa 1988–1994 ja AEK:n hallituksessa 1991–1994 valtion sektorin edustajana.

Vuoden 1997 syyskuun alusta valtion aluehallinnon uudistuksen yhteydessä läänin liikuntatoimi, nuorisotoimi ja taidetoimikunta siirtyivät lääninhallituksen sivistysosaston yhteyteen. Liikuntatoimen yhteys muuhun opetusministeriön alaiseen aluehallintoon on luonnollista.

Aluehallinnon uudistuksen myötä oli luonnollista, että liikuntatoimentarkastajat siirtyivät VSV:n jäseniksi vuoden 1998 alusta lukien. Osassa läänejä virkanimikkeiden yhdentäminen johti eri sivistysosaston toimialojen esittelijöiden virkanimikkeeksi sivistystoimentarkastaja.

Palkkausjärjestelmän muutoksessa 2000-luvun alussa liikuntatoimi ei viranhaltijoiden mukaan selviytynyt riittävän hyvin, ammattikunnan jäsenet jäivät ”jalkoihin”. Järjestelmän eläessä liikuntatoimi ei menestynyt mm. osaston lisääntyvien tehtävien takia. Vaikutti siltä, että uuden palkkausjärjestelmän alussa moni asia oli sattumanvaraista eikä ilmeisiä kohtuuttomuuksia saatu myöhemmin oikaistuksi. Vaativuusluokkien ym. yhdenmukaiset tulkinnat eri lääneissä ja eri toimijoiden kesken olivat vaikeat ellei mahdottomat tehdä. Tämä oli tilanne erityisesti kolmessa ns. suurläänissä. Tämän epäkohdan oikaisuun eivät liikuntatoimen substanssiosaajien voimat riittäneet. Tähän varmaan vaikutti osaltaan lääninhallitusten suuri koko ja toimipaikkojen runsaus lähinnä kahden läänin osalta.

Lääninhallinnon uudistus johti voimistuneeseen ristiinohjaukseen tai paremmin sanottuna kaksoisohjaukseen. Resurssit tulivat sisäisainministeriöstä ja substanssiohjaus opetusministeriöstä. Tämä epäkohta vaikutti toki muidenkin alojen työskentelyyn. Läänien annettiin organisoitua eri tavoin, mikä aiheutti ajoittain runsastakin keskustelua asiakaskunnassa.

7. KOULUJÄRJESTELMÄN UUDISTAMISEEN KOULUTOIMEN ALUEHALLINNON REMONTIN KAUTTA

7.1 Oppivelvollisuuskoulu saatettava kaiken jatkuvan opiskelun pohjaksi

Tarkastajayhdistyksen johtokunta antoi lausuntonsa 8.11.1956 samana vuonna asetetun Kouluohjelmakomitean pyynnöstä koulujärjestelmän uudistusasiassa. Lausunto pohjautui johtokunnan sihteerin Herman Lehdon valmisteluun. Aiheesta oli eri yhteyksissä vaihdettu mielipiteitä, joten yhteyden ottamista jäsenistöön ei katsottu tässä vaiheessa enää välttämättömäksi. Lausuntoa annettaessa oli eduskunnan käsittelyssä uusi kansakoululaki, jolla pyrittiin lieventämään rinnakkaiskoulujärjestelmän alueellisia ja sosiaalisia epäkohtia lisäämällä maaseudulla asuvien nuorten varsinaisen kansakoulun jälkeistä jatkokoulutusaikaa. Hallituksen lakiesityksen mukaan kuusivuotisen varsinaisen kansakoulun jatkoksi oli tarkoitus perustaa kaksi- tai kolmivuotinen kansalaiskoulu, kuten seuraavana vuonna annetussa kansakoululaissa tultiin säättämään.

Yhdistyksen antamassa lausunnossa pidettiin kiireellisimpänä tehtävänä oppivelvollisuuskoulun soveltamista kaiken jatkuvan opiskelun pohjakouluksi. Oppivelvollisuuskoulun tulisi lausunnon mukaan tarjota kullekin oppilaalle riittävät edellytykset niin tietopuolisten kuin ammatillistenkin opintojen jatkamiseen kunkin nuoren kykyjen ja harrastusten mukaan.

Oppivelvollisuuskoulu olisi muodostettava kuusiluokkaisesta kansakoulusta ja siihen pohjautuvasta kolmiluokkaisesta keskikoulusta tai kaksivuotisesta ammatillisluonteisesta kansalaiskoulusta.

Ammatillisten koulujen opiskelulinjat olisi kehitettävä kansalaiskoulusta aina korkeakouluopintoihin johtaviksi. Lukioon siirryttäessä olisi sinne pyrkivien suoritettava kouluhallituksen valvonnan alainen kypsyystutkinto.

Opiskelijain siirtymistä tietopuolisesta opiskelusta ammatillisiin opintoihin ja päinvastoin tulisi helpottaa opiovien erikoiskurssien avulla.

Jotta kansakoulusta voisi tulla koko koulujärjestelmälle täydellinen pohjakoulu, olisi tarpeen tarkistaa sen opetusohjelmia ja harkita lisäksi linjakokoisuutta neljännen lukuvuoden jälkeen. Ainakin siihen pystyville ja halukkaille oppilaille tulisi käynnistää viidennellä luokalla alkava vieraan kielen opetus, mikä voitaisiin asettaa pääsyvaatimukseksi keskikouluun aikoville. Vieraan kielen opinnot hyödyttäisivät samoin ammatillisiin jatko-opintoihin suuntautuvia nuoria. Tällainen erikoisopetus olisi

mahdollista järjestää vain suuremmissa kansakouluissa ja varsinkin jo 1950-luvulta alkaen yleistyneissä ns. keskuskouluissa, joihin pieneten koulujen pystyvät ja halukkaat oppilaat voisivat siirtyä. Nopeasti kehittynyt ja yhä taajeneva linja-autoliikenne alkoi ulottua jo syrjäkyliinkin tarjoten mahdollisuuden kotoa käsin opiskeluun kuntakeskuksissa. Koulutuksen keskittymistä katsottiin vielä voitavan parantaa liikennelupolitiikalla, aikataulujen järjestelyillä sekä taksiautojen käytöllä siten, että koululaisliikennettä voitaisiin hyödyntää myös palvelemaan muiden ikäluokkien julkisen liikenteen kysyntätarpeen tyydyttämistä.

Uudistuksen tulisi ulottua opettajainvalmistukseen asti. Jos oppivelvollisuuskoulu laajenisi lausunnossa kaavaillulla tavalla, olisi otettava huomioon koulun eri asteiden opetuksen opettajatarve. Opettajainvalmistukseen kuuluisivat sekä teoriaopinnot että käytännöllinen harjoittelu ja molemmat sisältyisivät sekä luokanopetukseen että aineenopetukseen johtaville opettajakoulutuksen linjoille. Virassa oleville opettajille tulisi suoda täydentävien erikoistumisopintojen kautta mahdollisuus siirtyä haluamansa opetusasteen tai oppiaineen opettajaksi.

Lausunnon mukaan myös koulutoimen hallinto olisi uudistettava keskittämällä kaikki valtakunnan koulutoimi yhden keskusviraston ja yhden ministeriön alaiseksi.

Kansakouluntarkastajien yhdistyksen kannanottoon kiteytyi tarkastajien pitkän linjan koulutuspoliittinen ajattelu, joka pohjautui enemmänkin käytännön realiteetteihin, kuin rohkeisiin visioihin. Vaikka kannanoton perusajatus lähti koko ikäluokan yhtenäisestä pohjakoulusta riippumatta oppilaan asuinpaikasta ja vanhempien sosiaalisesta asemasta, liittyi lausunnon ajatus ylemmillä kansakoululuokalla sallittavasta opintojen eriytymisestä ja kansakoulua seuraavasta kahdesta erillisestä koulumuodosta vielä vallitsevaan käsitykseen lahjakkuustyyppien jakautumisesta teoreettiseen ja käytännölliseen lahjakkuuteen. On kuitenkin huomattava, että kannanotossa lausuttiin edistysellinen periaate jatko-opintoväylien avaamisesta ammatillisista opinnoista aina korkeakouluhin asti. Edistysaskelta merkitsi myös opettajankoulutuksen yhtenäistämiseen tähtäävä lausuma, joka sittemmin realisoitui seminaarilaitoksen lakkautumisena peruskoulu-uudistukseen liittyen 1970-luvun alussa ja luokanopettajakoulutuksen muuttumisena ylioppilaspohjaiseksi.

Tarkastajien käsitys kuntarakenteen uudistusvauhdista osoittautui aivan liian optimistiseksi. Puheet keskuskouluista, joihin haja-asutuksen oppilaat oli tarkoitus koota, unohtuivat viimeistään 1970-luvulla, kun valtiovalta alkoi jarruttaa maaseudun rakennemuutoksen vauhtia eri keinoin. Opetustoimessa tähän politiikkaan kuului koulun valtionosuuden rajana olevien oppilasminimien pienentäminen radikaalisti. Kysymys opetuksen keskittämisestä jakoi tarkastajakuntaa. Kaupunkitarkastajat kannattivat yleensä keskittämistä, jota puolestaan enemmistö maalaiskoulujen tarkastajista heräsi viimeistään 1960-luvun lopulla vastustamaan.

7.2 Rinnakkaiskoulujärjestelmän kriisi syvenee, yhtenäinen koulujärjestelmä päämääräksi

Maassamme vallinnut rinnakkaiskoulujärjestelmä oli osoittautumassa 1950-luvun lopulle tultaessa jatkuvista osittaisuudistuksista huolimatta kehityksen jarruksi. Maal-
tapako, elinkeinoelämän rakennemuutokset sekä kansainvälisen vuorovaikutuksen lisääntymisestä seurannut kansakunnan sivistys- ja koulutustarve ja kansalaisten koulutushalu lisäsivät tarvetta uudistaa koulutusjärjestelmää. Yrjö Ruudun koulunuu-
distuskomitea oli ehdottanut jo 1940-luvun lopulla yhtenäiskoulujärjestelmään siir-
tymistä, mutta ehdotus oli ollut aikaansa edellä eikä tilanne ollut sodan jäljiltä hei-
kentyneen kansantaloudenkaan puolesta vielä kypsä uudistukselle. Mitä pidemmälle
1950-lukua edettiin, sitä ilmeisemmäksi kävi koulujärjestelmän kyvyttömyys vastata
kansalaisten sivistystarpeisiin. Keskikoulun oppilasmäärä esimerkiksi vuonna 1940
oli ollut 44 600 ja lukion opiskelijamäärä 11 700. Vastaavat luvut 1960 olivat 180 000
ja 36 000.¹ Oppikoulu paisui paisumistaan ja vastaavasti alkoivat kansakoulut ja eten-
kin kansalaiskoulut kärsiä oppilaspulasta. Kaupungeissa alkoi oppikouluihin siirtyä
jopa ikäluokan enemmistö, mutta kaikki keskikouluun päässeet eivät menestyneet
valikoidulle ikäluokan osalle tarkoitetuista opinnoista odotusten mukaisesti, joten
luokalle jäämisestä ja opintojen keskeyttämisestä syntyi yhä paisuvia henkilötason
ongelmia.

Tuotannollisessa toiminnassa oli teknologian kehittyessä alkanut hävitä aikaisempi
ero fyysisen ja henkisen työn väliltä. Reino Oittinen kiteyttää tämän muutoksen joh-
topäätöksen koulutustarpeeseen seuraavasti: *”Kun työprosessissa ei ole enää selvää
eroa ruumiillisen ja henkisen työn tekijäin välillä, ei sellaista voi ylläpitää myöskään
koulutuksessa ja koululaitoksessa.”* (emt. s. 258)

Maaliskuun 1956 vaalien jälkeen muodostettu K.A. Fagerholmin punamultahallitus
asetti kouluhallituksen pääjohtajan Reino Oittisen johtaman komitean, joka ryhtyi
laatimaan ehdotusta uudeksi koulujärjestelmäksi. Komitean jäseniksi nimitettiin po-
liitikkoja, keskusvirastojen jäseniä eri ministeriöiden toimialalta, samoin opetustoi-
men alalla työskenteleviä virkamiehiä. Opettajien ja tarkastajien etujärjestöt sivuutet-
tiin komitean jäsenten valinnoissa, joten varsinkin tarkastajien edustajien puuttumis-
ta komiteassa yhdistys piti valitettavana. Yhdistys pystyi kuitenkin kompensoimaan
tämän puutteen hyvillä yhteiskuntasuhteillaan. Komitea jätti mietintönsä vuonna
1959 ja sitä seuranneesta keskustelusta voidaan sanoa varsinaisen keskustelun nyky-
muotoisesta peruskoulusta alkaneen.

Peruskoulu-uudistuksen suunnittelu sai lopullisen sysäyksen eduskunnassa vuon-
na 1963 tehdystä toivomusponnosta, joka kuuluu: *”Eduskunta esittää toivomuksen,
että hallitus ryhtyisi kiireellisesti toimenpiteisiin peruskoulumme uudistamiseksi yh-
tenäiskouluperiaatteen mukaisesti ottaen huomioon kouluohjelmakomitean vuonna*

1959 valmistuneen mietinnön ja sen jälkeen suoritettujen kokeilujen tulokset sekä antaisi välittömästi koulunuudistusta koskevat lakiesitykset eduskunnalle.”

Kansakouluntarkastajat vaikuttivat omalta osaltaan peruskouluasian etenemiseen käsitellen yhdistyksensä piirissä hanketta sen eri vaiheissa ja osallistuen peruskoulun suunnittelun ja kokeiluun sekä virkatyössään että eri valmisteluelinten kokoonpanoissa. Kansakouluntarkastajien kokouksissa peruskoulusuunnitelmat olivat keskeisesti esillä vuodesta 1961 lähtien aina vuosikymmenen loppuun asti ja yhdistys toimitti eduskunnalle lausuntojaan peruskoululakien ja opetustoimen hallinnon uudistusta koskevien lakien valmistelun valiokuntavaiheessa. Yhdistys piti yhteyttä lisäksi useiden puolueiden eduskuntaryhmien kanssa.

7.3 Koulutoimen hallinto uudistettavana, alueellinen kouluhallinto hakee paikkaansa

Uudistettavana oleva kouluhallinto työllisti yhdistyksen toimihenkilöitä erityisesti vuonna 1968, jolloin eduskunnassa olivat käsittelyn loppusuoralla kaksi keskeisesti koulujärjestelmän perusteisiin ja kouluhallintoon vaikuttavaa lakia. Nämä olivat koulujärjestelmälaki (HE 44/67) sekä laki kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta (HE 20/68). Kansakouluntarkastajien yhdistyksen puolesta olivat edellisestä lakiesityksestä kuultavana eduskunnan sivistysvaliokunnassa yhdistyksen puheenjohtaja Toivo J. Karttunen, varapuheenjohtaja Aaro Mäntyoja ja hallituksen jäsen Olavi Ketonen. Lisäksi sivistysvaliokunta kuuli Kemin kaupungin kansakouluntarkastajaa Liekki Lehtisaloa.

Sivistysvaliokunta kutsui jälkimmäistä lakiesitystä käsitellessään asiantuntijoiksi yhdistyksen edustajat Karttunen, Mäntyoja ja Ketonen. Yhdistyksen edustajat toimittivat valiokunnalle kaksi kirjallista lausuntoa. Tammikuun 24. päivänä 1968 päivätty lausunto lähetettiin myös hallitusneuvos Voitto Kalliolle opetusministeriöön.

Lausunnossaan yhdistys piti koulutoimen uudelleen järjestelyä ja tehostamista välttämättömänä, koska silloinen koulumuotojen mukainen hallinto vaikeuttaisi koulutoimen hoitamista ja kehittämistä sekä varsinkin koulunuudistuksen toimeenpanoa. Kaikkien koulumuotojen, ammattikasvatushallinto mukaan luettuna, keskittäminen samaan keskus- ja piirihallinto-organisaatioon oli tarkoituksenmukaista, kuten myös piirihallinnon kehittäminen lakiesityksen mukaisesti lääninhallinnon yhteydessä.

Lausunnossa toivottiin kuitenkin jatkoaikaa aluehallinnon kehittämiseksi. Koulutoimen piirihallinto olisi tarkoituksenmukaisimmin toimeenpantavissa vasta sen jälkeen, kun koulunuudistusta koskeva lainsäädäntö olisi hyväksytty. Tässä yhdistys viittasi käynnissä olevaan kuntauudistukseen sekä läänien alueita koskeviin tarkistussuunnitelmiin.

Kaupunkitarkastajien asemasta ja palkkauksesta uudistuksessa kannettiin myös huolta, kuten myös aluetoimistojen resurssien kehittämisestä vielä ennen aluehallinnon uudistamista. Tarkempien ehdotusten tekeminen katsottiin vaikeaksi asetusluonnosten puuttuessa, mutta niidenkin valmisteluun yhdistys toivoi voivansa jatkossa vaikuttaa. Kaupunkien tarkastajat antoivat vielä oman lausuntonsa sivistysvaliokunnalle 6.3.1968. Lausunnossa tarkennettiin yhdistyksen tammikuisen lausunnon kohtia, jotka koskivat kaupunkitarkastajien siirto-oikeuttaan tuleviin lääninhallituksen virkoihin tai uusiin perustettaviin koulutoimen johtajan virkoihin niitä haettavaksi julistamatta. Pitkään palvelleille tarkastajille ehdotettiin lakkautuspalkalle jäämisen sijaan oikeutta päästä eläkkeelle.

Sivistysvaliokunta ei tehnyt hallituksen esitykseen tarkastajien toivomia muutoksia, vaan tyytyi omassa lausunnossaan tarkastajien asemaa koskevan lausuman antamiseen: ”Käsitellessään lakiehdotuksen 9 §:n 6 momenttia valiokunta on kiinnittänyt huomiota kaupunkien kansakouluntarkastajien asemaan ja pitää tärkeänä, että heidät sijoitetaan heille sopiviin tehtäviin uutta piirihallintoa toimeenpantaessa.”

Lain kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta tultua annetuksi viimeisteltiin asetus lääninhallituksesta annetun asetuksen muuttamisesta, asetus lääninhallituksen kouluosastosta sekä asetus eräiden asioiden siirtämisestä kouluhallitukselta lääninhallitukselle. Asetusehdotukset valmisteltiin Kouluhallituksen järjestysmuotokomiteassa, jonka III osamietinnöstä B 36/1968 opetusministeriö oli pyytänyt tarkastajien yhdistykseltä lausunnon. Osamietintöä valmisteleviin virkamiehiin oli yhdistys samoin pitänyt kiinteää yhteyttä. Yhdistyksen puheenjohtaja vieraili kutsuttuna asiantuntijana Kouluhallituksen järjestysmuotokomiteassa huhtikuun yhdeksäntenä päivänä 1968. Laajan jäsenkäsittelyn tuloksena syntyi kannanotto syyskuun loppuun mennessä. Sitä edelsi vielä Maalaiskuntien Liiton toimistossa pidetty palaveri liiton edustajien ja yhdistyksen laajennetun johtokunnan kesken. Johtokunnan ulkopuolelta neuvotteluun osallistuivat asiantuntijoina tarkastajat Heikki Isolauri, Toivo Mäkinen ja Uno Tuomola. Opetusministeriölle lokakuussa antamassaan lausunnossa yhdistyksen johtokunta ei enää asettunut vastustamaan koulutoimen piirihallinnon sijoittamista lääninhallitukseen.

Laki kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta annettiin 30.8.1968 ja sen voimaantulo alkoi 1.10.1969 kuitenkin niin, että piirihallintoa koskevat pykälät astuivat voimaan vasta sen jälkeen, kun lääninhallitusten kouluosaston viroista oli erikseen lääninhallitusasetuksella säädetty. Koska asia oli opetustoimen aluehallinnon osalta jäänyt tavallaan kesken, jatkoi yhdistys edelleen asiansa ajamista. Seuraavaksi haettiin apua muista Pohjoismaista.

7.4 Viime hetken irtiottoyritys lääninhallituksista Pohjoismaiden esimerkkiin vedoten

Marraskuun 25–29 päivinä 1968 tarkastajat Valter Blomqvist ja Esko Korpijärvi¹ tekivät opetusministeriön rahoittaman opintomatkan Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan tutustuakseen maiden koulutoimen aluehallintoon. Matkakertomus monistettiin ja lähetettiin jäsenille tiedoksi. Yhdistyksen ylimääräisessä kokouksessa Tuusulan kunnallisopistossa 16 joulukuuta otettiin hallinnonuudistusasia uudelleen käsiteltäväksi syyskuisen lausunnon ja matkakertomuksessa esitettyjen havaintojen pohjalta. Uuden jäsenkäsittelyn jälkeen johtokunta esitteli tarkistetun lausunnon opetusministeri Johannes Virolaiselle jättäen hänelle tarkastajien uudistetun kannanoton. Kannanotto jaettiin muillekin ministereille ja saatettiin lähetystön välityksellä eduskunnan sivistysvaliokunnan puheenjohtajan Kuuno Honkosen (SKDL) tiedoksi. Lisäksi lähestyttiin uudella kannanotolla yksittäisiä kansanedustajia sekä asiaa valmistelevia virkamiehiä, joille selostettiin tarkastajien näkökohtia.

Yhteydenotot kansanedustajiin saivat aikaan kolme erillistä asiaa koskevaa eduskunta-aloitetta, joiden ensimmäiset allekirjoittajat olivat kansanedustajat Kuuno Honkonen, Armas Leinonen (Liberaalinen Kansanpuolue) ja Veikko Savela (Maalaisliitto). Aloitteissa ehdotettiin itsenäisiä, erillään lääninhallituksista toimivia lääninkouluhallituksia tai kouluosastoja. Lakialoitteet tähtäsivät siis eduskunnan jo hyväksymän kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta annetun lain 9 pykälän muuttamiseen ennen sen voimaan tulemistä. Vastaavasti oli tarkoitus muuttaa pitkälle valmistellut asetustekstit tarkastajayhdistyksen hyväksymän uuden kannan mukaisesti siten, että opetustoimen aluehallinto olisi säilyttänyt itsenäisen asemansa suhteessa lääninhallintoon.

Honkosen ym. aloitteessa todettiin, että maakuntien itsehallinnon kehittäminen ei olisi yhtä yksikertaista koulutoimen osalta kuin siinä tapauksessa, että kouluhallinto aluksi järjestettäisiin itsenäiseksi. Itsenäinen lääninkouluhallitus voitaisiin myöhemmin saattaa maakunnan luottamusmiehistä kootun alueellisen koululautakunnan alaiseksi. Honkosen ryhmän mukaan olisi tärkeitä, että maakunnan olosuhteet ja maakunnan ääni näin saatettaisiin kuuluman alueellisten kouluasioiden ratkaisussa.

1 Poikkeuksellisen nuorena tarkastajaksi nimitetty, tarkastajayhdistyksen pitkäaikaisena sihteerinä toiminut ja sittemmin kouluhallituksen tarkastustoimiston päälliköksi ylennyt Korpijärvi tunnettiin ripeänä ja aikaansaavana virkamiehenä. ”Kunnes saatiin tarkastaja, nuori, reipas ja tekevä, maisteri Esko Korpijärvi, Alavudella asuva. Kävi kerran koulullamme, katselihe, kuuntelihe, kyselikin kaikenkaista. Pani kirjeet kulkemahan kovat käskyt kunnallemme, kiirehet kovin kipakat. Heinäkuussa hommat hoitui, jouluksi koulu jo kohosi, yksi yheksän viisi kaksi, kaikki tuli valmihiksi. Nyt kohdalla kaikki.” (Keuruun Pihlajaveden koulun historiikki 1981)

Lääninkouluhallituksessa olisi aloitteen mukaan lääninkoulutarkastajan, kouluntarkastajan, kirjastontarkastajan, koulupsykologin ja konsulentin virkoja, kaksikielisisä lääneissä lisäksi varakouluntarkastajan virka. Jos virat päätettäisiin jo ehdotetun lain yhteydessä, säästettäisiin aikaa ja aluehallinto voitaisiin käynnistää vielä ennen peruskoulu-uudistusta.²

Leinosen ym. lakialoitteen perusteluissa todettiin, että Suomen naapurimaissa Ruotsissa ja Norjassa kouluhallinto on järjestetty lääninhallituksista riippumattomiksi. Tehtäviä siellä oli pyritty todella delegoimaan keskusvirastosta aluehallintoelimille ja siten koulu oli kiinteästi ankkuroitu siihen kuntaan, ja maakuntaan, jota se palveli. Kouluhallinto naapurimaissa oli siten huomattavasti kansanvaltaistettu.

Suomessa koulutoimen aluehallinnon siirtyminen lääninhallituksiin merkitsee sitä, että maaherrasta tulee ylin läänin kouluasioista päättävä henkilö. Tämä ratkaisu on täysin päinvastainen kuin mihin muualla on päädytty. Näin meillä on lähdetty kehittämään alueellista kouluhallintoa väärään suuntaan. Ratkaisu vaikeuttaa koulutoimen kehittämistä kohti maakuntien itsehallintoa.

Aloitteessa todettiin edelleen, että piirihallinto tulisi erottaa itsenäiseksi lääninkouluhallitukseksi ja että valtioneuvosto saisi määrätä piirihallintoalueiden rajat noudattaen yleensä läänien rajoja eräin poikkeuksin. Poikkeuksia olisi tehtävä esimerkiksi Oulun, Vaasan ja Hämeen lääneissä, joissa lääninkouluhallituksen toimistopaikkoja voisi olla useampiakin.³

Savelan ym. aloitteessa ei ehdoteta itsenäisen kouluylihallituksen perustamista aluehallintoon, vaan Honkosen ym. aloitteen tapaisen kuntia ja kouluja tasapuolisesti edustavan valtuuskunnan luomista piirihallintoon. Valtuuskunta valvoisi, neuvoisi ja antaisi ohjeita koulutoimelle ja tarkastaisi piiritoimiston toimintasuunnitelman tulevalle vuodelle sekä kertomuksen edellisen vuoden toiminnasta. Valtuuskunnan valinnasta säädettäisiin asetuksella. Piirihallinnon pätevyyttä ehdotettiin lisättäväksi esimerkiksi juridisen koulutuksen saaneen taloustarkastajan virka perustamalla. Muutoinkin toivottiin huolehdittavan siitä, että asiat, joiden ratkaisussa koko maata koskevat asiat eivät näyttele huomattavaa osaa siirretään piirihallinnon tehtäväksi.

Piirihallinnon tehtävänä olisi johtaa, ohjata ja valvoa piirin koulutoimen kehittämistä sekä tarkastaa ja vahvistaa kouluohjesäännöt soveltuvin osin noudattaen mitä kansakoulujen ohjesäännöistä on säädetty. Virat perustettaisiin piirihallinnon toimistoon ja valtuuskunta puolestaan koostuisi luottamushenkilöistä. Valtuuskunnan puheenjohtajana toimisi kuitenkin piiritoimiston päällikkö.⁴

Kuten edellä luvussa 4.2 on todettu, tarkastajien yhdistyksen äkillinen irtiottoyritys lääninhallituksista kariutui, koska vaarana olisi ollut koko peruskoulu-uudistuksen aikataulun siirtyminen vuodelle tai parilla eteenpäin. Lakialoitteet raukesivat samoin aikanaan eikä yhdistyksen operaatio saanut alun perinkään sosiaalidemokraattien taholta tukea. Myös Maalaisliiton edustajien lakialoite liittyi vain vähäiseltä osin tar-

kastajayhdistyksen pyrkimykseen säilyttää alueellisen koulutoimen ohjaus valtakunnallisella opetushallinnolla. Maalaisliiton aloitteessa tarkastajien isännäksi ehdotettiin alueellisella tasolla maaherran sijaan kuntia ja kouluja edustavaa valtuuskuntaa. Sutta karkuun juostaessa olisi tullut vastaan karhu.

Lähteet:

1. Reino Oittinen. Koulujärjestelmän kehittyminen. Teoksessa Kansakoulu 1866/1966. Helsinki 1966, s. 280.
2. Honkonen ym. Ehdotus laiksi kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta annetun lain muuttamisesta. VIII, 6. Lakialoite n:o 77. 14.2.1969.
3. Leinonen ym. Ehdotus laiksi kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta annetun lain muuttamisesta. VIII, 7. Lakialoite n:o 78. 13.2.1969
4. Savela ym. Ehdotus laiksi kouluhallituksesta ja sen alaisesta piirihallinnosta annetun lain muuttamisesta. VIII, 8. Lakialoite n:o 79. 11.2.1969

8. VALTION ALUEELLISEN SIVISTYSHALLINNON KANSAINVÄLISET YHTEYDET

8.1 Mallia haetaan muista maista

Kansainvälisyys ja kansallinen punoutuvat suomalaiseen koulutuspolitiikkaan sen alusta lähtien. Puhtaasti omintakeisesta tai kotikutoisesta mallista rakentaa suomalaista kansanopetusta ei voida puhua edes Suomen itsenäisyyden ajalla. Kansanopetuksen uudistamisen ohjelma perustui pastori Uno Cygnaeuksen laatimaan ehdotukseen. Se pohjautui hänen omiin elämäkokemuksiinsa ja etenkin pitkän ulkomaille suuntautuneen opintomatkan aikana tekemiinsä havaintoihin.

Autonomian ajalla tapahtuneet suuret edistysaskeleet kuten kansakouluasetuksen antaminen 1866, suomenkielisen seminaarin perustaminen Jyväskylään 1868, ylimmän kansanopetushallinnon erottaminen kirkollishallinnosta perustamalla kouluylihallitus Helsinkiin 1870, kansakoulujen ensimmäisen opetussuunnitelman valmistuminen 1881 ja vihdoinkin piirijakoasetuksen antaminen 1898 merkitsivät hieman pelkistään Cygnaeuksen ja muiden koulupoliitikkojen ulkomailta ja emämaasta Venäjältä löytämien mallien soveltamista kotoiselle maaperälle. On huomattava, että pääpaino asetettiin laajan ja takapajuksen maaseudun kehittämiseen kansansivistyksen tasoa nostamalla. Tämän periaatteen mukaan eriytyi kouluhallintokin aluetasolla siten, että maalaiskansakoulujen tarkastajat vastasivat maalaiskuntien ja pienten kaupunkien kouluhallinnosta. Kaupungeilla oli omat tarkastajansa, jotka kaupungin toimielimet valitsivat. Keskushallinto organisoitiin siten, että kouluylihallituksen kansanopetusasiat ja oppikouluasiat eritytettiin omiin osastoihinsa.

Tarkastajien omassa historiassa fennomania ja sen jatkeena 1920- ja 1930-luvuilla ilmennyt korostunut omien juurien etsiminen suomalais-ugrilaisuudesta ja suuntautuminen heimoyhteistyöhön saivat aikaan sukunimien suomalaistamisilmiön sekä yhteistyökumppaneiden etsimistä Virossa, Karjalasta ja Inkerinmaalta. Sekä venäläis- että ruotsalaisperäisiä sukunimiä muutettiin suomalaisiksi ja opetusalan yhteistyö käynnistettiin Viron kanssa. Tässä koulualan heimoyhteistyössä olivat mukana sekä kansakoulunopettajat että tarkastajat.^{1, 2}

Toiminnalla oli vahva keskushallinnon tuki. Koulun työtapoja pyrittiin uudistamaan tutustumalla yhdysvaltalaisen pragmaatikon ja kasvatustieteilijän J. Deweyn tuotantoon. Virossa käytiin joukolla oppimassa Johan Käisin Võrun seminaarissa kehittämää yksilöllistä työtapaa. Saksalaisen Georg Kerschensteinerin teos Työkoulun käsite julkaistiin Lauri Pelkosen kääntämänä vuonna 1938. Käsite työkoulu tuli opettajille tutuksi monin eri tavoin, esimerkiksi opetusmateriaaleissa työkirjojen muodossa. Kouluhallituksen johdossa toimivat tunnetut kasvatustieteilijät kuten Y.K. Yrjö-Koskinen (1902–1917) ja Mikael Soininen (1917–1924).

Yhdistyksen ensimmäisen neljännesvuosisadan taipaleelta tarkastajien kansainvälistä toimintaa ja yhteyksiä ulkomaille voidaan jäljittää tutkimusten, lehtiutusten ja tarkastajain kokouspöytäkirjojen avulla, mutta vuodesta 1944 lähtien voidaan nojata pääasiassa yhdistyksen omiin arkistolähteisiin.

8.2 Pohjoismainen yhteistyö

Ensimmäinen merkintä yhdistyksen kansainvälisestä toiminnasta löytyy johtokunnan pöytäkirjasta huhtikuulta 1948. Kyse oli apurahoista Tukholmassa 3.–6.8.1948 pidettävää Pohjoismaista koulukokousta varten. Yhdistyksellä oli ajoittain mahdollisuus valita edustajansa koulukokouksen toimikuntaan. Viisikymmentäluvun puolivälissä varsinainen edustaja oli Lauri Kuittinen ja hänen varamiehensä Lauri Tarkkila.

Suomi-Neuvostoliitto-seuran Eesti-jaostoon nimettiin seuran pyynnöstä Helsingin kaupungin ensimmäinen kansakouluntarkastaja Aarne Ilmari Huuskonen, joka 1930-luvulla heimoyhteistyötä harrastaneena kuului mm. suomalais-ugrilaiseen kulttuuritoimikuntaan. Hän oli myös perehtynyt työkouluideaan julkaisten yhdessä opettaja Heikki Lehtomaan kanssa Kansakoulun työkirjan sekä Yhteiskuntaopin työkirjan. Yhdistys evästi Huuskosta ehdottamalla Suomen ja Eestin kulttuurivaihdon toimintamuodoiksi vierailuja sekä osallistumista yhteisiin kokouksiin. Tätä ohjetta Huuskonen noudattikin ja marraskuun 1959 johtokunnan kokouksen pöytäkirjaan saatettiin merkitä kulttuurinvaihdon eteläisen naapurin kanssa käynnistyvän Huuskosen viikon kestävä matkan muodossa. Toisen maailmansodan alkaessa keskeytneitä kouluväen Viro-suhteita ryhdyttiin sittemmin kahdenkymmenen vuoden tauon jälkeen lämmittämään uudestaan.

Maaliskuussa 1958 yhdistyksen johtokunta pohti kriteereitä Pohjoismaiden kulttuuritoimikunnan Suomen osaston haettavaksi julistamille matkastipendeille. Apurahaa olivat tavoitelleet kymmenen yhdistyksen jäsentä, jotka oli asetettava järjestykseen. Etusijalle johtokunta päätti asettaa hakijat, joilla ei ollut aikaisempia pohjoismaisia kontakteja. Hakijoiden määrä oli seuraavana vuonna laskenut neljään. Yhdistys puolisi apurahaa Toivo Mäkiselle ja Esko Korpijärvelle. Turunmaan piirin kansakouluntarkastaja Nils Algot Lindfors ja Oulun eteläisen piirin kansakouluntarkastaja Uuno Tuomola jäivät tällä kertaa ilman apurahaa. Opintomatkaileijat velvoitettiin laatimaan kokemuksistaan matkakertomuksen yhdistykselle.

Vuonna 1960 kulttuurikomitea myönsi tarkoitukseen 60 000 markkaa. Vertailun vuoksi voidaan mainita, että saman vuoden yhdistyksen jäsenmaksuksi oli päätetty 3000 markkaa. Tällä kertaa yhdistys ehdotti lähtijöiksi Karttusen ja Åbonden. Seuraavana vuonna haettavaksi julistettua kahta apurahaa haki Jyväskylän piirin tarkastaja Pentti Vasunta. Häntä puolsivat sekä yhdistyksen johtokunta että kouluhallituksen pääjohtaja Reino Oittinen. Puoltoa perusteltiin Keski-Suomessa toteutetuilla koulukokeiluilla. Kulttuurikomitea myönsi Vasunnalle 50 000 markan apurahan Pohjoismaihin tehtävää opintomatkaa varten. Muut hakijat pantiin järjestykseen virkaiän perustella.

Järjestykseksi muodostui siten Kiviharju, Tuominen, Blomqvist ja Tuomola. Heistä kaksi virassa vanhinta pääsivät Vasunnan seuraksi matkalle.

Vuoden 1962 apurahan hakijoita oli viisi ja puoltojärjestykseksi muodostui Erkki Paasikallio, Aaro Mäntyoja, Lauri Vesterinen, Antti Hämäläinen ja Eero Solala. 50 000 markan apuraha myönnettiin kullekin kolmelle ensimmäiselle hakijalle. Kouluhallituksen pääjohtaja Reino Oittisen kanssa käytyjen keskustelujen johdosta johdokunta päätti tiedustella jäsenten käytännön kielitaitoa. Siinä ilmeisesti havaittiin kehittämisen varaa, koska harrastusta kielten opintoihin kehoitettiin lisäämään. Kielitaitoa tarvitaan ulkomaiden kouluolojen seuraamista varten oman maan koulutoimen kehittämiseksi aivan, kuten pääjohtaja Oittisen kanssa käydyssä keskustelussa oli todettu. Kansakouluihin tulollaan ollut vieras kieli herätti myös motivaatiota kieltenopintoihin, sillä tarkastajan oli hyvä hallita opetettavat oppiaineet.

Vuoden 1963 apurahaa ehdotettiin Pentti Merenkylälle ja uudestaan N.A. Lindforsille, joka viisi vuotta sitten oli jäänyt apurahaa vaille. Muu hakijat olivat Ketonen, Åberg, Isohanni, Nieminen ja Linnaluoto. Seuraavana vuonna apurahaa hakivat Tuomo Saurio, Matti Linnaluoto, Martti Kärkkäinen, Arvi Niemistö, Toivo J. Karttunen, Olavi Ketonen, Kosti Aro ja Niilo Eräpohja. Vuonna 1965 apurahan myönsi ensimmäistä kerta opetusministeriö. Koskimies ja Siikanen saivat kumpikin 500 markan apurahan Pohjoismaihin tehtävää opintomatkaa varten. Vuonna 1966 apurahaa hakevat laitettiin järjestykseen P. Ruuhijärvi, Kauranne, Posti ja Ollila. Kaksi ensimmäistä pääsivät matkalle.

Vuoden 1967 apurahaa hakivat Antti Posti, Nils-Erik Åberg, Lars Winqvist, Pentti Merenkylä ja N. Lindfors, joka oli saanut apurahan 1963. Apuraha myönnettiin kahdelle ensimmäiselle, kummallekin 650 markkaa.

Reykjavikissa 21.–25.7.1965 pidettävään 14. Pohjoismaiseen koulukokoukseen lähetettiin Walter Blomqvist. Ruotsin tarkastajat pitivät kokouksensa Maarianhaminassa kesällä 1969. Suomen tarkastajien edustajaksi kokoukseen lähetettiin N. A. Lindfors.

8.3 Kansainväliset yhteydet yleistyvät ja monipuolistuvat 1960-luvun loppupuolelta lähtien

Kansainvälinen toiminta vilkastui 60-luvun puolivälissä selvästi, koska haettiin virikkeitä käynnissä olevalle koulu-uudistuksen valmistelulle. Liikenneturvallisuusorganisaatio TALJA järjesti elokuussa 1965 matkan Keski-Eurooppaan 27 tarkastajalle, joten perinteisten Pohjoismaiden ja Viron suuntiin solmittujen suhteiden verkkoon alkoi syntyä uusia ulottuvuuksia. Matrikkelitietojen nojalla voidaan arvioida, että nykyisistä EU:n jäsenmaista kiinnostavimmat tarkastajien matkakohteet 1950 ja 1960-luvuilla olivat järjestyksessä Pohjoismaiden ohella Englanti, Saksa ja Ranska. Euroopan ulkopuolisista maista Yhdysvalloissa vierailtiin yhtä usein, kuin Saksassa, mutta yksittäisiä käyntejä tehtiin Japaniin, Kanadaan ja myös Tunisiaan.

Yhdistys suunnitteli yhdessä Saksan Liittotasavallan kaupallisen edustuston kanssa opintomatkan Saksan Liittotasavaltaan 8.–24.6.1965. Opetusministeriö myönsi matkaa varten 3000 markkaa kuitenkin ehdolla, että matkalle ei saanut ottaa mukaan aviopuolisoita. Kustantajista Otava avusti matkaa 50 markalla osanottajaa kohti. Myös Saksan Liittotasavalta oli luvannut yhdistykselle 8000 markan apurahan Saksan alueella syntyviä matkan kustannuksia varten. Matkustajat anoivat opetusministeriöltä virkavapautta täysin palkkaeduin luvaten kuitenkin itse maksaa sijaisensa palkkion.

Kohta Saksan matkan jälkeen yhdistys ryhtyi suunnittelemaan matkaa Englantiin. Kesäkuun alkupuolella toteutuva matka tehtiin meriteitse. Ohjelman aikaansaamiseksi päätettiin kääntyä British Councilin puoleen, joka hoitikin ohjelman lisäksi ryhmän majoituksen. Suomen Kulttuurirahaston avustama 4.–21.6.1966 toteutettu matka suuntautui Lontoon lähettyville. Kymmentä osallistujaa varten oli opetusministeriö myöntänyt 3 500 markan apurahan.

Seuraavaksi vuodeksi 1967 käynnistettiin suunnittelu Yhdysvaltoihin suuntautuvaa opintomatkaa varten. Sen järjestämiseen pyydettiin apua Amerikan informaationimiseltä taholta. Matkalle oli ilmoittautunut 14 yhdistyksen jäsentä mutta matka toteutui vasta 8.–28.10.1968. Ulkopuolinen tuki jäi vähäiseksi ja ainoastaan TALJA myönsi matkaa varten 1000 markan avustuksen.

8.4 Matkojen hyödyntäminen

Ulkomaisten opintomatkojen aikana saatujen vaikutteitten siirtymistä kotimaiseen pedagogiseen ja hallinnolliseen käytäntöön on vaikea todentaa. Jos sellaista tapahtui, on luultavampaa, että vaikutteet siirtyivät suoraan tarkastajilta opettajille tarkastusten yhteydessä pienimuotosten ohjeiden ja neuvojen välityksellä. Toinen mahdollinen kanava olivat lausunnot, joita tarkastajat yhdistyksensä välityksellä antoivat kulloinkin esillä olleista mietinnöistä tai lakiesityksistä. Kolmantena foorumina toimivat kouluhallituksen koolle kutsumat kansakouluntarkastajien kokoukset, joissa matka-kokemuksia oli mahdollista välittää esitelmissä, alustuspuheenvuoroissa sekä valiokuntien kokouksissa tai yhteisistunnoissa.

Yhdistyksen toimintakertomuksessa vuodelta 1968 on kirjattu poikkeuksellisen yksityiskohtaisesti Valter Blomqvistin ja Esko Korpijärven Ruotsin, Norjaan ja Tanskaan opintomatkan hyödyntämistä. Matkalta saatujen kokemusten perusteella käynnistyi laaja toimenpiteiden sarja, jolla yhdistys yritti muuttaa jo annetun lain sisältöä koulutoimen aluehallinnon osalta jopa vastoin yhdistyksen aikaisemmin antamaa lausuntoa. Tätä hanketta on selostettu lähemmin seitsemännessä luvussa.

Vuonna 1970 perustettu Valtion kouluhallinnon virkamiehet VKV ry käynnisti lähes ensi töikseen opintomatkan valmistelun Saksan Demokraattisen Tasavallan koulu-

oloihin tutustumista varten. Toimintakertomuksen mukaan mahdollisuudet tällaisen matkan järjestämiseen oli saavutettu. Matkalle lähti lopulta ainoastaan yhdistyksen sihteeri, mutta vuonna 1976 saattoi DDR:n matkalle lähteä jo yli kymmenen hengen ryhmä.

Tarkastajamatrikkelin mukaan Pohjoismaat säilyivät ylivoimaisesti suosituimpana opintomatkan kohteena koko 1970-luvun. Toiseksi kiilasi yllättäen Neuvostoliitto, jonka kouluoloihin tutustui yhteensä lähes 50 tarkastajaa. Vanha yhteistyökumppani Viro oli jäänyt aivan varjoon edesmenneen opetusministeriön kansliapäällikön Vilho Hirven jäädessä ainoaksi 1970-luvulla matrikkeliin merkityksi Virossa vierailleeksi tarkastajaksi. Pohjoismaiden ulkopuolisiin nykyisen EU:n jäsenmaihiin teki matrikelitietojen mukaan opintomatkan runsaat 80 tarkastajaa. USA:ssa vieraili vain viisi jäsentä. Kapitalististen maiden vetovoima ylitti silti sosialistiset maat, noin kahdetasadasta käynnistä suuntautui edellisiin 55 prosenttia ja jälkimmäisiin 45 prosenttia. Edellisillä vuosikymmenillä suhde oli ollut 74 prosenttia ja 16 prosenttia.

8.5 Matkat 1986–2002

Kahdeksankymmentäluvulta lähtien VKV:n kansainvälistyminen lisääntyi ja monipuolistui edelleen. Pohjoismaihin suuntautuneet matkat järjestettiin säännönmukaisesti vuosittain Pohjoismaisen kulttuuriyhteistyön sihteeristön kanssa yhteistyössä ja opetusministeriön täydellä rahoituksella. Matkoja tehtiin Kööpenhaminaan, Tukholmaan ja Osloon. Ryhmään kuului yleensä 10–12 osallistujaa, joista yleensä yksi edusti kouluhallitusta, yksi ammattikasvatushallitusta ja yksi opetusministeriötä. Keskusvirastojen edustajat olivat esittelijätason virkamiehiä ja opetusministeriöstä lähetettiin monesti hallitussihteeri. VKV:n puolelta lähtijät olivat tutkimussihteereitä, suunnittelijoita, koulutoimentarkastajia, ammattikasvatustarkastajia tai osastopäälliköitä. Yhteinen nimittäjä oli VKV:n jäsenyys, matkalle ei hyväksytty järjestäytymätömiä.

Osallistujille maksettiin myös matkustussäännön mukaiset päivärahat. Koska matkat toistuivat vuosittain, laadittiin jonkinlaiset kriteerit matkalle pääsystä. Etusija annettiin henkilöille, jotka eivät olleet ennen osallistuneet kyseiseen kohteeseen suuntautuvalla matkalla. Vuorojärjestys seurasi jäseneksi liittymisajankohtaa eikä virkaikää, kuten aiemmin kansakouluntarkastajien yhdistyksessä oli ollut tapana. Silmällä pidettiin myös eri läänien tasapuolista kohtelua. Ohjelmaan kuului yleensä tutustuminen kohdemaan koululaitokseen sekä kulttuuriyhteistyön sihteeristöön. Yksityiskohdainen ohjelma valmistui yleensä hyvissä ajoin ennen lähtöä. Jokaisesta matkasta raportoitiin opetusministeriölle ja ammattijärjestölle.

8.6 Välähdyksiä pohjoismaisista opintomatoista

Kööpenhaminaan 13.–15.5.1985 suuntautuvaa opintomatkaa rahoitti opetusministeriö 40 000 markalla. Matkan johtajana toimi Uudenmaan lääninhallituksen kielitai-

doiltaan suvereeni koulutoimentarkastaja Lea Hannele Nisonen. Matkakertomuksen mukaan 15-henkinen ryhmä sai informaatiota tekeillä olleesta Pohjoismaisesta kielisopimuksesta ja tulkkausoulutuksesta. Kielisopimus tarkoittaa palvelujen takaimisen Pohjoismaissa asiakkaan omalla kielellä. Näin voidaan todeta Pohjoismaiden olleen edelläkävijöitä raivattaessa esteitä EU:n ja muiden kansainvälisten sopimusten myötä lisääntyneeltä työvoiman liikkuvuudelta.

Kööpenhaminan retken ohjelmaan sisältyi myös esityksiä ja tutustumiskohteita koulurakentamisesta ja koulurakennuksista. Myös Suomeen tulollaan olevasta ohjelmapohjaisesta työskentelystä saatiin ensimmäisiä vaikutelmia. Matkakertomuksen yhteenvetoluvussa kaivattiin projektitoiminnan käytännöstä tarkempaa selvitystä. Opintomatkalaiset halusivat tietää ketkä hanketta ovat suunnitelleet, miten projekti on käynnistynyt ja myöhemmin toteutunut, kuinka sen etenemistä on seurattu ja arvioitu ja miten vihdoin hankkeen tulokset ovat vaikuttaneet eri osallistujamaiden kouluoloihin?

Tukholmaan 13.–17.4.1986 suuntautuneelle matkalle osallistui 12 VKV:n jäsentä. OPM oli avustanut matkaa 41 000 markalla. Ohjelma suunniteltiin yhteistyössä Suomalais-ruotsalaisen koulutusneuvoston Suomen valtuuskunnan kanssa. Yhdyshenkilönä toimi ansiokkaasti kokenut valtuuskunnan sihteeri Pirkko Tjärnå. Matkakertomuksessa pantiin merkille koulun toimintojen pitkälle viety organisoituminen monine eri kokouksineen ja palaverineen, jotka olivat vasta tulollaan omaan kouluumme runsas vuosikymmen myöhemmin. Koulu ja työelämä toimivat Ruotsissa hyvässä yhteistyössä, varsinkin lukiokouluvaiheessa. Opetussuunnitelmien kirjo yllätti yhtenäiseen opetussuunnitelman kaavaan tottuneet suomalaiset. Opetussuunnitelmat ottivat tälläisiä paremmin paikalliset olosuhteet huomioon. Opettajien ja muun kouluhenkilöstön täydennyskoulutukselta vaadittiin Ruotsissa paljon ja siihen myös panostettiin voimavaroja.

Puutteitakin löytyi, vaikka niistä ei isännille hiiskuttu. Kouluissa ei havaittu kerhotoimintaa ja koulujen tason todettiin tiedollisten tulosten osalta olevan Suomessa monesti Ruotsia paremman. Myönteiseksi koettiin Ruotsissa toimeenpantu säännösten purku, deregulaatio. Kunnilla nähtiin olevan päävastuu ohjauksessa, valtion rooli jäi selkeästi pienemmäksi kuin meillä. Seuraavana vuonna Suomessa hallitusvastuuseen astunut Kansallinen kokoomus ottikin ripeästi ohjelmaansa tämän epäkohdaksi tunnistamansa asiantilan korjaamisen ja ruotsalaiset tavoitettiin ripeästi. Ruotsinsuomalaisia tilastojen mukaan oli kaikista ulkomaalaisista kouluissa vuonna 1979 ollut 43,3 prosenttia. Vuoteen 1985 mennessä heidän osuutensa oli laskenut 33,6 prosenttiin.

Kahden seuraavan vuoden Tukholman ja yhden Oslon matkan jälkeen oli vuorossa kolmihenkinen delegaation lähettäminen Bergenissä järjestettyyn johtavien koulualan virkamiesten pohjoismaiseen tapaamiseen kesäkuussa 1989 opetusministeriön rahoituksella. Kyseessä oli kaksi erillistä tilaisuutta:

- 1) Pohjoismainen alueellinen kouluhallintokonferenssi (Nordisk regionalt skolledarmöte);

2) Norjan peruskoululaitoksen 250-vuotisjuhlallisuuDET (Norsk Grinderskoles 250-årsjubileum).

Suomen delegaation puolesta esitti puheenvuoron apulaisosastopäällikkö Etel Strömberg-Johansson. Hän käsitteli puheessaan yleisesti Suomen koululaitoksessa äskettäin tapahtunutta kehitystä – uudistuksia ja muutoksia. Strömberg-Johansson viittasi käynnissä oleviin vapaakunta- ja hallintokokeiluihin, joilla odotettiin olevan vaikutusta organisaatioiden rakenteisiin. Uudet, Ruotsin mallin mukaiset opetus suunnitelmat tuottavat toivomusten mukaan omaleimaisia kouluja ja uudistavat koulujen toimintaa. Tietotekniikka on herättänyt paljon kiinnostusta ja kokemukset ovat olleet myönteisiä. Laitteet ovat tuomassa vaihtelua oppimisprosessiin ja mm. mahdollistavat yksilöllisten työtapojen käyttöönoton. Elinkeinoelämän nopeat muutokset edellyttävät ammatilliselta koulutukselta jatkuvaa joustoa ja lisäävät aikuiskoulutustarvetta, kansainvälistymistä, kielitaitoa ja ennen muuta yhteistyötä.

Tanskan edustajilta kuultiin siellä käynnissä olleesta säännösten purusta. Erityisopetus oli lisääntynyt siellä suuresti. Meillä säännösten perkaus tehtiin pääosin 1980-luvun lopulla ja 90-luvun alkupuolella, erityisopetuksen tarve paisui puolestaan vasta 2000-luvulla uudistetun lainsäädännön tultua voimaan.

Kööpenhaminan (24.–26.5.1988), Tukholman (15.–16.10.1990), Oslon ja Tukholman (18.–22.10.1992) jälkeen olivat vuorossa Keski-Ruotsi ja Norja peräkkäisinä vuosina 1993 ja 1994. Viimeinen opetusministeriön rahoittama matka Pohjoismaihin järjestettiin räätälöitynä Tanskaan viiden hengen delegaatiolle 5.–10.12.1995. Aiheina olivat uutta aikakautta ennakoiden arviointi ja itsearviointi (Evaluation of quality in education at the national and provincial levels plus self-evaluation in schools including possible school visits).

8.7 Kiinnostus neuvostokouluun herää vasta järjestelmän viimeisinä vuosina

Suomi-Neuvostoliitto-Seura aktivoitui 1970-luvulta lähtien pääsihteeri Christina Porkkalan kaudella edistämään Suomen ja Neuvostoliiton kulttuuri- ja koulutusalan yhteistyötä. Kahdenvälisten kulttuurinvaihtosopimusten artikloihin sisältynyt oppikirjayhteistyö käynnistyi maantiedon ja historian oppiaineissa. Suomalaista osapuolta johti kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aho. Vuoden 1974 puolella perustettiin kouluhallitukseen SN-Seuran työpaikkaosasto, jonka puheenjohtajana aloitti ylijohtaja Yrjö Yrjönsuuri. Osaston viralliset edustajat osallistuivat valtion ja kuntien kouluhallinnon sekä opettajien yhteiselle opintomatkalle Moskovaan vuonna 1975. Jatkoa seurasi VKV:n järjestäessä vuosina 1981 ja 1986 opintomatkat Moskovaan. SN-Seura auttoi ohjelman suunnittelussa välittämällä matkan järjestäjän toivomukset Moskovaan. Ensimmäisen matkan johtajana toimi Pauli Rautama ja toisen matkan organisoi VKV:n puheenjohtaja Unto Lappalainen. Osanottajia kummallakin mat-

kalla oli parisenkymmentä, osa heistä kouluhallituksesta ja ammattikasvatushallituksesta. Lääninhallinnon puolelta matkoille osallistui useita osastopäälliköitä, joita tuolloin vielä kuului järjestöön.

Molempien matkojen ohjelmaan sisältyivät alueellinen ja paikallinen kouluhallinto (valtio, kaupunki, maaseutu), koulujen ohjaus ja tarkastus, oppivelvollisuuskoulun ammatillinen linja, hakeutuminen ammatilliseen koulutukseen, tietotekniikan opetus ja taidekasvatus. Opetussuunnitelman kehittäminen, sisältö, muutokset ja painotukset tulivat esille matkan aikana pidetyissä esityksissä, samoin NL:n aikuiskoulutusjärjestelmä, johon sisältyivät etä- ja iltaopiskelu.

Opintomatkojen protokollaan kuuluivat kiitospuheet isännille. Kuvassa matkanjohtaja Pauli Rautama kiittelee Leningradin oblastin Pedagogisen korkeakoulun vararehtoria K.J. Petrovaa laitoksensa esittelystä.

Ripaus turistiksi ohjelmaakin mahtui ohjelmiin. Kansantalouden saavutusten näyttely, Bolshoi-teatteri (balletti) ja käynti Tretjakovin galleriassa olivat tuolloin Moskovan turistiryhmien vakiokohteita. Lappalainen oli neuvotellut OPM:stä avustusta 8000 mk. Perillä isännät kustansivat osallistumiskulut, junamatkan 530 maksoivat matkalaiset omista matkarahoistaan. Keski-Suomen lääninhallitus Kalevi Nikin johdolla näytti suuntaa hyväksymällä ensimmäisenä matkarahojen käytön tarkoitukseen. VKV maksoi kotimaan matkat.

Opetusministeriö rahoitti myös NL:n koulualan virkamiesten matkan Suomeen 45 000 mk:n määrärahalla 11.–16.5.1987. Matkan kohteina olivat OPM, Sibeliuslukio, kouluhallitus, ammattikasvatushallitus, Uudenmaan lääninhallitus, Myyrmäen ammattikoulu ja Kauppiaitten kauppaoppilaitos. Kunnan kouluhallintoon vieraat tutustuivat Espoossa ja Mäntsälässä.

Neuvostoliiton hajottua ovat suhteet Venäjälle jääneet yhdistyksen puolelta kesannolle. Sitä ovat toisaalta korvanneet uutena ilmiönä EU-Suomessa valtioiden välinen lähialueyhteistyö ja opetusministeriön 2000-luvulla käynnistämä kulttuuriforumitoiminta. VSV:n toistaiseksi viimeisin opintomatka Venäjälle toteutettiin Pietariin Leningradin oblastin viranomaisten kanssa yhdessä valmistellen toukokuussa 2002.

8.8 Viron suhteet elpyvät maan uudelleen itsenäistyessä

Noin puolen vuosisadan mittainen tauko Suomen ja Viron kouluväen suhteissa loppui eestiläisten kouluhallintovirkamiesten vieraillessa 30.10.–4.1.1989 opetusministeriön rahoituksella. Kulttuuriasiainneuvos Ritva Kaipio toimi neuvostoyhteistyöasioiden esittelijänä OPM:ssä hyvässä yhteistyössä VKV:n kanssa.

Vaasan kaupungilla oli jo 1950-luvulta lähtien ystävyyskaupunkina Etelä-Virossa sijaitseva Pärnun kaupunki. Niinpä oli luontevaa, että myös Vaasan lääninhallituksen kouluosasto hakeutui Pärnun maakunnan kanssa vielä neuvostovallan loppuvuosina. Sysäyksenä näiden suhteiden ekspansiolle toimi kouluhallituksen Naapuri-tutuksi-projektin yhdessä kouluosaston kanssa järjestämä opintomatka läänin kouluväelle pääsiäisenä 1989. Matkan aikana organisoitiin Pärnun kaupungin apulaiskaupunginjohtajan Vambo Talun kanssa ystävyyskouluiksi halukkaiden Pärnun maakunnan koulujen yhteystiedot, jotka matkan jälkeen postitettiin Vaasan läänin kuntien koululautakuntien kautta kouluille. Näin syntyi kymmenien ystävyyskoulujen verkosto Vaasan lääniin ja Pärnun maakuntaan. Samoin kehittyi vastavuoroinen virkamiesten suhteiden järjestelmä Vaasan lääninhallituksen koulu-, nuoriso- ja liikuntatoimen virkamiesten sekä Pärnun maakunnan vastaavien virkamiesten kesken.

Eestin itsenäistyminen muutti tilanteen perusteellisesti ja vanhat suhteet sukulaiskan-sojen välillä leimahtivat kaikilla tasoilla uuteen liekkiin. Viron tasavallan opetusministerin kutsusta osallistui neljä VKV:n jäsentä 17.5.–22.5.1992 opetusministeriön rahoituksella tutustumismatkalle tasavallan uudistettuun koululaitokseen. Matkalla delegaatio vieraili Killingi- Nummen koululla, lastentarhassa ja kirjastossa sekä Pärnun maakunnan kouluosastolla osastopäällikkö Peeter Oravin vieraana. Vändran lukiossa vieraat saivat kuulla, että Evijärven ystävyyskoulun rehtori Veli Perttula oli ollut edellisenä lukuvuonna puolitoista kuukautta lukion vierailevana opettajana. ATK-laitteet oli toimitettu Perttulan tuliaislahjana Evijärveltä ja ensimmäisiä sähköpostiyhteyksiä oli jo liikkunut koulujen välillä.

Pärnun kaupungin kouluviraston päällikkö Indrek Alekörs kertoi, että Pärnun kaupungin koulutoimella oli runsaasti yhteyksiä Vaasan lääninhallitukseen, läänin kuntiin ja kouluihin. Tallinnassa vieraat tutustuivat Viron opetusministeriön osastopäällikköön Meelis Kondiin, joka toimikin jatkossa pitkään VKV:n yhdyshenkilönä Viron kouluhallintoon päin vierailien myös puolestaan monesti Suomessa. Vastavierailulle 1.–8.10.1995 osallistuivat Virosta ministeriön neuvos Kai Kukk, varakansliapäällikkö Ene Graubyberg, neuvos Garry Suuk ja osastopäällikkö Meelis Kond. Kohteena olivat Pohjois-Karjala ja Kuopio. OPM avusti matkaa 5000 markan määrärahalta.

Delegaatioita vaihdettiin vuorovuosin 1994–1998 ja pienen tauon jälkeen jälleen 2000-luvun alkuvuosina. Vuonna 2004 VSV järjesti vielä opintomatkan Tarttoon, joka on jäänyt tämän vuosikymmenen viimeiseksi viralliseksi kontaktimatkaksi Viroon. Kansliapäällikkö Georg Aherin siirryttyä Tarton kaupungin koulutoimen johtoon ja VSV:n johdon vaihduttua ovat henkilösuhteet Viron opetusministeriöön yhdistyksen puolelta ohentuneet, mutta EU:n Viro-Interreg ja sittemmin Baltic-Sea-ohjelmat ovat lisänneet ja jatkaväistäneet aluehallinnon naapurisuhteita rannikon maakunnissa kahdessa eteläisimmässä läänissä.

8.9 Harppaus Euroopan 1995

Kohta Suomen liittyttyä Euroopan unioniin käynnistyi VSV:ssä kiinnostus tutustua uuteen ylikansalliseen päätöksentekokoneistoon ja sen vaikutuksiin oman kansalliseen koulujärjestelmäämme. Tiedossa oli, että Brysselillä ei ole mandaattia perusopetukseen, mutta ammatillisessa koulutuksessa ja korkeakoulutuksessa oli odotettavissa välittömiä vaikutuksia lähinnä järjestelmätasolla ja myös työvoiman liikkuvuuden ja kielenopetuksen sisältöalueella muutoinkin. Myös rakennerahasto-ohjelmien hallinnointi kiinnosti aluetason toimijoita.

Ennen Suomen EU-jäsenyyttä tavallaan varaslähtönä suoritti suunnittelija Timo Olli opintomatkan Brysseliin ja Ranskaan toukokuussa 1994 tarkoituksena edistää ammatillisen koulutuksen kansainvälistymistä ja tutustua koulutusalan uusiin EU-ohjelmiin. Suomen jäsenyyden aikana ensimmäisen parlamenttiin tutustumismatkan teki Pauli Rautama parlamentin jäsenen Marjatta Stenius-Kaukosen kutsusta ja rahoituksella jo joulukuussa 1995. VSV maksoi ainoastaan matkan omavastuuosuuden 1 150 mk ja Vasan lääninhallitus kotimaan matkat.

Opetusministeriö rahoitti seuraavaksi kaksi vuosina 1997 ja 1998 tehtyä opintomatkaa Brysseliin. Matkan järjestäjänä toimi kummallakin kerralla Toimihenkilöiden opintojärjestö TJS organisoiden Sihteerien opintomatkalla EU:n tietolähteille –nimisen opintomatkapaketin 3 800 markan hintaan henkilöä kohti. Kummallakin kerralla matkalle osallistui 11 VSV:n jäsentä. 2000-luvulla myös yhteydet Brysseliin arkipäiväistyivät virkatehtävien myötä, jolloin ammattijärjestön rooli yhteyksien kehittäjänä menetti merkitystään.

Uudella vuosituhanella VSV säilytti ja uudisti entiset kontaktinsa ja solmi koko ajan uusia yhteyksiä. Ryhmämatkojen kohteina olivat Pärnu ja Tallinna 2000, Riika 2001, Pietari 2002, Pariisi 2003, Tartto 2004, Praha 2005, Kööpenhamina 2006, Lontoo 2007 ja Vilna 2008. Kohteissa otettiin huomioon uudella tavalla osanottajien ammatilliset erityistarpeet ja intressit kohteiden omaleimaista kulttuuritarjontaakaan unohtamatta.

Riian opintomatkalaiset kuuntelevat tarkkaavaisesti esitelmää Latvian koulutusjärjestelmästä keväällä 2001. Kuvassa oikealta Heikki Laakso, Pekka Saari, Raija Keränen, Marja-Liisa Jenu ja Ulla Kukko.

Opintomatkalaisia Prahassa Kaarlen sillalla keväällä 2005.

8.10 Ryhmämatkat antavat tilaa jäsenistön yksilöllisille tarpeille ja erikoistumiselle

Viimeisten kahdenkymmenen vuoden kuluessa ammattijärjestöltä on odotettu lisääntyvästi yksilöllisiä palveluja jäsenmaksujen vastineeksi. Järjestö ei ole voinut vastata näihin toiveisiin pelkästään ryhmämatkoja järjestämällä varsinkaan, kun tarjonta on lisääntynyt ja tieto erilaisista mahdollisuuksista on tavoittanut yhä useamman mm. sähköisten viestintävälineiden kuten internetin välityksellä.

Eri alojen asiantuntijoiden tapaamiset kuten kokoukset, seminaarit, konferenssit ja symposiumit ovat yleistyneet koulutoimenkin sektorilla. VSV on osallistunut 1990-luvun alkupuolelta lähtien Interskola-nimiseen vuosittain jatkuvaan konferenssiin, joka on koonnut aina vuodesta 1968 lähtien maaseutumaisten alueiden opettajia, aikuiskasvattajia sekä opetustoimen hallintoväkeä etupäässä Euroopasta, mutta myös eri puolilta maailmaa kuten USA:sta, Kanadasta, Uudesta Seelannista ja Venäjältä. Viimeisimmät tapaamiset on järjestetty 1998 Vaasassa, 1999 Bössä, Norjassa, 2000 Vsevolozskissa Venäjällä, 2001 Erfurtissa Saksassa, 2002 Jänedassa Virossa, 2003 Domlessa Ruotsissa, 2004 Isle of Skyessa Skotlannissa, 2005 Cornwallissa Englannissa, 2006 Ennistymonissa Irlannissa, 2007 Nesnassa Norjassa ja 2009 Skaviskassa Puolassa.

Interskola-verkoston hyväksymän tavoitejulkilausuman mukaan se pyrkii edistämään kansainvälistä keskustelua tavoitteena kartoittaa ja edistää koulutusta maaseutumaisilla ja harvaan asutuilla alueilla sekä vahvistaa vähemmistökulttuureiden ja -kielten identiteettiä. Keinoina verkosto kannattaa kasvatusmenetelmien ja opetuskäytäntöjen vertailua, ammatillisen koulutuksen ja elinikäisen koulutuksen levittämistä ja vakiintuneiden kansainvälisten yhteyksien käyttämistä tavoitteidensa mukaisten toimintojen tukemiseksi.

Suomen yhdyshenkilöinä Interskola-verkostossa ovat toimineet aktiivisesti Uljas Syväniemi, Helinä Eskola ja Kirsti Eneberg. Eskolan matkakertomuksesta Irlannin konferenssiin Suomen synkimpänä lamavuonna 1993 voidaan tunnistaa meillekin tulleiksi tulleet budjettien menoleikkaukset ja rationalisoinnit mm. lakkauttamalla systemaattisesti pieniä kouluja, opetussuunnitelmien toistuvat uudistamiset sekä koulujen johtamisen uudet opit (new public management). Suorastaan hellyttävältä vaikuttaa innostus, jolla Helinä kuvaa professori Nigel Grantilta ensimmäistä kertaa kuulemaansa termiä ”empowerment”, joka rantautui Suomen konsulttien käyttöön julkisten organisaatioiden kehittämisen ja sitten myös koulutuksen johtamisen välineenä varsinaisesti vasta 2000-luvulla.

Interskola ei jäänyt suinkaan ainoaksi henkilökohtaisen kansainvälistymisen areenaksi VSV:n jäsenistön keskuudessa. Pari vaasalaista jäsentä tutustui 1993 Vaasan ammatillisen aikuiskoulutuskeskuksen järjestämällä matkalla yrittäjyyskasvatukseen Tanskan ammatillisessa koulutuksessa. Seuraavana vuonna pistäytyi yksi jäsen Brysselissä ja Pariisissa tutustumassa ammatillisen koulutuksen kansainvälistymisen

edistämiseen ja uusiin EU-ohjelmiin Ranskassa. Ohjelmaan liittyi myös Ranskan opetusministeriön edustajien tapaaminen. Matkan hintaa 6500 mk tuettiin yhteisvoimin siten, että Heinolan kurssikeskus maksoi puolet ja VSV myönsi 2000 markan avustuksen.

Myös jäsenten kieliopintoja on tuettu avustuksin. Englannin kieltä on opiskellut kolme jäsentä: yksi Administrative and business english in authentic environment 1994 Lontoossa ja kaksi jäsentä vuosina 1993 ja 1994 Cambridgessa EK:n kielikursseilla. Monet matkat tapahtuivat yhteistyössä erilaisten kansalaisjärjestöjen tai oppilaitosten kanssa. Niinpä osallistui eräskin jäsen Paasikivi-Seuran järjestämille matkoille Italiaan ja Kreikkaan VSV:n avustuksen turvin. Kreikan matkaa 1996 hakija perusteli sillä, että maa kuulu Euroopan unioniin. Matkalla oli määrä tutustua kohteen politiikkaan ja taloudelliseen tilanteeseen, sen EU-politiikkaan ja kulttuuriin.

Sivistystoimentarkastaja Jussi Lanakorpi osallistui ammattioppilaitoksen järjestämille matkoille Barcelonaan ja Amsterdamiin. Hänen matkakertomuksensa kuvaavat elävästi yksilöllisten opintomatkojen sisintä olemusta ja matkojen sekä matkustajien moni-ilmeisyyttä. Lanakorven kertomus Barcelonan opintomatkastasta löytyy VSV:n kotisivuilta (www.vsvry.fi).

Erityiset ansiot kansainvälisessä toiminnassa saattoivat painaa arvonimiasioissa. Presidentti Mauno Koiviston avoimen kirjeen kouluneuvos Unto J. Lindholmille luovutti Vaasan läänin maaherra Tom Westergård. Onnitteluvuorossa Helena Hyllinen ja Kirsti Eneberg.

Voimakkaasti puheenjohtajuusaikanaan kansainväliseen vuorovaikutukseen vaikuttanut ja osallistunut Uljas Syväniemi vieraili muiden matkojensa ohella vielä 1996 Brunn am Gebirgessa, Itävallassa järjestetyssä European Trade Union Collegien koulutuksessa Training Trade Union Project Officers (TTUPO) sekä vielä 1998 ETUCO:n ammattijärjestöjohtajille järjestämässä seminaarissa Using information sources on Industrial Relations in Europe.

Yhteenvedona voidaan todeta, että alueellisen kouluhallinnon virkamiesten kansainväliset yhteydet ovat rikastuttaneet virkatyötä ja auttaneet hallintoamme pysymään kansainvälisen kehityksen tasalla. Vuosien mittaan yhä suurempi osuus opintomatkojen kustannuksista on kuitenkin siirtynyt järjestön ja matkalaisten kontrolle työnantajan väistyessä sivummalle. Toisaalta kansainväliset järjestöt ja erityisesti EU ovat avanneet uusia kanavia liikkuvuuden lisäämiseksi. Matkakertomusten perusteella välittyy myös kuva, että monet hyödylliset kokemukset ja innovaatiot ovat jääneet arvioimatta ja hyödyntämiskelpoiset mallit siirtämättä riittävien mekanismien puuttuessa.

Lähteet:

1. J.O. Metsikkö. Suomen kansakoulunopettajain liiton toimintaa puolen vuosisadan aikana. Helsinki 1943, s. 163
2. Esko Nikander. Kansalaisuus velvoittaa. Vammala 1998, s. 135

*Tarkastustoiminnan 100- vuotisjuhlayleisöä marraskuussa
1985 Helsingin yliopiston juhlasalissa.*

9. SVENSKSPRÅKIGA I SKOLINSPEKTÖRERNAS FACKLIGA VERKSAMHET

9.1 Folkskolinspektionen inleddes under autonomins tid

Den här artikeln är en svenskspråkig resumé ur finlandssvenskt perspektiv över den fackliga verksamheten bland skolinspektörerna. Inspektionen av skolorna var allra först en uppgift för de kyrkliga myndigheterna och sköttes därför av biskoparna, domkapitlen eller de lokala prästerna. Då folkskolväsendet inrättades gavs inspektionsuppgiften till statliga och kommunala myndigheter. **Uno Cygnaeus** utnämndes år 1861 till överinspektör för folkskolorna. Det året kan den egentliga skolinspektionen anses ha inletts. År 1869 grundades Överstyrelsen för skolväsendet (från 1918 Skolstyrelsen). Då överfördes inspektionen av läroverken från domkapitlen till Överstyrelsen för skolväsendet. Tjänstemännen vid läroverksavdelningen skötte inspektionen av läroverken ända till år 1970. Då Uno Cygnaeus anställdes på Överstyrelsen för skolväsendet kom också inspektionen av folkskolorna att överföras till en folkskolavdelning på Överstyrelsen för skolväsendet.

Då folkskolväsendet utvidgades räckte det centrala ämbetsverkets personal inte längre till. Därför behövdes det också inspektörer på det regionala planet. På landsbygden inrättades statliga folkskolinspektörstjänster för folkskolinspektörsdistrikt ofta omfattade flera kommuner. Där anställdes folkskolinspektörerna i början i bisyssla. Först efter att enskilda missförhållanden och brister i skötseln av skolorna kommit i dagen beslöt senaten år 1885 att inrätta fast anställd folkskolinspektör i vart och ett av de 8 länen. Av dessa åtta folkskolinspektörer var åtminstone två svenskspråkiga **Oskar Borg** (lärare i latin vid Åbo svenska lyceum) och **Anders Wilhelm Floman** (rektor för Ekenäs seminarium).¹

Skilda inspektörer för finsk- och svenskspråkiga skolor fanns inte. På den tiden fanns ju också ett antal tvåspråkiga skolor. Under autonomins tid kom antalet folkskolinspektörer att utökas fem gånger tills det fanns sammanlagt 33 tjänster. En av de oftast nämnda svenskspråkiga folkskolinspektörerna var **A.L.Biskop** som bl.a. var inspektör i Borgå distrikt.

Anders Leander
Biskop⁷

Enligt uppgifter i folkskolkalendern skulle inspektörernas förening ha grundats redan år 1913. På den tiden skulle alla nya föreningar godkännas av senaten. Det finns emellertid inte något senatsbeslut om att Folkskolinspektörernas förening skulle ha godkänts. Därför kan det ha varit fråga om en mera lös sammanslutning som diskuterade inspektörernas intressen. Då det var en politiskt orolig tid kan det ha föranlett en viss försiktighet då det gällde inledande av facklig verksamhet. Vilka de fackligt mest aktiva inspektörerna var på den här tiden har

inte kunnat utredas, men må inte alla de långvariga inspektörerna i något avseende intresserade sig för de fackliga frågorna. Några långvariga svenskspråkiga folkskolinspektörer under autonomins tid var:

Böök Emil, Nylands län 1888-1891	Weckman Axel Waldemar, 1896-1921 Åbo
Öhberg Viktor Vilhelm, 1871-1901 Helsingfors	Aminoff Karl Gustav, 1903-1918 Helsingfors
Florell Otto Henrik, 1893-1902 Borgå	Appelberg Henrik Lennart, 1901-1924 Vasa
Biskop Anders Leander, 1902-1923 Borgå	Blomqvist Hugo Wilhelm 1916-1934 Åland
Lilius Albert Henrik, 1906-1919 Helsingfors	Söderström Carl August Valdemar Björneborg ¹ 1913-1934

9.2. Den första föreningen existerade under förkrigstiden

I början av självständighetstiden upplevde folkskolväsendet en kraftig utvecklingsperiod. Skolstyrelsens överdirektör blev professor Mikael Soininen, som under ett decennium redan planerat införande av läroplikt i landet. I samband med att Finland blev självständigt stiftades också den första föreningslagen och infördes ett föreningsregister.

I det sammanhanget grundades Maalaiskansakouluntarkastajien yhdistys 12.6.1919. Att inte heller den föreningen registrerades hör till mysterierna i folkskolinspektörernas förenings historia. Inga protokoll finns kvar från denna förenings tid. Däremot har enstaka handlingar återfunnits i privata arkiv. Man kan spekulera i om handlingarna avsiktligt eller oavsiktligt förstördes under andra världskriget eller helt enkelt bara har förkommit. Då föreningen slutligen registrerades 1943 tog man däremot i bruk en protokollsbok i vilken de flesta mötesprotokollen infördes. På insidan av protokollsbokens pärm har limmats in en förteckning på de 18 folkskolinspektörer som 12.6.1919 grundade den första föreningen, ”Maalaiskansakouluntarkastajien yhdistys”. Bland dessa finns **A.L. Biskop**. Dessutom finns en mera obestämd namnlista på inspektörer som uppenbart anslutit sig senare samma år eller år 1920. Tre av dessa senare anslutna inspektörer var också svenskspråkiga, nämligen **H.L. Appelberg**, **K.V. Forsman** och **H.V. Blomqvist**.

Av matrikeln över folkskolinspektörer framgår att många av folkskolinspektörerna under autonomins tid fortsatte sitt värv i det självständiga Finland. Till de folkskolinspektörer som engagerade sig för föreningen hörde Hugo Blomqvist vars namn år 1928 förekommer tillsammans med J. Laurila och M. Airila på skrivelser riktade till ”Bröderna i tjänsten”³. Föreningens styrelse bestod av tre personer. Blomqvist fungerade tydligen som skattmästare emedan medlemsavgiften på 75 mk skulle sändas

till honom i Åbo. På landet hade folkskolinspektörerna sitt eget distrikt med kontoret i det egna hemmet. Som kompensation för detta fick de en liten ”kanslipeng”, som också skulle räcka till utgifterna för pappersarbetet, arkivhyllor och mappar. Därför var det inte så märkligt om många folkskolinspektörer vände kuverten för att kunna använda dem på nytt. Av brevet framgår också att kanslipengen höjts med 50 %, medan strävan att höja löneklassen inte lyckats. Målet var under lång tid att folkskolinspektörerna skulle uppnå samma löneklass som lektorerna vid folkskolseminarierna.

Skolstyrelsen hade sedan Uno Cygnaeus tid med några års mellanrum samlat folkskolinspektörerna både från landsbygden och från städerna till gemensamma möten där aktuella ärenden diskuterades. Agendan för dessa möten sattes i samförstånd mellan folkskolinspektörerna och Skolstyrelsens folkskolavdelning. Vid dessa möten behandlades många aktuella pedagogiska och administrativa frågor som läroplaner, ordandet av undervisningen i gymnastik, sång och handarbete. Aktuella var också frågor som inspektionsblanketten, nödvändigheten att hålla möte med direktionerna och frågor i anslutning till skolbyggande. Vid dessa möten behandlades också rena fackföreningsfrågor trots att man kanske inte såg dem riktigt som sådana bl.a. möjligheterna att göra tjänsterna ordinarie, utökandet av antalet tjänster för att minska arbetsstrycket, en fördubbling av lönen år 1920 och rätten att få använda spann med två hästar under inspektionsresorna osv.⁵ Skolstyrelsen förde sedan folkskolinspektörernas önskemål vidare till högre instans i den form Skolstyrelsen ansåg dem vara berättigade och möjliga att tillmötesgå.

Då Blomqvist avgick från styrelsen var det förmodligen **Hugo Högnäs** som fick företräda de svenskspråkiga folkskolinspektörerna och samtidigt fungera som föreningsens skattmästare, men det finns inte mycket antecknat om honom och hans arbete för föreningens styrelse.

Att just landsbygdens inspektörer var initiativtagare till föreningen kan kanske förklaras med att folkskolinspektionen i början av 1900-talet var en statlig angelägenhet på landsbygden, men kommunal i städerna. Visserligen var flera av distriktsinspektörerna samtidigt anställda att sköta inspektionen både i staden och i distriktet. Så var t.ex. A.L. Biskop år 1932 folkskolinspektör både i Borgå stad och i Borgå folkskoldistrikt som omfattade kommuner i Östra Nyland. En långkörare bland de frågor föreningen behandlat är uttryckligen reseersättningarna och villkoren för utnyttjande av eget fortskaffningsmedel. Faktum är i varje fall att det var landsbygdens folkskolinspektörer som organiserade yrkesgruppen. Några uppgifter om att städernas folkskolinspektörer skulle ha organiserat sig skilt finns först lång senare.

Utmärkande för inspektörerna var att många var så språkkunniga att inspektionsdistrikten kunde omfatta både de finskspråkiga och svenskspråkiga folkskolorna. Intressant är ändå att vid det nionde mötet för folkskolinspektörer år 1920 tog A.L. Biskop upp frågan om egna inspektionsdistrikt för de svenskspråkiga skolorna. Frågan om enspråkiga inspektionsdistrikt kom upp på flera motsvarande möten långt in på

30-talet. Dessutom fanns det ett antal tvåspråkiga skolor som inte helt enkelt kunde ha hänförs till något enspråkigt distriktet. T.o.m. på Åland fanns det enligt Biskops statistik år 1920 fem finskspråkiga högre folkskolor.⁵

Utöver de folkskolinspektörer som trätt i tjänst redan under autonomins tid fick det svenskspråkiga folkskolväsendet flera nya långvariga svenskspråkiga inspektörer under förkrigstiden:

Laurent Knut Arvid, 1919–1927	Qvist Adolf Erik Johannes, 1925–1949
Helsingfors	Jakobstad
Näse Johannes, 1924–1942	Högnäs Hugo Alexander, 1931–1945
Vasa	Åboland
Mitts Ernst August, 1935–1958	Bertell Johannes Theodor, 1924–1943
Vasa	Åland ¹
Malmberg Richard, 1917–1944	
Vasa	

9.3. Föreningen registrerades efter kriget

Den oregistrerade föreningens traditioner fördes vidare ända till 1945 av inspektörer som varit med redan 1919–1920 och grundat den första föreningen (Em. Suhonen, J.V. Laurila, N. Saarni och Akseli Salokannel). Under kriget stiftade man en lag om rättigheter att ingå löneavtal. Detta ledde till grundandet av Tjänstemannaförbundet som en organisation med rätt att ingå avtal. Det var en orsak till att folkskolinspektörernas oregistrerade förening för landsbygdens folkskolinspektörer registrerades och fick namnet ”Kansakouluntarkastajien yhdistys ry – Föreningen för folkskolinspektörerna rf”. Föreningen grundades år 1943 och man siktade från första början på att få med städernas folkskolinspektörer i samma förening. Dessutom anslöts föreningen nästan genast till Tjänstemannaförbundet som hade förhandlingsrättigheter.

I föreningens protokollsbok², skrevs protokollen med bläckpenna. Alla protokoll fördes på finska, men redan 1948 dyker det första svenskspråkiga namnet upp i protokollen. Det är **A.E. Mitts** som är den första svenskspråkiga i den registrerade föreningens styrelse åren 1945–1948. Riktigt vad Mitts hette i förnamn hade kollegerna nog inte klart för sig eftersom initialerna växlar från protokoll till protokoll.

De sista svenskspråkiga folkskolinspektörerna med eget distrikt och plats i föreningens styrelse var:

Mitts Ernst August,	1944–1948 Vasa
Wallin Klas W.,	1949–1952 Helsingfors
Blomqvist Valter,	1953–1974 Helsingfors

Föreningens styrelse bestod på 40-talet av tre ordinarie medlemmar och två suppleanter. Mitts var en av styrelsens suppleanter. Styrelsen valdes uppenbarligen till en början för skolarbetet. Inom sig valde styrelsen ordförande. Det första styrelsemötet öppnades av **L. Kuittinen** och till första styrelseordföranden valdes **A. Kärävä**. Frågor som sysselsatte styrelsen under Mitts tid som suppleant var om föreningen skulle ge bidrag till målandet av ett porträtt av avdelningschef A. Salmela vid Skolstyrelsen.

Ernst August Mitts

Beslutet måste förstås mot bakgrunden av att föreningen också bidrog till att många folkskolinspektörers porträtt målades till deras 60-årsdag. Förhållandet mellan folkskolinspektörerna och deras överordnade på Skolstyrelsen var vanligen mycket gott och långt in på 1990-talet var flera avdelningschefer och biträdande avdelningschefer vid Skolstyrelsen ännu uppskattade medlemmar i föreningen och dess styrelse.

I medlet av 1940-talet var det inte alls självklart att arbetsgivaren skulle stå för folkskolinspektörernas arbetsredskap. T. ex. år 1945 gjordes en petition om att folkskolinspektörerna skulle få fri rätt att använda telefon i tjänsteärenden.

Redan Uno Cygnaeus hade fått sina impulser för folkskolväsendet under en studieresa i Tyskland. Därför hörde det ofta till mötena med folkskolinspektörerna att någon som varit på studieresa eller någon tillrest gäst informerade om hur skolväsendet utvecklades i andra länder. Under efterkrigstiden igångsattes ett program med studieresor till i synnerhet de nordiska länderna för att på det sättet sprida kunskap om hur skolväsendet utvecklades där. Under Mitts tid företogs år 1948 med Skolstyrelsens medel en resa till ett skolmöte i Stockholm. Vilka som deltog framgår inte ur föreningens handlingar. Studieresorna bekostades vanligen av Skolstyrelsen, undervisningsministeriet eller senare av Nordiska kulturfonden. Föreningen övertog småningom ansvaret för dessa internationella kontakter även om de finansierades av andra instanser. Resorna gick regelbundet till de Nordiska länder och Sovjetunionen. Ibland kunde flera resor ordnas samma år. De svenskspråkiga medlemmarna deltog ofta i resorna till nordiska länderna, men mera sällan i resorna österut.

Mitts deltog inte i alla styrelsemöten, men måste nog ha varit medveten om och i någon mån deltagit i det arbete som utfördes inom föreningen. Ernst August Mitts föddes på Valsörarna. Han verkade i Vasa som lärare, skolråd och lokalpolitiker. Han verkade bl.a. som folkskollärare i Solf 1913–20, rektor för den vandrande folkhögskolan Breidablick 1922–35 och folkskolinspektör i Vasa 1935–58. Under pseudonymen Alvar Mogård gav han ut två religiöst färgade folklivsskildringar med handlingen förlagd till 1800-talet respektive 1700-talet. Han skrev även bl.a. Vasa stads svenskspråkiga folkskolor 100 år (1969). Han var också medarbetare som ledarskribent i olika tidningar. För Vasa Posten var han ansvarig redaktör åren 1927–29.

År 1949 efterträddes Mitts i styrelsen av **Klas W. Wallin**. Under Wallins tid i styrelsen dök för första gång frågan om folkskolinspektörernas tjänstebenämning upp. År 1949 framfördes en önskan om att folkskolinspektörerna skulle få titeln undervisningsråd. Den här önskan har sedermera dykt upp med jämna mellanrum och endast tillfälligt medfört resultat då inspektörerna i Tavastehus län fick kalla sig länsundervisningsråd. Orsaken till den här önskan är nog att inspektörerna vid skolbesök mera sällan upplevt sig som otrevliga granskare även om rollen också funnits där. I

Klas W. Wallin

stället har många inspektörer upplevt den rådgivande funktionen som betydligt viktigare och fruktbarare. I utlandet hade inspektörerna ofta också titeln undervisningsråd. Konsolideringen av tjänstemännens föreningar fortsatte under Wallins tid med att föreningen inbjöd städernas folkskolinspektörer att också inträda som medlemmar i denna förening. Problemet var att de följde ett annat löneavtal och tydligen var anslutna till en annan fackförening. På grund av denna dubbelorganisation behövde de under en lång räkka år endast betala halv medlemsavgift till folkskolinspektörernas förening. Då Wallin oftast var närvarande vid styrelsemötena och kanske engagerade sig i de frågor som var på tapeten gavs han år 1951 möjligheten att avancera

från styrelsesuppleant till sekreterarbiträde och år 1952 till styrelsens sekreterare. År 1951 valdes han också i reserv för de styrelsemedlemmar som skulle genomföra löneförhandlingarna. En fråga som var på tapeten under Wallins tid var att Skolstyrelsen försvårade möjligheterna att få ersättning för användningen av egen bil i tjänsteärenden. Efter tiden som folkskolinspektör fortsatte Klas Wallins pedagogiska gärning på Skolstyrelsen där han blev byråchef för den svenskspråkiga folkskolan.

År 1953 valdes Valter Blomqvist in som styrelsemedlem efter Wallin som varit suppleant. Egentligen hade hans föräldrar velat att han hade blivit fiskare i Pellinge som de, men för att han hade lätt för att bli sjösjuk fick han istället utbilda sig. År 1958 var Blomqvist en av de tre inspektörer som utarbetade de inspektionsformulär som föreningen sedan under många år sålde till inspektörerna. Samma år representerade han föreningen vid Tjänstemannaförbundets förbundsmöte. Från följande år kom han att fungera som föreningens skattmästare. Under det året deltog han också i Tjänstemannaförbundets grupp som omarbetade reglerna för tjänstemännens tjänsteresor. År 1960 var han med om att sända J. Åbonde på en resa till de andra nordiska länderna. För åren 1968–69 föreslog han Hilding Cavonius och till den ena revisorn för åren 1971–72 Clara Granberg. Då Blomqvist år 1974 satt sista året i styrelsen utsågs han till viceordförande. Under de år Valter Blomqvist satt i föreningens styrelse kom han att uppleva flera av föreningens ordförande Lauri Tarkkila till år 1958, Herman Lehto år 1959, Aarne Huuskonen år 1960 och Erkki Paasikallio från år 1960.

Valter Blomqvist

Under Valter Blomqvist tid bytte föreningen år 1970 namn till Valtion kouluhallinnon virkamiehet ry., förkortat VKV och på svenska Statstjänstemännen inom skolförvaltningen r.f. Stadgarna för VKV formulerades så att det skulle finnas en styrelsemedlem från vart och ett av de 12 länen. Dessutom reserverades skilda styrelsemandat för de svenskspråkiga, för yrkesutbildningsinspektörerna och för planerarna. Då styrelsen omfattade ett så stort antal personer utsågs ett arbetsutskott på tre personer. Under Blomqvist tid utträdde föreningen från Tjänstemannaförbundet, emedan detta inte ansågs ha gjort något för att befrämja inspektörernas löneutveckling. Istället anslöt sig föreningen till det rätt nygrundade Akava.

Valter Blomqvist deltog liksom flera av de andra svenska folkskolinspektörerna aktivt i Skolstyrelsens möten för folkskolinspektörer. Dessa möten ordnades ända till dess grundskolan infördes. En annan aktiv deltagare var inspektör Erik Bertell (1948–1970) från Åland. Han deltog aktivt i diskussionerna som en förespråkare för förbättringar av folkskolväsendet i skärgården. Bertell hade också problem med att få sin lön höjd till samma nivå som kollegerna och måste under Valter Blomqvists tid be om föreningens stöd i sin lönekamp mot Landskapsstyrelsen som jämförde hans lön med övriga tjänstemäns i landskapet. Då VKV grundades skrevs en skild sats in i stadgarna enligt vilken också tjänstemännen på Åland kan vara medlemmar i föreningen. Denna sats ingår alljämt oförändrad i föreningens stadgar trots att föreningen under de 20 senaste åren inte har haft medlemmar på Åland.

I slutet av sin bana sammanställde Valter Blomqvist tillsammans med Per-Olov Ehrstén Skolornas författningssamling ("Valters gula") som utkom på Söderströms förlag och inom skolsektorn kom att fungera som den svenskspråkiga lagboken inom skolsektorn, i vilken många rektorer och skoladministratörer limmade in senare lagändringar.

9.4. Folkskolinspektörerna placerades på länsstyrelsen

År 1950 tillträdde R.H. Oittinen tjänsten som generaldirektör för Skolstyrelsen. Han hade sina professionella rötter i arbetarrörelsens folkbildningsarbete och stödde därför utvecklandet av folkskolan till en enhetsskola. Under 1960-talet placerades så de spridda folkskolinspektörernas byråer som gemensamma kontor i de större städerna. En orsak till detta var att man då kunde få den kanslihjälp som ansågs helt oundgänglig p.g.a. det ökande skrivarbetet. År 1969 skedde den första stora förändringen då arbetet på Skolstyrelsen omorganiserades och uppdelning på folkskolavdelningen och läroverksavdelningen avskaffades. År 1970 drogs folkskolinspektörernas tjänster in och många folkskolinspektörer placerades på nyinrättade statliga tjänster vid en länsstyrelses skolavdelning. Städernas folkskolinspektörer kunde välja att istället förbli kommunala tjänstemän och utsågs då till stadens skoldirektör. Det här var ett klart förspel till införandet av grundskolreformen som inleddes år 1972 i Lapplands län och slutfördes år 1978 i huvudstadsregionen. Då folkskolinspektörerna blev tvungna att välja mellan statlig inspektörstjänst på länsstyrelsen eller kommunal skoldirektörstjänst splittrades skräet slutgiltigt i en statlig och en kommunal tjänstemannagrupp. Skoldirektörerna bildade småningom sin egen förening Kunnan kouluhallinnon virkamiehet ry., KKHV. Länens skolavdelningar fick också överta Skolstyrelsens inspektion av läroverken vilket medförde att en del tjänstemän överfördes från Skolstyrelsen till länsstyrelserna. Samtidigt överfördes också biblioteksinspektörerna till länsstyrelsen. Likaså överfördes inspektionen av läroinrättningarna inom det fria bildningsväsendet till länsstyrelserna. På så sätt koncentrerades den regionala statliga skolförvaltningen till länsstyrelsernas skolavdelningar.¹

Av de svenskspråkiga inspektörerna kom många, men inte alla att i något skede att sitta i föreningens styrelse. Många av de mera kända svenskspråkiga avdelningscheferna och inspektörerna såsom Lennart Winqvist, Harri Hoffman, Christina Andersson, Barbro Boldt och Anita Blomqvist var inte aktiva i föreningens verksamhet även om de flesta av dem var medlemmar i den. Från det inspektionsverksamheten överfördes till länsstyrelsernas skolavdelningar kom flera svenskspråkiga att engageras i föreningens verksamhet. Några av de mest aktiva har varit:

Blomqvist Valter, 1958–1974	Vähämäki-Sundman Siv, 1989–1992
Helsingfors	Vasa
Lagus Viggo, 1975–1980	Gripenberg Martin, 1989–2010
Helsingfors	Helsingfors
Riska Bo, 1981–1983	Strandberg Krister, 1990–1995
Vasa	Helsingfors

Jansson Paul, 1978–1984

Åbo

Hemminki Kaarle, 1985–2010

Åbo

Beijar Per-Erik, 1987–1988

Vasa

Sand Olle,

1993–1999

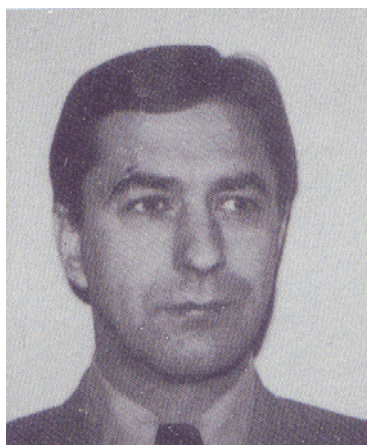
Vasa

Bryggman Carola,

1993–1999

Åbo

Då Valter Blomqvist gick i pension år 1974 efterträddes han på länsstyrelsen i Nylands län av Viggo Lagus. Lagus efterträdde också Blomqvist i föreningens styrelse. Lagus valdes genast in i föreningens arbetsutskott. Dessutom kom det från Lagus tid att finnas en svenskspråkig styrelsesuppleant. Lagus suppleant var omväxlande Bo Riska från Vasa och Paul Jansson från Åbo.

Viggo Lagus

De två sista åren i föreningens styrelse fungerade Viggo Lagus som viceordförande. Under sin tid i styrelsen fick Lagus bl.a. uppleva Kalevi Nikki som ordförande i föreningens styrelse, och Vilho Hirvi som sekterare. Hirvi avancerade senare vidare till Skolstyrelsen som med tiden blev Utbildningsstyrelsen. Före sin för tidiga död hann Hirvi t.o.m. bli kanslichef på undervisningsministeriet. Lagus överlät emellertid styrelsearbetet år 1981 åt sin suppleant Bo Riska i samband med att han avgick från länsstyrelsen för att kunna bli pensionerad från en lärartjänst. Under Lagus tid i styrelsen rörde sig diskussionerna mycket kring inspektörernas och planerarnas ställning, lön och arbetsförhållanden.

Också inspektörsbeteckningen var uppe till diskussion. Arbetet med boken med skrönor om inspektörernas verksamhet⁴ inleddes sista året Lagus satt i styrelsen. För författaren berättade Viggo Lagus själv en historia från sin tid som inspektör. Den historien ingår inte i boken med skrönor.

”Viggo inspekterade en liten folkskola på landet som hade en obehörig lärare. Efter att ha åhört en lektion som han fann en aning märklig bad han att få se klassens dagbok. Visst skulle han få se den, men läraren sade att han måste gå efter den från ett annat rum. När tiden gick och läraren aldrig dök upp med dagboken och Viggo undrade var läraren höll hus visade det sig att läraren helt sonika givit sig av. Dagbok hade han överhuvudtaget inte fört. Efteråt lär han inte längre ha visat sig i skolan.”

Sista året i styrelsen fick Lagus uppleva den enda arbetskonflikt där föreningens medlemmar var inblandade. På Åland gick nämligen Tjänstemannacentralen TOC-TA i strejk år 1980. I den här strejken deltog också föreningens medlemmar på Åland. Enligt Tidningen Åland ställde facket hårda krav på 3 procents löneyft, vilket hade

kostat landskapet 2 miljoner mark extra. Då arbetsgivaren inte lyckades komma med ett rejält kompromissförslag bröt strejken ut. Föreningens styrelse måste därför betala de egna medlemmarna strejkbidrag under någon vecka innan man lyckades nå en överenskommelse om ett nytt avtal.

Viggo Lagus efterträddes i styrelsen av **Bo Riska**. Också Bo Riska satt i arbetsutskottet. Under hans tid diskuterades föreningens anslutning till Akavan erityisalojen keskusliitto - Centralförbundet för Akavas specialföreningar (AEK). Efter moget övervägande beslöt styrelsen om en återhållsam ståndpunkt i anslutningsfrågan. Man såg alltså i detta skede inte tillräckliga orsaker till att avstå från föreningens självständiga ställning inom Akava. Ett projekt som gick i stöpet under denna tid var en planerad studieresa till USA, eftersom man inte lyckades få tillräckligt understöd från utomstående instanser. År 1981 fanns det planer på att skaffa inspektörerna lunchsedlar, men detta lyckades man inte få arbetsgivarparten att gå med på. Däremot fick Bo Riska vara med om att slutföra projektet med utgivandet av en matrikel över alla folkskolinspektörer och inspektörer på länsstyrelsen ända fram till år 1980¹. Arbetet med matrikeln inleddes med föreningens första veterandagar 12.11.1981 i vilka deltog 14 tidigare folkskolinspektörer. Matrikeln utkom år 1983, det sista året Bo Riska satt i styrelsen.

Bo Riska

Bo Riskas tid på länsstyrelsen och i föreningens styrelse blev relativt kort eftersom han rätt snart övergick som byråchef till Österbottens högskola, en del av Åbo Akademi och där kom att fungera både som direktör och utvecklingschef. Det var i det arbetet han kom att göra sin största insats.

I föreningens styrelse efterträddes Bo Riska först av sin suppleant Paul Jansson. Då Paul Jansson var särskilt engagerad i verksamhet på musikens område låg fackföreningsverksamheten knappast särskilt nära hans hjärta. Därför lämnade han uppdraget redan efter ett år. Han efterträddes av **Kaarle Hemminki**.

Hemminki kom däremot att göra en lång och gedigen insats för föreningen först som styrelsemedlem, medlem av arbetsutskottet, föreningens representant i styrelsen för Skolornas Klubbcentral och senare som revisorssuppleant och revisor under sammanlagt 12 år. Som Kaarle Hemminkis suppleant fungerade först Bo Riska och sedan **Per-Erik Beijar**. Beijar, som ursprungligen var modersmålslärare, hörde till de fåtaliga svenskar som på föreningens höst- och vårmöten ståndaktigt höll fast vid föreningens tvåspråkighet. Han uttalade sig gärna i olika frågor, men alltid bara på svenska.

Under den tid Kaarle Hemminki satt i styrelsen firades skolförvaltningens 100-årsjubileum. Man fortsatte också att utreda vilken nytta föreningen kunde ha av ett AEK-medlemskap. Samarbete med skoldirektörernas förening fortsatte och år 1985 undersöktes möjligheterna att ge ut en gemensam tidning för skoldirektörernas (KKHV) och inspektörernas (VKV) föreningar, men då detta inte ledde till konkret resultat införde föreningen året därpå en tidningssedel enligt modell från arbetarnas fackförbund. Samma år trädde de nya skollagarna i kraft. Samarbetet med skoldirektörernas förening har allt emellanåt blomstrat upp och som bäst lett till en gemensam skolpolitisk pamflett⁶. Denna kom dock att bli helt finskspråkig. År 1988 inleddes försöket med frikommunsverksamhet och överföring av rätten till beslut till kommun- och skolnivå, vilket allvarligt skulle komma att undergräva inspektörernas ställning. Då inspektörernas beslutsrätt hotades upplevde man på länsstyrelsen att dess främsta framtida uppgift skulle vara att fungera som utvecklare av skolväsendet. Länsstyrelserna gavs nu också resultatansvar. På sikt upplevde man på länsstyrelsernas skolavdelningar att reformerna kunde hota kvaliteten i grundskoleundervisningen och i utbildningsavseende jämställdheten mellan olika landsändor.

Vid denna tid gav Akava medlemskapet litet rabatt på inköp från Esso-bensinstationer, men ännu hade föreningen inga egna medlemskort. Föreningen lyckades däremot konsolidera sin ekonomi genom att satsa på en byråfastighet i affärscentrumet Tourulan liikekeskus i Jyväskylä. Denna har därefter årligen gett föreningen ett visst tillskott till budgeten i form av hyra, men också givit anledning till en del bekymmer i samband med byte av hyresgäst. Föreningen försökte också få till stånd en sänkning av inspektörernas pensionsålder till den samma som för lärarna, 60 år. Till föreningens mål hörde likaså att förkorta arbetstiden och erhålla en förmånligare resestadga. De här projekten ledde dock aldrig till konkreta resultat. Föreningens styrelse kunde också konstatera att inkomstpolitiken koncentrerats i så hög grad, att den egna organisationens ansvarspersoner förlorat sina påverkningsmöjligheter. Strejkorganisationen utvecklades och år 1986 gick Tjänstemannaförbundet i strejk. Strejken finns

omnämnd i ett styrelseprotokoll, men om själva strejken finns egentligen ingenting dokumenterat i föreningens handlingar varför det är svårt att säga hur mycket personalen på länsstyrelsernas skolavdelningar som var aktiva i strejken, men åtminstone i Vasa samlade de akademiska tjänstemännen stöd för de strejkande.

*Siv Vähämäki-Sundman
(numera Saarukka)*

Kaarle Hemminki gick också med i Akavas regionala verksamhet i Åboland. Det var nämligen år 1987 som Akava inledde regional verksamhet och tillsatte regionala kommittéer. I början kom föreningens medlemmar att delta i närmare tiotalet regionala kommittéer. Intresset falnade emellertid så småningom och det var endast i Norra Österbotten (Uleåborg) som föreningen hade aktiva representanter. Under Kaarle Hemminkis tid i styrelsen var Risto Härkönen föreningens ordförande.

Kaarle Hemminki lämnade så småningom länsstyrelsen och tillträdde en tjänst vid Statens revisionsverk, men förblev ändå föreningsmedlem t.o.m. efter sin pensionering. Det att många föreningsmedlemmar fortsatt sitt medlemskap trots att de gått i pension, arbetat på universitet, miljövärdcentral eller i annat offentligt verk tyder på att stämningen inom föreningen upplevts som god.

År 1989 ersattes Kaarle Hemminki i föreningens styrelse av Siv Vähämäki-Sundman från Vasa. Hon fick uppleva att många uppgifter överfördes från länsstyrelserna till kommun- och skolnivå. Detta föranledde föreningen att åter eftersträva en ändring av tjänstebestämmelsen från inspektör till undervisningsråd. År 1991 bildades Utbildningsstyrelsen genom sammanslagningen av Yrkesutbildningsstyrelsen och Skolstyrelsen. Inom föreningens styrelse arbetade man särskilt på att få boken med skrönor från inspektörernas verksamhetsfält⁴ publicerad vilket skedde år 1990.

9.5. Föreningen blir medlem i Vakava

Samtidigt pågick viktiga diskussioner inom Akava om en konsolidering av verksamheten med anledning av att antalet medlemsföreningarna hade ökat och avtalsmekanismerna centraliserats. Från föreningens sida deltog några representanter av vilka planerare **Krister Strandberg** (Helsingfors) var svenskspråkig representant i Akavas styrelsepool. Att just han utsågs berodde på att det som så många gånger förr och senare upplevdes som besvärligt för representanter inifrån landet att tillräckligt intensivt delta i de processer som genomfördes i Helsingfors.

Krister Strandberg var aktiv inom föreningen första halvan av 90-talet, först som suppleant i styrelsen och medlem i Akavas styrelsepool. Han var med om att föra in föreningen i valförbundet Vakava och deltog i valförbundets möten. Åren 1992 och 1993 satt han i styrelsen, deltog i förhandlingarna om ett ökat samarbete med OAJ. Han var föreningens representant i Skolans klubbcentrals styrelse. Han fungerade också ett par år som föreningens revisor.

Som ett resultat av diskussionerna i Akava bildades dels Akava JS som en förhandlingsorganisation för Akavas offentligt anställda, dels Vakava som en fristående förening och valförbund inför Akavas årsmöten som ett slags de mindre föreningarnas motvikt till de stora grupperingarna inom Akava, särskilt lärarnas fackförbund OAJ. För att säkerställa sitt inflytande över förhandlingsprocessen lyckades VKV få till stånd samarbetsavtal både med OAJ och med Juristförbundet.

Då länsstyrelsen såg ut att förlora många av sina viktigaste uppgifter var det flera tjänstemän på skolavdelningarna som sökte sig till andra arbetsplatser. Det gjorde också Siv Vähämäki-Sundman som antog erbjudandet att överföras till en tjänst vid Åbo Akademi/Österbottens Högskola i Vasa. Tjänsten placerades vid fortbildningscentralen med ansvar för att utveckla den universitetsbaserade fortbildningen för undervisningspersonal.

I föreningens styrelse ersattes hon av **Olle Sand** också från Vasa. Olle fortsatte också Siv Vähämäki-Sundmans kontakter med broderförbunden i Sverige och Norge. Flera studieresor ordnades till bägge länderna. Understöd för sådana studieresor brukade ges av Undervisningsministeriet eller det närliggande organisationer. I en resa från Vasa till Trondheim år 1993 deltog ett tjugotal föreningsmedlemmar bl.a. Olle Sand, Krister Strandberg och Martin Gripenberg. Många gånger fick de svenskspråkiga medlemmarna under sådana resor fungera som tolkar eller praktiska organisatörer. Redan år 1962 hade Valter Blomqvist på ett möte för folkskolinspektörer framhållit *”Skicka inte två av oss samtidigt till samma land, för att den som kan bättre, han kommer hela tiden att tala det främmande språket, men den andra litar helt på honom och får ingen övning.”*

Under Olle Sands första år i styrelsen blev affärslokalen i Jyväskylä skuldfri. Föreningen ordnade samma år också ett mycket välbesökt två dagars utvecklingsseminarium i Vasa. På länsstyrelserna var det liksom i landet i övrigt magra tider och många var tvungna att byta sin semesterpeng till ledig tid. Åland kom åter upp i föreningens verksamhet. Olle Sand hamnade att i föreningens ärende under ett seminarium på Åland med de åländska medlemmarna försöka reda upp en kontrovers mellan de åländska medlemmarna och föreningens styrelse. Saken var den att medlemmarna på Åland ansåg att VKV inte kunde betjäna de åländska medlemmarna på svenska. Då de dessutom hörde till en lokal förening som gav service på svenska såg flera av dem ingen anledning att också betala medlemsavgift till VKV. VKV:s styrelse å sin sida ansåg att medlemskapet till Akava inte skulle betalas dubbelt. Därför betalade VKV inte till Akava för sina åländska medlemmar. Resultatet blev att de åländska medlemmarna beslöt att lojaliteten till den lokala föreningen var starkare än till VKV och skrev ut medlemmarna ur VKV. Trots det fortsatte ett par åländska medlemmar att betala medlemsavgift till VKV under ännu många år.

Olle Sand var styrelsemedlem i två perioder. Den andra perioden inföll åren 1998–1999 då länsindelningen genomgick den stora förändringen från 12 till 5 län. Vasa län upphörde och gick in i Västra Finlands län tillsammans med Åbo- och Björneborgs län, Mellersta Finlands län och delar av Tavastehus län. Självklart tog föreningen ännu en gång upp frågan om tjänstebenenämningen, men benämningen inspektör kom man inte ifrån. Den finskspråkiga benämningen blev *”sivistystoimentarkastaja”*, medan den svenskspråkiga blev mera omständligt *”inspektör för bildningsväsendet”*.

Kontakten till skoldirektörernas förening, nu en ideell förening under namnet Opsia, återknöts, trots att denna förening var medlem i AEK som VSV inte själv ville gå in i.

I föreningens styrelse omväxlade Olle Sand och Martin Gripenberg. Den senare inledde sin verksamhet som suppleant för Siv Vähämäki-Sundman på det svenska mandatet. Några år var den svenskspråkiga representationen i föreningens styrelse ovanligt stor då både Martin Gripenberg på en svensk mandatplats och Krister Strandberg på en planerarplats eller **Carola Bryggman** på en yrkesutbildningsplats samtidigt var styrelsemedlemmar. Då Siv Vähämäki-Sundman inte hade möjlighet att så ofta åka till Helsingfors kom **Martin Gripenberg** att vara den representant för de svenskspråkiga som år 1989 deltog i arbetsutskottets möten, trots att han bara var styrelsesuppleant. Av samma skäl utsågs han också samma år till föreningens representant vid Lärarnas arbetslöshetskassas (Opettajien työttömyyskassa) årsmöte. Den posten behöll han sedan under många år också år 1993 då han inte alls satt i styrelsen, utan de svenskspråkiga företrädades av Olle Sand och Krister Strandberg med Carola Bryggman som suppleant.

9.6. Föreningen byter namn till VSV

År 1994 blev Martin Gripenberg styrelsemedlem. Under Uljas Syväniemis (Tavastehus) tid som ordförande kom han att fungera som suppleant för Uljas vid Vakavas styrelsemöten. Tyvärr fick han fungera rätt ensam i föreningens styrelse eftersom ingen svenskspråkig suppleant utsågs. Detta berodde på att föreningens stadgar ändrades år 1994 så att de bättre skulle motsvara den nya länsindelning som 2000-talet medförde. De nya stadgarna minskade antalet styrelseplatser och avskaffade de särskilda platserna för svenskspråkiga, yrkesutbildare och planerare m.fl. Därför rymdes det bara en svenskspråkig med i den nya styrelsen. Vid stadgeändringen ändrades också föreningens namn. Det nya namnet blev *Valtion alueellisen sivistyshallinnon virkamiehet VSV ry - Statsjänstemännen inom den regionala bildningsförvaltningen SRB rf*. Då Finland ungefär samtidigt gick med i det som småningom blev Europeiska unionen var det inte alls märkligt att föreningen under Uljas Syväniemis ordförandeskap kom att i hög grad inrikta sig på internationell verksamhet med studieresor till Bryssel, Paris och olika länder inom unionen. Enstaka svenskspråkiga medlemmar deltog i dessa resor. Då Sovjetunionen upplöstes ungefär under samma tid innebar det också ett intensivare utbyte av studieresor till särskilt Estland. Inom föreningen blev flera medlemmar aktiva förespråkare för utökade internationella kontakter. Också Martin Gripenberg var en av dem eftersom han på så sätt fick möjlighet att utnyttja sina språkkunskaper i anslutning till tjänsten vid länsstyrelsen. Ullrike Hjelt-Hansson var ändå den som skötte det största antalet internationella projekt (c 20 projekt/år). Hennes projekt var huvudsakligen inom ungdomssektorn. De tjänstemän som hade intresse av internationella projekt skötte sådana både via tjänsten, olika organisationer eller via föreningen. T.ex. var Uljas Syväniemi Comenius-koordinator för Egentliga Tavastland. Han var också en av de största inspiratörerna i Finland för deltagande i Interskolakonferenser i vilka bl.a. Olle Sand och Martin Gripenberg deltog.

Med hjälp av Siv Vähämäki-Sundman vid Åbo Akademis Fortbildningscentral i Vasa lyckades Martin Gripenberg skapa ett treårigt Comeniusprojekt vid namn Maid Marian. Projektet var en direkt följd av ett Arion-studiebesök i England. I projektet ingick 10 svenskspråkiga grundskolor i Nyland och samma antal skolor i Nottingham i England, Ulricehamn i Sverige, Nancy i Frankrike och Sevilla i Spanien. Projektet administrerades av skolinspektören Jaques Marchal i Nancy. Projektets syfte var att undersöka olika möjligheter till att öka elevernas skolmotivation. Enligt projektplanen ordnades tre stora internationella konferenser för skoladministratörer i Nancy, i Ulricehamn och som båtkonferens mellan Helsingfors och Stockholm.

Ett annat tioårigt internationellt samarbete Martin Gripenberg inspirerades av Nyland miljöcentral att delta i var ett EU Interreg IIIA-projekt vid namn 3+3 miljösamarbete. I projektena som pågick under mer än 10 år deltog i Finland landskapen Östra Nyland, Kymmenedalen och Päijänne-Tavastland och i Estland Lääne-Virumaa, Ida-Virumaa och Jõgevamaa. Tiotals skolor i Finland och Estland deltog i projektena. Av skolorna i Finland var de flesta finskspråkiga, men det fanns alltid också någon svenskspråkig skola med såsom Kotka svenska samskola eller Gumbostrands skola. På motsvarande sätt eftersträvades, att det bland de estniska skolorna alltid skulle finnas med åtminstone någon huvudsakligen ryskspråkig skola. Miljötemat för projekten varierade. Skolans egen miljöagenda 21, Vattenprojekt med Finska viken som huvudtema, Den gemensamma miljön med miljöcertifiering som mål. Utbildningsstyrelsen övertog Agenda 21-materialet. Vattenprojektet resulterade i en bildkonstutställning som ställdes ut i de tre landskapen, St.Petersburg, Tallinn och Helsingfors. De skolor och kommuner som samarbetade med sin näromgivning i det tredje projektet kunde ansöka om ett miljöcertifikat för samarbete inspirerat av Finlands miljöcentrals miljöcertifieringsprojekt.

Under Esko Lukkarinens (Åbo) tid som ordförande blev Martin Gripenberg år 2004 viceordförande för VSV och representerade då ofta föreningen vid Vakavas styrelsemöten i Helsingfors. Esko Lukkarinen avgick år 2005 från ordförandeskapet vid höstmötet i vilket endast fyra medlemmar deltog. Därvid blev Martin Gripenberg som viceordförande mer eller mindre tvungen att ta på sig ordförandeskapet från år 2006.

År 2000 hade föreningen öppnat sin första hemsida på internet <www.vsvry.org>, men av misstag med betalningen bröts sidan inom kort. Det tog därför till år 2005 innan Martin Gripenberg fick hemsidan att fungera på nytt. Först nu kom den i större utsträckning till aktiv användning. Det var vid den här tiden som datatekniken kom in på länsstyrelserna på allvar. Därför stödde föreningen flera medlemmars anskaffning av privat datateknik. Föreningen begärde offert från Tampereen ammattikorkeakoulu över utformandet av en logo och en skriftlig broschyr, men den studerande som skulle utforma logon avgick innan den blev färdig.

År 2001 fick VSV en suppleantplats i Vakavas styrelse. Tidigare hade deltagandet i styrelsemötena varit beroende av rätten att närvara och yttra sig. Orsaken till att en

suppleantplats kunde beviljas var att två betydelsefulla förbund, Juristförbundet och Statsvetarförbundet, gick ur Vakava. I början av 2000-talet utformades också det nya lönesystemet för länsstyrelserna - UPJ. När systemet togs i bruk 1.6. 2003 innebar det för många medlemmar ett löneyft. I de underhandlingarna deltog emellertid ingen av de svenskspråkiga medlemmarna.

När Martin Gripenberg blev ordförande år 2006 satsade han speciellt på att aktivera medlemmarna och utveckla föreningens medlemsförmåner. En medlemsenkät utfördes. Nu skapades en logo, trycktes en informationsbroschyr för föreningen och gjordes medlemskort så att medlemmarna skulle kunna utnyttja Akavas förmåner. Medlemmarna fick tillgång till advokatbyråerna Bützows och Heikki Meskanens telefonrådgivning. Akavas förhandlingsorganisation för den offentliga sektorn, Akava JS, hade under 1990-talet ombildats till en förhandlingsorganisation för den sektorn: Julkisanen koulutettujen neuvottelujärjestö, JUKO. Inom dess ram skapades en medlemsinformation *Keppi ja porkkana* som från år 2008 också sändes till VSV:s medlemmar. Emellertid drogs VSV in i flera besvärliga processer för medlemmars förmåner. En av dessa fördes till högsta förvaltningsdomstolen och drog ut flera år. Den blev dyr för föreningen.

Vid Vakavas seminarier tog Martin Gripenberg upp frågan om en förstärkning av Vakavas gemensamma medlemsförmåner och -strukturer. Då intresset bland de större medlemsföreningarna var litet för en sådan utveckling av Vakava utredde föreningen andra alternativ för att professionalisera föreningens verksamhet. En SWOT-analys utfördes. Underhandlingar fördes både med OAJ och Akavas specialorganisationer rf (AE). Samarbetet med skoldirektörernas förening Opsia och tjänstemannaföreningen på Utbildningsstyrelsen, OAT utökades. Då Opsia kom i strid med ledningen i AE och övergick till OAJ försämrades samarbetsmöjligheterna. År 2008 beslöt föreningens vårmöte slutligen att föreningen blir en medlemsförening i Akavas specialorganisationer (AE) från början av år 2009. Detta innebar slutet för föreningen som Akavas och Vakavas minsta medlemsförening. Orsakerna till den här utvecklingen var flera. Bl.a. skulle VSV i varje fall ha förloras sin suppleantplats i Vakavas styrelse då en ny förening, Päälystöliitto, anslöt sig till Vakava. En viktig informationskanal gällande löneförhandlingarna var Vakavas grupp för statliga avtal. Den gruppen skulle komma att helt ändra karaktär då universiteten och högskolorna år 2010 skulle skiljas från staten och gruppen därefter helt skulle domineras av föreningar anknutna till försvarsmakten.

Efter anslutningen till Akavas specialorganisationer överfördes föreningens medlemsregister till AE. Därvid var det endast fem av pensionärerna som följde med, emedan de flesta ansåg AE:s pensionärsavgift vara hutlöst dyr. En av dessa pensionärer var Martin Gripenberg som gått i pension från 1.1.2008, men trots det fortsatt en period till som föreningens ordförande. Genom att medlemsregistret överfördes till AE fick föreningens medlemmar AE:s medlemskort och tillgång till alla de medlemsförmåner AE kunde erbjuda inklusive ett aktivt regionprogram. Inom Akavas specialorganiosationer gavs VSV:s ordförande en ordinarie plats i AE:s delegationen

för löneförhandlingar inom statssektorn - ”Valtion sektorin neuvottelukunta”. VSV:s ordförande fick också möjlighet att utnyttja AE:s kontorsutrymmen, vilket var välkommet då han inte längre kunde sköta föreningens ärenden från en arbetsplats på länsstyrelsen.

Nackdelen med att föreningen blev medlem i Akavas specialföreningar var att medlemsavgiften nu betalades till AE, som fakturerade endast den överskjutande delen 0,2 % till föreningen för eget bruk. Detta gjorde det svårt att fortsätta med programmet för studieresor emedan understöd för sådana inte längre under 2000-talet kunnat erhållas från något håll. Studieresor hade ändå ordnats med föreningens och deltagarnas medel, trots att det tärt på föreningens kassa. Under Martin Gripenbergs period som ordförande ordnades tre studieresor. Den första ordnades till Köpenhamn för att studera den omfattande kommun- och fylkereform som planerades i Danmark och till stora delar motsvarade de reformer som planerades i Finland. Den andra resan ordnades till London där inspektionsverket Ofsted och skolor i Länsstyrelsens i Södra Finlands internationella partner Kent County besöktes. Den tredje resan ordnades efter Jokelamassakern till Vilnius och Trakai i Litauen för att studera hur en god skolatmosfär kan skapas. Hösten 2009 fick föreningen ett svarsbesök från Ofsted av två inspektörer som ville studera matematikundervisningen i Finland.

Åren 2008 och 2009 upptogs en stor del av föreningens aktivitet med att följa med och försöka påverka utformningen av den nya regionförvaltningsmodellen. Föreningens representanter fick genom JUKO möjlighet att delta i flera av de grupper som utformade bestämmelserna för Regionförvaltningsverken (Aluehallintovirasto) och Näringslivs-, trafik- och miljöcentralerna (Elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskus) som skulle ersätta länsstyrelserna från 1.1.2010. Ur föreningens synpunkt var bekymret att länsstyrelsernas bildningsavdelningar skulle splittras på de två regionala aktörerna och kanske ytterligare på landskapsförbunden. Hittills hade de flesta av föreningens medlemmar arbetat på samma arbetsplats fastän regionalt spridda. Den nya regionalförvaltningen skulle splittra medlemmarna på två-tre olika regionalt spridda huvudarbetsplatser. Varken undervisningsministeriets eller föreningens synpunkter beaktades vid planeringen av den nya regionalförvaltningen trots en intensiv bevakning av reformplanerna och uppvaktning till undervisningsministeriet. För den svenskspråkiga regionalförvaltningen inom undervisningssektorerna nåddes dock positivt resultat så till vida att den skulle bilda en gemensam regionalt spridd enhet som skulle samarbeta med alla de olika aktörerna på finskspråkigt håll.

Deltagare i VSV:s studieresa till Litauen framför slottet i Trakai.

På bilden: C. Bryggman, S. Catalano, R. Eistinen, K. Gripenberg, M. Gripenberg (författaren längst till vänster), S. Hyvärinen, S. Ihanamäki, E. Keski-Orvola, P. Kajala, R. Kalevi, M-L. Kivekäs, M-L Kostainen, K. Kuusela, M-L Kymäläinen, M. Leskinen, M.Lindqvist-Lagerbohm, T. Mattila, S. Mikkonen, J. Minkkinen, M. Mäkelä, R. Myllymäki, J. Peltokoski, M. Rautama, P. Rautama, H. Sundberg, M. Tarkiainen och S.Tuhkalainen.

Hänvisningarna

- 1 M.O.Karttunen: Kansakouluntarkastajat ja heidän seuraajansa. Suomen koulutoimen piirihallinnon tarkastajamatrikkeli 1861–1980. Turku 1983.
- 2 Kansakouluntarkastajain yhdistyksen pöytäkirjat 7/4 1945-
- 3 Kaarlo K. Mäkinens privata arkiv Aa 4:58 Tarkastajayhdistys
- 4 Veikko Jurama – Toivo J. Karttunen: Kouluntarkastajat. Sattumia ja ajankuvauksia kahdelta vuosisadalta, Jyväskylä 1990.
- 5 Albin Järvinen: Pöytäkirja Helsingissä 28–31 p:nä tammikuuta 1920 pidetystä yhdeksänneistä kansakoulujen piiritarkastajain kokouksesta. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1920.
- 6 Tapio Holopainen, Esko Lukkarinen, Pauli Rautama (toimittanut): Paluu kansalliseen koulutuspolitiikkaan. Kirjoituksia suomalaisesta koulutuksesta ja koulutuspolitiikasta. Helsinki 2002.
- 7 Svenska folkskolans vänner kalender, minnesrunor, Helsingfors 1946

10. LOPPUSANAT

Ammattiyhdistysliikkeen päätehtävä on ollut jäsenistön etujen puolustaminen. Koska työntekijät ovat työelämän heikompi osapuoli suhteessa tuotantovälineiden omistajiin, ovat järjestäytyminen, joukkovoima ja sen käyttö olleet normaaleja edunvalvonnan menetelmiä perinteisessä savupiipputeollisuudessa. Toimihenkilöpuolella työnantajan ja työntekijän keskinäiset suhteet ovat olleet monivivahteiset. Ammattiyhdistysliike tunnustettiin virallisesti työmarkkinaosapuoleksi Suomessa vasta sotien jälkeen, jolloin moderni työehtosopimusjärjestelmä rakennettiin. Henkisen työn tekijöiden puolella vastaava virkaehtosopimusjärjestelmä muotoutui hitaammin ja se valmistui vasta 1970-luvun alussa ”tulopolitiikan” käynnistyessä. Valtion virkamies-ten kohdalla kehitystä hidastivat historialliset ja kulttuurisidonnaiset syyt. Virkamies oli ollut julkisen vallan edustaja ja palvelija, jonka elannosta valtio huolehti ja jonka oli sitouduttava koko persoonallaan julkisen vallan palvelukseen. Kun valtion huolenpito virkamiehistä esimerkiksi 30-luvun pulavuosina herpaantui, saattoivat virkamiesten vaatimukset tutkijoiden mukaan laajeta palkankorotusvaatimusten ohella myös poliittisiksi. Virkamiehet samastivat tällöin oman etunsa yhteiskunnan ”todelliseen kokonaisuuteen”.

Valtion virkamieslainsäädännön kokonaisuudistus 1988 pudotti aiemmin etuoikeutetut virkamiehet statukseltaan pelkiksi henkisen työn tekijöiksi. Kuukauden ensimmäisenä päivänä maksettu elantoraha muuttui samalla palkaksi tehdystä työstä, mikä siirrettiin työntekijän tilille vasta kuukauden 15. päivänä. Tätä vakavampi asia oli lakkautuspalkka-oikeuden lopettaminen ja työsuhteen purkamisehtojen yhdenmukaistaminen yksityisen sektorin kanssa. Taloussuhdanteiden sekä itse työelämän muutokset koskettavat nykyisin yhdenveroisesti sekä yksityistä että julkista sektoria ja jälkimmäisellä työskentelevien asema on lähentynyt yksityisen sektorin epävarmaa tilaa lomautus- ja työttömyysuuhkineen. Valtion virkamiehen entinen kapea, mutta pitkä leipä on jäänyt enää ainoastaan kapeaksi. Tähän ongelmaan näyttää Akavakin lopulta havahtuvan oltuaan näihin päiviin asti vaiti, vaikka hallitukset ovat kaventaneet jo vuosikymmeniä valtion tulopohjaa verohelpoituksin.

Muutokset ovat koetelleet myös ammatteja siten, että ammattitaidon sijaan nykyisin puhutaan osaamisen näyttämisestä. Tutkintotodistukset korvataan portfolioilla. Kun aikaisemmin virkamiehen palkka kohosi kokemuksen ja ammattitaidon kasvun myötä, saatetaan nykyisten palkkausjärjestelmien mukaan maksaa hyvällä asenteella ja portfolioilla varustetulle untuvikolle yhtä paljon palkkaa, kuin kokeneelle ammatilaiselle. Täydellä syyllä saattavat henkisen työn tekijät kokea ammattitaitoaan väheksyttävän varsinkin, jos esimieheksi sattuu tulemaan karriäärin ulkopuolelta tehtävän substanssia vain vähän tai pinnallisesti tunteva henkilö.

Muutokset heijastuvat julkisiin työpaikkoihin alueellisen sivistystoimen asiakaskunnassakin. Valtiovallan vetäydyttyä ohjausmekanismeja karsimalla taka-alalle ja suunnitteluvallan muututtua arviointivaltioksi on jäänyt vähemmälle huomiolle, että

kouluyhteisö on jäänyt suojattomaksi toisaalta fyysiseltä väkivallalta, toisaalta taloudellisilta säästötoimilta, kuten opettajien lomautuksilta. Koulua ei ole rauhoitettu oppilaiden tiedollisen, taidollisen ja henkisen kehityksen, sivistymisen kehdeksi, vaan se toimii nyt lähes markkinoiden ehdoilla oleellisin osin karsittuna suojaavan lain-säädännön ja hallinnon infrastruktuurilta. Keskushallinnolla ei ole enää sitä alueellisen hallintoviranomaisen asiantuntijajoukkuetta, joka takavuosina seurasi kiinteästi paikan päällä koulun tapahtumia ja kokoontui säännöllisin välein raporttoimaan sekä keskustelemaan toiminnan kehittämisen tarpeista ja laatimaan ehdotuksia käytännön toimenpiteiksi opetuksen tason ylläpitämiseksi ja koulun säilyttämiseksi oppilaan ehyttä persoonallisuutta kasvattavana laitoksena.

Vastaavat muutokset ovat koskeneet ammattikoulutuksen, aikuiskasvatuksen, kirjastotoimen, nuorisotoimen sekä liikuntatoimen alueellista hallintoa. Kirjastotoiminta lukuun ottamatta näiden sektoreiden aluehallinto rakennettiin hyvinvointivaltion nousun myötä ja niiden pelätty alasajo seuranee palvelujen purkamisen tahtia.

Yksittäisistä toimintaympäristön muutoksista ei voi jättää mainitsematta naapurimme Neuvostoliiton hajoamista itsenäisiksi valtioiksi 1991 ja Suomen liittymistä Euroopan unioniin 1995. Edellinen katkaisi meille hyvin edulliseksi osoittautuneet bilateraaliseen vaihtoon perustuvat kaupalliset suhteet ja jälkimmäinen sitoi maamme lain-säädännöstä leijonanosan Unionin ylikansalliseen sääntelyjärjestelmään. Välillisesti se merkitsi kansallisen koulutuspolitiikan alistumista ylikansalliselle EU-politiikalle ja toisaalta hallintoa ja sääntelyä purettaessa eurosta tuli merkittävä konsultti sivistystoimessakin. Tätä kehityskulkua visioiden Suomen Kuvalehti saattoi otsikoida jo 1980-luvun lopulla palstansa Näkyjä Euroopasta: ”Hävittääkää koulutuksen pyhä tasa-arvo” (SK 10.11.1989).

Tämän historiikin tarkoituksena on ollut hahmotella valitettavasti vain katkelmal-lisiksi jäänein vedoin alueellisen sivistyshallinnon virkamiesten järjestöjen toiminta- aluksi opetushallinnossa, sittemmin kirjasto-, nuoriso- ja liikuntatoimessa sekä ammatillisessa koulutuksessa ja aikuiskoulutuksessa. Tehtävää ei ole rajattu vain järjestötoiminnan kuvaamiseen, vaan pyrkimyksenä on ollut muun ohella vastata kysymyksiin: ”Mitä nämä virkamiehet todella tekivät ja miten heidän panoksensa virkatyössä tosiasiallisessa toiminnassa hyödynnettiin? Miten voitiin sovitettaa yhteen edunvalvonta ja virkatyö?

Kirjan eri luvuissa ja nimessäkin pyritään vastaamaan ensimmäiseen kysymykseen. Uno Cygnaeus on lausunut ensimmäisessä tarkastajien kokouksessa: ”...ettei tarkastajain tulisi katsoa tehtävänsä ainoastaan valtiollisen valvojan kannalta, vaan että heidän tulisi samalla pitää itseänsä Suomen kansan kalliimman edun holhoojina.” Näin tehtävä ja sen velvoitteet on nähty ammattijärjestöissäkin.

Järjestötoiminnan tarkoitus on jäsenten etujen valvominen, mutta sitä tehdessään-kin silmämääränä on pidetty oman hallinnonalan asiakkaiden etua. Mitä paremmin palkattu ja koulutettu henkilöstö organisaatiolla on, sitä tyytyväisempiä ja motivoi-

tuneempia ovat työntekijät ja sitä palveluhenkisempää ja tasokkaampaa heidän toimintansa on asiakkaiden kannalta. Näin ajateltuna ammattijärjestön edunvalvontatyö koituu paitsi jäsenten myös asiakaskunnan ja koko yhteiskunnan hyödyksi. Edunvalvontatyö ja virkatehtävien hoitaminen ovat kulkeneet käsi kädessä ammattikunnan alusta 1885 lähtien eikä niitä ole vielä tänä päivänäkään mahdollista erottaa täysin toisistaan. Tässä suhteessa voidaan puhua ”partnershipista”, jossa hyötyvät sekä työntekijät että työnantaja.

Työelämän muutosten myötä on valtion alueellisen sivistyshallinnon perusvirkamiehen, tarkastajan, suhteellisen itsenäinen virkamiesoikeudellinen asema muuttunut tyystin. Entisestä peruspalkkaisesta valtakirjavirkamiehestä on tullut lähes kokonaan yksityisoikeudelliseen työsuhteeseen verrattavissa oleva hallintotyöntekijä. Tätä prosessia edelsi yksittäisvirkamiesten kokoaminen toimistoihin 1962. Ensimmäinen varsinainen organisaatiomuutos tapahtui kansakouluntarkastajien ja kirjastotarkastajien siirtyessä 1.4.1970 lääninhallituksiin perustettuihin kouluosastoihin, joita johtivat lääninkouluneuvokset. Toinen muutos tapahtui uuden valtion virkamieslainsäädännön astuessa voimaan 1.1.1988. Kolmas muutos tapahtui 1.9.1997 aluehallintouudistuksen yhteydessä ja neljättä uudistusta parhaillaan valmistellaan. Sen toimeenpääntö kaavailujen mukaan vuoden 2010 alusta lakkauttaa lääninhallitukset ja hajauttaa sivistysosastojen henkilöstön kolmeen eri virastotyyppiin, joista valtiovarainministeriön johtama Aluehallintovirasto (AVI) sekä työ- ja elinkeinoministeriön johtama Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus (ELY) ovat valtion viranomaisia ja kolmatta edustavat kuntahallintoon kuuluvat Maakunnan liitot. Uudistuksiin on suhtauduttu ennalta asiallisen kriittisesti tuoden esille omia perusteltuja näkemyksiä. Lopulta niihin on mukauduttu noudattaen järjestössä hyväksyttyjä selviytymisstrategioita.

VSV ja sen edeltäjät ovat 90-vuotisen historiansa aikana kasvaneet 30 hengen ammatillisesti kapeasta miesseurasta määrällisesti nelinkertaiseksi naisvaltaiseksi ja laaja-alaiseksi sivistysalan edunvalvontaelimeksi. Alkuaikojen hienovaraiset edunvalvontakeinot ”hyvä veli” -hengessä ovat aikojen saatossa terävöityneet ja seuranneet muutoinkin ammattiyhdistysliikkeen menettelytapoja, mutta suhteet viiteryhmiin, asiakkaisiin ja hallinnonalan keskusvirastoihin on pidetty toimivina. Lähivuodet näyttävät, onko valtion alueellisella sivistyshallinnolla tulevaisuutta.

Edunvalvonnassa palkka-asoiden hoitaminen on hajautunut virkamiehen ja työnantajan väliseksi sopimiseksi paikallisesti, mutta sen sijaan on noussut tärkeälle sijalle järjestön rooli työntekijöiden oikeusturvan varmistajana. Järjestön jäsenmaksu on nykyisin verrattavissa vakuutusmaksuksi jäsenen nauttimista turvallisuuspalveluista ja sen ohella hän voi tuntea osallisuutta kuullessaan muiden palkkatyöntekijöiden sosiaalisesti palkitsevaan yhteisöön.

**VSV:n, VKV:n, Kansakouluntarkastajien yhdistyksen ja
Maalaiskansakoulujen tarkastajien yhdistyksen tiedossa olevat toimihenkilöt**

Maalaiskansakoulujen tarkastajien yhdistys

Perustettu 12.6.1919, jäseniä vuoden lopussa 30

Ensimmäiset toimihenkilöt T.G. Murto, V. Varpalaide, N. Saarni ja A Salokannel

1928: J. V. Laurila, M. Airila, H. Blomqvist (sihteeri)

1936-1939: E. Suhonen (puheenjohtaja), H. Högnäs (rahastonhoitaja), M. Tuokko

1941-1942: J. V. Laurila (puheenjohtaja), L. Kuittinen (sihteeri), H. Högnäs
(rahastonhoitaja), varajäsenet Frans Nurmi ja Matti Koskenniemi

Kansakouluntarkastajien yhdistys RN:o 35458

Ilmoituksen päiväys/oikeusministeriön hyväksymispäivä

6.5.1943/22.7.1943 (Säännöt täydellisenä)

J.V. Laurila, (pj.), H. Högnäs (varapj.), L. Kuittinen (siht.), M. Koskenniemi ja F.
Nurmi (varajäsenet)

1944: **J.V.Laurila (pj.)**, L. Kuittinen (siht.)

1945: **A. Kärävä (pj.)**, L. Kuittinen (siht.), L. Tarkkila (rahastonhoitaja)

1946: **A. Kärävä (pj.)**, L. Kuittinen (siht.), L. Tarkkila (rh.)

1947: **A. Kärävä (pj.)**, L. Kuittinen (siht.), L. Tarkkila (rh.)

1948: **A. Kärävä (pj.)**, A. Salervo (siht.), L. Tarkkila (rh.)

**25.10.1949/4.3.1950 (Sääntöjen 3 § muutos koskien kaupunkien
kansakouluntarkastajien liittymistä yhdistykseen)**

A. Kärävä (pj.), L. Tarkkila (vpj.), A. Salervo (siht.)

1950: **A. Kärävä (pj.)**, A. Salervo (siht.), L. Tarkkila (rh.)

1951: **A. Kärävä (pj.)**, A. Huuskonen (vpj.), A. Salervo (siht.), L. Tarkkila (rh.)

1952: **A. Kärävä (pj.)**, K.W. Wallin (siht.), L. Tarkkila (rh.),

1953: **L. Tarkkila (pj.)**, L. Kuittinen (vpj.), H. Lehto (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1954: **L. Tarkkila (pj.)**, L. Kuittinen (vpj.), H. Lehto (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1955: **L. Tarkkila (pj.)**, L. Kuittinen (vpj.), H. Lehto (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1956: **L. Tarkkila (pj.)**, L. Kuittinen (vpj.), H. Lehto (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1957: **L. Tarkkila (pj.)**, H. Lehto (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1958: **H. Lehto (pj.)**, A. Huuskonen (vpj.), E. Paasikallio (siht.), V. Blomqvist (rh.)
(pj. Lehto eläkkeelle 31.7.1959)

1959: A. Huuskonen (vpj.), E. Paasikallio (siht.), V. Blomqvist (rh.)

18.3.1960/30.3.1960 (Säännöt täydellisenä)

E. Paasikallio (pj.), A Huuskonen (vpj.), E. Korpijärvi (siht.), Valter Blomqvist (rh.)

1961: **E. Paasikallio (pj.)**, A. Huuskonen (vpj.), E. Korpijärvi (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1962: **E. Paasikallio (pj.)**, A. Huuskonen (vpj.), E. Korpijärvi (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1963: **E. Paasikallio (pj.)**, A. Mäntyoja (vpj.), E. Korpijärvi (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1964: **E. Paasikallio (pj.)**, A. Mäntyoja (vpj.), E. Korpijärvi (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1965: **E. Paasikallio (pj.)**, A. Mäntyoja (vpj.), E. Korpijärvi (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1966: **E. Paasikallio (pj.)**, A. Mäntyoja (vpj.), E. Korpijärvi (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1967: **T. J. Karttunen (pj.)**, A. Mäntyoja (vpj.), T. Saurio (siht.), V. Blomqvist (rh.)

1968: **T. J. Karttunen (pj.)**, K. Jääskeläinen (vpj.), T. Saurio (siht.), V. Blomqvist (rh.)

9.5.1969/29.8.1969 (Sihteerin vaihdos)

T. J. Karttunen (pj.), A. K. Jääskeläinen (vpj.), N. A. Eräpohja (siht.)

Valtion kouluhallinnon virkamiehet r.y. Statstjänstemännen inom skolförvaltningen r.f. RN:o 105192

27.11.1970/7.12.1970 (Yhdistyksen nimen ja sääntöjen muutos)

E. Korpijärvi (pj.), E.E. Viitaniemi (vpj.), E.H. Tawast (siht.)

22.10.1973/6.11.1973 (Sääntöjen muutos)

V. K. Nikki (pj.), U.O. Tuomola (vpj.), T.A. Rahko (siht.)

1.1.1976 /27.8.1976 (Sääntöjen muutos, vpj:n ja sihteerin vaihdos)

V. K. Nikki (pj.), V.V. Jurama (vpj.), V. I. Hirvi (siht. ei hallituksen jäsen)

22.2.1982/7.4.1982 (Toimihenkilöiden vaihdos)

M. M. Paananen (pj.), M.S. Hulkko (vpj.), T.E. Lohi (siht.)

1.2.1983/2.9.1983 (Sääntöjen muutos)

3.4.1984/18.5.1984 (Toimihenkilöiden vaihdos)

M. M. Paananen (pj.), H. Linnainmaa (vpj.), M. Kaasila (siht., ei hallituksen jäsen)

10.12.1985/20.12.1985 (Toimihenkilöiden vaihdos)

U. Lappalainen (pj.), V. O. Kitula (vpj.), E. S. Teirilä (siht., ei hallituksen jäsen)

10.5.1990/5.6.1990 (Toimihenkilöiden vaihdos)

R. Härkönen (pj.), U. Lappalainen (vpj.), A. Pyöriä (siht.)

Valtion alueellisen sivistyshallinnon virkamiehet VKV ry, Statstjänstemännen inom den regionala bildningsförvaltningen SRB rf

10.6.1993/25.1.1994 (Toimihenkilöiden vaihdos, sääntöjen muutos)

R. Härkönen (pj.) U. Syväniemi (vpj.), A. Pyöriä (siht.)

16.2.1994/8.4.1994 (Toimihenkilöiden vaihdos)

U. Syväniemi (pj.), T. Toivonen (vpj.), M. Kursu (siht.)

6.7.2000/20.7.2000 (Toimihenkilöiden vaihdos)

E. Lukkarinen (pj.), Esko Olavi' T. Toivonen (vpj.), P.J. Rautama (siht.)

12.5.2003/3.6.2003 (Toimihenkilöiden vaihdos)

E. Lukkarinen (pj.), H. J. Sulin (vpj.), P. Jokitalo (siht.)

26.1.2006/31.1.2006 (Toimihenkilöiden vaihdos)

M. Gripenberg (pj.), M. Kangasoja (vpj.), Puttonen, Sirkka (siht., ei hallituksen jäsen)

Merkkipaaluja kouluntarkastajien yhdistyksen historiassa

- 1885 Kansakouluntarkastajat tekivät ensimmäisessä Uno Cygnauksen johdolla pidetyssä kokouksessaan ehdotuksen tarkastuspiirijaosta sekä sopivat menettelystä korvauksen saamiseksi kansliakustannuksista
- 1913 Kansakouluntarkastajat rupesivat keskustelemaan keskenään ammatillisista kysymyksistä
- 1919 *Maalaiskansakoulujen tarkastajien yhdistys* perustettiin
- 1943 Kansakouluntarkastajien yhdistys ry rekisteröitiin
- 1944 Yhdistys liittyi Virkamiesliittoon
- 1950 Kaupunkien tarkastajat liittyivät yhdistykseen
- 1970 Yhdistys muutti nimensä *Valtion kouluhallinnon virkamiehet ry:ksi*, koska kansakouluntarkastajat siirrettiin lääninhallitukseen
- 1964 Yhdistys liittyi Akavaan ja hakusaarto Porin kaupungissa
- 1970 Tarkastajat siirrettiin lääninhallitukseen
- 1980 Työtaistelu Ahvenanmaalla
- 1984 Lakko-organisaatio muodostettiin AKAVAn kehotuksesta
- 1983 Yhdistys julkaisi matrikkelin
- 1985 Yhdistys liittyi Opettajien työttömyyskassaan
- 1986 Virkamiesliiton työtaistelu
- 1987 Yhdistys hanki kiinteistön Tourulan liikekeskuksesta
- 1990 Yhdistys julkaisi Kouluntarkastajat-kaskukirjan
- 1992 Yhdistys liittyi Vakavaan
- 1994 Yhdistys muutti nimensä *Valtion alueellisen sisvistyshallinnon virkamiehet ry:ksi* koska tämä mahdollisti läänin muiden sivistysosastojen akateemisen henkilöstön liittymisen
- 2000 Yhdistyksen nettisivu avattiin
- 2002 Yhdistys julkaisi pamflettikirjan *Paluu kansalliseen koulutuspolitiikkaan*
- 2009 Yhdistys liittyi Akavan Erityisalat ry:een ja Erityiskoulutettujen työttömyyskassaan

Kirjoittajat

Martin Gripenberg, PedL
Luku/Kapittel 9

Antti Lehtinen, Liikuntaneuvos, LitM
Luku 6.5

Pentti Nikkinen, Sivistystoimentarkastaja, KM
Luku 6.2 yhdessä KM Kirsti Enebergin, KM Päivi Lehtosen, HM Aino Pyöriän ja
FM Elisa Suutalan kanssa

Jukka Peltokoski, Alueyksikön päällikkö, FM
Luku 6.3

Päivi Pienmäki-Jylhä, Sivistystoimentarkastaja, KM
Luku 6.4

Tuula Pihkala, Kirjastoneuvos, FM
Luku 6.1

Pauli Rautama, KkO, FL
Luvut 1-5, 7-8 ja 10

Kyllikki Salomaa, Toimistosihtööri
Luku 5.3

Kohti sivistystä ja tasa-arvoa

VSV ry:n edeltäjän syntyminen ja muuttuminen rekisteröimättömästä ja aatteellisesta maalaiskansakoulujen tarkastajayhdistyksestä valtion alueellisen sivistyshallinnon akateemisia työntekijöitä yhdistäväksi moderniksi edunvalvontaorganisaatioksi liittyy Suomen kansanopetuksen sekä myöhemmin koko sivistystoimen ja sen hallinnon kehittämiseen.

Yhdistys säilyi pelkästään kansakouluntarkastajien edunvalvojana vuoteen 1970 asti, mutta avautui ensin kirjastotarkastajille ja vähitellen muillekin valtion sivistystoimen aluehallinnon virkamiehille.

Pauli Rautaman toimittama historia luo katsauksen VSV ry:n toimintaan aluksi opetushallinnossa, sittemmin kirjasto-, nuoriso- ja liikuntatoimessa sekä ammatillisessa koulutuksessa ja aikuiskoulutuksessa. Historia ei kuvaa vain järjestötoimintaa, vaan pyrkii myös vastaamaan kysymyksiin: ”Mitä nämä virkamiehet todella tekivät ja miten heidän panoksensa virkatyössä tosiasiallisessa toiminnassa hyödynnettiin? Miten voitiin sovittaa yhteen edunvalvonta ja virkatyö?”

ISBN 978-952-92-6193-2